

نزول په بحث کې ثابتې سوله چې دخمر لفظ عام دی وهرهغه شی ته ویل کیږي چې
دنشی په وجه عقل گډوډه کوي اودخپلې اصلی وظیفې څخه معطل کوي.

تریاق اوافیون

دویم: نشه کونکي شی افیون دی، لکه څرنګه چې مومخکې دخمر په بحث
کې لیکلې دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم دخمر په هکله فرمایلي وه: چې
خمر دټولو خرابیو مور اودټولو شرونو کیلي ده، همدا رنگه دافیون په هکله ویل
کیږي چې دټولو نشیي شیانو مورده، ځکه دافیون څخه هم ډیر مهلک نشیي شیان
په مختلفو نومونو او شکلونو جوړیږي.

دتریاق معنی په عربی لغت کې

تریاق دتا په زیر سره ویل کیږي فارسی لفظ دی په عربی لغت کې هم
استعمالیږي، اودغه لفظ په حدیث کې هم استعمال سوی دی.

۱- التریاق: بِكَسْرِ التَّاءِ: مَعْرُوفٌ، فَارِسِيٌّ مُعَرَّبٌ، هُوَ دَوَاءُ السُّمُومِ، لُغَةٌ فِي التَّرْيَاقِ،
وَالْعَرَبُ تُسَمِّي الْخَمْرَ تَرْيَاقًا وَتَرْيَاقَةً.

التریاق: مَا يُسْتَعْمَلُ لِدَفْعِ السَّمِّ مِنَ الْأَذْوِيَةِ وَالْمَعَاجِينِ، وَيُقَالُ دَرْيَاقٌ، بِالذَّالِ أَيْضًا. (۱)
ترجمة: دتریاق کلمه دتا په زیر سره یوه فارسی کلمه ده، معریه یعنی په عربی
لغت کې هم استعمال سوی ده، تریاق هرهغه دواء اومعجون ته ویل کیږي چې
دزهرودعلاج لپاره استعمالیږي، دغه لفظ په دال سره دتریاق هم ویل کیږي. اوعرب
خمر ته هم تریاق یا تریاقه وايي.

۲- التریاق مادة يضاد عمل السم في المعدة والأمعاء. (۲)

ترجمة: تریاق هغه ماده ده چې په معده اوکلمو کې دزهر و اثر ختموي.

۱- لسان العرب فی کلمة التریاق تحت باب ترق ج ۱۰ ص ۳۲ - ۲- المعجم الوسيط ج ۱ ص ۸۵

۳- الترياق: بالكسرة دواء مركب من أجزاء كثيرة، ويُقال بالدَّال أيضا بدل التاء،

الترياق دواء السموم.

وفي حديث ابن عمر: (مَا أَبَالِي مَا أَتَيْتَ إِنْ شَرِبْتَ تَرِياقًا) إِنَّمَا كَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ مَا يَقَعُ فِيهِ مِنْ لُحُومِ الْأَفَاعِي وَالْخَمْرِ، وَهِيَ حَرَامٌ نَجِسَةٌ وَالتَرِياقُ أَنْوَاعٌ فَإِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ فَلَا بَأْسَ بِهِ. (۱)

ترجمة: ترياق دتا په زیر سره دواء ده چی ددیرو اجزاؤ څخه جوړیږی، او دغه دتا پرځای په دال سره هم ویل کیږی «تریاق» اودا دزهرو دواء ده.

په یو حدیث کی دابن عمر رضی الله تعالی عنهما څخه روایت دی چی ماد رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه داسی واوریدل چی فرمایلی: «زما هیڅ پروا نسته ددی چی زه ترياق وچینم» بلکی دناخوښی وجه داده چی په دی کی دآپی مار غوښی او شراب گدیږی، اودغه دواړه نجس دی. دتریاقو څو ډوله دی، که په دغه دواء کی ددغو څخه شی نه وی نو هغه پروانلری.

۴- وفي معجم بوشر: إلى أن يجي الترياق من العراق يكون الملسوع مات. (۲)

په بوشر نومی دلغتو په کتاب کی یوه مقوله لیکلی ده: (ترڅو چی ترياق د عراقه راوړل کیږی، مارچیچلی به مړسی).

همداسی مقوله په فارسی ژبه کی هم ویلی سوی ده «تاتریاق از عراق آورده میشود، مارگزیده مرده میشود».

۵- عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ فِي عَجْوَةِ الْعَالِيَةِ شِفَاءً

أَوْ إِلَيْهَا تَرِياقٌ-أَوَّلُ الْبُكْرَةِ». (۳)

ترجمة: عائشة رضی الله تعالی عنها روایت کوی چی رسول الله صلی الله

۱- تاج العروس ج ۲۵ ص ۱۱۳ -- ۲- تکملة المعاجم العربية ج ۲ ص ۴۳

۳- صحيح مسلم كتاب الأشربة

عليه وسلم وفرمايل: بيشكه دعالية دمنطقی په عجوة نامی خرماکې شفاء ده او يا دغه عجوة داوول سهار ترياق ده.

عالية دمدینى منورى هغه منطقه ده چې دنجد طرف ته پرلاری دمدینى منورى څخه ددرو څخه بیا تر اته کیلومتري باندې پرته ده.

۵- عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ تَصَبَّحَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ قَمَرَاتٍ عَجْوَةً، لَمْ يَضُرَّهُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ سُمٌّ وَلَا سِحْرٌ». (۱)

ترجمة: عامر بن سعد دخپل پلار څخه روایت کوی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: چا چې هره ورځ په سهارکې د عجوة قسم اوه دانې خرماوې وخورلی نو په دغه ورځ به پرده باندې زهر او سحر تاثیر نه کوی.

دغه پورته لیکلی سوی دترياق دلفظ لغوی معناگانې دي، دغه موجوده چې زموږ په علاقو کې د ترياق په نوم ياديږي، په اوسني عربي ژبه اوزموږ د فقهې په کتابونو کې دافيون په نامه ياديږي. خوافيون هم خپله عربي کلمه نه ده بلکه لاتني يا انگريزي لفظ دی خو په عربي کې هم استعمالیږي.

دافيون معنی په عربي لغت کې

۱- الأفيون (باللاتينية) (Opium): هو مادة مخدرة، تستخرج من نبات الخشخاش، وتستخدم لصناعة الهيروين.

ترجمة: افيون په انگريزي ژبه کې هغه نشه کونکې ماده ده چې دخشخاشو دکوکړې څخه راوړي اودهيروينو دجوړيدلو لپاره استعمالیږي.

۲- الأفيون: عصارة الخشخاش تستعمل للتويم والتخدير. (۲)

ترجمة: افيون دخشخاشود (کوکړې) شيره ده، چې دنشی اودردونو دآرامولو لپاره استعمالیږي.

۱- رواه صحيح البخاري كتاب الأطعمة -- ۲- معجم الوسيط ج ۱ ص ۲۲

۳- الأفيون مادة مخدرة تستخرج من الخشخاش، يستعملها المدمنون للتخدير

ويستعملها الطب للتسكين والتنويم. (۱)

ترجمة: افیون یونشه کونکې ماده ده چې نشیان یی دنشی لپاره استعمالوی او طبیبان یی د سکون او خوب لپاره استعمالوی.

۴- أفيون مادة عبارة عن عصارة تستخرج من الخشخاش تخدر الجسم والعقل،

لا تقترب من الأفيون لكي لا تخرب عقلك وصحتك. (۲)

ترجمة: افیون یوه داسې ماده ده چې عبارت دی دهغه شیرې څخه چې د خشخاشو د (کوکړې) څخه راوړی جسم او عقل نشه کوی، افیون ته مه نژدې کیږی چې عقل او صحت دی در خراب نه کړی.

۵- أفيون عصارة ثمرة الخشخاش، يستعمل للتخدير وتسكين الآلام، كما يستعمله

المدمنون. (۳)

ترجمة: افیون د خشخاشو د (کوکلې) شیرې ده، چې دنشی او دردونو د آرامولو

لپاره استعمالیږی، لکه څرنګه چې نشیان یی استعمالوی.

۶- أفيون: عصارة الخشخاش تستعمل للنوم والتخدير، مسمى كذلك نسبة إلى

موطنه الأصلي وهو مدينة في تركيا. (۴)

ترجمة: د خشخاشو شیرې ده چې دخوب اونشی لپاره استعمالیږی، یاد اچې

ودی ته افیون ویل کیږی ددی وجهی چې وخپل اصلی وطن ته یی نسبت دی چې په ترکیا کې دی.

۷- وَالْخَشْخَاشُ ثَمَرٌ يُسْتَخْرَجُ مِنْهُ الْأَفْيُونُ. (۵)

ترجمة: خشخاش داسی وابنه دی چې دهغوی څخه افیون استل کیږی.

۱- الرائد معجم لغوی عصری ص ۱۰۴ -- ۲- المعجم الغنی -- ۳- المعجم اللغة العربية المعاصر

۴- المعجم مصطلحات فقهية --- ۵- مختار الصحاح ج ۱ ص ۹۱

۸- والافیون هو عصارة الخشخاش يكره ويسقط الشهوتين إذا تمودى عليه، ويقتل إلى درهمين، ومتى ازداد أكله على أربعة أيام ولأءا اعتاده بحيث يفضي تركه إلى موته، لأنه يحرق الأغشية خروفا لا يسدها غيره. (۱)

ترجمة: افیون دخشخاشود (کوکلی) را ایستل سوی شیره ده. ک له چي ورسره عادت سی نودوه شهوتونه (دجماع او خوراک) یی لمنخه وری، اوچي تردوه درهمه وزن زیات وخورل سی سری وژنی، که خوک یی خلور ورخی پرلپسی و خوری نو عادت یی جوړیږی، او که یی بیا پرینودل مرکيږی، خکه دغه په کولموکي داسې پرهاړونه زخمونه جوړوی چي بل څه یی نسی دکولای اونه یی روغولا سی.

پورته تصویر کي دخشاشو دکوکلی څخه شیره اخیستل کیږی

د ترياق او افیون ترمنځ فرق

که د ترياق او افیون ولغوی تعریفونو او معنی گانوته وگورو نو په ښکاره ډول معلومېږي چې د ترياق لفظ عام دی او د افیون لفظ خاص دی، ځکه ترياق وهرغه دواته ویل کیږي چې د زهر و علاج په کول کیږي هغه که دغه افیون، عجوه خرما او که داسې نور شيان وي.

او د افیون لفظ خاص دی یوازې او یوازې د خشخاشو د کولې شیري ته ویل کیږي چې دنشی او دردونو د دفع کولو لپاره استعمالیږي، لکه څرنگه چې د پورتنیو ذکر سوي ټولو لغوي تعریفونو څخه معلومېږي، دا چې زموږ په علاقه کي افیون ته ترياق وايي دغه غلط مشهور دی، نو ځکه یې په حلال والي او حرام والي کې څه علماء اختلاف کوي، څوک ورته ترياق حلال او مباح وايي او څوک بیا ورته افیون او حرام وايي.

دا چې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم او صحابه کرامو رضوان الله تعالیٰ علیهم او متقدمینو فقهاؤ رحمة الله تعالیٰ علیهم په زمانو کې د افیون وجود نه وو، او د دوی تر زمانه ډیر وروسته پیدا سوي ماده ده، نو ځکه زموږ د متاخرینو فقهاؤ په ټولو کتابونو کې د افیون لفظ استعمال سوي دی او بحث ځنی سوي دی، نو که څوک په دې هکله ډیر معلومات غواړي نو د فقهې په کتابونو کې دی د افیون تر لفظ لاندې تحقیق او حکم وگوري، نویا به په ښه تفصیل پوه او خبرسي، دا چې ترياق په اصل کې یو داسې مباح شی ته ویل کیږي چې د زهر و علاج په کول کیږي او هغه نشه نلري، نو ځکه فقهاء د ترياق څخه نور بحث کولو ته ضرورت نه دی محسوس کړي او نه بحث ځنی کوي.

دافیون حکم دمحدیثونو

اوفقهاؤ په نظر حرام دی

دپورته ذکرسوی تعریفونو پربنیادویلاي سوچي افیون یونشه کونکې ماده ده. اودهغو حدیثونو په استدلال چې دهغوی معنی داده چې هر نشه کونکې شی حرام دی اودهغه تحقیق لمخې چې هر نشه کونکې خمر دی، نوځکه ډیر علماء داسې حکم کوی چې دافیونو، چرسو، هیروینو اوداسې نشه کونکې شیانو خوړل او نور استعمال حرام دی، ځکه دافیون دټولو تعریفونو څخه ثابتنه سوله چې افیون نه یوازې داچې خپله نشه لری بلکې نور ډیردنشی شیان (لکه هیروین اوداسې نور...) دده څخه جوړیږي، نوهرشی چې نشه لری دهغه خوړل حرام دی، ځکه چې دشرابو دنشی په شان دانسان پر عقل پرده اچوی او دی دخپل کارڅخه بیکاره کوی.

اوپه دی هکله دنبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه حدیثونه چې مخکې تیرسوله اونور ډیر حدیثونه راغلي دي چې دهغوی دعموم څخه دافیون سره دټولو نشی شیانو حرام والی په ثابتیږي، که څه هم څه دلیلونه دخمر په بحث کې ذکر سوی دي، خوددی دپاره دلته څه ذکرکوم چې څه کسان مطالعه دکتاب دمنځ څخه کوی، اویادخپل مطلب دپاره خاصه موضوع گوري، نو دهغوی دپاره ددغو دلیلونو ذکرکول ضروری دی که نه نویا وایی دافیون حرمت یی په قیاس ثابت کړی دی.

دهغوی دجملی څخه څه په دی ډول دی: ۱- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ، فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ» (۱)

ترجمة: عبد الله بن عمر رضي الله تعالى عنهما دخپل پلار څخه روایت کوی چې دی وایی: رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایيل: هر نشه کونکې شی حرام دی، اوهرهغه شی چې ډیری یی نشه کونکې وی دهغه لږ هم حرام دی.

يعنى چي دديرو په استعمال يي انسان نشه كيږي نو دهغه لږ هم حرام دي كه
خه هم په لږو نه نشه كيږي.

۲- عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَبْلُغَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كُلُّ شَرَابٍ
أُسْكِرَ، فَهُوَ حَرَامٌ». (۱)

ترجمة: ابی سلمه دعائشی رضي الله تعالى عنها خخه روایت کوي: هغه
دغه حدیث تر نبی صلی الله علیه وسلم پوری رسوی، او فرمایي: هر شراب چي
نشه کونکي وي نو هغه حرام دي.

۳- عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: «كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ». (۲)

ترجمة: دابن عمر رضي الله تعالى عنه خخه روایت دي، چي دي وايي: هر
نشه کونکي شي حرام دي او هر نشه کونکي شي خمر دي.

۴- عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «كُلُّ مُسْكِرٍ
حَرَامٌ». (۳)

ترجمة: ابی سلمه رضي الله تعالى عنه دابن عمر رضي الله تعالى عنهما خخه
روایت سوی دي: نبی صلی الله علیه وسلم وفرمايل: هر نشه کونکي شي حرام دي.

۵- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كُلُّ مُخْمَرٍ خَمْرٌ، وَكُلُّ
مُسْكِرٍ حَرَامٌ». (۴)

ترجمة: ابن عباس رضي الله تعالى عنهما روایت کوي چي نبی صلی الله
عليه وسلم وفرمايل: هر شي چي عقل پتوي او پر عقل پرده اچوي هغه خمر دي،
او هر نشه کونکي شي حرام دي.

۶- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَشْرَبُ نَاسٌ

۱- سنن ابن ماجه كتاب الأشربة --- ۲- سنن النسائي وابن ماجه كتاب الأشربة

۳- سنن النسائي كتاب الأشربة --- ۴- رواه ابو داود كتاب الأشربة

مِنْ أُمَّتِي الْخَمْرُ، بِاسْمِ يُسْمَوْنَهَا إِيَّاهُ» (۱)

ترجمة: عبادة بن صامت رضی اللہ تعالیٰ عنہ دینی صلی اللہ علیہ وسلم خخہ روایت کوی چي زما دامت خخہ به خہ خلگ شراب چینی پی داسی نومونو چي دوی پر ایینی وی.

ددغه حدیث خخہ هم ثابتہ سوله چي خمر یوازی هغه نه دی چي دانگورو خخہ جورپی، بلکی تول هغه خه چي نشه لری په هرنوم چي وی خمر او حرام دی.

۶- أَلَا إِنَّ كُلَّ مُسْكِرٍ عَلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ حَرَامٌ. عَنْ معاوية. (۲)

ترجمة: معاوية رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخہ روایت دی چي وایی: خبر اوسی چي هرنشه کونکي شی پر هر مومن باندې حرام دی.

۷- أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ،

أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ، وَيَثْبِتَ الْجَهْلُ، وَتُشْرَبَ الْخُمُورُ، وَيَظْهَرَ الزُّنَا». (۳)

ترجمة: انس بن مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: دقیامت دعلامو خخہ دادی چي علم پورته سی او جهل پاته سی، او شرابونه چیشل کیپی، او زنا په ښکاره کیپی.

۸- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ

خُسْفٌ وَمَسْخٌ وَقَذْفٌ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَتَى ذَلِكَ؟ قَالَ: إِذَا ظَهَرَتِ الْقِيَمَاتُ وَالْمَعَارِفُ وَشُرِبَتِ الْخُمُورُ. (۴)

ترجمة: عمران بن حصین روایت کوی چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: په دغه امت کې دخسف، مسخ او قذف عذاب راځي، دمسلمانانو خخه یوسړی وویل ای دالله تعالی رسوله دغه به کله وی؟ ده ورته وویل چي کله دغزلو او

۱- سنن ابن ماجه وکثر العمال ج ۵ ص ۳۶۷ -- ۲- کثر العمال ج ۵ ص ۳۶۸

۳- رواه مسند احمد بن حنبل مسند انس بن مالک -- ۴- سنن الترمذی کتاب الفتن

باجو رواج و سی او شرابونه چپنبل کیږي.

په دغه پورتنیو دواړو حدیثونو کې دخمور لفظ جمع راغلی دی معنی داچې
خمر یوشی نه دی بلکې ډیر دی. نو دهغوی دجملې ټول نشه لرونکي شيان دي.

د نشه لرونکو شيانو

په هکله دفقهاؤ قولونه

د پورتنیو دلایلو پربنا ډیرو فقهاؤ خصوصاً د حنفی مذهب فقهاؤ وټولون نشه
لرونکو شيانو ته حرام ویلي دي، یو عالم د تصحیح په دوران کې دخپل ملاحظاتو
څخه د اهم لیکلې دي، چې د دغه نشی شيانو د حرمت په هکله په قرآن او حدیث
کې صریح دلیل نسته، او حرمت صریح دلیل غواړي، نو د داسې توجیهاتو په
جواب کې پورته ذکرسوی ټول بحث او دلایل اولاندی ذکرسوی دفقهاؤ د حرمت
قولونه ددی دپاره وړاندی کیږي چې د داسې علماؤ دپاره د اطمینان وړ وگرځي.

۱- ويحرم أكل البنج والحشيشة والأفيون، لأنه مفسدة للعقل، ويصد عن ذكر الله

وعن الصلوة. (۱)

ترجمه: د بنجو، چرسو او افیونو خوړل یا څکول حرام دی، ځکه دغه عقل
فاسد کوي او د الله تعالی د ذکر اولمانځه څخه منع کونکی دی.

۲- أما آراء الفقهاء في حكم تعاطي هذه المخدرات من الحشيشة، والأفيون،
والمورفين، والكوكايين، والهيروين، والبنج، والعبر، والزعفران، فإن فقهاء المذاهب الأربعة
متفقون على تحريم القدر المغيب للعقل من هذه المواد، وما أشبهها من كل ما يغطي العقل،
ويضر البدن. (۲)

ترجمه: دفقهاؤ آراء د دغه نشه کونکو شيانو د حکم په باره کې لکه چرس،

۱- الدر المختار شرح تنوير الأبصار ص ۶۷۸

۲- تعقیق علی رد المحتار علی در المختار، کتاب الحدود ج ۶ ص ۷۶

افیون، کوکاین، هیروین، بنج، عنبر اوزعفران، بیشکه دخلورو مذهبونو فقهاء اتفاق لری چي ددغو موادو اوددی په شان نورو دومره اندازه حرامه ده چي پر عقل پرده اچوی اوبدن ته ضرر رسوی.

۳- لمان المخدرات بجميع أنواعها كالخشيشة، والأفيون، والهيروين وغيرها محرمة، لأنها مسكرة تغيب العقل، وإنما تناولها الفجار لما فيها من النشوة والطرب، فهي تجماع الخمر المسكر في ذلك.

والتحقيق: أن هذه المخدرات بعد الاتفاق على تحريمها، لها حكم الخمر بالنص، فلا وجه للتفريق بينها وبين الخمر، فهي وإن كانت تجماع الخمر المسكر في تغيب العقل والنشوة والطرب، فإنها تشمل على ضرر في دين المرء، وعقله وخلقه، وتفسد الأمزجة حتى جعلت خلقا كثيرا مجانين؛ ففيها من المفسد ما ليس في الخمر؛ فهي بالتحريم أولى. (۱)

ترجمة: بیشکه دنشه کونکو شيانو ټول قسمونه لکه چرس، افيون، هیروین اوداسې نور حرام دی، ځکه دوی نشه لری او عقل غائب کوی، اوفاجران خلگ یی خوری ځکه په دوی کې خوند اونشه سته، دهمدغه نشی په وجه دوی دنشه کونکي شرابو سره یوځای کیږی.

تحقیق دادی: چې دغه نشه کونکې شيان وروسته تر اتفاق پردی چې حرام دی، نو ددلیل پر بنیاد ددوی حکم دخمر په شان دی، ددوی اوخمر ترمنځ دجلاوالی هیڅ وجه نسته، دغه شيان که دیوه طرفه په نشه اومستی کې دشرابو سره یوځای کیږی خودبله طرفه دانسان په دین، عقل، اخلاقو، او طبیعت کې ضرر پیدا کوی، میزاجونه دومره خرابوی چې ډیر خلگ یی لیونیان کړی دی، په دوی کې هغه مفسد سته چې په خمر یا شرابو کې نسته، نو ددوی ته حرام ویل ډیره ښه دی.

۴- وَاسْتَدِلُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ بِمُطْلَقِ قَوْلِهِ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ عَلَى تَحْرِيمِ مَا يُسْكِرُ

۱- صحيح فقه السنة وأدلته ج ۴ ص ۷۷

وَلَوْ لَمْ يَكُنْ شَرَابًا فَبَدَخُلُ فِي ذَلِكَ الْحَشِيشَةُ وَغَيْرُهَا وَقَدْ جَزَمَ التَّوَوِيُّ وَغَيْرُهُ بِأَنَّهَا مُسْكِرَةٌ. (۱)

ترجمة: عبد الله بن مبارک دینی کریم صلی الله علیه وسلم په دغه قول سره (چې هر نشه کونکې حرام دی، دلیل وایی چې ټول هغه څه چې انسان نشه کوی حرام دی، که څه هم شراب نه وی، نو په دغه کې چرس او داسې نور داخل سوله، اونووی (دمسلم شارح) یقین کوی چې چرس نشه لری.

۵- ولا يجوز أكل البنج، والحشيش، والأفيون، وذلك كله حرام، لأنه يفسد العقل ويصد عن ذكر الله وعن الصلاة. (۲)

ترجمة: دبنج، چرسو، اوافیون خوړل جایز نه دی ځکه دغه ټول حرام دی، ځکه دغه عقل خرابوی، دالله تعالی د ذکر اولمانځه څخه منع کوی.

۶- المخدرات والمسكرات أنواع متعددة، وكلها تغطي العقل، وتفسد الجسم. وكلها محرمة؛ لما فيها من الضرر المؤكد الحصول.

ومن أشهر أنواع المخدرات: الحشيش، والأفيون، والكوكايين، والمورفين، ونحو ذلك مما يغطي العقل، ويخدر البدن، ويورث الفتور والكسل، ويفسد الجسم.

ترجمة: مخدرات اومسکرات څو قسمونه لری، ټول پر عقل باندی پرده اچوی، جسم بدن خرابوی، او ټول حرام دی، ځکه په دوی کې ضرر ثابت دی. دمخدراتو مشهور قسمونه: چرس، افيون، کوکاین، مورفین اوددوی په شان نور هم دی چې پر عقل پرده اچوی، بدن نشه کوی، سستی او کمزوری پیدا کوی، او بدن فاسد کوی.

دحرمت دلايل يې دغه لاندی دوه حديثونه دی چې ددواړو ترجمه مخکې لیکلی سوی ده: ۱- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

۱- فتح الباری کتاب الأشربة باب ماجاء فی أن الخمر ماحضرة العقل ۲- الباب فی شرح کتاب ج ۳ ص ۲۱۷

عليه وسلم: «مَا اسْكُرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ». ۲ - وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كُلُّ مُخْمِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ». (۱)

يقصد بالمخدرات ما يغشي العقل والفكر، ويصيب متعاطيها بالكسل، والشلل، والفتور، من البنج والأفيون والحشيش ونحوها. والمخدرات حرام كيفما كان تعاطيها؛ لحديث عائشة رضي الله عنها: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: (كل شراب أسكر فهو حرام) ولحديث ابن عمر رضي الله عنهما، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: (كل مسكر حرام، وكل مسكر حرام...) الحديث، ولعظم خطر هذه المواد المخدرة، وشدة إفسادها. (۲)

ترجمة: دمخدراتو تخه مراد هغه څه دي چي پرعقل اوفکر پرده اچوي، ددوي دعملی یا عادی انسان په جسم کې سستی راولي، دروند والی او کمزوری پیدا کوي، اودغه مخدرات عبارت دي دبنج، افيون، چرس اوداسی نورو څخه، اومخدرات ټول حرام دي، چي په هرډول یا طریقه استعمالیږي، دلیل یی دعائشی صدیقی رضي الله تعالى عنها حديث دي چي داوایی: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایي: هر شراب چي نشه لري هغه حرام دي. او بل دلیل: دابن عمر رضي الله تعالى عنهما حديث دي چي داويي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هرشي چي نشه لري هغه خمر دي اوهرشي چي نشه لري هغه حرام دي. بل داچي په دغه مخدراتو کی لوی خطر او ډیر سخت فساد سته.

۱- الْبَنْجُ: بَفَتْحِ الْبَاءِ فِي اللَّغَةِ وَالْإِصْطِلَاحِ: نَبَاتٌ مُخَدِّرٌ، غَيْرُ الْحَشِيشِ، مُسَكِّنٌ

لِلأَوْجَاعِ.

۲- الْأَفْيُونُ: عُصَارَةُ لَبَنَةٍ يُسْتَخْرَجُ مِنَ الْحَشِيشِ، وَيَحْتَوِي عَلَى ثَلَاثِ مَوَادٍّ مُتَوَمِّةٍ مِنْهَا الْمُرَوِّهِيْنُ.

۱- موسوعة الفقه الاسلامي ج ۵ ص ۱۵۰

۲- الفقه الميسر في ضوء الكتاب والسنة ج ۱ ص ۳۷۴

۳- الْحَشِيشَةُ: نَوْعٌ مِنْ وَرَقِ الْقَنْبِ الْهِنْدِيِّ يُسَكَّرُ جِدًّا إِذَا قَنَّارَل مِنْهُ قَدْرٌ دِرْهَمٍ. (۱)
 ترجمه: بنج دبا په زور سره په لغت او اصطلاح کی بيله چرسو یوبل داسی
 وابته دی چی نشه لری دزدونو ارامونکی دی.
 افیون: نرمه شیره ده چی دخشخاشو څخه استل کیږی، اودا پردرو خوب
 لرونکو موادو مشتمل دی، چی یودهغوی څخه مورفین دی.
 چرس: دقنب هندي دپانو یوه قسم دی، چې دیوه درهم په اندازه استعمال
 سی ډیره زیاته نشه لری.

المخدرات بجميع أنواعها وأصنافها محرمة. فيحرم تعاطيها بأي وجه من الوجوه، أكلاً،
 أو شرباً، أو شماً، أو تدخيناً، أو حقناً أو غير ذلك؛ وذلك لضررها البالغ العظيم على الجسم
 والعقل .. ولما يترتب عليها من آثار سيئة ومفاسد أشد من آثار المسكرات .. من إضاعة
 الأوقات والأموال .. ومن إثارة العداوة والبغضاء .. ومن الصد عن ذكر الله وعن الصلاة. (۲)
 ترجمه: دمخدراتو ټول قسمونه اوصنّفونه حرام دی، داستعمال هره طریقه
 چې وی، خوړل کیږی، چيښل کیږی، په پوزه کول کیږی، څکول کیږی، په
 پیچکاری لگول کیږی، اویانورو طریقوسره وی، داڅکه چی جسم اوعقل ته ډیر
 ضرر رسوی، اوبل داچی ډیر بد مفاسد پرمرتب کیږی، دنشی دشیانو اثرات دادی:
 داوقاتو اومالونو ضایع کیدل دی، عداوت اودبښمنی پیدا کیدل دی، دالله تعالی
 دذکراولمانځه څخه منع کیدل دی.

الْحَذَرُ: السِّرُّ. وجارية مُخْدَرَةٌ، إِذَا لَزِمَتِ الْحَذَرَ. وَأَخْدَرَ فُلَانٌ فِي أَهْلِهِ، أَي أَقَامَ فِيهِمْ. (۳)
 ترجمه: مخدرات دخدر جمع ده: دستر په معنی دی، ویل کیږی: «انجلی
 مخدره» یعنی پټه ده، یا ویل کیږی: «خدر فلان» یعنی په خپل اهل کې پټ دی.

۱- الموسوعة الفقهية الكويتية ج ۸ ص ۲۱۸ -- ۲- موسوعة الفقه الاسلامي ج ۴ ص ۳۲۴

۳- الصحاح لاج اللغة وصحاح العربية ج ۲ ص ۶۴۳

إن الخمر يدخل فيها كل مسكر، مائعاً كان، أو جامداً، عصيراً، أو مطبوخاً، فيدخل فيها الحشيشة والأفيون لأن هذا كله خمر بنص رسول الله صلى الله عليه وسلم الصريح، الذي لا مطعن في سند، ولا إجمال في متن. إذ صح عنه قوله: (كل مسكر خمر). (۱)

ترجمة: بیشکه دخمر په تعریف کې ټول نشه کونکي شيان داخل دي، خټه وی که بهیدونکي وی، اومه وی که پاخه، نوپه دغه کی چرس، افيون اوداسی نور هم داخل دي، ځکه دغه ټول در رسول الله صلى الله عليه وسلم په صريح نص سره خمر دي، داسی نص دی چې نه دهغه په سند کې څه طعن سته اونه یی په متن کې څه اجمال سته، ځکه صحیح حدیث نقل سوی دی، چې (هرنشه لرونکي شی خمر دی).

داچې دټول عالم حاکمانو مسلمان او کافر منع کړی دی اوددوی پراستعمال، تجارت، اوزراعت بندیز لگولی دی ددی معنی لری چې ډیر خطرناک اوضرر مند دی اوه رشی چې انسان ته په دین، عقل، جسم، مال اونسب ته ضرر رسوی هغه داسلام په مبارک دین کې ترهر وضعی قانون د مخه حرام بلل سوی دی، او کافرانو په دی وجه بندیز پرلگولی دی چې ډیره زمانه پس دوی ته د تجربی لمخې ثابته سوله چې نشه اونشه کونکي شيان ضرر لری اودخالص ضرر پر بنیاد یی بندیز پرولگول

پورتنی ذکر سوی حدیثونه، داصحاب کرامو آثار اودفقهاؤ اقوال ټول پر دغه دلیل دی چې دبنج، چرس، افيون، اوداسی نورو نشه کونکي شيانو خوړل ځکول اونور استعمال حرام دی، نه یوازی داچې په آخرت کې سزا ورکول کیږی بلکه په دنیا کې هم سزا ورکول کیږی چی شرعی حد دی، داچې څوک یی نه اجرا کوی ددی دلیل نه دی چې مباح یا حلال دی، بله مهمه خبره داده چې اجراء کونکي یادوخت حاکمان پخپله په دغه جرم اونشه څه ناڅه اخته دی.

دهرشی پرنشه باندې حد سته

دپورتنیو ذکرسوی آیاتونو او حدیثونو د عام والی په استدلال ټولو فقهاؤ حکم کړی دی چې هرنشه کونکې شی حرام دی. یوشی چی په شریعت کې حرام وی نو دهغه فعل کول جرم دی، اودهرجرم دپاره په اسلامی شریعت کې دجرم دکوچنی والی اولوی والی په اندازه سزا مقررده، ددغو سزاگانو مختلفې اندازی اونومونه دی، داچې نشه کول جرم دی اوددغه جرم دپاره نه یوازی داچې په آخرت کې سزا مقررده، بلکه په دنیاکی هم سزا ورته مقرر او ثابتده، هغه داچې داسلامی حکومت دحاکم اوقاضی لخوا په اتیا درو وهل کیږی.

خودلته هم دمخکنی بحثونو په شان دجمهورو فقهاؤ او علماؤ په نزد دنشیی شی په مطلق استعمال باندی حد سته نشه سی اوکه نه، دهرشی چې وی، خودحنفی مذهب فقهاؤ او علماؤ په نزد دخمر پر شرابو لږوی که ډیر نشه سی که نه حد باندی واجب دی،خوپه نورو نشیی شیانوکی لکه: چرس،افیون، هیروین، تمباکو اوداسې نور که نشه وو نوحد باندی سته که نه نونسته.

مطلب داچې دغه اختلاف هم دهغه اختلاف څخه اخستل سوی دی چې دخمر لفظ عام دی که خاص دی، یاپیله انگورو دنورو شیانو څخه جوړ سوی شرابوته هم خمر ویل کیږی که نه؟ اودغه بحث مخکې په ډیرتفصیل سره وسو اوثابته سوله چې دخمر لفظ عام دی وهر نشه کونکې شی ته خمر ویل کیږی، نوڅه هغه فقها، او علما، چې دخمر لفظ خاص بولی نوهغوی وایی دخمر په چپینلوکې حد سته لږوی که ډیر، نشه سی اوکه نه، اوپه نورو نشه کونکو شیانوکی چې نشه سی نوحد سته، که نه نونسته، البته دحنفی فقهاؤ ترمنځ په دغه قول کی هم یونظر نه معلومیږی، ځکه په یوقول کې وایی حدسته خوپه بل قول کې وایی تعزیر یازجر سته، دببحث په تفصیل کی به دواړه قولونه راسی.

په دی هکله د نبي کریم صلی الله علیه وسلم یو حدیث را نقل کوم ترڅو معلومه سی چی نشه ته سزا ورکول سوی ده: عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى بَنِي نَعِيمَانَ، أَوْ بَنِي نَعِيمَانَ، وَهُوَ سَكْرَانٌ، فَشَقَّ عَلَيْهِ، وَأَمَرَ مَنْ فِي الْبَيْتِ أَنْ يَضْرِبُوهُ، فَضْرَبُوهُ بِالْجَرِيدِ وَالنَّعَالِ، وَكُنْتُ فِيمَنْ ضَرَبَهُ». (۱)

ترجمه: د عقبه بن عامر څخه روایت سوی دی: چی نبي صلی الله علیه وسلم ته نعيمان ياد نعيمان زوی په داسی حال کی راوستل سو چی نشه وو، پر نبي صلی الله علیه وسلم دا پیره سخته سوله، نو په دغه کور کی چی څوک وه هغوی ته یی دو هلو امر وکړی، نو هغوی د خرما دونی په پانو او چوتو واهه، دی وایی زه هم په هغوی کی وم، یعنی ماهم وواهه.

په دغه حدیث کی یوازی وهل ثابت سول داچی څومره وهل کیږی مقدار او عدد معلوم نه سو، نو ځکه دلته اجتهاد ته لاره خلاصه سوله، ترڅو د وخت حاکمان د حالاتو مطابق ورته عدد او مقدار تعیین کړی، نو ځکه په مختلفو وختونو کی مختلف عدد نقل سوی دی.

د دغه حدیث په شرح کی په عمدة القاری شرح صحیح البخاری کی یو حنفی عالم دی لیکلی دی: وَاجْتَمَعَ أَصْحَابُنَا بِهَذَا الْحَدِيثِ: أَنَّ حَدَّ السَّكَرَانِ مِنْ شَرْبِ الْخَمْرِ وَغَيْرِهَا مِنَ الْأَنْبِذَةِ ثَمَانُونَ جَلْدَةً.

وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: أَرْبَعُونَ جَلْدَةً، وَبِهِ قَالَ أَحْمَدُ فِي رِوَايَةٍ، لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ضَرَبَ فِي الْخَمْرِ بِالْجَرِيدِ وَالنَّعَالِ، وَضَرَبَ أَبُو بَكْرٍ أَرْبَعِينَ.

قُلْنَا: مَا رَوَاهُ كَانَ بِمَجْرِدَتَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ، فَكَانَ كُلُّ ضَرْبَةٍ بِضَرْبَتَيْنِ، وَالَّذِي يَدُلُّ عَلَى هَذَا قَوْلُ أَبِي سَعِيدٍ: جُلِدَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِي الْخَمْرِ بِنَعْلَيْنِ، فَلَمَّا كَانَ فِي زَمَنِ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ، جُعِلَ بَدَلُ كُلِّ نَعْلٍ سَوْطًا. رَوَاهُ أَحْمَدُ. (۲)

ترجمة زمور (حنفی) ملگری په دغه حدیث دلیل وایی چی د نشه انسان حد اتیا دوری دی دخمر په چیشلو سره نشه وی که په نورو شیانو سره وی.

امام شافعی رحمه الله تعالی علیه وایی: خلوینست دوری دی، همدغه قول دامام احمد بن حنبل رحمه الله تعالی علیه هم دی، حکه په یوروایت کې راغلی دی چی نبی صلی الله علیه وسلم دخمر د شرابو چیشونکی د خرما دونی په پانو او چوتو وواهه، ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه خلوینست دوری وواهه.

زمور احنافو دلیل هغه حدیث دی چی روایت سوی دی (دهغه څخه دوی بناخلي اودوی چوتی مراد دی، اودهر وار وهلو څخه دوه واره مراد دی، پر دغه توجیه باندی دابی سعید خدری رضی الله تعالی عنه دا حدیث دلیل دی چی وایی: عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ قَالَ: «جُلِدَ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَمْرِ بِنِغْلَيْنِ أَرْبَعِينَ، فَلَمَّا كَانَ زَمَنُ عُمَرَ جُلِدَ بِذَلِكَ كُلُّ نِغْلٍ سَوْطًا». (۱)

ترجمة: ابوسعید خدری رضی الله تعالی عنه وایی: در رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې دخمر حد په دوو چوتو خلوینست ووهل سویاچی د عمر فاروق (رض) زمانه سوله نو د چوتی وهل په چلاخه یادوره بدل سوله.

د عمدة القاری د عبارت څخه یو د حد اندازه معلومه سوله چې اتیا دوری دی، او بل داچی د جمهورو فقهاؤ او حنفی فقهاؤ یونظر معلومیږی هغه داچی دهرشی پر نشه باندی حد سته.

خود حنفی فقهی په کتابونوکی څه داسی لیکلی دی: ۱- یحد مسلم ناطق، فلا یحد أغرس للشبهة؛ مکلف، شرب الخمر ولو قطرة بلا قید سکر، او سکر من نیذ ما، وبه یفتی. (۲)

ترجمة: مسلمان خبری کونکې په حد کیږي، گونگي نه په حد کیږي، ځکه په ده کې شبهه سته (اوحد په شبهه نړیږي) مکلف یعنی بالغ به وی (پرنابالغ نسته) شراب به یې چینبلی وی که څه هم یوه قطره وی، دنشی قید ورسره نسته، او دهر نپیږد پر نشه باندې حد سته کله چې نشه سی، دنورو شيانو څخه ده په (نپیږد ما) سره تعبیر کړی دی، اودحنفی مذهب مطابق پردغه قول فتوی کول کیږي.

په پورته ذکرسوی عبارت کې دخمر اونورو ترمنځ داسې فرق سوی دی، چې خمر لږوی که ډیر او نشه وی که نه حد پرسته، او په نورو کې دومره اندازه شرط سوی ده چې په نشه سی نوبیا حد پرسته.

خودداغه کتاب په شرح ردالمحتارکې بیا داسې لیکي ۲- ونقل فی الأشربة عن الجوهرة حرمة أكل بنج وحشيشة وأفيون لكن دون حرمة الخمر، لو سكر بأكملها لا يجد بل يعذر. (۱)

ترجمة: دجوهرة نومی کتاب څخه داشربة په بحث کې نقل سوی دی، چې دبنجو، چرسو او افیونو خوړل حرام دی، خوددوی حرام والی دخمر ترحرام والی کم دی، که ددوی په خوړلو نشه سی نو پرده باندې حد نسته بلکې زجر ورکول کیږي. دلته وایی ددوی حرام والی ترخمر کم دی، اودنورو په نشه کې تعزیر یا زجر سته، معنی دا که نشه سی نوهم تعزیر یا زجر سته حد نسته، دغه ددوی دخپل منځ اختلاف دی، په پورته عبارت کې وایی که نشه سونوبیا حد سته، خودلته وایی که نشه سوبیا هم حد نسته بلکې زجر یا تعزیر سته خودغه عالم په دغه خپله خبره هیڅ شرعی دلیل نه دی لیکلی.

دحد او تعزیر ترمنځ فرق دادی چې حد یو شرعی سزاده چی په هغه کې کمبود اوزیاتوب کول جایز نه دی، البته په تعزیر کې دحاکم اوقاضی اختیار دی لږ ورکوی

که دیر، خوبیا هم تر شرعی حد زیات نسی ورکولای.

۳- بحرم کل ما یزیل العقل من غیر الأشرية المائعة كالبنج والحشيشة والأفيون، لما فيه من ضرر محقق، ولا ضرر ولا ضرار فی الاسلام، ولكن لا حد فيها، لأنها ليست فيها لذة ولا طرب، ولا يدعو قليله إلى كثيرها، وإنما فيها التعزير. (۱)

ترجمة: دهر هغه شی خوړل حرام دی چې عقل زائل کوی، که څه هم هغه د بهیدونکو شرابو څخه نه وی، لکه بنج، چرس او افيون، ځکه په دوی کې ضرر ثابت دی، او په اسلام کې رسول الله صلی الله علیه وسلم داسې عام قانون راکړی دی چې نه به خپل ځان ته ضرر رسوي اونه به وبل ته ضرر رسوي. خو په دوی کې حد نسته، بلکې بیشکه په دوی کې تعزیر سته، ځکه په دوی کې هغه خوند او مستی نسته کوم چې په شرابو کې سته، اونه داسې دی چې لږی وډیرونه دعوت ورکوي لکه شراب، بلکې په دوی کې پر نشه باندې تعزیر سته. مطلب دا چې حرام دی خو شرعی حد نسته، بلکې تعزیر سته.

خو څه نور فقهاء او علماء بیاددوی درای سره موافقه نلری او فرمایي: ۱- وقال ابن حجر الهيتمي: واعلم أن الحشيشة المعروفة حرام كالخمر. يحد آكلها قال به جماعة من أهل العلم، كما يحد شارب الخمر. وهي أخبث من الخمر من جهة أنها تفسد العقل والمزاج. إفساداً عجباً حتى يصير في متعاطيها تحت قبيح وديانة عجيبة وغير ذلك من المفاسد. فلا يصير له من المروءة شيء البتة، ويشاهد من أحواله خنوثة الطبع وفساده وانقلابه إلى أشر من طبع النساء.. وكذا متعاطي نحو البنج والأفيون. (۲)

ترجمة: ابن حجر هیتمی وایی: پوه سی: دغه معلوم چرس داسی حرام دی لکه خمر، پر استعمال کونکی حد جاری کیږی، په دغه باندی د علماؤ یو جماعت قول کړی دی، داسی حد پر جاری کیږی لکه د شرابو (یعنی اتیادوری) او دغه تر

۱- فقه اسلامی وأدلته جلد ۶ ص ۱۶۶ — ۲- المسكرات والمخدرات ج ۱ ص ۳۸

شرابو په دی وجه ډیر بد دی چی عقل او مزاج عجیب ډول فاسد او خرابوی،
چی د چرسو عادی انسان لکه نرنځی داسی جوړسی، دوس مزاجه سی، هیڅ
غیرت او میرانه پکښی نه وی، او دغه حال په مشاهده وهرچاته معلوم دی، بلکی
دبڼخو ترمزاج هم بد وی، همدغه طبیعت د بڼجو او افیونو د عادی خلکو هم دی.

۲- وما تقدّم من نصوصٍ في الخمر؛ يمتضي في المخدرات وكل ما يزيل العقل ويُسكر.

کالنج، فإن المسکر يجب فيه الحدة، وغير المسکر يجب فيه التعزیر.

قال شيخ الإسلام رحمه الله: "وأما 'الحشيشة' الملعونة المسكرة: فهي بمؤلة غيرها من
المسكرات، والمسکر منها حرام باتفاق العلماء؛ بل كل ما يزيل العقل فإنه يُحرم أكله ولو لم
يكن مسكراً.

وأما قليل 'الحشيشة' المسكرة فحرام عند جماهير العلماء، كسائر القليل من المسكرات،
وقول النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كل مسكر حمر، وكل حمر حرام". يتناول ما يُسكر، ولا
فرق بين أن يكون المسكر مأكولاً، أو مشروباً، أو جامداً، أو مانعاً.

وربما صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْث بِجوامع الكلم، فإذا قال كلمة جامعة كانت عامة في
كل ما يدخل في لفظها ومعناها، سواء كانت الأعيان موجودة في زمانه أو مكانه، أو لم تكن،
فلما قال: "كل مسكر حرام" تناول ذلك لجميع أنواع المسكر. (۱)

ترجمة: کوم نصوص او دلايل چی دخمر په هکله مخکی ذکر سوله، هغه
د ټولو مخدراتو او ټولو هغو شیانو په باره کی هم دی چی عقل زایل کوی او نشه
کوی، شیخ الاسلام رحمه الله تعالی علیه فرمایي: هغه ملعون نشه کونکی چرس
داسی دی لکه نور نشه کونکی شیان، د علماؤ په اتفاق حرام دی، بلکی ټول هغه
څه چی عقل خرابوی دهغوی خوړل او استعمال حرام دی که څه هم دی نشه نکړی،

او پيشكه كه نشه سى نوحد باندی سته، كه نشه نسی نو تعزیر پروا جب دی.
د جمهورو علماؤ په نزد د نشه كونكو چرسو لږ هم داسی حرام دی لكه
دنورو نشه كونكو شيانو لږ چي حرام دی، د نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا قول
چي فرمایي: هر نشه كونكي شی خمر دی، او هر خمر حرام دی، و ټولو نشه كونكو
شيانوته شامل دی، دافرق نلری نشه كونكي شی خوړل كيږي كه چينبل كيږي،
خته وی كه نرم.

زموږ نبی صلی الله علیه وسلم ته جامع كلمات او الفاظ وركول سوي دی،
كله چي دی يوه كلمه يا لفظ وايي نو وټول هغه څه ته عام او شامل دی چي په دغه
لفظ او معنا كي داخل وي، دافرق نلری چي دده په زمانه او ځای كي موجود وي
او كه نه وي موجود، نو چي ده وفرمايل: (هر نشه كونكي شی حرام دی)، نو دغه حكم
د نشه لرونكو شيانو وټولو انواعو او قسمونوته شامل دی.

۳- وَاخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ فِي مَنْ شَرِبَ النَّبِيذَ وَهُوَ مَسْوَى عَصِيرِ الْعَنْبِ مِنَ الْأَلْبَذَةِ الْمُسْكِرَةِ
فَقَالَ الشَّافِعِيُّ وَمَالِكٌ وَأَحْمَدُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى رَجَمَاهُمُ الْعُلَمَاءُ مِنَ السَّلَفِ وَالْخَلْفِ هُوَ
حَرَامٌ يُجْلَدُ فِيهِ كَجَلْدِ شَارِبِ الْخَمْرِ الَّذِي هُوَ عَصِيرُ الْعَنْبِ سَوَاءٌ كَانَ يَعْتَقِدُ إِبَاحَتَهُ أَوْ
تَحْرِيمَهُ، وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَالْكَوْفِيُّونَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى لَا يَحْرُمُ وَلَا يُحْدُ شَارِبُهُ وَقَالَ أَبُو ثَوْرٍ
هُوَ حَرَامٌ يُجْلَدُ بِشَرْبِهِ مَنْ يَعْتَقِدُ تَحْرِيمَهُ ذُوْنٌ مَنْ يَعْتَقِدُ إِبَاحَتَهُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ. نووي. (۱)

ترجمة: د علماؤ دهغه چا په حكم كي اختلاف دی چي نبیذ يی چينبلی
وی، (دانگورو د شرابو نه بغير نور ټولو نشه لرونكو شرابونوته نبیذ وايي)، امام
شافعي، امام مالک، امام احمد بن حنبل، او مخکنی او وروستی جمهور علما
رحمة الله تعالى عليهم وايي: دغه د نبیذ چينبونكي داسی په درو وهل كيږي لكه

دهغه خمر چيبنونکی چي دانگورو څخه جوړ سوی وی، دافرق نلری چي داباحت عقیده لری که دحرمت، امام ابو حنیفة اودکوفی نور علماء وایی نه حرام دی اونه حدباندی سته، ابو ثور وایی: نبیذ حرام دی خوپه چيبنلو پر هغه انسان باندی حد سته چي دحرمت عقیده ولری، چي دحرمت عقیده نلری پر هغه حد نسته.

۴- وأما حد شرب المُسکر فعلى وَجْهَيْنِ: أحدهما أن يشربه دون السكر، والآخر أن يشربه إلى السكر فيسكر.

أما إذا شربه دون السكر فلا حد عليه في قول أبي حنيفة وصاحبيه، وفي قول الشافعي ومالك عليه الحد وإن شرب جرعة واحدة، وإذا شربه إلى السكر فعليه الحد متفقاً. إلا أن في ماهية السكر اختلاف: قال أبو حنيفة هو أن لا يعرف الرجل من المرأة ولا السماء من الأرض ولا الزوجة من الأم وكخوه.

وفي قول أبي يوسف ومحمد إذا غلب على عقله حتى خلط في كلامه، ولم يتم صلاته واستحق الاسم حتى قيل سكران فإنه يحد.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ هُوَ أَنْ لَا يَقْدِرَ أَنْ يَمْشِيَ مُسْتَوِيًا وَيَمِيلَ عَلَى يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ. (۱)

ترجمة: دمسکر دچيبنلو حد پردوه وجهی دی: یوداچی مسکر دومره وچيبنی چي نشه نسی، بل داچی دومره وچيبنی چي نشه سی.

هغه انسان چي مسکر وچيبنی خوشه نسی پر هغه باندی دامام ابوحنیفة رحمة الله عليه په نزد حد نسته، دامام شافعی، امام مالک، امام احمد بن حنبل رحمة الله تعالى عليهم په نزد پرده باندی حد واجب دی که څه هم یو غورف وی، او که دومره وچيبنی چي نشه سی نوبیا دتولو په اتفاق حد پرواچب دی، خودلته دنشی په تعریف کی دامام صاحب اودهغه دیارانو ترمنځ اختلاف سته لکه

مخکی هم ددی څخه بحث سوی دی، هغه داچی امام صاحب وایی نشه انسان هغه دی چی نارینه دینځی، آسمان دمخکی اوماندينه دمور څخه نه پیژنی، دامام ابو یوسف اوامام محمد رحمة الله تعالی علیهما په نزد نشه هغه انسان دی چی دده پرعقل غلبه سوی وی، آن تردی چی ډیری خبری یی گلهی ودهی وی، لمونځ نسی پوره کولای، او داچی وده ته نشه ویل کیدلای سی، نوبیا پرده حد جاری کیدای سی. څه داوسنی عصر علماء چی دنشیی موادو فساد اوضررونه یی مشاهده کړی دی دسزایه هکله داسی فرمایي: وتختلف عقوبة أهل المخدرات بحسب شدة جرمهم كما يلي: ۱ - مهرب المخدرات عقوبته القتل؛ لعظیم شره وضرره.

۲ - مروج المخدرات بالبيع والشراء، أو الإهداء، أو التصنيع، أو الاستيراد: في المرة الأولى يعزر تعزيراً بليغاً بالحبس، أو الجلد، أو الغرامة المالية، أو بما كلها حسب رأي الحاكم بما يحقق المصلحة، ويدفع المفسدة.

وإن تكرر منه ذلك يعزر بما يقطع شره عن الأمة، حتى ولو كان ذلك بالقتل؛ لأنه بفعله هذا من المفسدين في الأرض. (۱)

ترجمة: دنشیی توکو دځاوندانو سزا دهغوی دجرم په اندازه مختلفه ده،

- ۱- دهغه انسان سزا قتل دی چی دیوه ځایه څخه بل ځای ته په قاچاق اوگوریزی باندي وړی اونورخلگ په اخته کوی ځکه دده شر اوضرر ډیرلوی دی.
- ۲- دهغه انسان سزاچی نشیی شيانوته په خرڅولو، رانیولو، تحفه ورکول، جوړول، په تجارتی ډول راوړلو سره رواج ورکوی، نو داوول ځل دپاره سخت تعزیر ورکول کیږی، هغه په بندی کیدلو، په درووهلو سره، په نقدی جرمه سره، او یاپه دغو ټولو سره، څنگه چی دوخت حاکم مناسب بولی، داسی چی مصلحت په راسی اوفساد ورک سی.

که بیاتکراری سی نوداسی سزادی ورکول سی چي امت دده دشرخه وساتل
سی، که څه هم دده په وژلو سره وی، ځکه په دغه عمل سره دی دمفسیدینو څخه
دی. اوڅوک چي په مخکه کی فساد کوي دهغوی په هکله رب العالمین فرمایي:
إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ
تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْقَتُوا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي
الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ. (۱)

بیشکه دهغو کسانو سزاچي دالله تعالی اودهغه درسول سره جنگ کوي،
او په مخکه کی فساد کوشش کوي، دادی چي ووژل سی، وځړول سی، لاس او
پښه یی مخالف (یعنی راسته لاس اوچپه پښه، یاراسته پښه اوچپه لاس) پری
کړل سی، اویادمخکي څخه وشرل سی، دغه ددوی دپاره په دنیاکی خواری او
سزاده، اوددوی دپاره په آخرت کی لوی عذاب دی.

په اولنیو وختونو کی دنشی یاشرابو دچینلو سزادومره سخته وه چي دجرم
په تکرار سره سزاهم سختیدله، په حدیث کې راغلی دی: عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ، فَإِنْ عَادَ فِي الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ». (۲)
ترجمه: دمعاویة رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله
علیه وسلم وفرمایل: چاچي شراب وچینل نوهغه په درو ووهی، اوکه څلورم وار
یی بیا وچینل نو مریی کړی.

په پورتنی حدیث کی دخمر لفظ راغلی دی، خو په یو بل روایت کی دسکر
لفظ راغلی دی، معنا داچي خمر اوسکر دواړه په یوه معنادی، لکه چي فرمایي: عَنْ
أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا سَكَرَ فَاجْلِدُوهُ، ثُمَّ إِنْ سَكَرَ
فَاجْلِدُوهُ، ثُمَّ إِنْ سَكَرَ فَاجْلِدُوهُ، فَإِنْ عَادَ الرَّابِعَةَ فَاقْتُلُوهُ». (۳)

ترجمة: دابوهريرة رضى الله تعالى عنه خخه روايت دى چى رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: كه نشه سو نوپه درو يى ووهى، كه بيا نشه سو نوپه درويى ووهى، كه بيا نشه سو نوپه درويى ووهى، كه ثلورمه وار بيا نشه سو نومر يى كرى.

البتہ دغہ دخلورم وارد چينسلو حکم چي قتل يا وژنه ده منسوخ سوي دى خكه په يوبل حديث كې راخى: عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُوَيْبٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَأَجْلَدُوهُ، فَإِنْ عَادَ فَأَجْلَدُوهُ، فَإِنْ عَادَ فِي الثَّالِثَةِ أَوْ الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ»، فَأَتَى بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ فَجْلَدُوهُ، ثُمَّ أَتَى بِهِ فَجْلَدُوهُ، ثُمَّ أَتَى بِهِ فَجْلَدُوهُ، وَرَفَعَ الْقَتْلَ، وَكَانَتْ رُخْصَةً. (۱)

ترجمة: دقبيصة بن ذؤيب خخه روايت دى چي نبي عليه السلام وفرمايل: چاچي شراب وچينسل نو هغه په درو ووهى، كه يى بيا وچينسل نوپه درو يى ووهى، كه يى بيا وچينسل نوپه درو يى ووهى، او كه يى دريمه يا ثلورمه دفعه وچينسل نومر يه كرى، نو يوسرى ورته راوستل سو چي شراب يى چينسلې وه نوده په درو ووهى، بيا ورته راوستل سو په درويى ووهى، بيا ورته راوستل سو نوده په درو ووهى، بيا ورته راوستل سو نوده په درو ووهى، او قتل يا وژنه پورته سوله او دغه رخصت سو. په بل خاى كى امام ترمذى نقل كوى او فرمايى: وَإِنَّمَا كَانَ هَذَا فِي أَوَّلِ الْأَمْرِ ثُمَّ لُسِخَ بَعْدُ، هَكَذَا رَوَى عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنْ مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَأَجْلَدُوهُ، فَإِنْ عَادَ فِي الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ»، قَالَ: ثُمَّ أَتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الرَّابِعَةِ فَضَرَبَهُ وَلَمْ يَقْتُلْهُ. (۲)

ترجمة: دغه حکم په اولو وختونو کې وو خو وروسته منسوخ سو، همداسې يو حديث د جابر رضى الله تعالى عنه خخه روايت دى، چي نبي صلى الله عليه وسلم

و فرمايل: بيشكه څوڪ چي شراب وچينبي نو هغه په درو ووهي، او كه يي څلورم ځل وچينبل نومړي يي كړي، دى وايي: بيا نبي صلى الله عليه وسلم ته تردغه وروسته يوسړى راوستل سو چي هغه څلورم ځل چينبلى وه، خو هغه يي وواهه او مړي نكړي.

درد المحتار په عبارت كي ليكلي وه چې ددوى حرام والى تر شرابو كم دى، داسي عبارت يوازي د احنافو په مخكني كتابونو كي ليدل كيږي، كيداي سي دهغوى په زمانه كې دغه اوسني منشييات نه وه، او يادوى د ضررونو مشاهده نوي كړي، كه نه نو د شرابو په هكله رب العالمين فرمايي: (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا). (۱)

ترجمة: خلك ستا څخه د شرابو او قمار په هكله پوښتنه كوي، نو ته وژته ووايه، چي په شرابو او قمار كي د خلكو دپاره څه منافع سته خو گناه يي تر نفع زياته ده. خود اوس زمانى نشه لرونكي شيان لكه چرس، افيون، هيروين، تباكو، نسوار، چيلم، سگريت او داسي نور انسان ته هيڅ نفع نلري، بلكي خالص ضرر دى، او دغه مشاهده او تجربه تقريبا هر انسان كولاي سي، نه پوهيږم چي يو عالم به پر كوم بنياد داسي ويلاي سي چي اوسني منشييات تر شرابو كم دي، او دوى هم پر خپل دغه قول داسي يو منقول يا معقول دليل نه دي ليكلي.

داچي په فقه اسلامي كي ليكلي دي: په نورو نشيي شيانو كي حد نسته تعزير سته او دليل وايي: دانگورو د شرابو نه بغير په دغه نورو كې حد نسته ځكه په دوى كې خوند او مستي نسته، سوال دادى: كه په دغو شيانو كي خوند او مستي نه وي نو د كومى فايدي دپاره يي خلك استعمال كوي؟ بل داكه د خوند او مستي څخه نشه مراد نه سي نو يوازي خوند او مستي چې پر عقل تاثير نه كوي يا نشه نلري

حرامه نه ده، ځکه حد دهمدی دپاره دی چې دی دغه نشه پریرېدی او دده عقل سالم پاته سی، ترڅو دالله تعالی ذکر او عبادت وکړی.

بل دلیل داوایی چې لږیږی دیروته بلنه نکوی دتجربې څخه خلاف معلومیږی ځکه دانگورو شراب په شپه او ورځ کی یو یادوه ځله چیشنل کیږی، خونسوار، سیگریټ، چرس او داسی نور گړی په گړی استعمالیږی، داپه خپله ددی معنی ده چې لږیږی دیروته بلنه کوی.

بل داچې په شریعت کی پر نشه حد ورکول کیږی، و دیروته دعوت یا بلنه دحد دپاره شرط نه ده، بلکی داسی نشه شرط ده چې هغه دالله تعالی د ذکر او دلمانځه څخه منع کونکی وی، او که نشه نلری نوولی څوک پرینودلای نسی؟

داچې پورته ذکر سوی ټولو دلایلو کی موږ ولوستل چې دشرابو د حراموالی علت نشه ده، او دغه علت چې په هر شی کی پیدا سې نو د هغه داغه حکم دی یعنی حرام دی او سزایی حد ده، نودلته خاص وجه نسته چې علت یو وی او حکم سره جداوی، بل داچې څه اصحابو کرامو صراحت کړی دی چې نیبذ یعنی بیله دانگورو دشرابو څخه دنورو منشیاتو سزا هم اتیا دوری دی:

۱- عن علی: قال حد النبیذ ثمانون.

۲- عن الحسن فی السکران أن من النبیذ قال یضرب ثمانین.

۳- عن بن عباس قال فی السکر من النبیذ ثمانون. (۱)

ترجمه: ۱- دعلی رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې دی وایی: دنبیذ حد اتیادوری دی.

۲- دحسن رضی الله تعالی عنه څخه دنبیذ دنشی په هکله پوښتنه وسوه نوده وویل: اتیادوری وهل کیږی.

۱- مصنف بن ابی شیبہ ج ۵ ص ۵۰۲ کتاب الحدود

۳- ابن عباس رضی الله تعالی عنهما دنیږ دنشی په باره کې وایی:
اتیادوری دی.

پورتنی ذکرسوی آثار په وضاحت او صراحت سره دلالت کوی چې بيله خمر
څخه په نورو کې هم نه یوازې داچې حدسته بلکې اندازه یی هم هغه اتیا دوری دی،
او داچې دحنفی فقهاؤ په نزد نبیږ د خمر څخه جلا شی دی، د خمر نوم نبیږ ته شامل
نه دی، نوځکه ددوی په سزا کې هم جلا والی کوی، دپورتنیو آثارو څخه معلومه
سوله چې دجلا والی هیڅ دلیل نسته دهرنشه کونکې شی پرخوړلو یا استعمال
کولو اتیا دوری شرعی حد منصوصی دی.

دپورتنی تحقیق څخه معلومه سوله که د خمر پرچینلو اتیادوری شرعی
حدسته نو د نورو منشیاتو پرخوړلو اوشه باندې هم شرعی حد سته، هاځکه چې
نه یوازې داچې د خمر لفظ عام دی وهرنشه کونکې شی ته خمر ویل کیږی، بلکې
د حدیثونو، آثارو او فقهاؤ د قولونو څخه هم ثابته سوله چې دهرنشه لرونکی شی
پر استعمال اوشه باندې شرعی حد اوسزا ورکول واجب دی، داچې دوخت
حاکمان او قاضیان خپله څه ناڅه په دغه جرم اخته دی نوبل ته به څنگه سزا
ورکړی، اوبل دغه څه د فقهی کتابونو هم بهانه ورجوړه کړی ده.

موږ مخکې ولوستل چې پرنشه باندې د ټولو مذهبونو د فقهاؤ په اتفاق
حد واجب دی، خوبیا هم دوخت علماء او حاکمان نه یوازې داچې حد نه پر جاري
کوی بلکې هغه زجر هم نه ورکوی کوم چې دحنفی مذهب فقهاؤ ورته تعین کړی
دی، خصوصاً په دی هکله په افغانستان کې داسلامی امارت د کارکنانو او
مجاهدینو ډیره لویه زمه ده چې په خپلو منطقو کې ددغه مفاسدو مخه ونیسی
لکه څرنگه چې دنورو شرعی حکمونو د نافذ کولو دپاره قربانی ورکوی دغه هم
یو شرعی امر دی چې پردوی یې تنفیذ واجب دی.

چې ډیر یی نشه لری دهغه لږ هم حرام دی

تر هرڅه دمخه ددی مسئلې بنیاد در رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه حدیثونه دی چې په هغوی کی راغلی دی: عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ، فَفَلِيلُهُ حَرَامٌ». (۱)

ترجمه: جابر بن عبد الله رضي الله تعالى عنهما وایي: رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: د کوم شی چې ډیر نشه لری دهغه لږ هم حرام دی.

په بل حدیث کې راغلی دی: عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، مَا أَسْكَرَ الْفَرْقَ مِنْهُ فَمِلُّهُ الْكَفُّ مِنْهُ حَرَامٌ. (۲)

ترجمه: عائشة رضي الله تعالى عنها وایي رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هر نشه کونکې شی حرام دی، او هغه چې فرق (یعنی دری کاسی یا پیمانی) یې نشه کوی نو دهغه یو ورغوی (نیمه لپه) هم حرام دی.

په دغه مسئله کې هم د حنفی او جمهورو فقهاؤ ترمنځ اختلاف نقل سوی دی، هغه دا چې د حنفی فقهاؤ په نزد دانگورو او خرما د نشه کونکو شرابو لږ او ډیر دواړه حرام دی او حد باندې سته، او د دوی نه بغیر د نورو نشه کونکو شیانو لږ مباح او ډیری یی حرام دی، که نشه سو نو حد باندې سته که نه نونسته، یعنی د جمهورو فقهاؤ په نزد ټول نشه کونکي شیان یو ډول دی، لږ او ډیر یی فرق نلری، ټول یو شانته حرام او حد پرسته، د دغه اختلاف هم یوه وجه هغه ده چې د جمهورو فقهاؤ په نزد د خمر لفظ عام دی و هر نشه کونکي شی ته ویل کیږي، نو د خمر په اړه ټول حکمونه وټولو نشه کونکو شیانوته ثابت دی، دا چې دڅه احنافو په نزد د خمر لفظ خاص دی یوازې دانگورو او خرما څخه جوړ سوی شرابوته خمر ویل کیږي نوځکه نور نشه کونکي شیان: لکه هغه شراب چې د غنمو، اوربشو، عسلو او داسی نورو څخه جوړ

سوی وی، اویا ددوی نه علاوه نور دنشی شیان لکه: نسوار، سیگریټ، چیلیم، افیون، چرس، هیروین اوداسی نور دخمر څخه جلا ځانتنه حکمونه لری.

دحنفی مذهب فقهاء نه یوازی داچې دجمهورو فقهاؤ سره اختلاف لری بلکې ددوی خپل په منع کی هم ډیر ژور اختلاف نقل سوی دی، هغه داچې امام ابوحنیفه اوامام ابویوسف رحمة الله تعالی علیهما یو طرف اوامام محمد رحمة الله تعالی علیه بل طرف دی، اوتقریبا په ټولو کتابونو کی لیکلی دی چې فتوی د امام محمد صاحب رحمة الله تعالی علیه پر قول ده.

دغه مسئله او اختلاف دحنفی مذهب په کتابونو کی څه داسی لیکلی ده:

۱- وما سوى ذلك من الأشربة فلا بأس به" وهو نص على أن ما يتخذ من الخنطة

والشعير والعسل والدرة حلال عند أبي حنيفة، ولا يحسد شاربه عنده وإن سكر منه.

وعن محمد أنه حرام ويحسد شاربه ويقع طلاقه إذا سكر منه كما في سائر الأشربة

المحرمة. (۱)

ترجمة: دانگورو دشرابونه بغير نورشرابونه پروا نلری، اودا دلیل دی چې هغه څه چې دغنمو، اوربشو، عسلو، جوارو څخه جوړیږی د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په نزد حلال دی، که څه هم ددغه څخه نشه سی.

دامام محمد رحمة الله تعالی علیه قول دی: چې دغه حرام دی اوددغه پر چيښونکی باندي حد جاری کیږی، اوکه ددغه څخه نشه سی اودطلاق الفاظ ووايي طلاق یی واقع کیږی لکه دنورو حرامو شرابونو په شان.

ملاحظة: دپورتني کتاب هدايي عبارت که په سطحی نظر وڅیړو نوهم څو ټکی ځنی معلومیږی، یوداچې دامام ابوحنیفه (رح) اوامام محمد (رح) ترمنع اختلاف دحلال او حرام په هکله نقل سوی دی، لکه داچې امام ابوحنیفه (رح) په

نزد دځمر نه بغير ټولو شرابونو ته حلال ويل سوي دي كه څه هم په نشه سي، خو امام محمد صاحب بيا وټولوته حرام ويلى دي، كه په نشه سي نوحه پر جاري كيدل واجب دي، او طلاق يې واقع كيږي، داچي اختلاف په حلال او حرام كي دي خو بيا هم د كتاب مصنف د يوه دليل هم نه دي ليكلي ترڅو موږ دهغوي ترمنځ دراجع او مرجوح فيصله وكړو، حال داچي يوشى په يوه حال كي حرام او حلال نسي كيدلاى، ځكه په حديث كي راغلي دي: عَنْ أَبِي الْجَوَيْرِيَةِ قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، عَنْ الْبَازِقِ فَقَالَ: سَبَقَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَازِقَ: «فَمَا أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ» قَالَ: الشَّرَابُ الْحَلَالُ الطَّيِّبُ، قَالَ: «لَيْسَ بَعْدَ الْحَلَالِ الطَّيِّبِ إِلَّا الْحَرَامُ الْحَيْثُ». (۱)

ترجمة: ابو الجويرية وايي ما د ابن عباس رضی الله تعالى عنهما څخه د باذق (باذق دانگورو هغه شيره ده چې جوش کړل سى او د نسي حالت ته ورسيږي) په باره کې پوښتنه وکړله، نو ده راته وويل: چې محمد صلى الله عليه وسلم د باذق تر پيدا کيدلو دمخه د دنيا څخه رخصت سو، نو ده وويل هر شى چې نشه لري هغه حرام دي، ابو جويرية وايي ما ورته وويل: چې باذق يعنى دانگورو شيره خو حلاله او پاکه ده، ده راته وويل: چې انگور خو حلال او پاک دي خو کله چې نشه ځني جوړه سوه نو حرام او خبيث سوله، ځکه د حلال او طيب څخه وروسته نسته مگر حرام او خبيث دي.

دويم: داچي د امام ابو حنيفه (رح) ته دغه قول منسوب کړى دي چې هغه وايي: ما يتخذ من الخنطة والشعر والعسل والذرة حلال عند أبي حنيفة، ولا يحد شاربها عنده وإن سكر منه حال داچي دغه حکم هم د صريح او مرفوع حديثونو خلاف دي، لکه داچي فرمايي: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ

الْحِنْطَةُ خَمْرٌ، وَمِنَ التَّمْرِ خَمْرٌ، وَمِنَ الشَّعِيرِ خَمْرٌ، وَمِنَ الزَّيْبِ خَمْرٌ، وَمِنَ الْغَسَلِ خَمْرٌ. (۱)
عن الثَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مِنَ الْحِنْطَةِ خَمْرٌ، وَمِنَ
الشَّعِيرِ خَمْرٌ، وَمِنَ الزَّيْبِ خَمْرٌ، وَمِنَ الْغَسَلِ خَمْرٌ». (۲)

وَرَوَى أَيْضًا عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: خَطَبَ عُمَرُ عَلَى مَنبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: "أَمَّا بَعْدُ، أَلَا وَإِنَّ الْخَمْرَ نَزَلَ تَحْرِيمُهَا يَوْمَ نَزَلَ وَهِيَ
مِنْ خَمْسَةِ أَشْيَاءَ مِنَ الْحِنْطَةِ، وَالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرِ، وَالزَّيْبِ، وَالْغَسَلِ وَالْخَمْرُ: مَا خَامَرَ الْعَقْلَ.
وَهُوَ (أَيُّ عُمَرُ) مِنْ أَهْلِ اللُّغَةِ. (۳)

ترجمه: عبدالله بن عمر او هغه دخپل پلار عمر رضی الله تعالی عنهما څخه
روایت کوی چې نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل: دغنمو څخه خمر دی، دخرما
څخه خمر دی، داربشو څخه خمر دی، دممزو څخه خمر دی، دغسلو څخه خمر دی.
په یو بل روایت کی نعمان بن بشیر (رض) روایت کوی، چې نبی صلی الله
علیه وسلم وفرمایل: دغنمو څخه خمر دی، دخرما څخه خمر دی، داربشو څخه
خمر دی، دمميزو څخه خمر دی، دغسلو څخه خمر دی.

همدارنگه د عبدالله بن عمر رضی الله تعالی عنهما څخه روایت دی: چې
عمر رضی الله تعالی عنه دمنبر دپاسه په خطبه کی وفرمایل: پوه سی چې خمر
حرام سول او هغه دپنځو شیانو چې انګور، خرما، شات، غنم اربشو څخه جوړیږي.
اوبیا په آخر کی تعمیم کوی او فرمایي: خمر هغه څه دی چې عقل پټوی. او عمر
رضی الله تعالی عنه خو د عربی لغت د خاوندانو څخه دی.

دداسی صریح او واضح حدیثونو سره به څنگه ددغو حدیثونو په خلاف

۱- مسند احمد حبل ج ۱۰ ص ۱۹۷ - ۲- المعجم الکبیر للطبرانی ج ۲۱ ص ۸۷

۳- صحیح مسلم ج ۴ ص ۲۳۲۲

یوحکم کوی، که نه نوضرور به ددغو حدیثونو یوتوجیه کری وای، اوده دایې مصنف به هم هغه نقل کری وای ترڅو حکم نور هم ښه واضح سوی وای.

۲- (قَوْلُهُ وَيَحْرُمُ أَكْلُ الْبَنْجِ) هُوَ الْفَتْحُ: ثَبَاتٌ يُسَمَّى فِي الْعَرَبِيَّةِ شَيْكَرَانَ، يُصَدَّغُ وَيَخْلَطُ الْعَقْلُ. وَزَادَ فِي الْقَامُوسِ: وَأَخْبَثَهُ الْأَحْمَرُ ثُمَّ الْأَسْوَدُ وَأَسْلَمَهُ الْأَبْيَضُ.

وَفِي الْقَهْطَانِي: هُوَ أَحَدُ نَوْعِي شَجَرِ الْقَنْبِ، حَرَامٌ لِأَنَّهُ يُزِيلُ الْعَقْلَ، وَعَلَيْهِ الْفَتْوَى، بِخِلَافِ نَوْعٍ آخَرَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُبَاحٌ كَالْأَفْيُونِ لِأَنَّهُ وَإِنْ اخْتَلَّ الْعَقْلُ بِهِ لَا يَزُولُ، وَعَلَيْهِ يُحْمَلُ مَا فِي الْهِدَايَةِ وَغَيْرِهَا مِنْ إِبَاحَةِ الْبَنْجِ كَمَا فِي شَرْحِ اللَّبَابِ.

أَقُولُ: هَذَا غَيْرُ ظَاهِرٍ، لِأَنَّ مَا يَخِلُّ الْعَقْلَ لَا يَجُوزُ أَيْضًا بِلَا شُبْهَةٍ فَكَيْفَ يُقَالُ إِنَّهُ مُبَاحٌ: بَلِ الصَّوَابُ أَنَّ مُرَادَ صَاحِبِ الْهِدَايَةِ وَغَيْرِهِ إِبَاحَةُ قَلِيلِهِ لِلتَّدَاوِي وَتَخْوِهِ، وَمَنْ صَرَخَ بِحُرْمَتِهِ أَرَادَ بِهِ الْقُدْرَ الْمُسَكَّرَ مِنْهُ، يَدُلُّ عَلَيْهِ مَا فِي غَايَةِ الْبَيَانِ عَنْ شَرْحِ شَيْخِ الْإِسْلَامِ: أَكْلُ قَلِيلِ السَّقْمُونِيَا وَالْبَنْجِ مُبَاحٌ لِلتَّدَاوِي، مَا زَادَ عَلَى ذَلِكَ إِذَا كَانَ يَقْتُلُ أَوْ يُذْهِبُ الْعَقْلَ حَرَامٌ. (۱)

ترجمه: «ددرمختار مصنف» دا قول چی دبنج خوړل حرام دی، بنج په زور سره داسی واښه دی چی په عربی کی ورته «شیکران» وایی، دسر درد لری، او عقل گړوړی کوی، دلغتو په قاموس نومی کتاب کی دا هم ورسره اضافه سوی دی چی هغه بد قسم یی تور اویا سره دی اوښه یی سپین دی.

په قهستانی نومی کتاب کی لیکلی دی: چی دغه دچرسو یو قسم دی، حرام دی، ځکه دغه عقل زایل کوی، او پرغه فتوی ده، خوددی حکم دهغه بلی نوع څخه خلاف دی بیشکه هغه مباح دی لکه افیون، ځکه هغه که څه هم عقل مختل کوی خو نه زایلیری، ده دایې مصنف چی و(بنج) ته مباح ویلی دی دهغه مطلب همدغه دی، لکه څنگه چی دلباب په شرح کی دی.

(دردالمحتار مصنف) زه وایم دانسکاره نه ده: حُکمه هغه څه چی عقل ته خلل رسوی هغه بیلله شکه جایز نه دی. نوڅنگه ورته مباح ویل کیږي؟ بلکی ښه داده چی دهدایي اونورو مطلب داوی چی دلې اباحت یی ددواء اوداسی نورو دپاره دی، اوچاچی په حرمت تصریح کړی ده دهغه مراد هغه اندازه ده چی په نشه سی، پردغه توجیه باندی دلیل دغایه البیان قول دی چی دشیخ الاسلام څخه نقل سوی دی، وایی (دجمال کوټی اوبنج لږ خوړل ددواء دپاره جایز دی) او هغه چی دومره زیات سی چی څوک وژنی اویا عقل ور خرابوی نوحرام دی.

ملاحظة: که درد المحتار پورتنی عبارت مطالعه کړو نوښکاره معلومیږي چی درد المحتار مصنف ددر مختار عبارت چی وایی (دبنج خوړل حرام دی) دبنج ترتعریف وروسته دحرمت دلیل لیکلی دی چی چی دغه عقل خرابوی، بیا لیکلی دی چی پردغه فتوی ده، اویا لیکلی دی چی افیون مباح دی که څه هم عقل خرابوی، اویا دهدایي د کتاب د عبارت توجیه کوی اولیکی چی کیدایسی د هدایي دمصنف لږ ددواء دپاره خوړل مراد وی، او په آخرکی لیکلی دی چی هر شی چی عقل خرابوی یا څوک وژنی هغه حرام دی.

یوه نکته داده: یوځای لیکلی دی: (شَجَرُ الْقُتْبِ، حَرَامٌ لِأَنَّهُ يُزِيلُ الْعَقْلَ، وَعَلَيْهِ الْفَتْوَى) اوبل ځای لیکلی دی: (فَأِنَّهُ مُبَاحٌ كَالْأُفْيُونِ لِأَنَّهُ وَإِنْ اخْتَلَّ الْعَقْلُ بِهِ لَا يَزُولُ) او بل ځای لیکلی دی: (أَكُلُ قَلِيلِ السَّقَمُونِيَا وَالْبَنَجِ مُبَاحٌ لِلتَّداوِي، مَا زَادَ عَلَى ذَلِكَ إِذَا كَانَ يَقْتُلُ أَوْ يُذْهِبُ الْعَقْلَ حَرَامٌ) پورته ذکر سوی عبارتونه یو دبل سره ټکر معلومیږي، ځکه زموږ د فقهی اصولو مطابق دیوشی دحرمت دپاره قطعی دلیل ضروری دی، نویه کوم دلیل چی بنج اوچرس حرام دی په هغه دلیل افیون هم حرام دی، ځکه کوم علت چی په بنج اوچرس کی سته لکه نشه هغه په افیون کی هم سته، بلکی

ترهغه ډیر، اوداچی ده لیکلی دی چی دسقمونیا اوبنج ددواء دپاره لږخوړل مباح دی دغه هم دصريح حديث څخه خلاف معلومیږي هغه داچی: عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالذَّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلَا تَدَاوَوْا بِحَرَامٍ». (۱)

ترجمة: ابودرداء رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: بیشکه الله تعالی مرض اودواء نازل کړی دی، خودهر مرض لپاره یی دوا راستولی ده، نو تاسو دوا کوی خوتاسو په حرامو سره دوا مکوی. په بل حدیث کی فرمایي: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الدَّوَاءِ الْحَبِثِ»: يَعْنِي السُّمَّ. (۲)

ترجمة: ابو هريرة رضی الله تعالی عنه وایی رسول الله صلی الله علیه وسلم نهی یامنع کړی ده دخبیث اوحرام دوا څخه، یعنی دزهرو څخه.

دلته دخبیث څخه مراد حرام دی، ځکه دحلال نه وروسته حرام دی بل شی په منځ کې نسته ځکه دمتشابهاتو څخه هم ځان ساتنه لازم ده نوځکه هغه هم په حرام کی حسابل کیږي. نویوخل بنج ته حرام وایی اویا ددواء دپاره دلږخوړل مباح بولی. ۳- قَوْلُهُ: (وَبَيِّدُ الْعَسَلِ، وَالْحِنْطَةَ، وَالشَّعِيرَ، وَالذَّرَّةَ خَلَالًا وَإِنْ لَمْ يُطْبَخْ) هَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ إِذَا شَرِبَهُ مِنْ غَيْرِ لَهْوٍ وَلَا طَرَبٍ. لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ «الْخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ وَأَشَارَ إِلَى الْكَرْمَةِ، وَالنَّخْلَةِ»

ثُمَّ إِذَا سَكَرَ مِنَ الْأَشْرِبَةِ الْمُتَّخَذَةِ مِنَ الْحُبُوبِ لَا يَقَعُ طَلَاقُهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ بِمَنْزِلَةِ الثَّأَمِ وَذَاهِبِ الْعَقْلِ بِالنَّبَجِ.

رَقَالَ مُحَمَّدٌ: يَقَعُ طَلَاقُهُ كَمَا فِي سَائِرِ الْأَشْرِبَةِ الْمُحَرَّمَةِ وَهَذَا الْخِلَافُ فِيمَا إِذَا شَرِبَهُ

لَلشَّادِي، أَمَّا إِذَا شَرِبَهُ لِلْهُو، وَالطَّرَبِ فَإِنَّهُ يَقَعُ طَلَّاقُهُ بِالْإِجْمَاعِ. (۱)

ترجمة: (دقدوری) دغه قول چي وایی: دغسلو، غنمو، اوربشو، اوجوارو شراب که څه هم پاڅه سوی نه وی دامام ابوحنيفة اوامام ابویوسف رحمة الله عالیهما په نزد حلال دی، که یی دمستی اوعبث دپاره نه وی چینسلی، ځکه په حدیث کی راغلی دی: چي خمر ددغه دوو درختو یاونوڅخه دی دانگورو اوخرما ودرختو ته یی اشاره وکړه.

اوکه دهغو شرابونو په چینسلو نشه سی چي ددانو څخه جوړ سوی وی او د طلاق الفاظ ووايي نو دامام ابوحنيفة رحمة الله تعالى علیه په نزد یی طلاق نه واقع کیږي، لکه دبیده اویا دهغه چا چي په بنج یی عقل تللی وی. امام محمد رحمة الله تعالى علیه وایی: طلاق یی واقع کیږي لکه په نورو حرامو شرابوکی، دغه اختلاف دهغه چا په باره کی دی چي ددواء دپاره یی چینسلی وی، که دمستی اونشی دپاره یی چینسلی وی نوهغه دتولو په اجماع یی طلاق واقع کیږي.

ملاحظة: که پورتنی کتاب جوهرة نيرة په عبارت کې وگورو نوپه هغه کې لیکلی دی چي دغسلو، غنمو، اربشو اوجوارو شراب حلال دی، که څه هم پاڅه سوی نه وی، خو په دی شرط چي دمستی اوساتیری دپاره په یی نه وی چینسلی، اودغه مخکی موږ په صحیح حدیثونو ثابته کړل چي دغه ټوله خمر دی اوددغو ټولوڅخه شراب جوړیږي، په آخرکی بیا دامام صاحب اوامام محمد صاحب و اختلاف ته اشاره سوی ده چي امام محمد صاحب ټول نشه لرونکی شیان مطلق حرام بولي، اویا اختلاف وجه لیکلی ده هغه داکه دواء دپاره چینسلی وه نو دامام ابوحنيفة (رح) په حرام نه دی که دمستی اوساتیری دپاره وه نویا دتولو

په اتفاق حرام دی. داغه هم موږ مخکې په حدیثونو ثابته کړل چې یوشی یوځل حرام سی نوپه هغه باندی علاج اوددواء دپاره خوړل هم حرام دی لږوی که ډیر ۴- ویقال: إن هذا اللفظ، أعني الخمر، غير معلول: حتی لا يتعدى حكمه وهو الحرمة (الی سائر المسکرات) أي إلى قليل سائر المسکرات، حتی لا يجب الحد بشراب قطرة من غير الخمر من المسکرات.

والشافعي رَحِمَهُ اللهُ يَعِدِيهِ إِلَيْهَا: أي تعدي هذا اللفظ إلى المسکرات، لأن الخمر اسم لما يخامر العقل، ولهذا لا يسمى العَصِيرُ خمرًا قبل التخمير ولا بعد التخليل. وكل مسكر مخامر فيكون خمرًا. وهذا بعيد أي قول الشافعي بعيد، لأنه خلاف السنة المشهورة، وهي ما روي عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا «حرمة الخمر لعينها، والسكر من كل شراب». عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قال: «حرمت الخمر لعينها قليلها وكثيرها، والسكر من كل شراب». (۱)

ترجمه: ویل کیږی چی دخمر لفظ معلول په علت نه دی، یعنی دده حکم چی حرمت دی ونورو مسکراتو ته تجاوز نه کوی، داسی چی دنورو مسکراتو پر لږ هم حد واجب سی، یعنی دیوڅاڅکی په چیښلو حد نه پرواجبیږی لکه دخمر. دامام شافعی رحمه الله تعالی علیه په نزد تجاوز کوی، یعنی دخمر لفظ ونورو مسکراتو ته تجاوز کوی، ځکه خمر دهغه څه نوم دی چی عقل گډوډ کوی، همد اوجه ده چی دانگوروشیری ته ترنشی دمخه اویاسرکی ته خمر نه ویل کیږی، نوهرمسکر چی عقل گډوډ کوی هغه خمر دی، اودغه دامام شافعی رحمه الله تعالی علیه قول د(حق څخه) ډیر لیری دی، ځکه دغه قول دمشهور سنت یا حدیث څخه خلاف دی، هغه داچی دابن عباس رضی الله تعالی عنهما څخه روایت دی:

چی دخمر عین یا ذات حرام دی اودنورو خُخه نشه حرامه ده.

داغه حدیث دابن عباس رضی الله تعالی عنهما خُخه په بل روایت کی داسی راغلی دی: دخمر لږ او ډیر عین یا ذات یی حرام دی، اودنورو نشه لرونکو شیانو خُخه دنشی په اندازه حرام دی.

ملاحظة: دپورتنی کتاب البناية شرح الهداية په عبارت کی لیکلی دی چې دخمر حرمت په علت سره معلول نه دی چې دخمر دحرمت حکم ونورو نشه کونکو شیانو ته تجاوز وکړی، دلته باید ووايو چې دغه خبره بی دلیل معلومیږي، ځکه خپله په قرآن کریم کی دخمر ترآیت وروسته په (۹۱) آیت کی الله تعالی دخمر دحرمت علت بیانوي او فرمایي: **إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنتُمْ مُنْتَهُونَ**. تقریباً دتولو مفسرینو اوداصول فقه دعلماؤ په نزد همدغه دخمر دحرمت علتونه دی، او دغه دهرشی دنشی خُخه په انسان کی پیداکیږي، اودغه بحث به په خپل ځای کی په تفصیل سره راسی.

په آخرکی دابن عباس رضی الله تعالی عنه په داسی اثر باندی دلیل لیکلی دی چې هغه پرده موقوف دی یعنی دغه دده خپله رایه کیدلایسی، دحنفی فقهی داصولومطابق ودغه ته اثر ویل کیږي، او اثر د رسول الله صلی الله علیه وسلم دصریح اوصحیح حدیث په مقابل کی ددلیل قابل نه دی، ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم خُخه ډیرمرفوع حدیثونه نقل سوی دی: **عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ**. رواه مسلم کتاب الاشربة

ترجمة: ابن عمر رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله

عليه وسلم وفرمايل: هر نشه كونكي شي خمر دي او هر نشه كونكي شي حرام دي
 په بل حديث كي فرمايي: عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كُلُّ
 شَرَابٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ». البخاري كتاب الوضوء

ترجمة: عائشة صديقه رضي الله تعالى عنها دنيي صلى الله عليه وسلم څخه
 روايت كوي: چي ده ويل هر هغه نشه چي نشه لري نو هغه حرام دي.

په بل روايت كي څه په تفصيل سره دغه حديث راغلي دي چي فرمايي: عَنْ
 سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: لَمَّا بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمُعَاذُ
 بْنُ جَبَلٍ، قَالَ لَهُمَا: «يَسْرًا وَلَا تُعْشِرَا، وَيَسْرًا وَلَا تُنْفِرَا، وَتَطَاوَعَا» قَالَ أَبُو مُوسَى: يَا رَسُولَ
 اللَّهِ، إِنَّا بِأَرْضٍ يُصْنَعُ فِيهَا شَرَابٌ مِنَ الْعَسَلِ، يُقَالُ لَهُ الْبَيْعُ، وَشَرَابٌ مِنَ الشَّعِيرِ، يُقَالُ لَهُ
 الْمَزُزُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ». صحيح البخاري كتاب الادب
 ترجمة: ابی برده دخیل پلار او هغه دخیل نیکه څخه رایت کوی دی وایی چي
 کله رسول الله صلى الله عليه وسلم زه او معاذ بن جبل (يمن ته) استولو نوموړي ته یی
 وویل تاسو دخلگو سره آسانی کوی سختی مه ورسره کوی، او خلگو ته د جنتونو
 زیږی ورکوی، او د دین څخه مه متنفر کوی، ابو موسی ورته وویل ای د الله رسوله
 موږ په داسې مځکه کې یو چې هلته د عسلو څخه شراب جوړیږي بتع ورته وایی او
 داریشو څخه شراب جوړیږي مزر ورته وایی، نور رسول الله صلى الله عليه وسلم
 وویل هر نشه كونكي شي حرام دي.

نود داسی صریحو حدیثونو په مقابل کی د صحابی د قول څه اهمیت نسته
 ۵- وعن أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ: أن من زال عقله بالبنج إن علم أنه بنج فحينئذ لا يقع
 طلاقه وعتاقه، وإن لم يعلم يقع، ثم قال: والسكر من هذه الأشربة، وأشار إلى الأشربة المتخذة
 من الخبث كالحنطة والشعير والذرة والشهد والعسل وغيرها حرام بالإجماع؛ لأن السكر من

البنج حرام، لأنه مأكول غير مشروب، بعض المشايخ، قالوا في زماننا الفتوى على ما إذا سكر من البنج يقع طلاقه ويحد. (۱)

ترجمة: دامام ابو حنیفة رحمۃ اللہ علیہ قول دی: هغه څوک چي عقل يی په بنجو زایل سی نوکه دی په خبروو طلاق يی نه واقع کیږي اوکه په خبر نه وو نو طلاق يی واقع کیږي، اویا وایی: ددغو شرابونو نشه: وهغه شرابونو ته يی اشاره وکړله چي ددانو لکه غنم، اربشی، جوار، عسل اوداسی نورو څخه چي جوړیږي، په اجماع حرام دی، ځکه دبنجو نشه حرامه ده، ځکه دغه خوړونکی دی چي بنسونکی نه دی، څه مشایخو ویلی دی چي زموږ په زمانه کی فتوی پردغه ده که په بنجو نشه سی نو طلاق يی واقع کیږي اوحد پرجاری کیږي.

ملاحظة: دبنایی پورته ذکرسوی عبارت که دمخکنی کتاب (الجوهرۃ النيرة علي مختصر القدوري) دعبارت اود وروستنی کتاب المبسوط للسرخسی دعبارت سره په غور مطالعه سی توخپل په منځ کي دیرتعارض اوټکر سره لری. نور تفصیل ته یې ضرورت نسته ځکه هر د علم خاوند یې مطالعه کولایسی.

۶- (الْأَثَرُ) أَنَّ الْعَصِيرَ الْحُلُولَ لَا يُسَمَّى خَمْرًا، وَإِنَّمَا تَسْمِيَّتُهُ بِالْخَمْرِ لِمَعْنَى مُخَامَرَتِهِ الْعَقْلَ، وَذَلِكَ مَوْجُودٌ فِي سَائِرِ الْأَشْرِبَةِ الْمُسْكِرَةِ، وَقَدْ جَاءَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ «كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ».

وَلَوْ سَمَّاهُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ اللُّغَةِ خَمْرًا لَكَانَ مُسْتَدَلًّا بِقَوْلِهِ عَلَى إِبْتَاتِ هَذَا الْاسْمِ لَهُ، فَإِذَا سَمَّاهُ صَاحِبُ الشَّرْعِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِهِ وَهُوَ أَفْصَحُ الْعَرَبِ أَوَّلَى، يُوضِّحُهُ أَنَّ الْكَثِيرَ مِنْ هَذِهِ الْأَشْرِبَةِ مُسَاوٍ لِلْكَثِيرِ مِنَ الْخَمْرِ فِي حُكْمِ الْحُرْمَةِ، وَوُجُوبِ الْحَدِّ، فَكَذَلِكَ الْقَلِيلُ، وَبِهَذَا تَبَيَّنَ أَنَّ الْقَلِيلَ فِي الْحُرْمَةِ كَالْكَثِيرِ؛ لِأَنَّهُ شَرِبَ الْقَلِيلَ مِنْهُ لَوْ كَانَ مُبَاحًا لَمَّا، وَجِبَ

الْحَدُّ، وَإِنْ سَكَّرَ مِنْهُ؛ لِأَنَّ السُّكْرَ إِنَّمَا حَصَلَ بِشَرْبِ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ جَمِيعًا، فَبِاعْتِبَارِ جَانِبِ الْحَلَالِ يُمْنَعُ وَجُوبُ الْحَدِّ عَلَيْهِ.

وَإِذَا اجْتَمَعَ الْمُوجِبُ لِلْحَدِّ، وَالْمُسْقِطُ لَهُ تَرْجِيحُ الْمُسْقِطِ عَلَى الْمُوجِبِ.
وَأَبُو حَنِيفَةَ وَأَبُو يُوسُفَ اسْتَدْلَا بِقَوْلِ الرَّسُولِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ «حُرِّمَتْ الْخَمْرُ لَعْنَتُهَا، وَالْمُسْكِرُ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ» وَبِهَذَا تَبَيَّنَ أَنَّ اسْمَ الْخَمْرِ لَا يَتَنَاوَلُ سَائِرَ الْأَشْرِبَةِ حَقِيقَةً؛ لِأَنَّ عَطْفَ الشَّيْءِ عَلَى نَفْسِهِ لَا يَلِيقُ بِحُكْمَةِ الْحَكِيمِ. (۱)

ترجمه: ته نه گوری چی خوژی شیری ته خمر نه ویل کیژی، داچی خمر ورته ویل کیژی په دی وجه چی نشه لری او عقل گه وډ کوی، اودغه په ټولو نشه کونکو شرابونو کی سته، اودرسول الله صلی الله علیه وسلم خخه حدیث رانقل سوی دی چی (هر نشه لرونکی شی خمر دی)

که دلغت د علماؤ خخه یوچا خمر ورته ویلی وای نو دا قول به د اثبات دپاره دلیل وای چی دغه دده نوم دی (د بل شی نسی کیدلای) داچی د شریعت خاوند صلی الله علیه وسلم نومولی دی او په دغه نامه یې ورته ویلی دی، او هغه د ټولو عربو فصیح او ښه دی، نو د اښکاره ده چی ددغو شرابونو ډیر دخمر د ډیرو سره د حرمت په حکم کی، اود حد په واجب کیدلو کی یو برابر دی، همدارنگه لږ یی د لږو سره یو برابر دی، نو په همدی سره ښکاره سوله چی لږ په حرمت کی لکه ډیر داسی دی، ځکه ددوی لږ که مباح وای نو حد به نه پروا جب کیدلای، که څه هم په نشه سی، ځکه دغه نشه د حلال او حرام د وجهی راغلی ده، نو د حلال په اعتبار د حد وجوب ځنی منع او ساقطیږی.

نو چی کله د حد موجب او مسقط سره یوځای سی نو مسقط ته پر موجب ترجیح ورکول کیږی (یعنی حد ساقطیږی).

داجی امام ابو حنیفہ او امام ابو یوسف رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہما (پہ نزد خمر
 او نور نشہ کونکی یو دبل سرہ جدا دی، در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ دغہ قول
 سرہ دلیل وایی: «دخمر عین او ذات حرام دی او دنورو خخہ نشہ حرامہ ده) ددغہ
 حدیث خخہ ددلیل وجہ داده چی خمر معطوف او مسکر معطوف علیہ دی، د عربی
 قانون دمخی معطوف دمعطوف علیہ خخہ جداوی، کہ نہ نوییا عطف دشی پر خپل
 خان راخی او داسی جایزنہ دی، نوپہ همدی سرہ ښکاره سوله چی دخمر نوم ونورو
 شرابونوته حقیقہ شامل نہ دی، ځکه عطف دشی پر خپل خان راخی، اودا د حکیم
 د حکمت سرہ مناسب نہ دی.

ملاحظه: دغہ پورته ذکر سوی حدیث در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حدیث
 نہ دی بلکی د عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما قول او اثر دی، اودغہ تحقیق
 موږ په څلورم نمبر کی د البناية شرح الهدایة په حواله کی په تفصیل سره ذکر کړل
 چی دغہ دیو صحابی قول دی اود اصول فقہی دنظره د صحابی قول د صحیح
 حدیث په مقابل کی داستدلال وړ نہ دی، او هلته موږ حدیثونه هم لیکلی دی،
 اودغہ اثر د حدیثو په یو کتاب کی داسی نقل سوی دی:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: حُرِّمَتِ الْخَمْرُ لِعَيْنِهَا، قَلِيلُهَا وَكَثِيرُهَا،
 وَالسُّكْرُ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ. "فَمِنْ هَذَا وَمَا أَشْبَهَهُ وَقَعَتْ شُبُهَةٌ مِنْ أَبَاحِ الْقَلِيلِ مِنْ سَائِرِ
 الْأَشْرِبَةِ، وَأَمَّا نَحْنُ فَلَا نُبِيحُ شَيْئًا مِنْهُ إِذَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ، لَمَّا رَوَيْنَا، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ،
 وَابْنِ عُمرَ وَغَيْرِهِمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَلْهَاكُمْ عَنْ قَلِيلٍ مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ"،
 وَقَالَ: "مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ"، وَقَالَ: "كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ"
 وَرَوَيْنَا فِي حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ هَذَا أَنَّهُ قَالَ: "وَالْمُسْكِرُ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ". (۱)

۷- وفي قول أبي حنيفة والشافعي ومالك ما أسكر من شراب قليله وكثيره فهو حرام

لَقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا اسْكُرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ. (۱)

ترجمة: دامام ابوحنيفة، امام شافعي او امام مالک رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہم قول دی: دھغو شرابو چي ڊير اولږيبي نشه لري نو هغه حرام دی، ځکه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي: هغه چي ڊير بي نشه لري دھغه لږ هم حرام دی. ملاحظه: که ددغه کتاب عبارت او مطلب په غور مطالعه کړو نو دمخکنيو ټولو کتابونو د عبارتونو سره تضاد او ټکر په ښکاره معلومېږي، دمخکني کتابونو په عبارتونو کې مو دامام ابوحنيفة او امام شافعي رحمۃ اللہ تعالیٰ عليهما ترمنځ ښکاره مخالفت ولوستي او دلته په کتاب کې چي دغه هم د حنفي فقهی کتاب دی بل کل دنظريو والي ليکلي دی.

تقریباً د حنفي فقهی په ټولو کتابونو کې ليکلي دی چي فتویٰ دامام محمد رحمۃ اللہ تعالیٰ عليه پر قول ده لکه دا چي په يو کتاب کې ليکلي دی:

۸- (وَحَرَمَهَا مُحَمَّدٌ) أَيِ الْأَشْرَبَةِ الْمُتَخَذَةِ مِنَ الْعَسَلِ وَالتِّينِ وَنَحْوِهِمَا قَالَهُ الْمُصَنِّفُ (مُطْلَقًا) قَلِيلَهَا وَكَثِيرَهَا (وَبِهِ يُفْتَى) ذِكْرُهُ الزَّيْلَعِيُّ وَغَيْرُهُ؛ وَاخْتَارَهُ شَارِحُ الْوَهْبَانِيَّةِ، وَذَكَرَ أَنَّهُ مَرْوِيٌّ عَنِ الْكُلِّ.

قُلْتُ: وَقَالَ مُحَمَّدٌ مَا اسْكُرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ، وَهُوَ لَجَسٌ أَيْضًا، وَلَوْ سَكِرَ مِنْهَا الْمُخْتَارُ فِي زَمَانِنَا أَتَى يُحَدِّدُ زَادَ فِي الْمُتَلَقَّى: وَقَوْعٌ طَلَاقٍ مِنْ سَكِرَ مِنْهَا تَابِعٌ لِلْحُرْمَةِ، وَالْكُلُّ حَرَامٌ عِنْدَ مُحَمَّدٍ وَبِهِ يُفْتَى. (۲)

ترجمة: يعنی هغه شرابونه چي د عسلو، انځرو، اوداسي نورو څخه جوړ سوي وي، امام محمد حرام بللي دي، بيا مصنف وايي مطلقا، يعنی لږ او ډير ټول حرام دي، بيا وايي چي پر دغه فتویٰ ده، يعنی دغه قول ذيلعي او نورو ذکر کړي

۱- السلف في الفتاوى للسندى في الفقه الحنفي ج ۱ ص ۲۴۷

۲- الدر المختار وحاشية ابن عابدين رد المحتار ج ۶ ص ۴۵۶

دی، دوهبانیة شارح غوره کړی دی، اودایه ذکر کړی دی چی دغه دتولو څخه روایت سوی دی.

درد المختار مصنف وایی: زه وایم امام محمد وایی هغه چی ډیری نشه لری دهغه لپرم حرام دی، خو هغه داغه ډول نجس هم دی، که په دوی سره نشه سی نو زموږ په زمانه کی مختار قول دادی چی په حد کیږی، په ملتقی نومی کتاب کی داهم ورسره اضافه سوی ده، که په دغونشه سی نوطلاق یی واقع کیږی دامعنی لری چی حرام دی، اودامام محمد په نزد ټول حرام دی، اوپه داغه باندی فتوی ورکول کیږی.

یعنی که په اوس زمانه کی څوک دیوعالم څخه ددغو شیانو په هکله دحنفی مذهب مطابق فتوی وغواړی نو هغه به دامام محمد رحمة الله تعالی په قول فتوی اوحکم ورکوی

دحنفی فقهی په یوبل کتاب کی هم ودغه ته ورته عبارت لیکلی دی:

۹- (قَوْلُهُ وَبِهِ يُفْتَى) أَيُّ بِقَوْلِ مُحَمَّدٍ، وَهُوَ قَوْلُ الْأَئِمَّةِ الثَّلَاثَةِ لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ «كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ «مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ» رَوَاهُ أَحْمَدُ وَابْنُ مَاجَةَ وَالدَّارِقُطَنِيُّ وَصَحَّحَهُ.

(قَوْلُهُ غَيْرُهُ) كَصَاحِبِ الْمُتَّقَى وَالْمَوَاهِبِ وَالْكَفَايَةِ وَالنَّهَائَةِ وَالْمِغْرَاجِ وَشَرْحِ الْمَجْمَعِ وَشَرْحِ دُرَرِ الْبَحَارِ وَالْفَهْرَسْتَانِيِّ وَالْعَيْنِيِّ، حَيْثُ قَالُوا الْقَتَوَى فِي زَمَانِنَا بِقَوْلِ مُحَمَّدٍ لِقَلْبَةِ الْفَسَادِ. وَعَلَّلَ بَعْضُهُمْ بِقَوْلِهِ لِأَنَّ الْفُسَاقَ يَجْتَمِعُونَ عَلَى هَذِهِ الْأَشْرَبَةِ وَيَقْصِدُونَ اللَّهْوَ وَالسُّكْرَ بِشُرْبِهَا. أَقُولُ: وَالظَّاهِرُ أَنَّ مُرَادَهُمُ التَّحْرِيمُ مُطْلَقًا وَسَدُّ الْبَابِ بِالْكُلِّيَّةِ. (۱)

ترجمه: داچی ددرمختار مصنف رحمة الله تعالی علیه وایی: وبه یفتی یعنی

دامام محمد پر قول فتوی ده، اودغه ددرو امامانو قول هم دی لکه دامام شافعی، امام مالک او امام احمد بن حنبل، ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: هر شنه کونکی شی خمر دی او هر نشه کونکی شی حرام دی، اودغه حدیث صحیح مسلم روایت کړی دی.

اوبل دلیل دعليه الصلوة وسلام دغه قول دی چی فرمایي: هغه چی ډیری نشه لری دهغه لږ هم حرام دی. اودغه حدیث امام احمد، ابن ماجه اودار قطنی روایت کړی دی او صحیح بی بللی دی.

داچی ددرمختار مصنف وایی: غیره یعنی دده نه علاوه دغه قول دصاحب ملتقی، مواهب، کفایه، نهایه، معراج، شرح مجمع، شرح درر بحار، قهستانی او عینی قول دی، یعنی دغو ټولو ویلی دی چی زموږ په زمانه کی فتوی دامام محمد پر قول ده، ځکه دفاسقانو غلبه ده، ځه کسانو علت داویلی دی چی فاسقان پر دغو شرابونو یوځای کیږی، اوددی په چپینلو ددوی مقصد فسق اونشه ده.

درد المحتار مصنف وایی: زه وایم په ښکاره ددوی مقصد مطلق حرمت دی ترڅو دفسق اوفساد دروازه بالکل بنده سی.

درد مختار پر کتاب باندی یو عالم تحقیق کړی دی هغه دپورته ذکرسوی عبارت په تحقیق کی داسی لیکلی دی:

۱۰- وقال بعض الخنابلة وكثير من الفقهاء إن القليل والكثير سواء في التحريم واستدلوا بالسنة ما رواه الإمام أحمد في مسنده وأبو داود في سننه عن أم سلمة رضي الله عنها قالت نهي رسول الله صلى الله عليه وسلم عن كل مسكر ومفتر.

وجه الاستدلال: أن النبي صلى الله عليه وسلم سوى بين المسكر والمفتر في النهي، وحقيقة النهي التحريم فيحرم الكثير منهما والقليل من غير فرق.

والنهي حقيقة التحريم ولم يوجد له صارف، وليس المراد من المسكر أو المفتر في الحديث

ماحصل السكر والتفیر عنده، بل المراد منهما مافیة صلاحية الاسكار أو التفیر بحسب الشان.
والنصوص صریحة فی تحریم القلیل باعتبار أنه صفة لجنس المسکر لاصفة لقدره، كما
یقال للماء أنه مرو وللطعام مشبع، وإن كان الشبع والرئ لا یتحققان بالقلیل، وهو مع ذلك
موصوف به کالكثیر، أو باعتبار أنه مقدمة للكثیر المحرم فیکون حراما، لأن مقدمة الحرام
حرام. (۱)

ترجمة: دامام احمد بن حنبل دمذهب څه علماء او ډیر نور فقهاء وایی چې لږ
او ډیر په حراموالي کې برابر دی، دوی په حدیث دلیل وایی، هغه حدیث امام احمد
په خپل مسند کې او ابوداود په خپل سنن کې دام سلمة رضی الله تعالی عنها څخه
روایت کړی دی، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دهرنشه کونکې اوضعیف
کونکې څخه منع کړی ده.

ددغه حدیث څخه داستدلال وجه داده چې نبی صلی الله علیه وسلم مسکر او
مفتړ دواړه په حکم کې سره برابر کړی دی، یعنی ددواړو څخه یی منع کړی ده.

اونهی دحراموالي حقیقت یعنی حقیقی معنی ده، اوپه حقیقی معنی کې لږ
او ډیر دواړه مراد دی نوځکه دواړه حرام دی، اوبل داسې قوی دلیل نسته چې دغه
حدیث دخپل حکم څخه واړوی، اوپه حدیث کې دمسکر اومفتړ څخه مراد داسې
نه دی چې دده څخه نشه اوضعیف بالفعل حاصل سی، بلکې مراد دادی چې په ده
کې عادة دنشی اوضعیف صلاحیت موجود وی.

شرعی نصوص اودلائل په صراحت سره دلږو پرحراموالي دلالت کوی، ځکه
دغه اسکار اوضعف دجنس صفت دی داندازی صفت نه دی، لکه داچې ویل کیږي
اوبه اوبونکې دی، یاخواړه مړونکې دی، که څه هم په لږباندې اوبیدل یا مړیدل نه
کیږي خو بیا هم دلږو دپاره هم داغه صفت ثابت دی لکه دډیرو دپاره، اوپه دی

اعتبار چي لږ ډيږو دپاره مقدمه ده نودغه لږهم حرام دي ځكه دحرامو مقدمه هم حرامه ده. لكه دزنا دواعي كتل، مچۍ خلوت اوداسي نور.

۱۱- دبحث په شروع كې يو حديث موږ ليكلي دي: عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا أَسْكُرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ». (۱)

ددغه حديث تشرېح دهندوستان يو عالم دترمذي په شرح تحفة الاحوذى كې داسې كوي اوفرمايي: قَوْلُهُ (مَا أَسْكُرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ) فِيهِ رَدٌّ عَلَى مَنْ قَالَ مِنَ الْحَقِيقَةِ إِنَّ الْخَمْرَ يَحْرُمُ قَلِيلُهُ وَكَثِيرُهُ وَغَيْرُهُ مِنَ الْمُسْكِرَاتِ يَحْرُمُ قَدَرُ الْمُسْكِرِ مِنْهُ دُونَ الْقَلِيلِ وَهُوَ بَاطِلٌ يُطْلَقُ الْأَحَادِيثُ الْكَثِيرَةُ الصَّحِيحَةُ الصَّرِيحَةُ. (۲)

ترجمة: دغه قول چي وايي (هغه چي ډيري نشه لري دهغه لږ هم حرام دي) په دغه قول سره پر هغه حنفی عالمانو رد دي چي وايي: دخمر لږ اوډير دواړه حرام دي او دنورو نشه كونكو شيانو هغه اندازه حرامه ده چي نشه كونكي وي، ترهغه كم مقدار حرام نه دي، دغه قول باطل دي، اوډير صحيح او صريح حديثونه دغه قول باطلوي.

چي دهغوي دجملي څخه څه داسي راغلي دي: ۱- عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَلْهَاكُمْ عَنْ قَلِيلٍ مَا أَسْكُرَ كَثِيرُهُ». النسائي كتاب الأشربة
ترجمة: عامر بن سعد دخپل پلار څخه روايت كوي چي نبي صلى الله عليه وسلم وفرمايل: زه تاسو منع كوم دهرهغه لږ شي څخه چي ډيري نشه كونكي وي.
۲- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ مُسْكِرٍ، حَرَامٌ، وَمَا أَسْكُرَ كَثِيرُهُ، فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ».

شارح محمد فؤاد عبد الباقي (ما أسكر كثيره فقليله حرام) أي ما يحصل السكر بشرب

کثیره فهو حرام قليله وكثيره وإن كان قليله غير مسكر. (۱)

ترجمة: دعبدا الله بن عمر رضى الله تعالى عنه خخه روايت دى چى رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هر نشه كونكى شى حرام دى، او هغه چى ډير يى نشه لرى دهغه لږ هم حرام دى.

ددغه حديث په شرح كى علامه محمد فؤاد عبد الباقي ليكلى دى: د «ما اسكر كثيره فقليله حرام» معنى داده چى د ډيرو په چيښلو نشه پيدا كيږي نو دهغه لږ او ډير حرام دى، كه څه هم په لږو نه نشه كيږي.

۳- عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، مَا أَسْكَرَ الْفَرْقُ مِنْهُ فَمِلْءُ الْكَفِّ مِنْهُ حَرَامٌ». وَفِي حَدِيثٍ: «الْحَسْوَةُ مِنْهُ حَرَامٌ». (۲)

ترجمة: دعائشه رضى الله تعالى عنها خخه روايت دى چى رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هر نشه كونكى شى حرام دى، او هغه چى يو فرق (پيمانه) يى نشه كوى نو دهغه يو ورغوى (نيمه لپه) هم حرام دى، په بل حديث كى راغلى دى يو غراف يى هم حرام دى.

د تحفة الاحوذى مصنف ددغه حديث په شرح كې ليكلى دى: قَوْلُهُ (مَا أَسْكَرَ الْفَرْقُ) بِفَتْحِ الرَّاءِ وَسُكُونِهَا وَالْفَتْحُ أَشْهُرُ وَهُوَ مِكْيَالٌ يَسَعُ سِتَّةَ عَشَرَ رَطْلًا وَقِيلَ هُوَ بِفَتْحِ الرَّاءِ كَذَلِكَ فَإِذَا سَكُنَتْ فَهُوَ مِائَةٌ وَعِشْرُونَ رَطْلًا (منه) أَيِ مِنْ كُلِّ مُسْكِرٍ (فَمِلْءُ الْكَفِّ مِنْهُ حَرَامٌ) قَالَ الطَّبِيُّ الْفَرْقُ وَمِلْءُ الْكَفِّ عِبَارَتَانِ عَنِ التَّكْثِيرِ وَالتَّقْلِيلِ لَا التَّحْدِيدِ. (۱)

ترجمة: فرق درا په سكون سره خو په زور سره ډير شهرت لرى، دغه يوداسى پيمانه ده چى (۱۶) رطل ځايه وي، چاويلى دى چى درا په زور سره خوداغه معنى ده مگر درا په سكون سره داسى پيمانه ده چى (۱۲۰) رطل ځايه وي، د (منه) ضمير وکل

۲- الجامع الترمذى كتاب الأشربة

۱- سنن ابن ماجه كتاب الأشربة

۱- تحفة الاحوذى شرح الجامع الترمذى ج ۵ ص ۴۹۳

مسکرته راجع دی، دملء الکف څخه یوه لپه، یا یو غرږ، یا لکه دنسوارو سوغ مراد دی، طبیی ویلی دی: چې دفرق اوملء الکف څخه ډیروالی اولږوالی مرادی داندازی تحدید مراد نه دی.

لکه څرنگه چې په حدیثونو ثابته سوله دکوم شی چې ډیر حرام وی دهغه لږ هم حرام دی، همدارنگه دعقل هم دغه تقاضاده لکه چې وایی: وأما المعقول: قالوا إن هذه الأشياء تفسد البدن، وتغطي العقل كالخمر أو أكثر، فوجب أن يحرم كثيرها لضرره وقليلها لأنه داعية الكثير ومقدمة له، ومقدمة الحرام حرام. (۱)

ترجمه: په عقلی دلیل کې دوی وایی: بیشکه دغه نشه کونکی شیان بدن فاسدوی اوپر عقل پرده اچوی بلکې تر شرابو ډیر زیات، نو ډیرو حرامیدل واجب دی ځکه ضرر لری، اولږ په دی وجه حرام دی چې ډیروته بلنه ورکوی او ډیرو دپاره مقدمه ده، او دحرامو مقدمه هم حرامه ده.

ډپورتنی ټولو حدیثونو اودفقهاؤ دا قوالو څخه ثابته سوله دکوم شی چې ډیر نشه لری دهغه لږ هم حرام دی، کوم فقهاء او علماء چې فرق ورکوی دهغوی هم په ډیر ښه مدلل او مفصل انداز خپله دخنفی فقهی دکتابونو څخه جواب وسو. کیدای سی چې دغه موضوع به نوره روښانه سوی وی نور تفصیل ته به ضرورت نه لری، داچې زموږ په معاشره اوتولنه کی څه خواص اوعوام په څه ناڅه نشه اخته دی، لکه دتمباکو استعمال: څوک دنسوارو په شکل، څوک دسگریټو په شکل او څوک دچلم او پیړی په شکل، او ډیر سپک عمل ورته معلومیږی، دغه ټول تردغه حکم لاندی دی یعنی حرام دی، څو کله چې دهغوی سره دحراموالی په هکله خبره وسی نو دی وایی زه خودومره لږ کوم چې مانه نشه کوی، نو دهغوی په جواب کې اول داسې عرض دی چې داڅو ترعادت وروسته ته وایی، او په حدیث کې تر

عادت دمخه حالت مراد دی چې په عادت سوی نه وی، یعنی په اول ځل چې دیو شی ډیر انسان نشه کوی نودهغه لږهم حرام دی، ترعادت وروسته حالت مراد نه دی. اوبل داچې ترعادت وروسته دخمر او شرابو لږهم عادی سړی نه نشه کوی نو ددی معنی داسوله چې دهغوی هم لږ حلال دی. نعوذ بالله من هذا القول.

داچې ورته ووايي پریږده نودی وایی نیسم پریښودلای، دا پخپله ددی معنی ده چې دی نشه کوی اودنشی دوجهی نسی پریښودلای، اوبل داچې داغه عادی انسان چې خو ورځی پریږدی اوبیایي وکړی نشه کوی یی، لکه په روژه کې چې دڅو ساعتونو لپاره پاته سی بیایي هم په روژه ماتی داسی نشه کړی وی چې مخکه او آسمان خوڅه کوی خپل دکور لاره ځینی ورکه وی.

ټول دنشی شیان نجس دی

دخمر په آیت کی رب العالمین فرمایي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَلْسَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (۹۰)

ددغه آیت ترجمه او تفسیر مخکی تیرسوی دی، په دغه آیت کی الله تعالی خمر ته رجز ویلی دی، اود (رجس) دلفظ معنی دلغتو، فقهی او تفسیر په کتابونو کی په نجس او قدر سره سوی ده. دلغتو په څه کتابونو کی لیکلی دی:

۱- رَجَسُ الشَّيْءِ: نُجَسٌ وَقَدِرٌ. (۱)

۲- الرجز: بكسر الراء من رجز، القدر والنجس. (۲)

۳- الرُّجْسُ النَّجَسُ وَالرُّجْسُ الْقَدْرُ، قَالَ الْفَارَابِيُّ وَكُلُّ شَيْءٍ يُسْتَقْدَرُ فَهُوَ رِجْسٌ. وَقَالَ النَّقَّاشُ الرُّجْسُ النَّجَسُ. (۳)

۴- (الْقَدْرُ) ضِدُّ النَّظَافَةِ وَشَيْءٌ (قَدِرٌ) بَيْنُ (الْقَدَارَةِ) . وَ (قَدِرْتُ) الشَّيْءُ مِنْ بَابِ

۱- معجم اللغة العربية المعاصرة ج ۲ ص ۸۵۹ -- ۲- معجم اللغة الفقهاء ج ۱ ص ۲۲۰

۳- المصباح المنير في غريب شرح الكبير ج ۱ ص ۲۱۹

طَرِبَ وَتَقَدَّرَتْهُ) وَ(اسْتَقْدَرَتْهُ) أَي كَرِهَتْهُ. (۱)

۵- (القاذورة) الوسخ والفعل القبيح واللفظ السيء، (القدر) الوسخ والغائط. (۲)

دپورتنیو لغوی تعریفونو څخه ثابته سوله چی رجس دنجس، قدر، پلپیت او غائط په معنی دی اود فقهاؤ په نزد غائط حقیقی نجاست دی.

په څه تفسیرونو کی هم درجس معنی په قدر سره سوی ده لکه تفسیر مظهری: (رجس ای قدر) تفسیر المراغی: (رجس ای قدر قبیح). صفوة التفسیر فإنه قدر ونجس.

داچی د فقهاؤ په نزد نجاست پردوه ډوله دی: نجاست حقیقی اونجاست حکمی، نجاست حکمی هغه دی چی خپله نجس وی خوبل شی نه مرداره وی، او نه مردارشی پاکوی، نجاست حقیقی هغه دی چی خپله نجس وی او بل شی هم نجس کوی لکه بولی، غایط، وینه اوداسی نور.

دغه تقسیم ځکه سوی دی چی دلغتوپه څه کتابونواوپه تفسیرونوکی درجس اونجس څه داسی معناگانی هم سوی دی چی دهغوی څخه نجاست حکمی هم اخستل کیدای سی لکه داچی دلغتو په څه کتابونوکی لیکي:

۱- (الرجس) القدر والشئ القدر، والفعل القبیح، والحرام، واللعة، والكفر، والعذاب، وفي التنزيل العزيز {وَيَجْعَلُ الرُّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ} ورجس الشیطان وسوسته. (۳)

په پورتنی تعریف کی بدکار، حرام، لعنت، کفر، عذاب، اود شیطان وسوسی ته رجس ویل سوی دی، او د قرآن کریم په آیت کی راغلی دی چی فرمایي:

وَيَجْعَلُ الرُّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ. (۴)

دپورتنی آیت په تفسیر کی د تفسیر مظهری مفسر لیکي: ای یجعل الله الرُّجْسَ

۱- مختار الصحاح ج ۱ ص ۳۴۹   ۲- معجم الوسيط ج ۲ ص ۷۲۱

۳- معجم الوسيط ج ۱ ص ۳۳۰   ۴- سورة یونس آیت ۱۰۰

أى العذاب او الخذلان فانه سببه عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ الحق من الباطل، يعنى الكفار لما على قلوبهم من الطبع ولعدم تعلق مشية الله تعالى بتعقلهم. (۱)

او دتفسير المراغى مفسر ليكى: (وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ) اي ويجعل الخذلان والخزي المرجح للكفر والفجور على الذين لا يعقلون ولا يتدبرون، اذ هم يرجحون الكفر على الإيمان والفجور على التقوى. (۲)

پورتنی دوارو تفسیرونو کی درجس معنی په داسی شیانو سوی ده چی هغوی ته نجاسات حکمی ویل کیدای سی.

په یو بل آیت کی ومشرکانوته نجس ویل سوی دی لکه چی فرمایي: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ}. سورة التوبة: ۲۸

ددغه آیت په تفسیر کی دروح المعانی مفسر ليكى: أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ، النجس بفتحين مصدر بمعنى النجاسة، وصفوا بالمصدر مبالغة كأنهم عين النجاسة، يجب الاجتناب عنهم والتبري منهم وقطع مودتهم. (۳)

او د مظهری مفسر ليكى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ، مصدر من نجس ينجس، ضد الطاهر، قلت: وهو ما يستقذره الطبع السليم، ويطلق عليه النجاسة الحقيقية كما لقاذورات والدم، والحق بها الشارع النجاسات الحكمية من الحدث والجنابة وانقطاع الحيض والنفاس فهو ما يستقذره الشرع، فالكافر نجس شرعاً لانه حيث حيث باطنه ليستقذره الشرع، ويجب الاجتناب عنه كما يجب على المصلي الاجتناب عن النجاسة الحقيقية. (۴)

ترجمة: نجس مصدر دی دنجس ینجس دباب خخه دی، دپاک ضد دی، زه وایم: داهغه شی دی چی سالم طبیعت یی بدگنی، او پردغه دحقیقی نجاست

۱- تفسیر مظهری ج ۵ ص ۵۹   ۲- تفسیر المراغی ج ۱۱ ص ۱۵۸

۳- تفسیر روح المعانی ج ۳ ص ۴۱۰   ۴- تفسیر المظهری ج ۴ ص ۱۷۶

اطلاق کیږي، لکه قاذورات، وینه، اوشارع په دغه پوری حکمی نجس هم یوځای کړی دی لکه بی اودسیا، جنابت، حیض اونفاس، داهغه شی دی چی شریعت یی بد گڼی، نوکافر شرعا نجس دی، ځکه دده باطن نجس دی، ځکه دی شریعت بد گڼی، نودده څخه داسی ځان ساتنه په کارده لکه لمونځ کونکی چی دحقیقی نجاست څخه ځان ساتی.

په دقرآن کریم کی څوځایه نور هم درجس لفظ په څوآیتونو کی راغلی دی او هرځای ورڅخه دمفهوم اومطلوب مطابق مختلفی معناگانې اخستل سوی دی، چی دهغوی ټولو ذکر کول داوږد والی باعث گرځی.
دڅه تفصیل نه وروسته خپل مطلب ته راځو هغه داچی دخمر په آیت کی درجس څخه کوم نجس مراد دی؟

دقرآن کریم په یوآیت کې الله تعالی فرمایي: ۱- (قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ... الآية. (۱)
ترجمه: دوی ته ووايه ای محمد (صلی الله علیه وسلم) چی زه نسیم پیدا کولای په هغه کی چی وحی کړه سوی دی ماته (قرآن) دخوړو څخه چی خوړل کیږی حرام کړه سوی، مگر که وی مرداره یا بهیدونکی وینه، یادخنزیر غوښه ده، بیشکه دغه پللیت اومردار دی.

په پورته ذکر سوی آیت کی ومردار سوی حیوان، بهیدونکی وینه اودخنزیر غوښته رجس ویل سوی دی، نوځکه دفقهاؤ په نزد دغه ټولو ته حقیقی اوغلیظ نجس ویل کیږی، ددوی څخه دبدن، جامو اوځای پاکول دلمونځ کونکی دپاره لازم دی، که دیوه درهم تراندازه ډیر ورسره وی نودهغه لمونځ نه صحیح کیږی

راگر خول بی واجب دی

اود خمريہ آیت کی ہم خہ مفسرینودرجس خخہ حقیقی نجاست اخستی دی
لکہ چي وایي: قَوْلُهُ تَعَالَى: "رَجَسٌ" يَدُلُّ عَلَى نَجَاسَتِهَا، لِإِنَّ الرَّجْسَ فِي اللِّسَانِ النِّجَاسَةُ. (١)
قَوْلُهُ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ وَهَذَا أَيْضًا مُكْمِلٌ لِكَوْنِهِ رَجَسًا لِأَنَّ الشَّيْطَانَ نَجَسٌ خَبِيثٌ
لَأَنَّهُ كَافِرٌ وَالْكَافِرُ نَجَسٌ لِقَوْلِهِ إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ [التَّوْبَةُ: ٢٨] وَالْخَبِيثُ لَا يَدْعُو إِلَّا
إِلَى الْخَبِيثِ. (٢)

{رَجَسٌ} نجس أو خبيث مستقدر {مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ}. (٣)

رجس، يقول: إثم وثمن سَخِطَهُ اللَّهُ وَكَرِهَهُ لَكُمْ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ. (٤)

وَالرَّجْسُ يُطْلَقُ عَلَى الْعُدْرَةِ وَالْأَقْدَارِ. (٥)

رَجَسٌ مَنْ عَمِلَ الشَّيْطَانُ {أَي قَدَرٌ وَنَجَسٌ تَعَاوَى الْعُقُولُ، وَخَبِيثٌ مُسْتَقْدَرٌ مِنْ تَزْيِينِ
الشَّيْطَانِ. (٦)

رَجَسٌ خَبِيثٌ مُسْتَقْدَرٌ حَسَا أَوْ مَعْنَى، إِمَّا مِنْ جِهَةِ الطَّبْعِ أَوْ مِنْ جِهَةِ الْعَقْلِ، أَوْ مِنْ
جِهَةِ الشَّرْعِ. (٧)

رَجَسٌ قَدَرٌ يَعَافُ عِنْدَ الْعُقُولِ أَيْ تَكْرِهَهُ وَتَنْفَرُ مِنْهُ الْعُقُولُ السَّلِيمَةُ. وَالرَّجْسُ بِمَعْنَى
النَّجَسِ إِلَّا أَنَّ النَّجَسَ يُقَالُ فِي الْمُسْتَقْدَرِ طَبْعًا وَالرَّجْسَ أَكْثَرُ مَا يُقَالُ فِي الْمُسْتَقْدَرِ عَقْلًا وَبُحْتًا
هَذِهِ الْمَعَاصِي رَجَسًا لَوْ جُوبِ اجْتِنَابُهَا. (٨)

وقوله: (رَجَسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) وقوله: "اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرَّجَسِ" النجس

١- تفسير القرطبي ج ٦ ص ٢٨٩ ٢- تفسير كبير ج ١٢ ص ٩

٣- تفسير مدارك النسخي ج ١ ص ٤٧٣ ٤- تفسير الطبري ج ١٠ ص ٥٦٤

٥- تفسير فتح القدير للشوكاني ج ٢ ص ٨٤ ٦- صفوة التفسير ج ١ ص ٣٣٦

٧- تفسير المنير ج ٧ ص ٣٤ ٨- تفسير روح البيان ج ٢ ص ٤٣٥

الحيث المخبث من الشيطان الرجيم". (۱)

دیورتنی تحقیق مطابق دیرو فقهاؤ خصوصاً دحنفی مذهب دفقهاؤ په نزد دخمر په آیت کی درجس خخه حقیقی او غلیظ نجاست مراد دی، خکه خو و خمر ته غلیظ نجس وایپو په دی هکله په خه کتابونو کی داسی لیکلی دی:

۱- أما الخمر فيتعلق بها احكام منها انها نجسة غليظة، بمعنى انها نجسة العين كالبول وغيره من الاعيان النجسة، وانها محرمة ويحكم على مستحلها بالكفر. (۲)

ترجمة: دشرا بویه اړه ډیر حکمونه تعلق لری، دهغوی خخه یودادی چي غلیظ یاسخت نجس او مردار دی، معنی داچي نجس العین دی لکه بولی اونور نجس العین شیان، اوبل داچي حرام دی که څوک حلال ورته ووايي پرهغه دکفر حکم کول کیږی.

داچي مخکی ثابته سوله چي دخمر لفظ اومعنی عامه ده نوڅکه دهرنشه کونکی شی هم هغه حکم دی کوم چي دخمر دی، یعنی هغوی هم داغسی نجس او مردار دی، په دی هکله په تفسیر روح المعانی کی لیکلی دی: ۲- وعندی أن الذي لا ينبغي العدول عنه أن الشراب المتخذ مما عدی العنب، کیف کان، وبای اسم سمی متى کان، بحيث یسکر من لم یعوده حرام، وقليله کثیره، ويحد شاربه، ويقع طلاقه، ونجاسته غليظة. (۳)

ترجمة: اوزما په نزد حق دادی: چي دهغه خخه مخ اړول مناسب نه دی، بیشکه هغه شراب چي دانگورو خخه بغیر دبل شی خخه جوړسوی وی، هرڅنگه چي وی، اوپه هرنامه چي وی، اوهرکله چي وی، دعادت نه بغیر چي څوک نشه کوی هغه ټول حرام دی، لږی لکه ډیر، چینونکي یی په حد کیږی، که دنشی په حال کي دطلاق لفظ ووايي طلاق یی واقع کیږی، او غلیظ نجس اومردار دی.

۱- تفسیر الماتريدي ج ۴ ص ۴۷۶ ۲- بدائع الصنائع للکاساني، ج ۵ ص ۱۱۲

۳- روح المعانی للأوسمي ج ۲ ص ۱۱۳

دحنفی فقہی یوبل ډیر مشهور او معتمد کتاب درمختار کی لیکي: وَقَالَ مُحَمَّدٌ مَا سُكَّرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ، وَهُوَ نَجِسٌ أَيْضًا، وَلَوْ سُكَّرَ مِنْهَا الْمُخْتَارُ فِي زَمَانِنَا أَلَّهُ يُحَدِّثُ زَادَ فِي الْمُلْتَقَى: وَقَوْلُهُ طَلَاقٌ مِنْ سُكَّرٍ مِنْهَا تَابِعٌ لِلْحَرَمَةِ، وَالْكُلُّ حَرَامٌ عِنْدَ مُحَمَّدٍ وَبِهِ يُفْتَى: (۱)
ترجمة: امام محمد رحمة الله تعالى عليه وايي: هغه څه چي ډیر يي انسان نشه کوي دهغه لږ هم حرام دی، اودغه نجس هم دی، او که ددغه څخه نشه سو زموږ په زمانه کي غوره اومختار قول دادی چي حد پرجاري کيږي، په ملتقي نومي کتاب کی داهم اضافه سوي ده: داچي دنشي په حال کی يي طلاق واقع کيږي دغه ددی معنی ده چي حرام دی، اودامام محمد په نزد ټول حرام دی، او پردغه قول فتوی کول کيږي.

په ردالمحتار نومي کتاب کی ليکلي دی: وهي أي الخمر نجسة بنجاسة مغلظة كالبول ويكفر مستحلها. (۲)

ترجمة: دغه خمر نجس دی مغلظ نجس دی لکه بولي، حلال ورته ويونکي کافر کيږي.

دحنفی مذهب یوبل ممتاز فقيه، محدث اودخپل وخت ډیر ښه عالم په خپله فتوی کی لیکي: مسألة: حكم صلاة من في ثوبه مایسکر کثیره. قال أبو جعفر: قال هشام وكان محمد يقول: من صلي وفي ثوبه مایسکر کثیره من مقدار درهم أعاد الصلاة.

(هشام بن عبيد الله الرازي، فقيه حنفي، أخذ عن أبي يوسف، ومحمد، وكان يقول: لقيت ألفاً وسبعمائة شيخ، وقال أبو حاتم: صدوق، ما رأيت أعظم قدراً منه بالرى.

وعن ابن حبان قال: كان هشام ثقة. ميزان الاعتدال، الفوائد البهية، الأعلام النبلاء قال أبو بكر: وذلك لأنه محرم عنده؛ لأن كل شراب محرم، فهو نجس كالخمر.

۱- الدر المختار وحاشية ابن عابدين ج ۶ ص ۴۵۶

۲- حاشية ابن عابدين رد المحتار ج ۱۰ ص ۳۳

والدليل علي نجاسة الخمر قوله تعالى: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ
وَالْأَلْسَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) (۹۰) المائدة
فلزم اجتنابها بظاهر الآية في سائر الأحوال، فهو مأمور بإذاتها عن ثوبه وبدنه كسائر
النجاسات. (۱)

ترجمة: مسئله: دهغه چادلمانخه حکم چي په جاموکی هغه څه وي چي ډير
بي نشه لري، ابوجعفر وايي هشام ويل: چي امام محمد رحمة الله تعالى عليه
ويل: چاچي لمونځ وکړي اوده په جاموکی داسي دنشي شي وو چي دهغه په
ډيرو انسان نشه کيدې اودغه تريوه درهم ډيرو نو دې به لمونځ راگرځوي.
هشام بن عبيد الله رازي يوحنفي فقيه عالم دی، چي دابويوسف اومحمد
رحمهما الله څخه يي علم اخستي دی، اوده به ويل: زما ديوزر او اوه سوه شيخانو
سره ملاقات سوي دي، ابو حاتم وايي: رشتيا ويونکي دی، په ري کي ماترده
دلوري مرتبي څوک نه دي ليدلي.

ابن حبان وايي: هشام ثقه وو. دغه دهشام دژوند حالات ميزان اعتدال،
فوايد بهية او سير اعلام نبلاء نومي کتابونو کي نقل سوي دي.
ابوبکر وايي: داځکه چي دده په نزد حرام دی، اوبل داچي ټول حرام شرابونه
داسي نجس دي لکه خمر.

اودخمر پر نجاست دغه آيت دليل دی: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ
وَالْأَلْسَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ. دآيت دظاهر په
استدلال په ټولو حالتونو کي ځان ساتنه ځني لازم ده، دهمدي وجهي څخه په دي
امر سوي دي چي دغه به د بدن او جامو څخه داسي ليري کوي لکه نور نجاست.

داوسني عصر يوبل مفسر ليکي: ورتب الجمهور على رأيهم أن كل المسكرات

۱- شرح مختصر الطحاوي في الفقه الحنفي للإمام أبي بكر الرازي الجصاص

نجاسة بقوله تعالى: رَجَسَ وان فيها الخد، وكذلك يرى الحنفية أن المسكر غير المطبوخ وهو السكر والفضيخ النىء، والبادق: أي النصف المطبوخ، ونقيع الزبيب والتمر غير المطبوخ نجس نجاسة مغلظة كالخمر وهو رأي أبي حنيفة في رواية راجحة عنه لأنه يحرم شرب قليلها وكثيرها، فلا يعفى عنها أكثر من قدر الدرهم. (١)

ترجمة: دجهمورو فقهاؤ رايه داده چي قول نشه لرونكي شيان نجس دي، د الله تعالى په قول، اوپه دغو كي حد واجب دي، اودغه رايه دحنفي فقهاؤ ده، چي هغه نشه لرونكي شيان چي پاخه سوي نه وي، چي هغه سكر، تازه فضيخ، بازق يعنى نيم پاخه، داوڅكو اوخرما اومه چي پاخه سوي نه وي، نجس دي، مغلظ نجس، اودغه دامام ابوحنيفة رحمة الله تعالى عليه يوه رايه ده، اوداغه راجح ده، څكه دهغو شرابو دلر اوډيرو چيښل حرام دي، اوددوي څخه تر درهم زياته اندازه نسي معاف كيدلاي.

قال شيخ الاسلام ابن تيمية رحمه الله: والخشيشة المسكرة حرام ومن استحل المسكر منها فقد كفر بل هي في اصح القولين العلماء نجسة كالخمر فالخمر كالبول والخشيشة كالعذرة. (٢)

ترجمة: شيخ الاسلام ابن تيمية رحمه الله ويلى دي: نشه كونكي چرس حرام دد، څوك چي نشه لرونكي شي ته حلال وايي نوپيشكه كافر دي، بلكي دعلماؤ په صحيح قول كي نجس دي لكه شراب، نونشه لكه بولي اودغه نور نشه كونكي شيان لكه قازورات يا پاخانه.

فكل مسكر مطرب من أى نوع كان من الأنبذة والأشربة محرم العين، نجس الانتفاع، فإزالتها دليل على أنها لا تصلح لأى استعمال، وهذا ما فهمه الصحابة رضی الله عنهم، والقول

١- تفسير المثير ج ٧ ص ٤٠

٢- مجموع الفتاوى لابن تيمية ج ٣٢ ص ٢٠٤

بطهارتها لم يقل به أحد منهم. (۱)

ترجمة: نوهرنشه کونکې اومستونکې شی دهری نوع چې وی لکه نشه کونکې شیري او شربتونه عین حرام دی، اونفع پراخستل نجس دی، داچې نبی کریم صلی الله علیه وسلم ددوی دتویدلو حکم کړی دی ددی دلیل دی چې دهیڅ ډول استعمال صلاحیت نلری، صحابه کرامو همدغه معنی فهولی ده، یوه هم ددوی څخه په پاکوالي قول نه دی کړی.

ونقل عن الجامع وغيره أن من قال بكل البنج والحشيشة فهو زنديق مبتدع، بل قال نجم الدين الزاهدي أنه يكفر ويباح قتله. (۲)

ترجمة: دجامع اونورو کتابونو څخه نقل سوی دی: هغه څوک چې بنج اوچرسو ته حلال وایی نو هغه زنديق اومبتدع دی، بلکې نجم الدين زاهدي یولوی حنفی عالم اوفقیه دی وایی: بیشکه دغه کافر اومرگ یی جائز دی.

دپورتنی تحقیق اوتولو علمی اوفقهی حوالو څخه ثابته سوله چې دنشی هرشی غلیظ اوسخت نجس دی، نو ځکه دحنفی فقهی مطابق که دیولمونځ کونکي سره تر درهم زیات دنشی شی ورسره وی لکه نسوار، سگریټ، بیړی، چرس، افیون اوداسی نور نولمونځ ورسره صحیح نه دی، دوباره دلمانځه رااگر ځول پر واجب دی، ځکه دی حامل نجاست دی، یعنی دده سره نجس شی ورسره دی، اودغه حکم دامام اومقتدی دواړو دپاره دی، نو پرتولو مسلمانانو فرض دی چی دداسی حرامو او ناپاکو شیانو څخه خپل ځانونه دالله تعالی دحکم مطابق لیری وساتی اوپرهیز ځنی وکړی، خاص دلمانځه په حال کی دځان څخه لیری کړی، ځکه لمونځ فاسد کوی، داسی دی لکه دده چی بدن یا جامی مرداری وی، یا هغه ځای چی دی لمونځ پرکوی نجس اومردار وی، ځکه دنجاست څخه پاکی دلمانځه دشرطونو څخه دی.

۱- البیوع المحرمة والمنهی عنها، ص ۲۱۵ - ۲- الدر المختار شرح تنویر الابصار ص ۶۷۸

افیون او چرس تر شرابو بد دی

ددین او شریعت څه علماؤ چې ددوی په زمانه کې ددغه شیانو ضررونه د طبیبانو ډاکترانو په حواله مطالعه کړی یا اوریدلی دی، اویا پخپله په دغو شیانو اخته او عادی کسانو حالت یې په کلی او کوڅو کې په مشاهده لیدلی دی نو دپورته ذکر سوی شرعی دلائلو په رڼا کې فیصله او حکم کړی دی چې دغه پورتنی شیان تر شرابو بد او ضررمن دی، د مثال په ډول دڅه علماؤ په معتبرو کتابونو کې داسې لیکلی دی: ۱- ونقل عن ابن بيطار من الاطباء: وان الحشيشة التي توجد في مصر مسكرة جدا، اذا تناول الانسان قدر درهم او درهمين .

وقبائح خصاها كثيرة وقد عد منها بعض العلماء مائة وعشرين مضرّة دينية ودنيوية، وقبائح خصاها موجودة في الأفيون، وفيه زيادة مضار. (۱)

ترجمه: ابن بيطار دڅه طبیبانو څخه نقل کړی دی وایی هغه چرس چې په مصر کې پیدا کیږي ډیر نشه کونکې دی، چې انسان دیوه درهم یادوه درهم په اندازه واخلي.

اوددی بد خصلتونه یا عادتونه ډیر دی، څه علماؤ یوسل اوشل (۱۲۰) دیني او دنیاوی ضررونه شمیرلي دی، او ټول هغه بدی چې په چرسو کې دی هغه ټولی په افیونو کې موجود اوسته، بلکه په ده کې زیات ضررونه دی.

۲- ومافاها شيخ الاسلام ابن تيمية وتلميذه ابن القيم ، وغيرهما من العلماء هو الحق الذي يسوق اليه الدليل وتطمئن به النفس، وإذ تبين أن النصوص من الكتاب والسنة تتناول الحشيش، فهي تتناول أيضا الأفيون الذي بين العلماء أنه أكثر ضررا، ويترتب عليه من المفاسد، ما يزيد على مفسد الحشيش، وتتناول أيضا سائر المخدرات التي حدثت، ولم تكن معروفة من قبل، إذ هي كاخمر من العنب مثلا في أنها تخامر العقل وتغطيه، وفيها مافي هذه

الخمر، من مفسد ومضار، وتزید علیها بمفسد أخرى، کما فی الحشیش، بل اعظم، کما هو مشاهد ومعلوم ضرورته، ولا یمکن أن یتیح الشریعة الاسلامیة شیئا من المخدرات. (۱)

ترجمه: اوهغه څه چې شیخ الاسلام ابن تیمیة اودده شاگرد ابن قیم اونورو علماؤ (رحمة الله تعالى علیهم) ویلی دی هغه حق دی، داسې حق چې پر هغه باندي دلیل سته اونفس هم په مطمئن کیږي، ځکه چې بیشکه دقرآن اوسنت ددلائلو حرمت په ښکاره ډول چرسوته شامل دی، همدغه دلائل افیون ته هم شامل دی، هغه افیون چې علماؤ بیان کړی دی چې ډیر ضرر من دی، او پرده باندي مفسد مرتب کیږي چې ترچرسو یی مفسد ډیر دی، همدارنگه ددغه دلائل وتولو هغو نشی شیانو ته شامل دی چې نوی پیدا سوی دی، اومخکې نه پیژندل کیدل، لکه مصنوعی نشی شیان لکه هیروین کواکین اوداسې نور، ځکه دغه ټول داسې دی لکه دانگورو څخه جوړ سوی شراب، د عقل په پټولو، پرده اچولو یا خرابولو کې، په دغه افیون کې هغه څه مفسد او ضررونه سته چې په شرابو کې سته، بلکه تر هغه هم زیات اولوی سته لکه په چرسو کې، لکه چې ددی ضررونه په مشاهده لیدل کیږي، امکان نلری چې اسلامی شریعت دی وداسې نشی شیانونه دروا والی اجازت ورکړي.

د نشه کونکو په خلاف

مبارزه کول

داچې په اسلامی شریعت کې ټول نشه لرونکی شیان حرام کړل سوی دی دا ښکاره حقیقت او واضح دلیل دی چې دغه دین داحکم الحاکمین، رحمان اورحیم رب، اوعالم الغیب خالق لخوا وخپل نازولی بندگانوته رالیږل سوی دی، اودرحمة للعلمین لخوا وخپل امت ته په مکمل اوصاف ډول تشریح سوی دی، ځکه کوم

نشیی توکې او ضررناکه شيان چې جوړېږي او خلگ په اخته دي او ټولنه ځني په عذاب ده، او په مليونونو انسانان نارينه او ښځي په اخته دي، نه يوازي اسلامي نړۍ بلکې ټوله دنيا کافر او مسلمان په اخته دي، او دليونيو په شان خپل کورونه او ټولنه ځني په عذاب دي، ددغو ضررونه، حکمونه او سزاګانې اسلامي شريعت څوارلس سوه کاله مخکې خلکو ته په واضح ډول بيان کړي دي، نه يوازي دابېلکې وټول اسلامي امت ته د امر بالمعروف او نهی عن المنکر دنده ورکړې ده، او د وخت عالمان او حاکمان مکلف دي چې د داسې منکراتو او ټولنيزو خرابيو مخه ونسي، او د داسې خلگو سره جنگ او جهاد وکړي ځکه د اسلام پيغامبر محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم و خپل امت ته داسې حکم کړيدی:

عَنْ دِيْلَمِ الْحَمِيْرِيِّ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا بِأَرْضٍ بَارِدَةٍ نَعَالِجُ فِيهَا عَمَلًا شَدِيدًا، وَإِنَّا نَتَّخِذُ شَرَابًا مِنْ هَذَا الْقَمْحِ نَتَّقَوِي بِهِ عَلَى أَعْمَالِنَا وَعَلَى بَرْدِ بِلَادِنَا، قَالَ: «هَلْ يُسْكِرُ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «فَاجْتَنِبُوهُ» قَالَ: قُلْتُ: فَإِنْ النَّاسُ غَيَّرَ قَارِكِيهِ، قَالَ: «فَإِنْ لَمْ يَتْرُكُوهُ فَقَاتِلُوهُمْ» (۱).

ترجمه: ديلم حميري وايي: ما د رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه پوښتنه وکړلې چې د الله رسول موږ په يخه مځکه کې اوسېږو، او هلته ډير سخت کارونه کوو، او موږ ددغو غنمو څخه شراب جوړوو. په دغه موږ پر خپلو کارونو او خپل ډوطن پر يخ باندې قوت پيدا کوو، ده صلی الله عليه وسلم وويل ايا دغه نشه لري؟ ما ورته وويل هو، ده وويل ددغه څخه ځانونه وساتي، ما ورته وويل خلگ يې نه پرېږدي، نو ده صلي الله عليه وسلم وفرمايل: که دوی نه پرېښودل نو د دوی سره جنگ وکړي. بل دا چې دغه داوسنی وخت منشييات لکه چرس، افیون او دهغه څخه جوړ سوی شيان لکه هيروين کوکايين او داسې نور په ټوله نړۍ کې په عامه توګه او په

اسلامی نړۍ کې په خاصه توګه ډیر فساد جوړ کړی دی، اوڅوک چې په مخکې فساد جوړوی د هغوی سره مبارزه او جهاد کول فرض دی. ځکه الله تعالی په خپل لوی کتاب قرآن مجید فرقان حمید کې داسې امر کوي:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ. (۱)

ترجمه: بیشکه دهغو کسانو چې دالله تعالی ددوستانو (مؤمنانو) سره اودده در رسول سره جنگ کوي «دهغوی حکمونه نه مني اودهغوی دحکمونو خلاف کوي، اوپه مخکې فساد کوي جزا اوسزا داده: چې ووژل سي، ياوڅړول سي، يادي مخالف لاسونه اوپښي پريکړل سي، يادي دداغه مخکې څخه وشړل سي، چې بندي سي اويابلې علاقې ته جلاوطن سي، دغه سزاګانې ددوی دپاره په دنياکې رسوايي ده، اوپه آخرت کې ددوی دپاره سخت عذاب سته.

تفسير: ډير مفسرين ددغه فساد څخه غلا اولاروهنه شكونه اخلي، مګر که داصول تفسير مطابق چې وايي «مورد خاص اوحکم عام» که دغه الفاظ پرخپل عموم پاته سي نو ددی معنی عاميږي اوهرنوع فساد ځنی اخستل کيږي، په دغه آيت کې دوه عملونه داسې ذکر سوي دي چې د هغوی کونکې ددغو سزاګانو مستحق دي، يودالله تعالی اودهغه در رسول سره جنگ اوجګړه کول اوبل په مخکې دفساد خپرولوکوشش کول دي، اودغه دواړه ډير عام مفهوم لري، ځکه دالله تعالی اودهغه در رسول سره دجنگ کولو مطلب دادي چې دهغوی حکمونه نه مني. اودهغوی دحکمونو په خلاف عمل کوي، نوپه دغه کې هر قسم مخالفت راځي، اوفسادهم دومره عام لفظ دی چې هر قسم فساد لکه لار شکونه، ناحقه

قتل، غصب، ضررناکه تبلیغات اونشرات، دنشه کونکو شیانو کرل، خرخول رانیول، استعمال کول اوداسې نور ټول ځنی اخستل کیږي.

که غور وکړو نوښکاره معلومیږي چې ددغه ټولو ترفساد دمنشیاتو فساد په زرگونو زیات دی، ځکه غل، قاتل، غاصب اوداسې نور به څومره فساد وکړي، په زرگونو په لکونو؟ خود منشیاتو کرونکې او تجارت کونکې په اربونو خلگ او کورنی په فساد اخته کوي، بل داچې دغله او داسې نورو فساد په یوه علاقه او منطقه پوري محدود وي خود منشیاتو فساد ټول جهان ته رسیږي.

لکه څرنگه چې فساد عام دی همدارنگه دالله تعالی اودهغه درسول د حکمونو مخالفت پکښی ږیردی. ځکه پورته ذکرسوی آیتونه او حدیثونه ټول دمنشیاتو پر حراموالی دلالت کوي، او څوک چې مخالفت کوي هغه دالله تعالی اودهغه درسول سره جنگ کوي. همداروچه ده چې رب العالمین دوی یوازی د آخرت سزاته نه پرېښودل بلکې په دنیاکی هم ددوی دپاره سختی سزاګانی مقرري کړي دي.

مهمه خبره داده چې دهری گناه کونکې مسلمان هغه گناه بولي تر گناه وروسته پرېښیمانه وي او توبه باسی استغفار وایی، خود منشیاتو کاروبارې او استعمال کونکې خلگ دغه کار گناه نه بولي اونه دتوبی او استغفار ضرورت محسوس کوي، بلکې دغه جائز عمل بولي او دثواب په کارونو کې دغه مالونه لگوي او ثواب پر غواړي. نعوذ بالله.

دامام غزالي رحمه الله تعالی علیه څخه یو قول نقل سوی دی چې دی وایی: چې هیڅ غلطی نسی کولای هغه ملائکه دی، او چې غلطی کوي او پر هغه باندي قائم او ثابت وي هغه شیطان دی، او چې غلطی کوي او پر هغه توبه باسی هغه

انسان دی، اوچی پر توبه قائم او ثابت وی هغه د الله تعالیٰ محبوب بنده دی
 که دغه خلک دغه کار گناه یا غلطی و بولی او توبه و باسی الله تعالیٰ توبه
 قبلونکې دی توبه قبلوی، دهمدی دپاره درب العالمین په صفتونو کې دغفار
 او تواب صفتونه راغلی دی، ځکه هر بنی آدم خطاء کونکې دی، نوده لره په
 کارده چې تر خطاء وروسته توبه و باسی، ځکه نبی کریم صلی الله علیه وسلم
 فرمایي: عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ ابْنِ آدَمَ خَطَّاءٌ، فَخَيْرُ
 الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ، وَلَوْ أَنَّ لَابْنَ آدَمَ وَادَّيْنِ مِنْ مَالٍ، لَابْتَغَىٰ لَهُمَا قَاتِلًا، وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ
 آدَمَ إِلَّا التَّوَّابُ». (۱)

ترجمه: دانس رضی الله تعالیٰ عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی
 الله علیه وسلم وفرمایل: هر بنی آدم خطاء کونکې دی خو خیر د خطاء کونکو
 توبه کونکې دی، او که ابن آدم ته دوه شیلی د مال ورکړل سی خودی به بیا هم
 دریمه غواړی، او دا بن آدم نس نه ډکوی مگر نه خاوری.

په بل حدیث کې فرمایي: عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ
 اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الثَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ، كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ». (۲)

ترجمه: ابی عبیده بن عبد الله دخپل پلار څخه روایت کوی چې رسول الله
 صلی الله علیه وسلم وفرمایل: د گناه څخه توبه کونکې داسې دی لکه هغه
 څوک چې گناه نلری.

پورتنی دوه حدیثونه موږ ته د توبې ترغیب او تلقین راکوی، او دا درس
 راکوی چې کومه گناه موږ د مال د ډیرولو یا د نفس د خوشحاله کولو دپاره کوو
 نو زموږ هیڅ کله دغه خواهش نه پوره کیږی، ځکه د انسان حرص دومره ډیر دی

که دوی شلی دمال ورکړل سی خویبیا هم دی دبلی شلی خواش کوی، ترخوپه دغه ارمان او خواش کي د دنیاڅخه بیله توبی ولاړسی، او هغه ټول کړی مال یی هم بل ته پاته سی اودده صرف حساب او عذاب په برخه سی.

دافیون دپاره دخشخاشو

کرل حرام دی

داچي دخمر په بحث کی په دلائول ثابتہ سوله چي دخمر لفظ اومعنا عامہ ده، یعنی هر نشه لرونکی شی خمر دی، اودا دعربی لغت دنظره، دحدیث دنظره، دتفسیر دنظره، داوصول فقه دنظره اودفقاؤ دنظره خویبیا هم یوعالم دتصحیح په وخت کی داسی ملاحظه لیکلی ده چي داته په قیاس ثابتوی اودحل اوحرمت دپاره دلیل قطعی غواړی، ځکه دافیون اوداسی نورو ذکر په قرآن اوحدیث کی صراحت نسته، نودده دملاحظی په جواب کی داسی عرض دی، چي دخمر دحرمت قطعی ټول دلائل دنشی دشیانو دحرمت دلائل دی، معنی داچي په کوم قطعی دلیل خمر حرام دی په هغه دلیل دغه ټول نشه لرونکی شیان حرام دی.

دپورتنی اوداسی نورو دلائلو پربنیاد دفقه علماؤ اتفاق کړی دی چي دچرسو اوافیونو لپاره کنبت کول حرام دی: ۱- اتفق الأئمة على تحريم زراعة الحشيش، والخشخاش، لاستخراج المادة المخدرة منها لتعاطيها أو الاتجار فيها، وحرمة زراعتها من وجوه: (۱)

ترجمه: امامانو اتفاق کړی دی چي دچرسو اوخشخاشو کنبت ددی دپاره چي نشیی ماده ځنی راوباسی دڅوړلو یا تجارت دپاره حرام دی، اودغه دڅو وجهو څخه اوله وجه: داچي ددغه نشیی شیانو کرل پر گناه باندي تعاون اومددکول

دی، پر گناه باندې تعاون اومدد کول پخپله گناه ده اوالله تعالى موږ دداسې کار څخه منع کوی او فرمایي: وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ. (۱)

ترجمة: تاسو پر گناه او ظلم باندې تعاون مه کوی، او تاسو دالله تعالى څخه وپیریږی، بیشکه دالله تعالى عذاب ډیر سخت دی مخالفت کونکو لره.

دوهمه وجه: داچې څوک دغه کسبت کوی نو هغه په دغه خوښ دی چې خلک په دغه گناه او حرامو اخته سی، معنی داچې دی په دغه گناه خوښ دی، په گناه خوښی عین گناه ده، ځکه په حدیث کې راغلی دی:

عَنِ الْغُرَسِ ابْنِ عَمِيرَةَ الْكِنْدِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا عَمِلْتَ الْخَطِيئَةَ فِي الْأَرْضِ، كَانَ مِنْ شَهْدَةِا فِكْرِهَا وَقَالَ مَرَّةً: «أَلَكْرَهَا» كَانَ كَمَنْ غَابَ عَنْهَا، وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَرَضِيَهَا، كَانَ كَمَنْ شَهَدَهَا. (۲)

ترجمة: عرس بن عميرة کندي روایت کوی چې نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایي: کله چې په مخکه کې یو منکر یا گناه کول کیږی نو څوک چې حاضر وی او انکار پروکړی نو داسې دی لکه دی چې ځنی غائب وی، او څوک چې ځنی غائب وي او په راضی وی نو داسې دی لکه دی چې پکښی حاضر وی.

او ملا علی قاری د فقه اکبر په شرح کې لیکلی دی:

(و کذا لو امر رجلا أن یکفر بالله او عزم علی أن یأمره بالکفر، لأنه رضی بالکفر،

والرضی بالکفر کفر، سواء کان یکفر نفسه او یکفر غیره). (۳)

ترجمة: او همدارنگه کافر دی هغه څوک چې بل سړی ته امر وکړی چې په الله

باندې کافر سه، او یا داسې عزم او قصد وکړی چې دی به په کفر امر کوم، ځکه چې

۲- سنن أبي داود کتاب الملاحم

۱- سورة المائدة آیت ۲

۳- شرح فقه اکبر للملا علی قاری صفحه ۱۵۴

دغه په کفر باندې رضاده او په کفر رضا کفر دی، دافرق نلری خپل خان کافر کوی او که بل څوک کافر کوی.

نودا قانون دی چې رضا په کفر کفر ده اورضا په گناه گناه ده، حال داچې منکرته بد ویل یا دا چې منکر تغیر کول او یا په زړه باندې بد ځنی وړل پر هر مسلمان خاص بیا پر عالمانو او طالبانو په هر حال کې فرض دی، ځکه دوی ته حلال او حرام ښه معلوم دی، بل داچې ددوی په هر عمل پسې خلگ اقتداء کوی اوددوی په وجه خلگ ودغه حرامو ته حلال وایی، وایی ملا صاحب یې زکوة اخلی او طالب صاحب یې نیښ وهي نودغه حلال دی دعوامو بس دغه اندازه دلیل دی، او بل دا چې دوی خپل ځانونه ددین دزد کړی او بیا بل ته د دعوت دپاره وقف کړی دی، خو افسوز صد افسوز چې عالمان او طالبان نه یوازی داچې خلگو ته ددغه حرامو شیانو د حراموالی حکم نه بیانوی بلکې ملایان عالمان یې زکات خیرات اخلی او طالبان یې نیښ او مزدوری کوی.

حالانکې نبی کریم صلی الله تعالی علیه وسلم وټول امت ته په عامه توگه او عالمانو او پوهانو ته په خاصه توگه د منکر د تغیر امر کوی او فرمایي:

۱- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا، فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرَهُ بِيَدِهِ، فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ، فَلْيُسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ، فَلْيُكَلِّمِهِ، وَذَلِكَ أَوْعَفُ الْإِيمَانِ». (۱)

ترجمه: ابی سعید خدری رضی الله تعالی عنه وایی ما واوریدل چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ویل: هر چا چې ستاسو څخه یو منکر ولیدی نو که یې طاقت وو چې په لاس یې بدل کړی نو هغه دی په لاس تغیر یابدل کړی، او که یې طاقت نه وو نو هغه دی په ژبه تغیر کړی، او که یې دغه طاقت هم نه درلودی بیادی په زړه کې

بد ځنی وړی، او دغه نو دایمان هغه ضعیف ترینه درجه ده.

په یو بل حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د منکر د نه بندولو اویانه تغیر کولو عذاب بیانوی او فرمایي:

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُوهُ فَلَا يَسْتَجَابُ لَكُمْ». (۱)

ترجمه: حذیفه بن الیمان رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایي: زما دی په هغه ذات قسم وی چې زما نفس دهغه په لاس او قدرت کې دی، تاسو به امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوی، که نه نو نزدې ده چې الله تعالی به پر تاسو عذاب راوړي، اویا به تاسو دهغه الله تعالی څخه دعا غواړی خو هغه به ستاسو دعا نه قبلوی.

دا چې د ډیره وخته زموږ معاشره او ټولنه د جنگونو، د بې امنیو او بد بختیو سره مخامخ ده د پورتنیو حدیثونو په استدلال ویلای سو چې کیدایسی هم دغه ځاوی اوحرام کښت او روزی ده چې ټول عوام او خواص په اخته دی، نه یوازی دا چې منع یی نه کوی اوحرام نه ورته وایی بلکه د حلال په شان زکاتونه او خیراتونه ورکوی او پر دغه زکاتونو او خیراتونو د الله تعالی څخه ثوابونه هم غواړی، او پر حرامو باندې ثواب غوښتل کفر دی، ځکه خودی حلال ورته وایی که نه نو هر څوک په دغه پوهیږي چې پر حرام باندې ثواب نسته، او بل دا چې دغه پر الله تعالی باندې بهتان ویل دی چې الله تعالی پر حرام باندې هم ثواب ورکوی، الله تعالی پاک دی بېله پاکه پلیت شی نه خوښوی اونه یی قبلوی، نو چې قبول نسی نو بیا ثواب څنگه پر ورکوی بل دا چې الله تعالی و خپل ټولو بندگانو او رسولانوته د پاک خوړلو حکم ورکوی، او د

حرامو څخه يې منع کوی نو بيا څنگه خپله حرام قبلوی او پر حرامو ثواب ورکوی ورکوی؟ لکه داچې يوسړی غلا، سود، زنا او قمار کوی او روپي خيرات کوی او يا بل دخير کار په کوی او پر هغه ثواب غواړي، يا يوبښځه زنا کوی او په روپويي خيرات کوی او ثواب پر غواړي.

درېمه وجه: داچې د دنيا په ټولو ملکونو کې د چرسو، افیون، هيروين، کوکايين او داسې نورو منشيياتو کښت او تجارت ممنوع دی، نو هر څوک چې ددی کښت کوی هغه داوولي الامر يا دخپل حاکم د حکم مخالفت کوی، او په اسلامي شريعت کې چې د شريعت مخالفت نه وی دامير د حکم اطاعت کول واجب دی، ځکه الله تعالی په قرآن کریم کې موږ ته امر کوی او فرمایي:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَطِيعُوا أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ، إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا. (۱)
ترجمه: ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی، تاسو د الله حکم ومني او د الله در رسول حکم ومني او دخپلو حاکمانو حکم ومني، که ستاسو او حاکمانو په منځ کې اختلاف راسی نو په داسې حال کې تاسو د الله کتاب او دهغه در رسول حدیثونو ته مراجعه وکړی، که رشتيا تاسو په اخلاص سره پر الله تعالی او د قیامت پر ورځ ایمان لری، او دغه خیر او ښه تاویل يا دخلاصون لاره ده.

تفسیر: يعنی که ستاسو او د حاکم په منځ کې اختلاف راسی نو تاسی دغه د حاکم حکم د الله تعالی پر کتاب او دهغه در رسول پر حدیثونو عرض کړی که دهغوی سره موافق وو اطاعت يې وکړی او وی منی، که دهغوی څخه مخالف وو اطاعت يې مکوی، ځکه دغه د اختلاف د ختم کولو طريقه هم الله تعالی راښودلی ده.

د پورتنیو حدیثونو پر بنیاد ویلای سو هر حاکم چې د چرسو او افیونو او نورو

منشیاتو د بندولو حکم وکړی نو هغه د الله تعالی د کتاب او دهغه در رسول د حدیثونو سره برابر حکم دی منل یی فرض دی.

څه وخت چې امیر المؤمنین په افغانستان کې د افیون د کښت د بندولو حکم صادر کړی، نو ټولو علماؤ او عوامو دده د حکم اطاعت وکړی او په مکمل ډول بند سول، نه یو هیڅ چې بیا ولی په ډیرو منطقوکې په پراخه پیمانه کرل کړی؟ ایا د امیر المؤمنین لخوا د کرلو بل حکم صادر سوی دی چې د اول لپاره ناسخ وبلل سی، او که څنگه؟ خوددی صحیح جواب ماته چاته دی را کړی، صرف یوه خبره کړی هغه دا چې دغه وخت ضرورت دی بل کار او کښت نسته او بل شی فائده نکوی

د مسلمانو حاکمانو او دهغوی د وزیرانو، قاضیانو او د لښکر د مشرانو حکم منل ترڅو چې د قرآن او حدیث په صریح مخالفت کې نه وی ضروری او فرض دی، ځکه دلته د حاکم اطاعت د الله تعالی او دهغه در رسول د اطاعت سره یوځای ذکر سوی دی، د الله او دهغه در رسول اطاعت فرض دی نو د مسلمان حاکم اطاعت هم فرض دی.

بل دا چې د ټول دنیا حاکمانو او علماؤ د منشیاتو کښت او تجارت حرام بللی دی نو دغه په خپله د امت مرحومه اجماع ده او اجماع د اسلامی فقه د اصولو څخه یو قطعی اصل او دلیل دی، نو د کښت حرمت په قطعی دلیل ثابت سو.

د مخکنی ټول تحقیق څخه وروسته ویلای سو چې د افیون د پاره کښت کول، او یا دهغوی نیښ وهل او دهغوی د حصول د پاره مزدوری کول حرام دی، ځکه چې د افیون حرام والی د حدیثونو د عموم په استدلال او همدارنگه د نشی په وجه د خمر تر لفظ لاندی شامل سو، هغه خمر چې دهغه حراموالی په قرآن او حدیث او د فقهاؤ په اقوالو ثابت سو، نو حکم یی د خمر یا د شرابو بلکی تر هغه هم بد دی، لکه څرنگه چې نشه د انسان پر عقل پرده اچوی او عقل دخپل استعداد څخه معطل کوی همدارنگه افیون هم انسان نشه کوی او په نشه سره عقل دخپل کار څخه معطل

کوی، اود الله تعالی د ذکر اولمانخه څخه بندوی اونور ډیر مفاسد پر بنادی، نو ځکه کوم حکم چې د شرابودی هغه حکم دافیون هم دی، ځکه د شرابو د حرام والی علت هم نشه ده، اودا موږ مخکی ثابته کړله چې د فقه د اصولو مطابق یو ځای چې حکم پر علت بناوی نو تر څو چې هغه علت موجودوی نو حکم به موجود وی، اوداغه علت چې په هر شی کې پیدا سو نو دهغه هم داغه حکم دی، لکه د لمانخه قصر چې پر سفر بنادی، تر څو چې سفر موجودوی د اقامت نیت یی نه وی کړی نو حکم یعنی قصر موجود دی، مسافر نارینه وی او که ښځه، اویا لکه د لاس ډیر یکیدلو حکم چې پر غلا بنادی نو دغه غلا چې هر مسلمان او په هر ځای کې وکړی نو دهغه لاس پری کیږی.

نوپه همدی بنیاد د نبی کریم صلی الله علیه وسلم دغه لاندینی حدیثونه که څه هم د خمر په هکله راغلی دی خودافیون حکم هم په ثابتیږی، ځکه چې دافیون حرام والی د نسی په علت د خمر په معنی کې شامل دی، نو کوم حکمونه چې د خمر دی هغه د ټولو منشیاتو دی، لکه چې فرمایي:

۱- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " أَتَانِي جَبْرِيلُ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَعَنَ الْخَمْرَ، وَغَاصِرَهَا، وَمُقْتَصِرَهَا، وَشَارِبَهَا، وَحَامِلَهَا، وَالْمَحْمُولَةَ إِلَيْهِ، وَبَائِعَهَا، وَمُبْتَاعَهَا، وَسَاقِيَهَا، وَمُسْتَقِيَهَا ". (۱)

ترجمه: ابن عباس رضی الله تعالی عنهما وایی مادر رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه ووریدل: چې ویلی: ماته جبریل علیه السلام راغلی اوراته وی ویل: ای محمد! الله عزوجل لعنت ویلی دی پر شرابو او پر هغه نستیرونکي اود چادپاره چې نستیرل کیږی، اود شرابو پرچینونکي، پر بار وړونکي اود چادپاره چې بارکړه سوی وی، پر خرڅونکي اود چادپاره چې خرڅیږی، او پر ساقی یعنی چې ورچینسی یی او پر هغه چې دچینلو غوښتنه ځنی کیږی.

مطلب داچي افیون، چرس، هیروین اوداسی نور حرام دی، نو د حرامو ذریعه اوسبب هم حرام وی لکه دواعی دزنا، یاد ظالم سره پر ظلم مدد او کومک کول، یا و محرم ته د بنکار وربښودل، اوداسی نور چې هغه د تعاون او مدد په په جمله کې راځی، ځکه رب العالمین خپل بندگان پر گناه باندې د تعاون کولو څخه منع کوی، نو داچي د افیون کرل یا خرڅول یا مزدوری پکښی کول پر گناه باندې تعاون کول دی او یاد ظالم مدد کول دی نو ځکه ویلای سو چې د افیون کښت او تجارت هم حرام دی.

حلال د حرام مقصد د پار حرام دی

په مخکنی بحث کی مو ولوستل چې د حرام شی کښت د حرام دپاره حرام دی، خوددی دپاره چې د مخکنی بحث تایید په وسی اود هغو کسانو جواب په وسی چې وایی د افیون، چرسو، هیروینو تنباکو اوداسی نورو نوم په قرآن کی صریح نسته، اود حرمت د اثبات دپاره د صریح دلیل ضرورت سته، نو ځکه په دی بحث کی موږ گورو چې د اسلام پیغامبر محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم موږ د داسې کار څخه منع کوی چې حلال د حرام مقصد دپاره استعمال کړو، لکه حلال مال د سروډ، زنا، قمار، یا حرام رانیولو کې استعمال کړو یا داچي حلال انگور د حرام دپاره خرڅ کړو، ځکه په حدیث کې راغلی دی:

۱- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَسَبَ الْعَنْبَ أَيَّامَ الْقَطَافِ حَتَّى يَبْعَهُ مِنْ يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ، أَوْ مِنْ يَتَّخِذُهُ خُمْرًا، فَقَدْ تَقَحَّمَ النَّارَ عَلَى بَصِيرَةٍ» . (۱)

ترجمه: عبد الله بن بریده د خپل پلار څخه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: که چا د ټولیدلو په وخت کې انگور پرېښودل تر هغو چې پر یهودی یا نصرانی باندې او یا پر هغه چا خرڅ کړی چې هغه شراب ځنی جوړ کړی، نو

بیشکه ده دیوهی سره ددو زخ اور اختیار کری.

۲- عَنْ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، «أَلَّهُ كَانَ يَكْرَهُ أَنْ يَبِيعَ الزَّيْبُ لِمَنْ يَتَّخِذُهُ نَبِيذًا». (۱)

ترجمه: ابن طاووس دخیل پلار څخه روایت کوی چې دده پلار «تابعی» دغه خوښ نه بلل چې انگور پرداسې چا خرڅ کړی چې هغه شراب ځنی جوړوی. دپورتنیو حدیثونو اوداسې نورو په استدلال فقهاء داسې حکم کوی او فرمایي: قال جمهور من الفقهاء: أنه إذا بيع العنب لمن يعصره خمرًا حرم أكل ثمنه، بخلاف ما إذا بيع لمن يأكله، وكذلك السلاح إذا بيع لمن يقاتل به مسلماً حرم أكل ثمنه، وإذا بيع لمن يغزوه في سبيل الله فثمنه من الطيبات، وكذلك ثياب الحرير إذا بيعت لمن يلبسها ممن يحرم عليه أكل ثمنها، بخلاف بيعها ممن يحل له لبسها. (۲)

ترجمه: دیرو فقهاؤ ویلی دی: بیشکه که پرداسې کس انگور خرڅ کړل سی چې هغه شراب ځنی جوړول نو ددغه قیمت خوړل حرام دی، او که پرداسې چایی خرڅ کړل چې خوری یی نویا حلال دی، همدا رنگه که سلاح پرداسې چایی خرڅه کړل سی چې هغه دمسلمانانو سره جنگ په کوی نو ددغه قیمت خوړل حرام دی، او که پرداسې چایی خرڅه کړل چې هغه دالله پلاره کې جهاد په کوی نویا د قیمت خوړل حلال دی، که دورینمو کالی پرداسې چایی خرڅ کړل چې پر هغه باندې اغوستل حرام وی لکه نارینه مسلمان نو د قیمت خوړل حرام دی او که پرداسې کس خرڅ کړی چې هغه ته اغوستل حلال وی لکه ښځی نویا د قیمت خوړل حلال دی.

دا چې حلال دحرام مقصد دپاره حرام دی نو حرام هم دحلال مقصد دپاره حرام دی، لکه دعیال نفقه اونور دثواب کارونه، افسوس عوام خوڅه عالمان افیون دزکات په نیت قبلوی او دپوډرو یا هیروینو پرکارخانه والایی خرڅوی ترڅو هغه هیروین ځنی جوړ کړی. اول خوافیون حرام، دوهم هیروین حرام، دریم په حرامو کې

زکات اخستل حرام، خلورم دحرام شی قیمت خوړل حرام، بیادثواب په کارکې استعمالول حرام.

دمنشیاتو تجارت حرام دی

پرڅه خلکو باندې ددنیا محبت دومره غالب سې چې دمال په لاست راوړلو کې دهیڅ شی څخه دریغ نه کوي، دکومی لاری چې لاس ته راځي هغه لاره اختیار کوي، داتمیز نه کوي چې په شریعت کې ددغی لاری څخه دمال راوړل روادی که نه؟ ځکه خوپه حدیث کې راځي:

۱- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ، لَا يُبَالِي الْمَرْءُ مَا أَخَذَ مِنْهُ، أَمِنَ الْحَلَالِ أَمْ مِنَ الْحَرَامِ» - (۱)

ترجمه: ابو هريره رضي الله تعالى عنه روایت کوي چې نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایيل: پرخلکو داسې زمانه راتلونکې ده، چې سپړی به ددی پروانه کوي هغه چې ده واخستی دمال څخه چې دغه دحرامو څخه دی اوکه دحلال څخه دی.

۲- عَنْ أَبِي بَرْزَةَ الْأَسْلَمِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ عَمَلِهِ فِيمَا آتَاهُ، وَعَنْ عَمَلِهِ فِيمَا فَعَلَ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أَلْفَقَهُ، وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ. (۲)

ترجمه: ابو برزه اسلمی رضي الله تعالى عنه روایت کوي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایيل: دقيامت په ورځ هېڅ بنده دالله تعالى ددربار څخه نسي نسيوریدلای ترڅو چې دده څخه د عمر په باره کې پوښتنه کیږي چې تايه چشې کې صرف کړي، اودعلم په باره کې چې څومره عمل دی په وکړي، اودمال په باره کې چې دکومی لاری دی حاصل کړي اوپه کومه لاره دی مصرف کړي، اودجسم په باره کې چې په چشې دی اخته کړي اویا په چشې کې دی زور کړي.

۳- من لم يبال من أين يكسب المال لم يبال الله من أين أدخله النار. الديلمي عن ابن

عمر. (۱)

ترجمة: ابن عمر رضی الله تعالی عنه وایی: خوک چې ددی پروانلری چې د کومه خایه مال کسب کړی، نو الله تعالی هم ددی پروانلری چې دی دوزخ ته د کومی لاری دننه کړی.

او الله تعالی په قرآن کریم کې موږ مسلمانان ته خطاب کوی اود داسې مال دخوړلو څخه منع کوی او فرمایي: وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ. (۱)

ترجمة: تاسو په خپلو منځو کې خپل مالونه په باطله لاره مه سره خوړی. تفسیر: ددی آیت څخه مخکې دروژی بحث تیرسوی دی چې په هغه کې دروژی په حال کې د حلال مال خوړل جایز نه وو، خو په دی آیت کې الله عزوجل موږ ته د مالونو د پاکوالی بیان کوی، چې حرام مال خوړل بيله ضرورته چې هغه د ژوند د بقا ضرورت دی په ټول عمر کې خوړل جایز نه دی.

د باطل څخه مراد د غلا، خیانت، رشوت، غصب، قمار، سود، ناروا بیع لکه د حرام شی خرڅول اوداسې نور دی چې په پاک شریعت کې ورته ناجایز ویل سوی وی حرام دی، ځکه دهغه شی خرڅول حرام دی چې دهغه څخه نفع اخستل حرام وی لکه شراب، افیون، هیروین، چرس او داسې نور دنشی شیان، ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې مسلمانانو ته عام قانون ورکړی دی هغه دا چې: د کوم شی خوړل حرام وی دهغه شی ثمن او قیمت خوړل هم حرام دی.

۱- عَنْ بَرَكَةَ أَبِي الْوَلِيدِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَاعِدًا فِي الْمَسْجِدِ مُسْتَقْبِلًا الْحَجَرَ، قَالَ: فَنَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ، فَضَحِكَ، ثُمَّ قَالَ: «لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ، حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الشُّحُومُ فَبَاغَوْهَا، وَأَكَلُوا أَمْوَالَهُمْ، وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا حَرَّمَ

عَلَى قَوْمٍ أَكَلُ شَيْءٍ حَرَّمَ عَلَيْهِمْ ثَمَنَهُ» (۱)

ترجمه: ابن عباس رضی الله تعالی عنهما وایی: رسول الله صلی الله علیه وسلم په مسجد حرام کې و حطیم ته مخامخ ناست وو، دی وایی داسمان طرفته یی وکتل او وی خندل او بیای و فرمایل: الله تعالی پریهودو لعنت ویلی دی، ځکه پر دوی دوازگو خوړل حرام سول، نودوی هغه خرڅی کړلی او ثمن یا قیمت یی و خوری، بیشکه الله عزوجل چې کله پریو قوم دیوشی خوړل حرام کړی نودهغه قیمت یا ثمن هم حرام کړی.

دپورتنی حدیث په آخر کې رسول الله صلی الله علیه وسلم و خپل امت ته یو عام قانون ورکړی هغه دا چې: الله عزوجل د کوم شی چې خوړل حرام کړی وی دهغه شی خرڅول او قیمت اخستل یی هم حرام دی.

تشریح: دلته مراد دوه شیان دی اول دا چې دیوشی عین حرام وی او نفع پر اخستل هم حرام وی، لکه خمر، مرداره، دښارګ وینی، دنشی شیان، دشرک آلات لکه بوتان اوداسې نور، نوددغو شیانو قیمت په هر حال حرام دی، دخوړلو لپاره وی او که دثور استعمال دپاره وی.

دوهم هغه شیان دی چې بیله خوړلو نوره نفع پراخستل جایز وی لکه دمردار سوی حیوان څرمن تر پخیدلو وروسته نوره نفع پراخستل جایز دی خو خوړل یی جایز نه دی، نوځکه دخوړلو دپاره یی خرڅول او قیمت اخستل جایز نه دی خودثوری نفع اخستلو دپاره یی خرڅول او نفع پراخستل جایز دی، همدا رنگه کورنی خره، غاټر اوداسې نور حیوانان چې خوړل یی جایز نه دی خونوره نفع پراخستل جایز دی، لکه سپریدل، باروړل اوداسې نور نوځکه دداسې شیانو خرڅول دنوری نفع اخستلو دپاره جایز دی خودخوړلو دپاره یی خرڅول او قیمت اخستل جایز نه دی، ځکه د

داسې شيانو خوړل حرام دی، نودلته په حديث کې مراد هغه شيان دي چې مطلق حرام وي يعنې هر نوع نفع پراخستل حرام وي لکه شراب، افیون، چرس او داسې نور. ځکه په لاندني حديثونو کې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمایي:

۱- عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ يَقُولُ: «إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ، وَالْخَنَازِيرِ، وَالْأَصْنَامِ، وَالْمَيْتَةِ». (۱)

ترجمة: جابر رضي الله تعالى عنه روایت کوي چې مادر رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه دمکې دفتح په کال واوریدل چې ویلي: بیشکه الله تعالى اودهغه رسول دشرابو، خنزیرانو او مردار سوی حیوان غوښی خرڅول حرام کړی دی.

په پورتنی حديث کې لکه څرنگه چې دمیتة په لفظ کې ټول هغه حلال حیوانات شامل دي چې په غیر شرعی توګه مړه سوی وي، او په دغه کې دمرداری ټول اجزاء شامل دي، لکه وازګه او داسې نور، دلته صحابه کراموته څه داسې فکر پیدا سو چې دمرداری په وازګه کې منفعت سته چې ددروازو، کښتیو لرګی او داسې نور په غوړپړی، نوکیدایسی چې دوازګی استعمال به دداسې شيانو دپاره جایز وي، نور رسول الله صلی الله عليه وسلم ددوی دغه فکر په لاندني حديث کې داسې ور رد کړی.

۲- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَامَ الْفَتْحِ وَهُوَ بِمَكَّةَ: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَالْمَيْتَةِ، وَالْخَنَازِيرِ، وَالْأَصْنَامِ» فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ شُحُومَ الْمَيْتَةِ فَإِنَّهُ يُطْلَى بِهَا السُّفُنُ وَيَذْهَبُ بِهَا الْجُلُودُ، وَيَسْتَصْبِحُ بِهَا النَّاسُ، فَقَالَ: «لَا هُوَ حَرَامٌ»، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ: «قَاتِلِ اللَّهُ الْيَهُودَ، إِنَّ اللَّهَ لَمَّا حَرَّمَ عَلَيْهِمْ شُحُومَهَا أَجْمَلُوهَا ثُمَّ بَاعُوهَا فَأَكَلُوا لِمَتَهُ». (۲)

ترجمة: ابو هريرة رضي الله تعالى عنه روایت کوي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم

عليه وسلم دمکی مکرمی دفتح په کال وفرمايل: بیشکه الله تعالى دشرابو خرڅول حرام کړی دی، اومردار سوی حیوان، اوسرکوزی اوبتان یی حرام کړی دی، نویوچا ورته وویل: ای دالله تعالى رسوله دمرداری دوازگو څه حکم دی؟ په هغوی سره کښتی غوړیږی اوڅرمنی په غوړیږی، اوخلگ یی په څراغانو کی لگوی رونا په حاصلوی، نورسول الله صلی الله علیه وسلم ورته فرمايل: یا هغه حرام دی، بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم په دغه وخت کی وفرمايل: الله تعالى دی یهود مړه کړی، بیشکه چی کله الله تعالى پردوی وازگي حرامی کړلی نودوی هغه ویلی کړی، اوبیایي خرڅی کړی اودهغوی ثمن اوقیمت یی وخوړی.

۳- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «لَمَّا أُنْزِلَتِ الْآيَاتُ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَأَهُنَّ عَلَيْنَا، ثُمَّ حَرَّمَ الشَّجَارَةَ فِي الْخَمْرِ» (۱).

ترجمه: عائشة رضی الله تعالى عنها روايت کوی چې کله دسورت بقرة آخرنی آیتونه نازل سوله نورسول الله صلی الله علیه و لارسو او هغه یی موږ ته تلاوت کړله اوبیایي په شرابو کې تجارت حرام کړی.

۴- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَغَلَةَ، قَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ بَيْعِ الْخَمْرِ، فَقَالَ: كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدِيقٌ مِنْ ثَقِيفٍ، أَوْ مِنْ دَوْسٍ فَلَقِيَهُ بِمَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ بِرَأْوِيَةٍ مِنْ خَمْرِ يُهْدِيهَا لَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا فُلَانُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ حَرَّمَهَا؟» قَالَ: فَأَقْبَلَ الرَّجُلُ عَلَى غُلَامِهِ فَقَالَ: اذْهَبْ، فَبِعْهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بِمَاذَا أَمَرْتُهُ يَا فُلَانُ؟ قَالَ أَمَرْتُهُ بِبَيْعِهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الَّذِي حَرَّمَ شَرْبَهَا حَرَّمَ بَيْعَهَا، فَأَمَرَ بِهَا فَأَكْفَفْتُ فِي الْبَطْحَاءِ. (۲)

ترجمه: عبد الرحمن بن وعلة روايت کوی چې دابن عباس رضی الله تعالى عنهما څخه د شرابو دخرڅولو په هکله پوښتنه وسوله نوده ورته وویل: درسول الله

صلی الله علیه وسلم یودوست وود دثقیف اوکه داوس دقبیلی خخه وو، دمکې معظمی دفتح په کال دنبی علیه السلام سره ملاقات وکړی، دشرابو څه هدیه یی ورکړله، نورسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل ای فلانیه ایا ته نه یی خبر چې الله تعالی شراب حرام کړی دی؟ دی وایی نوده پرمیری مخ راواړوی او ورته ویی ویل چې ولاړ سه خرڅ یی کړه، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل چې په چشی دی امر کړی ای فلانیه؟ څه دی ورته وویل: دی وایی ماورته وویل چې خرڅ یی کړه، نورسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل: بیشکه دکوم شی چې خوړل حرام دی دهغه خرڅول هم حرام دی، نوامریی ورته وکړی چې په شیله کې توی کړه.

۵- عَنْ أَنَسٍ قَالَ: فَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّهُ كَانَ عِنْدِي مَالٌ يَتِيمٍ فَاشْتَرَيْتُ بِهِ خَمْرًا، أَفْتَأْذَنُ لِي أَنْ أَبِيعَهُ، فَأَرَدْتُ عَلَى الْيَتِيمِ مَالَهُ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَاتِلَ اللَّهُ الْيَهُودَ حَرَّمَتْ عَلَيْهِمُ الثَّرَوُفُ فَبَاغَوْهَا، وَأَكَلُوا أَمْوَالَهَا» وَلَمْ يَأْذَنْ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْعِ الْخَمْرِ. (۱)

ترجمه: انس رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې نبی علیه السلام ته یو سړی راغلی او ورته وی ویل چې زما سره دیتیم مال پروت وو نو ما په هغه شراب رانیول، ایا ته ماته اجازت راکوی چې هغه خرڅ کړم اودیتیم مال ورواپس کړم؟ نو نبی علیه السلام وفرمایل: الله تعالی دی یهود مړه کړی، پردوی باندي وازگي حرامی سولی نودوی هغه خرڅی کړلی اوقیمت یی وخورې، نبی علیه السلام ودوی ته دشرابو دخرڅولو اجازت ورنکړی.

پورتنی ذکرسوی ټول حدیثونه پردغه دلیل دی چې دحرام شی خرڅول او د هغه قیمت خوړل حرام دی، ځکه دکوم شی چې استعمال حرام وی دهغه خرڅول او دقیمت خوړل هم حرام دی، اوهمدغه دفقهی عالمانو په نزدیو عام قانون دی اودغه

د پورته ذکرسوی حدیثونو مضمون هم دی.

د پورتنیو حدیثونو څخه لکه څرنگه چې د شرابو د خرڅولو حرام والی ثابت سو
همدارنگه د ټولو نشه لرونکو شیانو لکه افیون، چرس، هیروین، تنباکو او داسې نور
دهغوی څخه جوړې سوي شیان ټوله حرام دی، نو د هغوی تجارت خرڅول او رانیول
هم ټول حرام دی. ځکه چې مخکې په ډیر تفصیل سره ولیکل سوله چې هر نشه
لرونکې شی خمر او هر خمر حرام دی.

د نشه لرونکو شیانو تجارت

د فقهاؤ په نزد حرام دی

په پورته ذکرسوي ټول تحقیق څخه معلومه او ثابته سوله چې ټوله نشیي
توکې داسې حرام دی لکه خمر او شراب، ځکه موږ وویل چې د خمر د حرام والی
علت یوازی او یوازی نشه ده که دنشی د حالت څخه ووزی بیا حلال دی، نواصل
علت نشه ده دا چې په هر شی کې پیدا سې هغه حرام دی. نو د همدغه قانون او قاعدې
لمخې د فقهی عالمانو د دوی د تجارت کولو د حراموالی حکم کې دی او فرمایي:
۱- ان المقرر لدى الفقهاء المذاهب الاربعة وغيرهم تحريم المخدرات تحريما قاطعا قياسا على
تحريم الخمر، لاتحادهما في علة التحريم وهي الاسكار، والمراد بالاسكار هنا هو تغطية العقل
لامع الشدة المطربة، لانهما من خصوصيات المسكر المانع، فضلا عن الضرر الفردية والجماعية
التي لاتخفى لافيها من ضرر، وقد قال النبي صلى الله عليه وسلم لا ضرر ولا ضرار. (۱)

ترجمة: بیشکه د څلورو مذهبونو د فقهاؤ او نورو په نزد ټول نشه لرونکي
شیان قطعی حرام دی، ځکه چې دوی د خمر پر حراموالی قیاسوي، ځکه د ټولو
د حرمت علت یو دی چې نشه ده، او دنشی څخه مراد د عقل پوټیدل دی که څه هم
ډیره مستی ورسره نه وي، ځکه چې دغه د نرم نشه کونکې شی خصوصیت دی،

دنشی نه علاوه په دوی کې فردی او اجتماعي ضررونه هم سته چې دهیچا څخه پټ نه دی، او حال داچې نبی کریم صلی الله علیه وسلم «داسلامی ټولنی دساتلو دپاره یو عام قانون ورکړی دی، او فرمایي: نه به خپل ځان ته ضرر رسوي اونه به وبل ته.

۲- لقد علم أن بيع هذه المخدرات حرام، فيكون الثمن الناتج من هذا التجارة حراما، لقوله تعالى: (وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ) أي لا يأخذ ولا يتبادل بعضكم مال بعض بالباطل.

وذلك من وجهين: الأول أخذه على وجه الظلم، والسلب، والسرقه، والخيانة، والتدليس، وما جرى مجرى ذلك.

الثاني: أخذه من جهة محظورة، كأخذه بلعب القمار، وبطريق غير شرعي، كالعقود المحرمة، كما في المعاملة بالربا، وبيع ما حرم الله الانتفاع به، كالخمر المتناولة للمخدرات المذكورة، فإن هذه كله حرام مثل السرقة سواء بسواء، وإن كان بطيب نفس من مالك. (۱) ترجمة: په تحقيق دامعلومه سوله چې دغه نشه لرونکي شيان حرام دي، نو هغه روپي او قيمت چې ددوی د تجارت څخه لاسته راوړل کېږي هغه هم حرامه ده، ځکه الله تعالی په قرآن مجید کې فرمایي: «تاسو خپل مالونه په خپل منځو کې په باطل یا ناحق مه سره خوري، يعنی تاسو مالونه په باطل مه سره تبادله کوي.

اودغه باطله لاره پر دوه ډول ده: اول داچې دبل مال په ظلم، زور، غلا، خیانت، بڼه او خراب سره گډولو اوددی په شان نورو طریقو سره واخستل سي.

دوهم داچې په حرامه لاره سره واخستل سي: لکه دخمار بازی، یا په غیر شرعي طریقو سره لکه حرام عقدونه، لکه دسود معامله یا کاروبار، دهغو شيانو خرڅول چې پرهغوی باندي په شریعت کې نفع اخستل حرام وي لکه خمر چې دهغه حکم وټولو ذکرسوی نشه لرونکو شيانو ته شامل دی، ځکه دغه ټول حرام دي، ځکه

دغلا سره یو برابر دی، که څه هم دغه بیع اوسودا دمالک په خوښه سره وی.

۳- فَأَمَّا تَخْرِيمُ بَيْعِ الْخَمْرِ، فَيَدْخُلُ فِيهِ تَخْرِيمُ بَيْعِ كُلِّ مُسْكِرٍ، مَا نَعَا كَانَ، أَوْ جَامِداً، عَصِيراً، أَوْ مَطْبُوخاً، فَيَدْخُلُ فِيهِ عَصِيرُ الْعَنْبِ، وَخَمْرُ الزَّيْبِ، وَالثَّمَرُ، وَالذَّرَّةُ، وَالشَّعِيرُ، وَالْعَسَلُ، وَالْحِنْطَةُ، وَاللُّقْمَةُ الْمَلْعُونَةُ، لُقْمَةُ الْفَسَقِ وَالْقَلْبِ الَّتِي تُحَرِّكُ الْقَلْبَ السَّائِكِينَ إِلَى أَخْثِ الْأَمَاكِينِ، فَإِنَّ هَذَا كُلَّهُ خَمْرٌ بَنَصِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّحِيحِ الصَّرِيحِ الَّذِي لَا مَطْعَنَ فِي سَنَدِهِ، وَلَا إِجْمَالَ فِي مَقْتَبِهِ، إِذْ صَحَّ عَنْهُ قَوْلُهُ: («كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ»).

وَصَحَّ عَنْ أَصْحَابِهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ الَّذِينَ هُمْ أَغْلَمُ الْأُمَّةِ بِخَطَايِهِ وَمُرَادِهِ: أَنَّ الْخَمْرَ مَا خَامَرَ الْعَقْلَ فَدَخُولُ هَذِهِ الْأَنْوَاعِ تَحْتَ اسْمِ الْخَمْرِ كَدُخُولِ جَمِيعِ الْأَنْوَاعِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَالْبُرِّ وَالشَّعِيرِ، وَالثَّمَرِ وَالزَّيْبِ، تَحْتَ قَوْلِهِ: (لَا تَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةَ بِالْفِضَّةِ، وَالْبُرَّ بِالْبُرِّ، وَالشَّعِيرَ بِالشَّعِيرِ، وَالثَّمَرَ بِالثَّمَرِ، وَالْمِلْحَ بِالْمِلْحِ، إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ).

فَكَمَا لَا يَجُوزُ إِخْرَاجُ صِنْفٍ مِنْ هَذِهِ الْأَصْنَافِ عَنْ تَنَاوُلِ اسْمِهِ لَهُ، فَهَكَذَا لَا يَجُوزُ إِخْرَاجُ صِنْفٍ مِنْ أَصْنَافِ الْمُسْكِرِ عَنْ اسْمِ الْخَمْرِ. (۱)

ترجمه: داچې دشرابو خرڅول حرام دی، نو ددی په حکم کې دټولو نشه لرونکو شيانو دخرڅولو حکم هم ثابت سو، نرم وی، وچ وی، شیره وی، پاخه وی، نو ددی په حکم کې دانگورو شیر، دکشمیشو شراب، دخرما، دجوړو، داربشو، دعسلو اودغنمو، دشرابو حرمت پکښی داخل سو.

هغه گوله چې لعنت پر ویل سوی دی هغه دفسق گوله ده، چې بیده زړه ته داسې حرکت ورکوی چې بدو اوبیکاره دگناه ځایونو ته بیایي، نو دغه ټول شراب دی، درسول الله صلی الله علیه وسلم په هغه صریح اوصحیح دلیل سره چې نه یی په سند کې څه اشکال سته اونه یی په متن کې څه اجمال او پوشیدگی سته، ځکه درسول الله صلی الله علیه وسلم دغه قول ثابت دی چې وایی (هر نشه کونکې شی

خمر دی. نوچی خمر سو نو خکه دشرابو ټول حکمونه ددوی هم دی. اودغه صحیح ده چی اصحاب کرام رضی الله تعالی عنهم دټول امت خبرداره دی. دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په خطاب او مراد ډیر ښه پوهیدل، چی خمر هغه دی چی پر عقل پرده اچوی، نودغه ټول نشه لرونکی شیان دخمر په نوم کی داخل دی. لکه څرنګه چی دسرو اسپینو زرو، دغنمو اواربشو، دخرما اوممیزو ټول قسمونه په دغه قول کی داخل دی، چی وایی: تاسو سره زړ په سرو زرو، سپن زړ په سپینو زرو، غنم په غنمو، اربشی په اربشو، خرما په خرما، مالګه په مالګه مه خرڅوی مګر مثل په مثل.

لکه څرنګه چی ددغو صنفونو څخه دیوصنف وتل جایز نه دی، چی دغه نوم ورته شامل نه دی، نو همدارنګه جایز نه دی چی دنشه لرونکو شیانو یو قسم هم دخمر دلفظ دنوم څخه ووزی.

پورته ذکر سوی فقهاء چی ټول نشه لرونکی شیان دشرابو په شان حرام بولی یو دلیل دادی چی دخمر لفظ اومعنی عامه ده ټول نشه لرونکو شیانونه شامل دی، بل داچی ددواړو دحرمت علت یودی چی نشه ده، بل داچی دواړه خبیث اونا پاک دی، خبیث اونا پاک الله تعالی په قرآن کریم کې حرام کړی دی او فرمایي: وَيَحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ. (الأعراف) پاک او ګټور شی دوی ته حلال دی او ناپاک اوضرر لرونکی شی پردوی حرام دی، داچی نشه او ټول نشه لرونکی شیان ناپاک اوعقل اوجسم ته ضرر کونکی دی، نو ځکه په اسلامی شریعت کې حرام کړه سوی دی، ځکه دانسانانو د عقل اوجسم ساتنه په اسلامی شریعت کې لازم دی. همدا وجه ده الله تعالی مومنان دهلاکت دخای څخه منع کوی او فرمایي: وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ (البقرة) تاسو په خپل لاسونو خپل ځانونه دهلاکت ځایونو ته مه اچوی او دټولو نشه کونکو شیانو داستعمال څخه په ملیونونو انسانان دهلاکت کندی ته لویږی

مال څه ته وایی

په مخکنې بحث کې د حرام شی د تجارت حکم بیان سوخودلته داسلامی
فقهی د فقهاؤ او علماؤ د څه اختلاف څخه بحث کول کیږي هغه دا چې څه فقهاء او
علماء د حرام شی تجارت په دی وجه جائز بولی چې دغه مال دی اوبیع (د مال بدلول
دی په مال سره) او څه بیا حرام شی مال نه بولی، نو ځکه موږ دلته دغه اختلاف ته
اشاره کوو ترڅو ثابته سی چې حرام شی د مسلمان د پاره مال کیدایسی که نه؟ دا
ځکه چې ډیر خلک د دغه اختلاف څخه استفاده کوی او د حرامو شیانو په تجارت
اخته دی او وایی جائز دی، دا اختلاف اصلی وجه دغه ده چې دغه حرام شی مال دی
که نه دی، څوک چې مال بولی دهغوی په نزد جایز او څوک چې مال نه بولی دهغوی
په نزد جایز نه دی.

مال څه ته وایی؟ د مال په تعریف کی ویل کیږي: المال ما یعمل الیه الطبع ویمكن
ادخاره لوقت الحاجة. (۱)

مال هغه شی دی چې دانسان طبیعت میلان ورته کوی او د حاجت لپاره یی
زخیره کیدل ممکن وی.

د شریعت د فقهاؤ په نزد مال پر دوه قسمه دی، یو هغه دی چې طبیعت میلان
ورته کوی او په شریعت کې نفع پراختل هم جایز وی لکه غنم، انگور او داسې
نور، و دغه ته د فقهاؤ په اصطلاح کې مال متقوم وایی، دوهم قسم هغه دی چې
طبیعت خو میلان ورته کوی خو په شریعت کې پر هغه نفع پراختل جایز نه وی لکه
شراب، چرس، افیون او داسې نور، نو دغه ته مال غیر متقوم وایی.

د پورته څه تشریح څخه وروسته د څه فقهاؤ په نزد د غیر متقوم مال بیع یا
خرڅول جایز نه ده دهغوی د جملی څخه یو قول په دی ډول دی: ۱- ویطل بیع مال غیر

مقوم کخمر و خمر، فان المال المتقوم هو المال المباح الانتفاع به شرعاً. (۱)
 ترجمة: دمال غیر متقوم لکه خمر او خنزیر بیع یا خرخول باطله ده، ځکه متقوم
 مال هغه دی چې پر هغه باندې شرعاً نفع اخستل مباح او جایز وی.
 اود باطلی بیعی په هکله خپله دردالمختار مصنف داسې لیکي: ۱- الیبع
 الباطل حکمه عدم ملک المشتري اياه اذا قبضه، فلا ضمان لو هلك المبيع عنده لأنه أمانة. (۲)
 یعنی د باطلی بیعی حکم دادی: که د باطلی بیع په صورت کې مشتری یا
 رانیو نكې هغه شی قبض کړی نودغه دده ملک نه گرځي، او که دده پلاس کې تلف
 یا هلاک سی نو پرده باندې ضمان یا تاوان هم نسته، ځکه دغه دده پلاس کې
 امانت دی او امانت چې هلاک سی تاوان نلری.

۲- المال المتقوم كل مال ما كان محرزاً بالفعل وأباح الشرع الانتفاع به، وغير المتقوم
 ما لم يحرز بالفعل ومالا يباح الانتفاع به شرعاً الا في حالة الاضطرار. (۳)
 ترجمة: مال متقوم هغه مال دی چې ساتل سوی وی او په شریعت کې پر هغه
 باندې نفع اخستل جایز وی، غیر متقوم مال هغه دی چې ساتل سوی نه وی او شرعاً
 پر هغه باندې نفع اخستل جایز نه وی، مگر نه د ضرورت په حال کې.

۳- وقال الصحابان لا يجوز بيعها أصلاً، ولا يضمن متلفها لعدم كونها مالا متقوماً،
 لأن المال المتقوم هو ما يباح الانتفاع به حقيقة وشرعاً وهي لا يباح الانتفاع بها. (۴)
 ترجمة: دامام صاحب یاران (امام محمد او امام ابو یوسف رحمۃ الله تعالی
 علیهما) وایی: د حرام شی بیع اصلاً جایز نه ده، او که چا هلاک کړی پر هغه باندې
 ضمان نسته، ځکه دغه مال متقوم نه دی، ځکه متقوم مال هغه دی چې پر هغه باندې
 حقیقه او شرعاً نفع اخستل جایز وی، او پر حرامو نفع اخستل شرعاً جایز نه ده.

۱- رد المختار ج ۴ ص ۱۱۳ ۲- رد المختار کتاب البیوع - ج ۷ - ص ۲۴۶

۳- الفقه الاسلامی وأدلته ج ۴ ص ۴۴ ۴- الفقه الاسلامی وأدلته ج ۶ ص ۱۶۳

۴- یعنی آن المال المتقوم مأخوذ فی مفهومه کلا المعینین ، فيعرف بأنه المال المخز الذي يمكن ادخاره مع اباحة الانتفاع به شرعا وما يتمول بلا اباحة الانتفاع لا يكون متقوما كالخمر. (۱)

ترجمة: یعنی دمال متقوم په مفهوم کې دواړی معناوی سته، نو دمال متقوم تعریف داسې کیږي: چې دغه هغه ساتل سوی مال دی چې ذخیره کیدل یی ممکن وی. او شرعا نفع پراخستل مباح وی، او هغه مال چې دانسان طبیعت خومیلان ورته کوی خونفع پراخستل جایز نه وی نو هغه متقوم نه دی لکه شراب.

۵- اذا كان احد العوضين او كلاهما محرما فالبيع فاسد، (ای باطل وقد يطلق المصنف الفاسد على الباطل لأنه اعم، إذ كل باطل فاسد) كالبيع بالميتة او بالخمر او الخنزير او بالدم. (۲)

ترجمة: کله چې یو ددواړو عوضینو یا دواړه حرام وی نو بیع فاسده ده، (یعنی باطله ده، ځکه مصنف کله کله پر باطلی باندې د فاسدی اطلاق کوی. ځکه دغه تر باطل عام دی. ځکه چې هر باطل ته فاسد ویل کیږي، لکه دمرداری بیع په شرابو، خنزیر، یا وینوسره.

۶- فيجوز بيعها، وتضمن بالاتلاف، خلافا لهما لانه حرام فلا يجوز بيعه كالخمر. ولا يبي حنيفة انه مال متقوم، ومادل الدليل على سقوط تقومها بخلاف الخمر، ثم يجب بالاتلاف عنده القيمة دون المثل، لانه ممنوع من الانتفاع بها للحرمة. (۳)

ترجمة: امام ابو حنیفه رحمه الله تعالی علیه ته داسې قول منسوب سوی دی، چې دی وایی بیله خمر دنورو حرامو شیانو بیع او خرڅول روادی، او که تلف سی نو ضمان یی هم سته، خو دامام صاحب ددغه قول څخه دده شاگردان امام محمد او امام ابو یوسف رحمه الله تعالی علیهما دواړه مخالفه کوی او فرمایي: چې دغه

۱- شرح المجلة ماد: ۱۲۷- ص ۱۸- ج ۲ -- ۲- اللباب فی شرح الکتاب جلد ۲ ص ۲۴

۳- الاختیار لتعلیل المختار جلد ۳ ص ۵۱۱

حرام دی نوددوی بیع او خرڅول هم جایز نه ده لکه دخمر نوچې جایز نسی نو پر اتلاف باندې ضمان هم نسته.

دامام صاحب د طرفه یو عقلی دلیل ویل سوی دی چې دغه مال متقوم دی. او پردغه باندې چې مال متقوم نه دی دلیل نسته، نو ځکه ددی حکم دخمر څخه مخالف دی، خودی بیا د ضمان په صورت کې وایی چې قیمت به ورکوی مثل به نه ورکوی، ځکه په مثل باندې نفع اخستل جائز نه ده ولی چې حرام دی.

که په پورتنی ټولو عباراتو نوکې غور وسی نو اول خوداشی معلومیږي چې زموږ د فقهاؤ بردغه اتفاق دی چې غیر دخمر څخه دانور نشی شیان هم د شرابو په شان حرام دی، او د شرابو ټول حکمونه ددوی د پاره هم دی، او ددوی په حرام والی باندې په هغو دلائلوسره دلیل وایی چې دخمر د حرام والی لپاره دلائل دی، خو اختلاف په دغه کې دی چې مال متقوم دی او که نه، که د چاپه لاس کې هلاک سی پر هغه ضمان سته او که نه، که سته نو په چټی به وی؟

دویم دا چې کوم قول و امام صاحب ته منسوب سوی دی یادده لخوا کوم عقلی دلیل ویل سوی دی په ښکاره ډول ډیر ضعیف او متضاد معلومیږي چې دده یارانو هم ورسره اختلاف کړی دی، ځکه دیوه طرفه یی بیع صحیح (روا) بولی اوضمان پروایی معنی دا چې حلال دی، خودبله طرفه یی حرام بولی وایی ضمان په مثل به نه ورکوی بلکی قیمت به ورکوی، ځکه چې پردغه باندې نفع اخستل جائز نه ده، نو دغه دواړه قولونه سره مخالف معلومیږي.

دلته ویلای سو چې دیارانو قول قوی اوراجح دی، ځکه چې په حراموالی یی خپله امام صاحب هم قایل دی، نود حرام شی خرڅول حرام دی که هلاک سی ضمان یی نسته.

بل دا چې حرام دمسلمان په هکله مال نسی کیدلای، ځکه چې دمسلمان

و حرام ته میل کول هم حرام دی، ځکه چې په داسې میل کولو کې د الله تعالی اود هغه در رسول صلی الله علیه وسلم دهغو حکمونو نافرمانی راځي کوم چې پورته په ډیر تفصیل ذکر سوله، اود هغوی د حکم نافرمانی کول یانه منل کفر دی.

څه فقهاء او علماء د جواز د پاره په لاندني عبارتونو دلیل وایی:

۱- وصح یبع غیر الخمر ای عنده خلافا هما فی البیع والضمان، لکن الفتوی علی

قوله فی البیع وعلی قولهما فی الضمان، ثم ان البیع وان صح لکنه یکره (۱)

ترجمة: بيله خمر د نورو حرامو شيانو بيع دامام صاحب په نزد صحيح ده، دده یاران وایی بيع هم صحيح نه ده اونه یی ضمان یا تاوان سته، خو په بيع کې فتوی دامام صاحب پر قول ده او په ضمان کې فتوی دیارانو پر قول ده، خو بیا هم که بيع صحيح سی نو مکروه ده.

۲- وصح یبع غیر الخمر مما مر، ومفاده صحة بیع الحشیش والافیون، قلت وقد سئل

ابن نجیم عن بیع الحشیش هل یجوز؟ فکتب لا یجوز، فیحمل علی ان مراده بعدم الجواز عدم الحل. (۲)

ترجمة: بيله خمر د نورو نشه لرونکو شيانو بيع صحيح ده لکه څرنگه چې مخکې تیر سوله، نو ددی فایده داسوله چې د چرسو او افیون بيع صحيح ده، زه وایم چې د ابن نجیم څخه د چرسو د خرڅولو په هکله پوښتنه و سوله چې ایا دغه جایز ده؟ نو ده ولیکل چې جایز نه ده، نو دده د عدم جواز څخه نه حلال والی مراد دی.

که په پورته ذکر سوی عبارتونو کې غورو کړو نو اول خو په دغو عبارتونو کې پردغه حکم یاندي د شریعت د دلائلو څخه هیڅ دلیل نه لیدل کیږي، دویم دغه عبارتونه دهغو حدیثونو سره تضاد لري کوم چې مخکې ذکر سوي دي، چې دهغوی مطلب دا وو پر کوم شی چې په شریعت کې نفع اخستل جایز نه وي دهغه خرڅول او

۱- رد المختار علی در مختار ج ۵ ص ۳۲۳ --- ۲- رد المختار علی در مختار کتاب الأشربة ج ۱۰ ص ۳۵

قیمت خوړل هم جایز نه دی، دریم داچې خپله درد المحتار مصنف په بل ځای کې لیکلی دی: هغه مال چې په شریعت کې نفع پراخستل جایز نه وی هغه مال غیر متقوم دی، اود غیر متقوم مال بیع باطله ده؛ وییطل بیع مال غیر متقوم کخمر وخنزیر، فان المال المتقوم هو المال المباح الانتفاع به شرعا. (۱)

ترجمة: د مال غیر متقوم لکه خمر او خنزیر بیع باطله ده، ځکه متقوم مال هغه دی چې پر هغه باندې شرعا نفع اخستل مباح او جایز وی. اودغه ښکاره ده چې چرس، افیون، اودهغه څخه جوړسوی نشه کونکې شيان ټوله داسې دی چې په اسلامي شریعت کې نفع پراخستل جایز نه دی، ځکه دوی نشه لری او هرشی چې نشه لری هغه حرام دی، چې حرام سونو مال متقوم نه دی، چې متقوم نسی نومال نه دی، چې مال نسی نو خپله درد المحتار مصنف دمخکنی عبارت دمخې بیع یی باطله ده، او په بیع باطله کې مبیعه دمشتري ملک نه ده بلکې امانت ده او امانت ضمان نلری.

حرام دمسلمان دپاره مال نه دی

دحنفی فقه دعلماؤ په نزد داسې حرام چې پر هغه باندې په شریعت کې نفع اخستل جایز نه وی دمسلمان دپاره مال نه دی، ځکه مال هغه دی چې زړه میلان ورته کوی، دمسلمان زړه به حراموته میلان نه کوی بلکې دنفرت په سترگوپه ورته گوری، او پرمسلمان باندې دحرام مال ملکیت هم حرام دی. په دی هکله په بدائع الصنائع کې لیکي: ومنها أنه يحرم على المسلم تملكها وتملكها بسائر اسباب الملك، من البيع والشراء وغير ذلك، لأن كل ذلك انتفاع بالخمر، وإنما محرمة الانتفاع على المسلم. (۲) ترجمه: دشرابو دحکمونو څخه یو دادی چې پرمسلمان باندې ملکیت اوچاته په ملک ورکول په ټولو اسبابو دملکیت حرام دی، لکه خرڅول رانیول اوداسې نور،

څکه دغه ټوله پر شرابو نفع اخستل دی، او پر مسلمان باندې پر شرابو نفع اخستل حرام دی.

بل دا چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم د شرابو د توییدلو امر کړی دی د خرڅولو او چاته د ورکولو څخه یی منع کړی ده.

۱- عَنْ نَافِعِ بْنِ كَيْسَانَ، أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ كَانَ يَتَجَرُّ بِالْخَمْرِ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنَّهُ أَقْبَلَ مِنَ الشَّامِ وَمَعَهُ خَمْرٌ فِي الزُّقَاقِ، يُرِيدُ بِهَا التَّجَارَةَ، فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي جِئْتُكَ بِشَرَابٍ جَيِّدٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا كَيْسَانُ، إِنَّهَا قَدْ حُرِّمَتْ بِغَدَاكَ» قَالَ: أَفَأَيُّهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهَا قَدْ حُرِّمَتْ، وَحُرْمٌ لَمْ تُهَيَّأَ». فَاتَّطَلَّقَ كَيْسَانُ إِلَى الزُّقَاقِ فَأَخَذَ بِأَرْجُلِهَا، ثُمَّ أَهْرَاقَهَا. (۱)

ترجمه: نافع بن کيسان د خپل پلار څخه روایت کوی چې ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې د شرابو تجارت کوی، نو دی د شام څخه راغلی دده سره په بنیښوکې شراب وه چې ده د تجارت دپاره راوړی وه، نو دی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغلی، او ورته وی ویل: ای دالله رسوله ماته ډیر ښه شراب راوړی دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل: ای کيسان تر ټولو وروسته دغه حرام سوی دی، ده ورته وویل ای دالله رسوله نوره دغه خرڅ کړم؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل بیشکه دغه حرام سوی دی او ددغه ثمن اوقیمت هم حرام دی، نو کيسان ولاری وکوڅوته او دغه بوتلان یی په پښو ووهل او بیایي ټول شراب توی کړل.

۲- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: كَانَ عِنْدَنَا خَمْرٌ لَيْتِيْمٌ فَلَمَّا نَزَلَتِ الْمَائِدَةُ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ، وَقُلْتُ: إِنَّهُ لَيْتِيْمٌ، فَقَالَ: «أَهْرِيْقُوهُ». (۲)

ترجمة: ابی سعید رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چي زمود سره دیتیم شراب وه، نوکله چي دالمائده سورت نازل سو، ماده رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خخه پوښتنه وکړله چي دغه خو دیتیم دی نوده راته وویل: چپه یی کړی.

۳- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قُلْنَا لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا حُرِّمَتِ الْخَمْرُ: إِنَّ عِنْدَنَا خَمْرًا لَيْتِمُ لَنَا «فَأَمَرَنَا فَأَهْرَقْنَاهَا». (۱)

ترجمة: ابی سعید رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چي مود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ته وویل: چي کله شراب حرام سوله، بیشکه زمود سره دیتیم شراب دی، نوده مود ته امر وکړی او مود هغه توی کړل یا وبهیل.

دپورتنيو حديثونو خخه داستدلال وجه داده که حرام دمسلمان دپاره مال وای نونبی علیه السلام به دوی ته دتویدلو ضایع کولو حکم نه ورکولای، دخرخیدلو یا چاته دبخیلو بی ویلی وای. معلومه سوله چي حرام شی دمسلمان دپاره مال نه دی، که مال وای نود مال ضائع کیدل جائز نه دی. حکه په حدیث کې دمال دضایع کیدلو خخه منع راغلی ده.

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ: عُقُوقَ الْأُمَمَاتِ، وَوَادَ الْبَنَاتِ، وَمَنَعَ وَهَاتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ. (۲)

ترجمة: مغیره بن شعبه رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: بیشکه اللہ تعالیٰ پرتاسو حرام کړی دی، دمندو آزاریدل، دلونو وژل، چاته خه نه ورکول. اوډیر غوښتل. اوډیر بللی دی ستاسو دپاره بی خایه سوال او جواب کول. اوډیر سوال کول. او دمال ضائع کیدل.

بل داچي دشرابو تویدل ددوی دپاره اهانت دی، اوخرخیدل یا چاته بخیل ددوی عزت دی، نود حرام شی اهانت پکار دی عزت یی نه دی پکار، (وفي حاشية ابن

عابدین... ولا يجوز بيعها، لأن الله تعالى لما نجسها فقد أهانها والنقوم يشعروها بعزتها. (۱)
ترجمة: دابن عابدین په حاشیه نومی کتاب (ردالمحتار) کې لیکلی دی
(د شرابو خرڅیدل جائز نه دی، ځکه الله تعالی نجس بللی دی، نو د دوی اهانت یی
وکړی، او خرڅیدل اورانیول د دوی عزت دی.

معلومه سوله چې د شرابو لکه څرنګه چې چپنېل خرڅول حرام دی. همداسې
یی وکافرته بڅنېل هم حرام دی ځکه خورسول الله صلی الله علیه وسلم دهغوی
د توبیدلو حکم وکړی، د همدغه پورتنیو دلائلو او داسې نورو پر بنیاد فقهاء رحمة الله
تعالی علیهم حکم کوی، چې د حرام شی بیع باطله ده، که چا په باطله بیع شی
رانیوی نو هغه دده ملک نه ګرځي. او که دده پلاس کې هلاک سو یا ورک سو نو پر
ده باندې دهغه عوض او ضمان نسته.

حرام پر کافر خرڅول حرام دی

د منطقی څه خلګ دلیل وایی چې موږ دغه افیون او نور منشیات د کافرانو
د پاره کړو او هغوی ته یی وراستوو، ځکه موږ بله سلاح نلرو، یا دا چې دوی موږ ته
شراب او داسې نور منکرات رالیري نوموږ دوی ته دغه منشیات ورلیري، معنی
دا چې دغه حرام کار د ځان د پاره نه یوازې دا چې حلال بولی، بلکې دا وایی چې په
دغه چرس، افیون او پوډرو د کافرانو سره جهاد کوو، او په دغه دوی ته ضرر رسوو،
نعوذ بالله د جهاد په نیت یی کوی او ثواب پر غواړی.

په داسې غیر شرعی دلیل سره د حرام شی د جواز لاره نه پیدا کیږي، یوشی
چې په شریعت کې حرام وی هغه په داسې دلائلو نه حلالیږي، بلکه حلال او حرام
هغه دی چې الله تعالی او دهغه رسول صلی الله علیه وسلم ورته حلال یا حرام ویلی
وی موږ دخپله ځانه په داسې بي ځایه توجیهاتو یوشی ته حلال یا حرام نه سوویلاي

اوداسې عمل نبی کریم صلی الله علیه وسلم د جاهلانو عمل بللی دی.
 ځکه په حدیث کې راغلی دی: عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَأْكُلُونَ
 أَشْيَاءَ وَيَتْرَكُونَ أَشْيَاءَ تَقْدُرُ» فَبَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى نَبِيَّهُ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنْزَلَ كِتَابَهُ،
 وَأَحَلَّ حَلَالَهُ، وَحَرَّمَ حَرَامَهُ، فَمَا أَحَلَّ فَهُوَ حَالِلٌ، وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ. الحديث. (۱)

ترجمه: ابن عباس رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې د جاهلیت د زمانې
 خلکو به (په خپل طبیعت) څه شیان خوړل او څه شیان به یې پرېښودل بد به یې گڼل،
 نوالله تعالی خپل نبی راولیږي او خپل کتاب یې رانازل کړي، او په هغه کې خپل
 حلال او حرام بیان کړله، نو کوم ته چې حلال ویل سوی دی هغه حلال او کوم ته چې
 حرام ویل سوی دی هغه حرام دی.

په یو بل حدیث کې راغلی دی: عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَاسْتَظْفَرَهُ، فَأَحَلَّ حَلَالَهُ، وَحَرَّمَ حَرَامَهُ أَدْخَلَهُ اللَّهُ بِهِ الْجَنَّةَ
 وَشَقَّعَهُ فِي عَشْرَةِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ كُلِّهِمْ قَدْ رَجَبَتْ لَهُ النَّارُ. (۲)

ترجمه: د علی بن ابی طالب رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې رسول
 الله صلی الله علیه وسلم وفرمایيل: چا چې قرآن کریم په حاضر دماغی سره تلاوت
 کړي اودهغه حلال یې حلال وبلل اود هغه حرام یې حرام وبلل نوالله تعالی به دی
 جنت ته داخل کړي، اود لسو داسې کسانو په حق کې به دده شفاعت قبول کړي چې
 د دوزخ مستحق وي.

د پورتنیو حدیثونو څخه معلومه سوله چې یوشی ته حلال یا حرام ویل
 د طبیعت یا خپل د خوښی کارنه دی، بلکې دایو شرعی امر دی چې شارع وکوم شی
 ته حلال یا حرام ویلی وی نوهغه حلال یا حرام دی، موږ که یوشی ته حلال یا حرام
 وایو نو د شریعت د څلورو دلائلو څخه به یو دلیل خامخا ورسره لرو، ځکه د حلال او

حرام خبره دومره آسانه اوساده نه ده اونه دطبیعت او خوښی خبره ده.

اورسول الله صلى الله عليه وسلم په دغه لاندنی حدیثونو کې په ډیر صراحت سره امرکوی چې دخمر یا شرابو تجارت حرام دی د کافر اومسلمان فرق یی نه دی بیان کړی اوفرمایي:

۱- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ بِالْمَدِينَةِ، قَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُعَرِّضُ بِالْخَمْرِ، وَلَعَلَّ اللَّهَ سَيُزِلُ فِيهَا أُمْرًا، فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهَا شَيْءٌ فَلْيَبِعْهُ وَلْيَتَّقِ بِهِ»، قَالَ: فَمَا لَيْشًا إِلَّا يَسِيرًا حَتَّى قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ الْخَمْرَ، فَمَنْ أَذْرَكَهُ هَذِهِ الْآيَةُ وَعِنْدَهُ مِنْهَا شَيْءٌ فَلَا يَشْرِبُ، وَلَا يَبِعُ»، قَالَ: فَاسْتَقْبَلَ النَّاسُ بِمَا كَانَ عِنْدَهُ مِنْهَا فِي طَرِيقِ الْمَدِينَةِ فَسَفَكُوهَا. (۱)

ترجمه: ابوسعید خدری رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې مادرَسُول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوریدل، چې په مدینه منوره کې دخطبی په حال کې ویله ای خلگو پیشکه الله تعالی دشرابو دحرامیدلو اشاره کوی، کیدای سی دشرابو په هکله څه حکم راسی، نوکه دچاسره شراب وی نوهغه دی خرڅ کړی اوفائده دی ځنی واخلي، ابوسعید وایی څو لږ ورځی تیری سولی چې نبی صلى الله عليه وسلم وویل: الله تعالی شراب حرام کړل، اوس که دچاسره شراب وی اوهغه ته دغه دحرمت آیت ورسپړی نوهغه دی نه چینی اونه دی خرځوی، ابوسعید وایی: نو دچاسره چې شراب وه هغه یی دمدينی کوڅوته راوړل اوچپه یی کړل وبهیول.

۲- عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَجُلًا، مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ قَالُوا لَهُ: إِنَّا نَبْتَاعُ مِنْ ثَمَرِ النَّخْلِ وَالْعِنَبِ فَنَبْصِرُهُ خَمْرًا فَنَبِيعُهَا، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: " إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ وَمَنْ سَمِعَ مِنَ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ أَنِّي لَا أَمُرُكُمْ أَنْ تَبِيعُوهَا، وَلَا تَبْتَاعُوهَا، وَلَا تَعَصِرُوهَا، وَلَا تَسْقُوَهَا، فَإِنَّهَا رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ ". (۲)

۱- صحيح مسلم كتاب المساقاة باب تحريم بيع الخمر - ۲- رواه امام مالك في موطا كتاب الأشربة والبيهقي في سننه

ترجمة: مالک دنافع څخه روايت کوي چې دعراق دخلگوڅخه څه کسانو د ابن عمر رضي الله تعالى عنهما څخه پوښتنه وکړله، اودوی وويل: چې موږ دخرما او انگورو څخه شيره باسو شراب ځنی جوړوو او خرڅووی، نوده ورته وويل: چې زه الله تعالى شاهد کوم اودده ملائکې اوهغه پيريان اوانسانان شاهدان کوم چې دغه زما خبره اوري، هغه داچې تاسوبه دغه نه خرڅوی اونه به یی رانسې، اونه به یی نستیرې، اونه به یی خپله چيښی اونه به یی بلته ورچيښی، ځکه دغه نجس دی اود شیطان دعمل څخه دی.

۳- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَسَنَ الْعَنْبِ أَيَّامَ الْقَطَافِ حَتَّى يَبِيعَهُ مِنْ يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ، أَوْ مِمَّنْ يَتَّخِذُهُ خَمْرًا، فَقَدْ تَقَحَّمَ النَّارَ عَلَى بَصِيرَةٍ» (۱).

ترجمة: عبد الله بن بريده دخپل پلار څخه روايت کوي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: که چا دټوليدلو په وختکې انگور پريښودل ترڅو چې پر يهودي يا نصراني باندې اويا پر هغه چا خرڅ کړي چې هغه نشه ځنی جوړ کړي، نو بيشکه ده ددوزخ اور اختيار کړي.

دغه حديث ډير صراحت کوي چې انگور به هم پرکافرانو دشرابو دپاره نه خرڅوی، اونه به یی ددوی دپاره زخيره کوي.

موږ مخکې وليکل چې ټول نشه لرونکي شيان دخمر حيثيت لري دخمر ټول حکمونه ددوی دپاره دي، نوځکه دپورتنیو اوداسی نورو دلايلو په استدلال علماء ليکي: فقد دلت هذه النصوص مجمعة على عدم جواز بيع الخمر ومافي حکمها من المسكرات المحرمة، حيث صرح بالنهاي عن التعامل بشائها واعتبارها محلا للتصرفات بالاتجار ونحوه، بناء على حرمة تناولها ولنجاسة عينها، مع عدم مألئها، حتى أن بعض النصوص صرح

بلعن من ابتاعها كما هو الحال في حديث ابن عمر رضي الله تعالى عنهما. (۱)

ترجمة: دغه پورتنی ټول حدیثونه دلالت کوی چې دخمر اودهغه شی چې دخمر حکم لری لکه حرام نشه کونکې شیانو تجارت جائز نه دی، ځکه په حدیثونو کې په نهی صراحت سوی دی چې دغه شیان دتصرف قابل نه دی لکه تجارت اوداسې نور، ځکه چې ددوی خوړل اونفع پراختل حرام دی، ځکه چې ذات یی نجس دی، اوبل داچې مال نه دی، ان تردی چې په څه حدیثونو کې پرخر خونکو باندې لعنت ویل سوی دی لکه څرنگه چې دابن عمر رضي الله تعالى عنهما په حدیث کې.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَعَنَ اللَّهُ الْخَمْرَ، وَشَارِبَهَا، وَسَالِقَهَا، وَبَائِعَهَا، وَمُبْتَاعَهَا، وَعَاصِرَهَا، وَمُعْتَصِرَهَا، وَحَامِلَهَا، وَالْمَحْمُولَةَ إِلَيْهِ». (۲)

ترجمة: ابن عمر رضي الله تعالى عنهما روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: الله تعالی لعنت ویلی دی پرخمر اودشرابو پرچېسونکې او ورچېسونکې، پرخر خونکې اورانیونکې، پرستیرونکې، پر بار وړونکې اودچا دپاره بارسوی وی.

دپورته ذکر سوی حدیثونو څخه داستدلال بله وجه داده چې دخمر یا شرابو دخرخولو څخه منع راغلی ده خودکافر اومسلمان ذکر پکې نسته، ټول الفاظ عام دی، که دکافراومسلمان فرق پکې وای نو ضرور به رسول الله صلی الله علیه وسلم واضح کړی وای، اویا به اصحابو کرامو ځنی پوښتلی وای چې موږ به یی پر کافرانو خرڅ کړو، داصول فقه یوقانون داسې هم سته چې «دبیان په ځای کې سکوت عین بیان دی، یعنی داچې رسول الله صلی الله علیه وسلم دکافر اومسلمان فرق بیان نکړی معنی داسوله چې فرق نلری، بل داچې موږ مخکې په ډیر تفصیل سره ثابته کړله چې دخمر لفظ عام دی وهرنشه کونکې شی ته ویل کیږی یوازی دانگورو شیری ته نه

ویل کیږي نوڅکه دټولو همدغه یوحکم دی.

بله خبره دا کوی: کافران موږ ته حرام رالېږي نوموړې هم باید حرام ورواستوو دغه بهانه په خپله دشریعت د اصولو خلاف ده، ځکه رب العالمین په خپل هغه کتاب کې چې موږ ایمان پر راوړی دی په ډیر صراحت سره فرمایي چې بدی په نیکی سره لیری کړه: وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. (۱)

ترجمه: نیکی اوبدی یو دبله سره برابر نه دی، (دالله تعالی په نزد) نوتاسو بدی په نیکی سره دفع کوی، نو هغه کسان چې ستاسو اودهغوی ترمنځ عداوت او دښمنی وی، دوی به ستاسو ډیر مهربانه دوستان وگرځي.

په دغه آیت کې الله تعالی ورشتمنی مسلمان ته د دعوت یو زرین اصل او قانون بیانوی او د ښو اخلاقو تعلیم ورکوی، یعنی ښه وپوهیږي چې نیکی اوبدی یو دبله سره برابر نه دی، نوڅکه دمخلص مومن خوی او عادت به داوی چې دبدی جواب په بدی نه ورکوی، ترڅو چې ممکنه وی د بدی جواب دی په نیکی ورکړي، مثلاً د سختی جواب په نرمی او مهربانی سره ورکړي، چې ددی په نتیجه کې به ډیر ژر درته ښکاره سی چې ډیر سخت دښمن به ستا دوست او خیر غوښتونکي وگرځي.

په بل آیت کې الله تعالی فرمایي: عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ. (۲)

ترجمه: کیدایسی الله تعالی ستاسو اودهغو کافرانو چې ستاسو سره دښمنی لري ترمنځ دوښتی پیدا کړي، او الله تعالی پر هر شی ښه قدرت لري چې اراده وکړي، چې یو د هغوی څخه دښمنی په دوستی بدلول دی، او الله تعالی ښه بخښونکي او ډیر رحم کونکي دی.

تفسير: دالله تعالى دقدرت څخه ليري اوبعيده نه ده چې دنن ورځي کله دښمن دسباورځي پوخ اومخلص دوست اومسلمان وگرځوي، اوپه داډول ستاسو اود هغوي په منځ کې ددوستي تعلقات جوړسي، لکه چې دمکې معظمي په فتح کې نبي کریم صلی الله عليه وسلم اومسلمانانودمکې دکفارو څخه انتقام نه واخستی نوټول کافران مسلمان سوله، هغه کسان چې مخکې به یی یوپربل توري کښولي نن یوپربل ځانونه قربانوي. (۱)

په بل آیت کې رب العالمین تردی نه هم وضاحت کوي او فرمایي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ. (۲)

ترجمه: ای هغه کسانو چې ایمان یی راوړی دی، تاسو دالله دپاره په حق باندې محکم او ثابت اوسی، اوتاسو په عدل اوانصاف سره شاهدان اوسی، دیوچا سره دښمنی دی تاسو پردی باعث نکړی چې عدل اوانصاف پریرېدی، تاسو عدل کوي همدغه عدل تقوی ته نژدې دی، اودالله تعالی څخه وپیریږی بيشکه الله تعالی ښه عالم دی په هغو اعمالو چې تاسوی کوي.

تفسير: په دغه آیت کې الله تعالی مسلمانانو ته دالله تعالی دحقوقو دادا کولو وروسته د بندگانو دحقوقو دپوره ادا کولو لارښودنه کړې ده، درب العالمین دپوره لارښودنی دتقاضا په منظور دلته دقوم لفظ ذکر سوی دی (وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ) معنی دیو قوم دښمنی دی تاسو دی ته نه هڅوی چې عدل اوانصاف پریرېدی، په قوم کې کافر اومسلمان دواړه داخل دی، بل دلته دعدل اوقسط دواړه لفظونه راغلي دی په دغه کې اشاره ده چې ددوست اودښمن دواړو سره یوشانته معامله کول اودحق په معامله کې دمحبت اوعداوت دجذباتو تر تاثیر لاندی نه راتلل دتقوی

د حصول د ډیرو موثر و اسبابو څخه ده، نو ځکه (هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى) یی وفرماییل، یعنی دغه عدل چې حکم یی در کړه سو تقوی ته ډیر نژدې دی.

یعنی داسې عدل او انصاف وکړی چې مخ یی هیڅ ډول دوستی او دښمنی نسی نیولای، او د داسې عدل او انصاف په کولو سره انسان په اسانۍ سره متقی کیدایسی، همد اوجه وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دمکې مکرمې دفتح په وخت کې د ټولو دښمنانو سره د عفو لاره اختیار کړه، ترڅو په نتیجه کې ټول مخلص مسلمانان سوله، د آیت په آخر کې الله تعالی وایی زه ستاسو په ټولو عملونو باندې علم لرم او خبریم، و دی ته اشاره ده چې کله د انسان په ذهن کې دا خبره ټینګه سی چې رب العالمین زما په هر عمل عالم دی، نو دی بیا هیڅکله د عدل او انصاف لاره نه پریږدی، او د الله تعالی ټول حکمونه به پرځای کوی.

په یو بل آیت کې الله تعالی فرمایي: وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ (۱)

ترجمه: او هغه کسان چې دخپل رب درضا دپاره (په جاني، مالي، شرعي تکالیفو او جهادی مشکلاتو باندې صبر کوی، اولمونځ دټولو شرائطو او آدابو سره کوی، او د الله په لاره کې دهغه پاڅو او حلالو مالونو څخه نفقه زکاتونه او خیراتونه ورکوی چې الله تعالی دوی ته ورکړی دی په پټه او بڼکاره، او په نیکی سره بدی لیری کوی، نو دغو کسانو لره چې دغه پورتنی صفتونه ولری د آخرت ښه کور او ځای دی. چې هغه د عدن جنت دی.

دلته د صبر څخه مراد هغه دی چې خاص د الله تعالی دپاره وی، ددی دپاره نه وی چې خلګ ورته ښه صابرو وایی، اونه ددی دپاره وی چې بیله صبره بله لاره نلری نو مجبورا صبر کوی.

په بل آیت کې الله تعالی فرمایي: **أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ**. (۱)

ترجمه: اودغو کسانوته دوه اځرونه او ثوابونه ورکول کيږي، يو پردي چې دوی صبرکړي دي، دوهم پردي چې دوی بدې په نيکې سره ليري کوي، اود هغو پاکو او حلالو مالونو څخه چې موږ دوی ته په رزق ورکړي دي دالله تعالی په لاره کې نفقه او خيرات ورکوي.

يعنی چې کله دده سره څوک بد وکړي نو دوی دبدو پرځای دهغه سره ښه وکړي يا داچې کله دده څخه بد کاروسی نو دوی سمدلاسه نيکې پسې وکړي ترڅو دنيکې پله درنه سي.

په بل آیت کې الله عزوجل داسې فرمایي: **قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ**. (۲)

ترجمه: ده وويل: اي زما قومه ولي تاسو تلوار کوي په بدې سره، مخکې تر نيکې، ولي بخښنه نه غواړي تاسو دالله څخه، کيداي سي پر تاسو رحم وسي. دپورتنۍ آيت څخه داستدلال وجه داده چې صالح عليه السلام و خپل قوم ته وايي تاسو ولي په بدې تلوار کوي ترنيکې دمخه، يعنی اول دبدې خواست مکوي يعنی عذاب مه غواړي، بلکه اول بايد نيکې وکړي ايمان راوړي.

نودلته هم موږ ته پکار ده چې موږ دوی ته دين ورسوو چې نيکې ده په بدې باندې تلوار ونکړو چې دوی ته افیون، چرس، او هيروين ورواستوو چې دوی نور هم په نشو اخته سي نه يوازي زموږ دپاره بد بلکې دټول دنيا د انسانانو او مسلمانانو دپاره تربد و لاهم بدسي.

په يوبل آيت کې الله تعالی موږ ته دنيکې دترغيب دپاره فرمایي: **مَنْ جَاءَ**

بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ. (۱)
 ترجمه: څوک چې نیکې وکړې نوده ته د لسو نیکو ثوابونه ورکول کیږي، او
 څوک چې بدې وکړې نوده ته دهغې په مثل دیوې بدې جزاء ورکول کیږي، او پر
 دوی به ظلم نه کول کیږي نه د ثوابونو په کموالی اونه د عذاب په زیاتوالي کې.
 د پورتنۍ ټول تفصیل څخه مطلب داچې کافران موږ ته کوم شی رالېږي نوموږ
 دوی ته دهغه په مقابل کې افیون، چرس او پوډر نه وراستوو ځکه موږ الله تعالی
 د ټولو امتونو خیر پیدا کړي یو اوزموږ په غاړه یې د دعوت لویه زمه داری راکړي
 ده، موږ به ددوی د اصلاح او ایمان راوړلو کوشش کو.

بل که موږ په خپله معاشره او ټولنه کې وگورو نو تردوی ډیر زموږ خلک نارینه
 او ښځې په اخته دي، د پاکستانی اخبارونو د اطلاع مطابق یوازی په پاکستان کې
 دوه ملیونه داسې انسانان په اخته دي چې دوی په په ټولنه کې د لیونیانو په شان
 ژوند کوي، هرڅه کورکلی ترینه پاته دي، تخمینا دورځي ډیرش زره کیلو یوازی
 هیروین استعمالیږي، چرس، افیون، شراب ددی نه علاوه دي، تقریباً یوزر
 د خرڅلاو اډې سته، ددی څخه موږ دنورې اسلامي نړۍ اندازه هم په آسانی سره
 لگولای سو، خاص په افغانستان کې به څومره وی چې هلته کرل کیږي او جوړیږي،
 نوموړته لازمه ده چې دخپلو اولادنو او خپلوانو هم خیال وساتو.

حرام شی کافرته بڅښل حرام دی

مخکې موږ دا حدیثو په استدلال ثابته کړله چې هر نشه لرونکې شی ته خمر
 ویل کیږي، نو لکه څرنگه چې په شرابو کې هر ډول تصرف کول حرام دی نو همداسې
 په هر نشه لرونکې شی کې هم هر ډول تصرف حرام دی، لکه خوړل، خرڅول، چاته
 بڅښل، لکه څرنگه چې پر کافرانو خرڅیدل حرام دی همدارنگه کافرانو ته بڅښل هم

حرام دی ځکه په حدیث کې راغلی دی: ۱- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَجُلًا كَانَ يُهْدِي لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلَّ عَامٍ رَاوِيَةً مِنْ خَمْرٍ، فَأَهْذَاهَا إِلَيْهِ عَامًا، وَقَدْ حُرِّمَتْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِلَيْهَا قَدْ حُرِّمَتْ»، فَقَالَ الرَّجُلُ: أَفَلَا أُبَيِّعُهَا؟ فَقَالَ: «إِنَّ الَّذِي حَرَّمَ شَرِبَهَا حَرَّمَ بَيْعَهَا»، قَالَ: أَفَلَا أَكْرِمُ بِهَا الْيَهُودَ؟ قَالَ: «إِنَّ الَّذِي حَرَّمَهَا حَرَّمَ أَنْ يُكَارَمَ بِهَا الْيَهُودُ»، قَالَ: فَكَيْفَ أَصْنَعُ بِهَا؟ قَالَ: «شَتَّهَا فِي الْبَطْحَاءِ». (۱)

ترجمة: دابو هريرة رضي الله تعالى عنه څخه روايت دی چې یو سړی به هر کال رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د شرابو تحفه ورکوله نو د فتح مکې په کال یی هم تحفه ورکړله او دغه وخت شراب حرام کړل سوی وه، نو نبی علیه السلام ورته وویل: بیشکه شراب حرام کړل سوی دی، نو دغه سړی ورته وویل ایا خرڅ یی کړم؟ نبی علیه السلام ورته وویل بیشکه د کوم شی چې چيښل حرام وی دهغه خرڅول هم حرام دی، دغه سړی ورته وویل ایا پدغه سره د یهودانو اکرام کولای سم؟ نبی علیه السلام ورته وویل بیشکه کوم شی چې حرام وی نو په هغه باندې د یهودو اکرام کول هم حرام دی، نو دغه سړی ورته وویل څه په وکړم؟ نبی علیه السلام ورته وویل چې په دغه شیله کې توی کړه.

په دغه حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په صراحت سره حکم کړی دی چې د شرابو چيښل، خرڅول، اوچاته په تحفه کې ورکول ټوله حرام اونا جاز دی، نو معلومه سوله چې هیڅ نوع نفع پراخستل جایز نه دی، نولکه څرنگه چې د شرابو حکم دی همداسې دنورو منشیاتو حکم دی، ځکه د ټولو منشیاتو حرام والی د شرابو د حرام والی په دلائلو ثابت دی، که څه هم دغه موجوده منشیات په هغه وخت کې نه وه، خوداچي ددوی او د شرابو علت د حرام والی یودی چې هغه نشه ده، یاداچي دخمر لفظ اومعنی عامه ده ټول نشه لرونکی شیان ځنی مراد دی.

په حرام شی علاج کول حرام دی

دلته یوه مهمه مسئله داده چې دمنطقی څه علماء عامو خلکو ته داسې تبلیغ کوی او وایی چې دافیون کښت او تجارت جایز دی ځکه ددوی څخه دوا جوړیږي او یاد دوا لپاره استعمالیږي.

دلته باید ووايو چې دمخکنی ټول تحقیق څخه ثابته سوله چې افیون حرام دی ځکه نشه لری او هرشی چې نشه لری هغه خمر دی او خمر حرام دی، بل دا چې داغه علماء دامنی چې افیون نشه لری خود حلال والی دپاره دغه دلیل وایی چې دوا ځنی جوړیږي نو حلال او مباح دی، خو دوی ته داباید واضح سی چې په حرام باندې علاج کول هم حرام دی، ځکه په دی هکله دنبی کریم صلی الله علیه وسلم حدیثونه اود فقهاؤ ډیر قولونه راغلی دی چې په حرام شی علاج کول حرام دی چې څه په لاندی ډول دی: ۱- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ أَتَوَّلَ الدَّاءَ وَالدُّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَدَاوُوا وَلَا تَدَاوُوا بِحَرَامٍ». (۱)

ترجمه: دابودرداء رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: بیشکه الله تعالی مرض اودوا نازل کړی دی، خودهر مرض لپاره یی دوا راستولی ده، نو تاسو دوا کوی خوتاسو په حرامو دوا مکوی. په بل حدیث کی فرمایي: ۲- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الدُّوَاءِ الْحَبِيثِ»: يَعْنِي السُّمَّ. (۲)

ترجمه: ابو هریره رضی الله تعالی عنه وایی رسول الله صلی الله علیه وسلم نهی یامنع کړی ده دخبیث او حرام دوا څخه، یعنی دزهر و څخه.

دلته دخبیث څخه مراد حرام دی، ځکه دحلال نه وروسته حرام دی بل شی په

منڃ کي نسته ڇڪه دمتشابها تو ڇڻه هم ڄاڻ سائنه لازم ده نو ڇڪه هغه هم په حرام کي حسابل ڪيري، په دي هڪله په يواثر کي راغلي دي: عَنْ أَبِي الْجَوَيْرِيَّةِ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، عَنِ الْبَازِقِ فَقَالَ: مَبْقَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَازِقُ: «فَمَا أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ» قَالَ: الشَّرَابُ الْحَلَالُ الطَّيِّبُ، قَالَ: «لَيْسَ يَغْدَى الْحَلَالُ الطَّيِّبُ إِلَّا الْحَرَامُ الْخَبِيثُ». (۱)

ترجمة: ابوالجويرية وايي ماد ابن عباس رضي الله تعالى عنهما ڇڻه دباذق (بازق) دانگورو هغه شيره ده چي جوش ڪړل سي اودنشي حالت ته ورسيري، په باره کي پوښتنه وکړله، نوده راته وويل: چي محمد صلي الله عليه وسلم دباذق تر پيدا ڪيدلو دمخه ددنيا څڻه رخصت سو، نوده وويل هرشي چي نشه لري هغه حرام دي، ابوجويرية وايي ماورته وويل: چي باذق يعني دانگورو شيره خوحلاله اوپاکه ده، ده راته وويل: چي انگور خو حلال اوپاک دي خو کله چي شراب ځني جوړه سوله نو حرام او خبيث سوله، ځکه دحلال او طيب څڻه وروسته نسته مگر حرام او خبيث دي.

۳- وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ، فِي السَّكَرِ: «إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ». (۲)
ترجمة: ابن مسعود رضي الله تعالى عنه دسکر په باره کي وويل: بيشکه الله تعالى ستاسو شفاء په هغه شي کي نه ده ايښي کوم شي چي پرتاسو حرام کړي دي.
(سکر: دخرماشيره ده چي جوش ڪړل سي اونشه پيدا کړي نو حرام سي).

۴- عَنْ طَارِقِ بْنِ سُوَيْدٍ الْجُعْفِيِّ، أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخَمْرِ، فَتَنَاهَا أَوْ كَرِهَ أَنْ يَصْنَعَهَا، فَقَالَ: «إِنَّمَا أَصْنَعُهَا لِلدَّوَاءِ، فَقَالَ: «إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ، وَلَكِنَّهُ دَاءٌ». (۳)
ترجمة: طارق بن سويد الجعفي د نبي صلي الله عليه وسلم څڻه د شرابو په باره کي پوښتنه وکړله، نو هغه دي ځني منع کړي او يايي بد وبلل چي جوړي کړي، نوده

۱- رواه صحيح البخاري كتاب الأشربة

۲- صحيح البخاري كتاب الأشربة

۳- رواه مسلم في صحيحه كتاب الأشربة

ورته وويل بيشكه زه دغه ددواء لپاره جوړه وم، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې دغه دوا نه ده بلکې داء يعنى مرض دى.

۵- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ: ذَكَرَ طَبِيبٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَوَاءً، وَذَكَرَ الصُّفْدُ عَ يُجْعَلُ فِيهِ فَتَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ الصُّفْدِ ع. (۱)
ترجمة: عبدالرحمن بن عثمان وايي در رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخکې يوطيب د دواء ذکر وکړى اوبيايى ذکر وکړى چې په دغه دواء کې چنگبڼه استعمالېږي، نور رسول الله صلى الله عليه وسلم دى د چنگبڼى دوړلو څخه منع کړى. ددى حديث څخه دامعلومه سوله چې چنگبڼه حرام حيوان دى بياهم ددواء لپاره يې وژل جائز نه دى.

۶- عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَنَّ عَائِشَةَ، كَانَتْ تَقُولُ: «مَنْ تَدَاوَى بِالْخَمْرِ فَلَا شِفَاءَ لِلَّهِ». (۲)
ترجمة: دزهري څخه روايت دى چې عائشة رضی الله تعالى عنها به ويل: څوک چې په شرابو علاج ياتداوى کوى الله تعالى هغه ته شفاء نه ورکوى.
۷- نَافِعٌ يَقُولُ: * كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا دَعَا طَبِيبًا يَعْالِجُ بَعْضَ أَهْلِهِ اشْتَرَطَ عَلَيْهِ، أَنْ لَا يَدَاوِيَ بِشَيْءٍ مِمَّا حَرَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ. (۳)

ترجمة: نافع روايت کوى چې ابن عمر رضی الله تعالى عنهما چې به کله دخپلى کورنى دڅه ناروغانو د علاج دپاره طبيب راوغوښتى نو پرهغه بى شرط کړل چې په هغه شى به علاج نه کوى چې الله عزوجل حرام کړى دى.
دپورتنيو حديثونو او آثارو د عموم په استدلال دخلورو مذهبونو امامان، فقهاء او عالمان دليل وايي چې په حرامو شيانو سره علاج کول حرام دى.

د فقهاء اقوال څه په لاندې ډول دى: ۱- قال أئمة المذاهب الاربعة: يحرم على

۱- رواه امام احمد بن حنبل فى مسنده ۲- المصنف لابن ابى شيبة جلد ۵ ص ۳۸

۳- السنن الكبرى للبيهقى ج ۱۰ ص ۹

الراجح الانتفاع بالخمر وسائر المسكرات للمداواة وغيرها، لقوله عليه السلام ((ان الله لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم)). (۱)

ترجمة: دڅلورو مذاهبو امامانو ویلی دی چې راجح قول دادی چې په شرابو او ټولو نشه لرونکو شیانو باندې د علاج او دواء د پاره نفع اخستل حرامه ده، ځکه چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: بیشکه الله تعالی ستاسو شفاء په هغه شی کې نه ده ایښی چې پرتاسو یی حرام کړی وی.

۲- مسأله: وأما تداوی فالمشهور من المذهب أنه لا یحل ذلک لان التداوی لا یقین البرء به، فلم یجوز أن یستعمل المحظور فیه. (۲)

ترجمة: مسئله ددواء په باره کې د مذهب مشهور قول دادی چې دغه جایزه نه دی، ځکه چې په دواء سره جوړیدل یقینی نه دی، نو د دغه د پاره د حرام او ممنوع استعمال جایزه نه دی.

په حرامو باندې تداوی او علاج کول لکه څرنګه چې شرعاً جائزه ده همدا رنګه د عقل د نظره هم جائزه دی، ځکه الله تعالی چې پردغه امت کوم شیان حرام کړي دی یاد نجاست د وجهی او یا د ضرر د وجهی چې انسان ته په جسم، نسل، مال، عقل او دین کې ضرر کوي، او په اسلام کې د ضرر څخه ځان ساتنه تر هر څه د مخه ده. بل دا که نشه لرونکي شیان د دواء او علاج د پاره مباح سی نو هغه ددی باعث ګرځي چې انسان ورسره عادي سی او بیا د خوند اولذت د پاره هم استعمالوی، ځکه ددی لږ بیا دیروته دعوت ورکوي خاص بیا په داسې حال کې چې انسان ته دا معلومه سی چې دغه زما علاج او وماته ګټه رسوي، او په شریعت کې ډیر داسې سته چې یوشی حرام وی نو د هغه دواغی او بلونکي هم حرام وی لکه هغه څه چې زناته بلنه ورکوي نو هغه هم حرام دی لکه د نامحرم ښځی سره یوازی خلوت کول، ورته کتل،

ساتیری ورسره کول، مچه ځنی اخستل اوداسې نور.

اوبل داچې نور حرام که ضرورت په حال کې وخورل سی نه په عادت کیږي،
دنشی شیان که یوځل ضرورت دپاره وخورل سی نودهغه لږوډیروته بلنه ورکوي
اوپه عادت کیږي.

اوبل داچې دنورو حرامو خورل پردماغ او عقل تاثیر نه کوي، اودنشی شیان
ډیر ژر پردماغ او عقل تاثیر کوي، نوکه دیوه مرض دپاره علاج سی خود عقل اودماغ
دپاره ضرر دی، او دخرابولو باعث دی اودغه داسې ضرر دی چې علاج یی کول ډیر
مشکل نه بلکې ناممکن دی.

اوبل داچې مریض اوناروغ چې په کوم شی علاج کوي نو داسې یقین به کوي
او عقیده به لري چې په دغه شی کې شفاء سته اوزه په جوړیږم، پر حرام شی دشفاء
عقیده اویقین کول نه یوازی داچې جائز نه دی بلکې گناه ده، ځکه مخکې مویه
حدیث کې ولوستل چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي: الله تعالی په
حرامو کې شفاء نه دایښي.

څه علماء په حرامو

علاج کول جایز بولي

څه علماء وایي: که څه هم افیون نشه لري او حرام دی خو ضرورت دپاره د
حرامو خورل جایز او مباح دی، نوځکه د علاج اودواء دپاره دافیون خورل، کرل او
تجارت کول مباح او جایز دی، ځکه دوی مرض اوناروغی هم دهغه ضرورت څخه
بولی دکوم دپاره چې د حرامو خورل جایز دی اودوی په دغه آیت سره دلیل وایي:
إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنَازِيرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ لغيرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا
عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ. (۱)

ترجمة: الله تعالى فرمائي: ما پرتاسو حرام کړی دی، مرداره، دښارگ وینه، دخنزیر غوښی او هغه مذبحه چې دحلالیدلو په وخت کې دالله دنوم نه بغیر دبل چا نوم پر ویل سوی وی او یا هیڅ نه وی پرویلی، نو هغه څوک چې ددغه حرام خوړلو ته ضرورت پیدا کړی، په داسې حال کې چې دی ظلم کونکې نه وی او تر اندازه دکفاف تجاوز کونکې نه وی، نو پر ده باندې گناه نسته، بيشکه الله بخښونکې اورحم کونکې دی.

تفسير: یعنی دغه پورته ذکرسوی شيان حرام دی څوکه څوک دلویډی دوجهی مرگ ته نزدې سوی وی، اودناچاری په وخت کې وځوری، په داسې انسان باندې ممانعت نسته، خو په دی شرط چې ترحد به تجاوز نه کوی، یعنی دومره به ځوری چې صرف دمرگ څخه راوگرځی داسې نه چې گيډه په ډکه کړی.

دپورتني آيت څخه ددوی داستدلال وجه (فَمِنْ اضْطُرٍّ دلفظ څخه دی، هغه دا چې په دغه آيت کې داضطرار يا ضرورت حالت مراد دی، اوددوی په نزد ضرورت عام دی علاج او غير علاج دواړو ته شامل دی، نو لکه څرنگه چې لوبه او تنده يو ضرورت دی اود هغوی ددفعه کولو دپاره دحرامو خوړل جایز دی همدا رنگه ناروغی هم يو ضرورت دی ددغه ضرورت دپاره هم دحرامو خوړل او علاج په کول جائز دی.

ضرورت څه ته وايي؟

ددوی تر جواب دمخه به دضرورت تعريف وکړو چې ضرورت څه ته وايي؟ هي الخوف على النفس من الهلاك علما اي قطعيا او ظنا، فلا يشترط ان يصير حتى يشرف على الموت. (۲)

ترجمة: ضرورت دادي چې انسان دنفس پر هلاک وبيريږي په علم يقين يا په گمان سره، خودا شرط نه دی چې ددی انتظار وکړی چې دی مرگ ته نزدې سی.

اول جواب: د ضرورت تر تعریف وروسته څه علماء ددوی په جواب کې وایی: ضرورت عام نه دی چې خوړل، چپېسل او مرض ته شامل سی، ځکه لوږه، تنده او مرض فرق سره لری، اول دا چې الله تعالی خپل حیوانی مخلوق خوړلو اوغذاته محتاج گرځولی دی چې بيله خوړلو اوغذا څخه عاده تر ډیره وخته ژوندی نسی پاته کیدلای، د لوږی او تندی ضرورت بيله څه خوړلو یا چپېسلو نسی دفع کیدلای، نو ځکه الله عزوجل دخپل رحمت پر بنیاد وخیلو بندگانو ته لار ښودنه وکړله که څه هم ماڅه شیان پرنا سو حرام کړی دی خو بیا هم دخپل نفس د ساتلو په اندازه اود مرگ څخه دخلاصون لپاره تاسوته دڅوگولو حرام خوړل نه یوازې داچې جائز دی بلکه فقهاؤ واجب بللی دی، که یی نه و خوری او مړسی هغه گناه کار دی.

بل فرق دادی چې د لوږی او تندی درفع کولو دپاره د ضرورت په اندازه د حرام خوړل واجب دی که یی نه و خوری گناه کاره دی ځکه د واجب پر ښودل گناه ده، خوددواء خوړل واجب نه دی نوددواء دپاره حرام خوړل واجب نه دی لکه چې وایی: و حکمها فی المذاهب الاربعة وجوب الاکل من المحرم، بمقدار ما یسد رمقه ای بقية حیاته، و یامن معه الموت، لقوله تعالی (فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ) وقوله تعالی (وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا) وقوله تعالی (وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ)

فان ترک الاکل والشرب حتی هلک فقد عصی، لان فيه القاء النفس الى التهلكة، وهو منهي عنه فی محکم التزیل، ولانه قادر علی احیاء نفسه بما احله الله له، فلزومه، کما لوکان معه طعام حلال.

بجلافاً من امتنع عن التداوی حتی مات، لا یجب علیه، ولا یعصى بالترک، اذ لا یتیقن ان الدواء یشفیه. (۱)

ترجمة: په څلورو مذهبونو کې داسې حکم سوی دی چې پرده باندې واجب دی چې د حرام څخه دومره وځوری چې دده ژوند په راوگرځی اودمرگ څخه په امن سی، ځکه په قرآن کریم کې الله تعالی فرمایي: (فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ) نوهغه څوک چې ددغه حرام خوړلو ته ضرورت پیدا کړی، په داسې حال کې چې دی ظلم کونکې نه وی او تراندازه دکفاف تجاوز کونکې نه وی، نو پرده باندې گناه نسته. او په بل آیت کې فرمایي: تاسو خپل ځانونه په خپلو لاسونو دهلاک وځای ته مه اچوی. په بل آیت کې فرمایي: تاسو خپل ځانونه مه وژنی.

څوک چې خوړل او چيښل ترهغو پرېږدی چې مړسی نوهغه گناه کاره دی ځکه ده په دغه عمل سره خپل ځان وهلاک ته واچوی، او خپل ځان دهلاک ځای ته اچول دالله تعالی په نازل سوی کتاب قرآن کریم کې ممنوع دی، بل داچې دی دالله تعالی په حلال شی سره دخپل ځان پرساتلو قادردی، لکه داچې دده سره حلال خواړه وی اودی یی نه خوری اومړسی.

خوددواء دخوړلو حکم ددی څخه خلاف دی، یعنی که څوک ددواء خوړلو څخه منع وکړی ترڅو هلاک سی نودی دنه خوړلو په وجه گناه کاره نه دی، اونه پرده باندې ددواء خوړل واجب دی، ځکه په دواء کې شفاء یقینی نه ده.

دپورتنی آیت په تفسیر کې ابن کثیر مفسر لیکي: قال ابن کثیر: اذا وجد المضطر مئة وطعام الغير بحيث لا قطع فيه ولا اذى، فانه لا يحل له اكل المنة، بل ياكل طعام الغير بغير خلاف. (۱)

ترجمة: امام ابن کثیر وایی: که د ضرورت لرونکې سره مرداره او ورسره دبل چا خواړه هم وه چې دهغه په خوړلو کې غلا اوازار نه وو، نو دده ته دمرداری خوړل جائز نه دی بلکې دی به دغه دبل خواړه خوری او په دی کې هیڅ خلاف نسته.

مطلب داکه دبل حلال مال ورته پیدا کیدی نوییابه هم حرام یا مردار شی نه خوری.

په بل خای کې دخورلو او چینلو حکم فرض بلل سوی دی: الاکل للغذاء والشرب للعطش ولومن حرام او مینة اومال غیره وان ضمنه فرض یتاب علیه، بحکم الحديث، ولكن مقدار ما يدفع الانسان الهلاك عن نفسه، وما جور عليه وهو مقدار ما يتمكن به من الصلوة قائما ومن صومه. (۱)

ترجمة: دغذاء دپاره خورل اودتندی دپاره چینل فرض دی، ثواب ورکول کیږي، دحدیث په حکم، که څه هم دحرامو، مرداری اودبل دمال څخه وی، او که څه هم ضمان ولری، خوپه هغه اندازه چې دهلاک څخه خپل ځان په ساتی، او پردغه ده ته ثواب ورکول کیږي، اندازه داده چې انسان په ولاړه لمونځ کولای سی او روژه نیولای سی.

خوددواء استعمال او خورل واجب نه دی، که څوک دواء نه وخوری او مړیسی هغه گناه کاره نه دی، بلکه ددواء پرته خورلو او پرمرض صبرکولو کې ثواب سته ځکه په حدیث کې راغلی دی: عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَزْهَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّمَا مَثَلُ الْمُؤْمِنِ حِينَ يُصِيبُهُ الْوَعَكُ أَوْ الْحُمَّى كَمَثَلِ حَدِيدَةٍ تُدْخَلُ النَّارَ فَيَذْهَبُ خَبَثُهَا وَيَبْقَى طَيِّبُهَا. (۲)

ترجمة: دعبدالرحمن بن ازهر څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: دهغه مومن مثال چې په تکلیف یاتبه اخته سی لکه دهغه اوسپنی چې اورته واچول سی نو هغه زنگ یی ولاړیسی او پاک اوبنه یی پاته سی.

بل داچې دمرض یا ناروغی شفاء بیله حراموپه نورو پاکو او حلالو شيانو سره هم کيدايسی ځکه په حدیث کې راځي: ۱- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا أُنْزِلَ اللَّهُ دَاءً إِلَّا أُنْزِلَ لَهُ شِفَاءٌ». (۱)

ترجمة: ابوهريرة رضي الله تعالى عنه روایت کوی چي نبی صلی الله علیه وسلم وفرماییل: الله تعالى هیخ داسي ناروغی نه ده نازله کری مگر نه دهغه دپاره یی شفاء هم نازله کری ده.

۲- عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَتْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أُنْزِلَ اللَّهُ مِنْ دَاءٍ إِلَّا وَأُنْزِلَ لَهُ شِفَاءٌ، عِلْمُهُ مَنْ عِلْمُهُ، وَجَهْلُهُ مَنْ جَهْلُهُ». (۲)

ترجمة: دابن مسعود رضي الله تعالى عنهما خخه روایت دی اودی دغه حدیث نبی صلی الله علیه وسلم ته رسوی: چي الله تعالى هیخ داسي ناروغی یا مرض نه دی رالیږلی مگر دهغه دپاره یی شفاء هم رالیږلی ده، چاچي زده کړه هغه ته معلومه ده او چاچي نکره زده هغه ته نه ده معلومه.

په بل حدیث کې راغلی دی: ۳- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: فِي الْحَبَّةِ السَّوْدَاءِ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا السَّامَ. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: وَالسَّامُ الْمَوْتُ. (۳)

ترجمة: ابو هريرة رضي الله تعالى عنه روایت کوی چي مادر رسول الله صلی الله علیه وسلم خخه واوریدل چې ویلی: په توره دانه کې دهر مرض شفاء سته بیله مرگه خخه، ابن شهاب وایی: سام مرگ ته وایی.

اوبل دانه ده معلومه چې دغه ناروغی به په دغه حرامه دواء سره ښه کیږي، ځکه په صحراء او کلیو کې ډیر ناروغان بیله دواء خخه په هغه جسماني طاقت سره جوړ سوی دی کوم چې الله تعالى دهر انسان په وجود کې ایښی دی.

څه کسان الله تعالى دقرآنی آیتونو په دم سره جوړ کړی دی. ځکه په قرآن کریم کې الله تعالى فرمایي: وَنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ. (۴)

۱- صحيح البخاری کتاب الطب -- ۲- السنن الکبری للبيهقي ج ۹ ص ۵۷۷ واخرجه ابن ماجه

۳- رواه صحيح البخاری کتاب الطب -- ۴- سورة الأسراء آیت ۸۲

ترجمة: اونا نازل کوو موږ پرتاباندې دقرآن څخه هغه چې شفاء ده دظاهري اوبا طني امراضو لپاره اودمومنانو لپاره رحمت دی.

لکه چې په حدیث کې راغلی دی: عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فِي فَاتِحَةِ الْكِتَابِ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ». (۱)

ترجمة: عبد الملک ابن عمر رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: په الحمد لله یا سورة فاتحة کې دهر مرض شفاء ده.

په دم سره شفاء په عملی ډول ثابتہ سوی ده لکه داچې په حدیث کې راغلی دی: عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَرِيَّةٍ فَتَزَلْنَا بِقَوْمٍ، فَسَأَلْنَاهُمْ الْقَرَىٰ قَلَمٌ يَقْرُونَا، فَلَدَغَ سَيْدُهُمْ فَأَثَوْنَا فَقَالُوا: هَلْ فِيكُمْ مَنْ يَرْقِي مِنَ الْعُقَرَبِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ أَنَا، وَلَكِنْ لَا أَرْقِيهِ حَتَّىٰ تُعْطُونَا غَنَمًا، قَالُوا: فَإِنَّا نُعْطِيكُمْ ثَلَاثِينَ شَاةً، فَاقْبَلْنَا فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ: الْحَمْدُ لِلَّهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ، فَبَرَأَ وَقَبَضْنَا الْغَنَمَ، قَالَ: فَعَرَضَ فِي أَنْفُسِنَا مِنْهَا شَيْءٌ فَقُلْنَا: لَا تَعْجَلُوا حَتَّىٰ تَأْتُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَيْهِ ذَكَرْتُ لَهُ الَّذِي صَنَعْتُ، قَالَ: «وَمَا عَلِمْتُ أَنَّهَا رُقِيَّةٌ؟ اقْبِضُوا الْغَنَمَ وَاضْرِبُوا إِلَيَّ مَعَكُمْ بِسَهْمٍ». (۲)

ترجمة: دابی سعید خدری رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې موږ رسول الله صلی الله علیه وسلم په یولنسکر کې ولیرلو نو موږ یو قوم ته راغلو اودهغوی څخه موږ دمیلمستی اغوښتنه وکړله خو هغوی زموږ دمهمانداری څخه انکار وکړی، نو ددوی سردار لرم وچچې، نودوی موږ ته راغله اووی ویل په تاسو کې داسې څوک سته چې دلرم دم کوی؟ ما ورته وویل زه یم خوزه ترهغو دم نه کوم ترڅو تاسو موږ ته پسونه رانکړی، ده وویل زه دیرش پوسونه درکوم، نوموږ قبوله کړله، نو ما پر ده باندي اوه واره الحمد لله وویل نو هغه جوړسواو موږ ددوی څخه پوسونه واخستله بیازموږ په زړونو کې څه راگرځیدل نوموږ وویل تلواره به نکوو، ترڅو چې درسول

الله صلى الله عليه وسلم څخه پوښتنه کړه، کله چې موږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته راغلو، نو ما ټوله قصه ورته بیان کړله، نو ده راته وویل تاته څنگه معلومه سوله چې په سورة فاتحه سره دم کول کیږي؟ پسونډه واخلي او ما ته هم حصه راکړي. بل دا چې په دعا، ښه توکل او داسې نورو حلالو اسبابونو باندې هم بېله دوا مریضان جوړ سوی دی لکه دایوب علیه السلام صبر، چې هېڅ ډول سبب یې استعمال نکړی او الله تعالی بېله دوا او علاج څخه جوړ کړی او په حدیث کې هم راغلی دی: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: " إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي الْمُؤْمِنَ فَلَمْ يَشْكُنِي إِلَى عَوْدِهِ أَطْلَقْتُهُ مِنْ أَسَارِي، ثُمَّ أَبْدَلْتُهُ لَحْمًا خَيْرًا مِنْ لَحْمِهِ، وَذَمًّا خَيْرًا مِنْ ذَمِّهِ، ثُمَّ يَسْتَأْنِفُ الْعَمَلَ " (۱)

ترجمه: دابوهریره رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: الله تعالی وایي: کله چې زه خپل مومن بنده په تکلیف مبتلا کړم او دی و خپل عیادت کونکو ته زما شکایت ونکړی نو دی زه دخپل بند څخه آزاد کړم او بیا دده دغوښو په بدل کې خیرغوښی ورکړم، او دده دویښوپه بدل کې خیر وینی ورکړم او بیا دی خپل عمل او کار دسره شروع کړي.

یعنی هغه کسانو ته زما شکایت ونکړی کوم چې دده پوښتنی ته راځي، نو کومی غوښی چې دناروغی په وجه کمی سوی وی ترهغو به خیرغوښی ورکړم، او کومه وینه چه دناروغی په وجه کمه سوی وی ترهغه به ښه وینه ورکړم.

په بل حدیث کې راغلی دی: عَنْ جَابِرٍ قَالَ: جَاءَتِ الْحُمَيُّ تُسْتَاذِنُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: " مَنْ أَلَتْ " قَالَتْ: الْحُمَيُّ، قَالَ: " أَتَعْرِفِينَ أَهْلَ قُبَاءَ؟ " قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: " أَذْهَبِي إِلَيْهِمْ " فَذَهَبَتْ إِلَيْهِمْ فَلَقُوا مِنْهَا شِدَّةً، فَشَكُّوا ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: " إِنْ شِئْتُمْ دَعَوْتُ اللَّهَ فَكَشَفَهَا عَنْكُمْ، وَإِنْ شِئْتُمْ كَانَتْ كَفَّارَةً وَطَهُورًا "

فَقَالُوا: بَلْ تَكُونُ كَفَّارَةً وظُهُورًا " (۱)

ترجمه: دجابر رضی الله تعالی عنه خُخه روایت دی چي تبه راغله دنبی صلی الله علیه وسلم خُخه بی اجازه غوینستله، نبی علیه السلام ورته وویل ته شوک بی؟ هغی ورته وویل تبه یم، نبی علیه السلام ورته وویل ایا ته دقباء خلگ پیژنی؟ هغی ورته وویل هو، ده ورته وویل هغوی ته ولاړه سه، نوداهغوی ته ولاړله او هغوی ددی خُخه ډیر په تکلیف سوله نوددی خُخه بی نبی صلی الله علیه وسلم ته شکایت وکړی، نوده ورته وویل که ستاسو خوښه وی نوزه به الله تعالی ته خواست وکړم ستاسو خُخه به بی لیری کړی او که ستاسو خوښه وی نودابه ستاسو دپاره کفاره او پاکونکې وی، هغوی وویل بلکې کفاره او پاکونکې دی وی.

په صدقه او خیرات سره هم علاج کیږي: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ذَاوُوا مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ، وَحَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ، وَأَعِدُّوا لِلْبَلَاءِ الدُّعَاءَ. (۲)
ترجمه: د عبد الله رضی الله تعالی عنه خُخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: په صدقه او خیرات سره دخپلو مریضانو دواء او علاج وکړی، او خپل مالونه په زکات سره پاک کړی، او بلاوی په دعاء سره لیری کړی.

په حجامت او وینو کښلو سره علاج کول کیږي ځکه په حدیث کی راغلی دی: عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ احْتَجَمَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ لَسَبْعَ عَشْرَةَ مِنَ الشَّهْرِ كَانَ دَوَاءً لِدَاءِ السَّنَةِ " (۳)

ترجمه: معقل دیسار زوی روایت کوی چي نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چاچي دسه شنبی په ورځ دمياشتی په اولسم تاریخ حجامت یا وینو وکښلی نو دا دده دپاره دتوله کال دواء ده.

۱- سنن الکبری للبيهقي ج ۳ ص ۵۲۵ -- ۲- سنن الکبری للبيهقي ج ۳ ص ۵۳۶

۳- السنن الکبری للبيهقي ج ۹ ص ۵۷۲

په بل حدیث کې راغلی دی: عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ قَاعِدًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَدَعَا الْحَجَّامَ فَعَلَّقَ عَلَيْهِ مُحَاجِمَ قُرُونٍ ثُمَّ شَرَطَهُ بِشِفْرَةٍ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ أَغْرَابِيٌّ مِنْ بَنِي فِزَارَةَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا هَذَا يَقْطَعُ جِلْدَكَ؟ قَالَ: " هَذَا الْحَجْمُ ". قَالَ: وَمَا الْحَجْمُ؟ قَالَ: مِنْ خَيْرِ دَوَاءٍ يَتَدَاوَى بِهِ النَّاسُ. (۱)

ترجمه: سمرة بن جندب روایت کوی چې زه در رسول الله صلى الله عليه وسلم سره ناست وم، او نبی علیه السلام وینى کنبونکې راوغوښتلى او هغه پرده باندې دوینى کنبلو ښکرونه وتړل، اودى یی په تیغ وهى، په دغه وخت کې دفزاره دقبیلې یوصحرایی سړى راغلى، نووى ویل ای دالله رسوله دغه څه دى چې ستاپوستوکې پریکوی؟ نبی علیه السلام ورته وویل دغه حجم دى، هغه ورته وویل حجم څه شی دى؟ نبی علیه السلام ورته وویل: دغه خیر اوغوره دواء ده چې خلک په دغه سره دواء اوعلاج کوی.

دغوا په شیدو سره علاج کول: عَنْ مَلِيكَةَ بِنْتِ عَمْرِو الْجُعْفِيَّةِ، أَلْهَا قَالَتْ لَهَا: عَلَيْكَ بِسْمِ الْبَقَرِ مِنَ الذُّبْحَةِ أَوْ مِنَ الْقَرْحَتَيْنِ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ أَلْبَانَهَا أَوْ لَبَنَهَا شِفَاءٌ، وَسَمَنُهَا دَوَاءٌ، وَلَحْمُهَا أَوْ لَحْمُهَا دَاءٌ. (۲)

ترجمه: ملیکه بنت عمرجعفی روایت کوی چې بیسکه رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وویل: چې دغوا شیدى شفاء ده اوغورې یی دواء ده اوغوښى مرض دى. دغه پورته ذکرسوی ټول حدیثونه دلالت کوی چې ناروغی یامرض داسې ضرورت نه دى لکه لوړه یا تنده، ځکه دناروغی علاج په ډیرو حلالو اومباح شیانو ممکن دى ترڅوچې حلال اومباح شیان وى نودحرامو خوړل جائز نه دى، اونه په حرامو کې شفاء اوعلاج یقینى دى لکه په خوړلو اوچینېلو کې، ځکه الله عزوجل

هر ژوندی شی «حیوان» داسې جوړ کړی دی چې بيله خوړلو او چيښلو ډیر وخت ژوندی نسی پاته کیدلای، که خوړل یا چيښل ونه کړی عاده هغه پسله څه وخته مرکيږي، داسې کوم مثال نسته چې انسان په دم، صبر، حجامت، دعاء او داسې نورو مباحو شيانو باندې موږ یا اوبه سوی وی، او که وی نوبیا هم د حرام خوړل یا چيښل ورته جائز نه دی، نو معلومه سوله چې په آیت کې د ضرورت څخه همدغه د خوړلو او چيښلو خاص ضرورت مراد دی عام ضرورت مراد نه دی چې ناروغی او علاج هم تر لاندی سی، نو ځکه د علاج او دواء دپاره د حرامو خوړل یا علاج په کول جائز نه دی.

دوهم جواب: په دواء سره علاج یقینی نه دی بلکه غالب گمان هم نه دی چې په دغه دواء سره دغه مرض خامخا جوړيږي، ځکه که داسې وای نو هيڅکله به څوک نه وای مړسوی. او کوم چې خواړه دی دلورې دپاره یقینی ده چې دی په دغه مړيږي او دمرگه څخه تر خپل معلوم وخت پوري را گرځي ځکه دالله تعالی دخپلو بندگانو سره دغه سنت او طریقه ده.

درېم جواب: ډیر ځله دیوه مرض لپاره ډیری دواوی وی چې په هغه کې حلالی هم وی نو تر څو چې حلالی وی د حرامو خوړل جائز نه دی، او د اکیدای نسی چې په حلالی دی علاج نه وی او په حرامو دی علاج وی، ځکه مخکې تیر سوله چې (ان الله لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم) بيشکه الله تعالی ستاسو شفاء په هغه شی کې نه ده ایښی چې پرتاسو یی حرام کړی دی، خودلورې دفاع په هر قسم خوړو کیدای سی حرام وی که حلال.

د دوی دوهم دلیل: قال الحنفية: يجوز التداءى بالمحرم إن علم يقينا أن فيه شفاء،

ولا يقوم غيره مقامه، أما بالظن فلا يجوز، وقول الطيب لا يحصل به اليقين، ولا يرخص

التداوی بلحم الخنزیر وإن تعین. (۱)

ترجمة: حنفی عالمانو ویلی دی: چپ په حرامو سره علاج اوتداوی کول جایز ده، که یقیننی معلومه سی، چپ په دغه دواء کې شفاء ده، اوبل شی ددی پرځای نسی دریدلای، خو په گمان باندې جایز نه دی، اودطیب په قول سره یقین نه حاصلیږی، اودخنزیر په غوښو تداوی کول جایز نه ده که څه هم دامعلومه سی چپ په دغه کې علاج سته.

ددغه دلیل اول جواب: که پورتنی عبارت ته په سطحی نظر وگورو نوهم دا څوټکې په ښکاره معلو میږی: اول دامعلومه نه ده چپ دغه حنفی عالمان څوک دی اوپه کوم کتاب کې داسې قول کړی دی؟ اوپه کوم دلیل؟ بل داچې دی وایی چې په علم یقین معلوم سی اودطیب په قول سره علم یقین نه حاصلیږی، نو دا معلومه نه ده چې دچاپه قول سره علم یقین حاصلیږی؟ بل داچې په اول کې وایی په مطلق حرام سره تداوی کول جایز ده، خو په آخر کې وایی دخنزیر په غوښو سره تداوی کول جایز نه ده که څه هم په یقین معلوم سی، ددغه فرق وجه معلومه نه ده.

دوهم جواب: اول خودغه عبارت اوحکم دهغو ټولوحدیثونو څخه خلاف دی کوم چې مخکې ذکرسوله چې په هغوی کې په ډیرصراحت اوضاحت سره ویل سوی وه چې په حرامو علاج جائز نه دی. اوالله تعالی په هغه شی کې شفاء نه ده ایښی کوم چې الله تعالی حرام کړی دی اوداسې نور، بل داچې دی حکم کوی چې په حرامو علاج کول جایز دی، خوپردغه حکم باندې دڅلورو دلائلو څخه هیڅ یو دلیل هم نه دی ویلی اوبیله دلیل یوشی ته حرام یااحلال ویل صحیح نه دی.

ددوی دریم دلیل: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ أَنَسًا مِنْ غُرَيْثَةَ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاجْتَمَعُوا الْمَدِينَةَ، فَقَالَ: «لَوْ خَرَجْتُمْ إِلَى ذُرْدِ لَنَا، فَشَرِبْتُمْ مِنْ أَلْبَانِهَا

وَأَبْوَأَهَا» فَفَعَلُوا. فَأَرْثَدُوا عَنِ الْإِسْلَامِ، وَقَتَلُوا رَاغِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،
وَأَمْتَقُوا ذَوْدَهُ، فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ فِي طَلَبِهِمْ، فَجِيءَ بِهِمْ، فَقَطَّعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ وَسَمَرَ
أَعْيُنَهُمْ وَتَرَكَهُمْ بِالْحَرَّةِ حَتَّى مَاتُوا. (۱)

ترجمة: دانش بن مالک رضی الله تعالی عنه خُخه روایت دی چې خه خلگ د
عربینه قبیلې خُخه در رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې مدینې ته راغله، خو
دمدینې منوری هواپردوی نه ولگیدل، نورسول الله صلی الله علیه ورته وویل:
تاسو زموږ داوښانو ځای ته ولاړه سې او هلته داوښانوبولی اوشیدی وچینسې، نو
دوی همداسې وکړله، کله چې جوړسوله نودوی داسلام خُخه مرته سوله اود رسول
الله صلی الله علیه وسلم داوښانو چوپان (څارونکې) یې مړکړی او اوښان یې
وتښتول، نونبی علیه السلام په دوی پسې خلگ واستول او هغوی یې راوستل، نو
ددوی لاسونه او پښې یې ورپری گړلې، په سترگوکې سیخان تیرکړله او پرتوده
مخکې یې ترهغو پریښودل چې مړه سوله.

ددې حدیث خُخه داستدلال وجه داده: چې رسول الله صلی الله علیه وسلم
ددوی دتداوی او علاج دپاره داوښانو دبولوتجویزوکړی سره ددې چې بولی حرامی
اونجسی دی، نو همدارنگه په حراموهم دضرورت په وخت کې علاج اوتداوی کول
جایز دی.

ددې حدیث خُخه جواب دادی: چې دغه حدیث دخوحدیثونو سره
تصادم او ټکرلری چې په هغوی کې داسې صراحت سوی دی چې په حراموعلاج
کول حرام دی: ۱- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ
أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالذَّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلَا تَدَاوَوْا بِحَرَامٍ». (۲)

ترجمة: ابی درداء رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله

عليه وسلم وفرمايل: بيشكه الله تعالى مرض اودواء نازل كړي دي خودهر مرض لپاره يې دواء راستولي ده، نو تاسو دواء كوي خوتاسو په حرامو سره دواء مه كوي.

۲- وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ، فِي السَّكْرِ: «إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ». (۱)

ترجمة: ابن مسعود رضي الله تعالى عنه دسکر په باره کې وويل: بيشكه الله تعالى ستاسو شفاء په هغه شي کې نه ده ايښی کوم شي چې پرتاسويي حرام کړي دي. (السکر) هو نبيذ التمر فاذا اشتد وغلا أصبح مسكرا فيحرم [سکر: دخرما هغه شيره ده چې جوش اوسخت سي، نشه ولري او حرام سي.

۳- عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ وَائِلِ بْنِ الْحَضَرَمِيِّ، أَنَّ طَارِقَ بْنَ سُوَيْدٍ الْجُعْفِيَّ، سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخَمْرِ، فَتَهَاةً أَوْ كَرَةً أَنْ يَصْنَعَهَا، فَقَالَ: «إِنَّمَا أُصْنَعُهَا لِلدَّوَاءِ، فَقَالَ: «إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ، وَلَكِنَّهُ دَاءٌ». (۲)

ترجمة: طارق بن سويد جعفي دنبی صلی الله علیه وسلم څخه دخمر په باره کې پوښتنه وکړله، نو هغه دي ځنی منع کړي اويایي بد وبلل چې جوړ يې کړي، نو ده ورته وويل بيشكه موږ دغه ددواء لپاره جوړه وو، نو عليه السلام ورته وويل: چې دغه دواء نه ده بلکې داء يعنی مرض دي.

۴- عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَزْهَوُوا مِنَ الْبُؤْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ». (۳)

نودپورتنيو حديثونو د تعارض درفع كولو دپاره علماء د حديثو د اصولو دمخې تطبيق كوي او وايي د عربيينو حديث دنبی كريم صلی الله علیه وسلم پر خصوصيت حمل كوي او دغه نور حديثونه پر خپل اصل پريږدي، او يا دغه حديثونه ناسخ او د عربيينو حديث منسوخ دي، ځكه په دواړو په يوه وخت کې عمل كول ممكن نه دي.

۱- صحيح البخاري كتاب الأشربة ۲- رواه مسلم في صحيحه كتاب الأشربة

۳- سنن الدار القطنی ج ۱ ص ۲۳۱

ددوی څلورم دلیل: دوی وایی په یو حدیث کې رسول الله صلی الله علیه

وسلم فرمایي: دورینسمو اوسرو زرو استعمال زما دامت پرنارینو و حرام دی لکه په
دغه حدیث کې: عَنْ أَبِي مُوسَى، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَحِلَّ الذَّهَبُ
وَالْحَرِيرُ لِثَلَاثِ أُمَّتِي، وَحُرِّمَ عَلَى ذُكُورِهَا». (۱)

ترجمه: ابی موسی رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله
علیه وسلم فرمایي: بیشکه الله عزوجل زما دامت دښځودپاره دورینسمو اوسرو
زرو استعمال حلال کړی دی، او پرنارینو ویی حرام کړی دی.

خوپه بل حدیث کې د علاج دپاره دورینسمو استعمال اجازه ورکړل سوی ده:
عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ، وَالزُّبَيْرَ شَكَوَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْني الْقَمَلُ فَأَرْخَصَ لَهُمَا فِي الْحَرِيرِ، فَرَأَيْتُهُمَا فِي غَزَاةٍ». (۲)

ترجمه: انس رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې عبدالرحمن بن عوف اوزبیر
بن عوام نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته د شپږو ددرلودلو څخه شکایت وکړی،
نوعليه الصلوة والسلام و دوی دواړو ته دورینسمو جامو داغوستلو اجازت ورکړی
اوماپه غزا کې پردوی باندي ورینسمی جامی ولیدلی.

ددغه حدیث څخه داستدلال وجه داده: چی ورینسم دنارینه دپاره حرام خویا
هم و دوی ته د شپږو د علاج دپاره اجازت ورکول سوله.

ددوی ددغه دلیل جواب داسې ورکول سوی دی: اول خو دورینسمو
استعمال داسې مطلق حرام نه دی لکه شراب او داسې نور څکه چې ورینسم پرنارینه
اوبښځی دواړو حرام نه دی بلکې دیوه صنف لکه ښځو ته یی استعمال جایز دی.
بل دا چې دورینسمو تجارت کول پرمسلمان او کافر دواړو باندي خرڅول، او
کافرت ته یی تحفه ورکول جایز دی، بل دا چې ښځو ته هم دزینت دپاره جایز دی نوده

علاج اوتداوی حاجت دزینت تر حاجت قوی دی، اوبل داچې ورینسم که حرام دی خو نجس نه دی نوځکه دورینسمو او شرابو ترمنځ ډیر فرق سته نوکه دورینسمو استعمال دنداوی او علاج دپاره جایز سی دومره تضاد اوتکرنلری.

بل داچې دخورلو اولباس ترمنځ فرق سته، خواړه دلباس څخه مخالف دی، ځکه چې دخوړو تاثیر په بدن کې ځی او دلباس تاثیر په بدن کې نه ځی، او خواړه هم دهغه ضرورت دپاره مباح او جایز دی چې دمرگ څخه ځان په وساتی، نوپه خوړو سره دبدن داخلي ضرورت پوره کیږی او په لباس دبدن څخه خارج علاج کول کیږی. دپورتنی تحقیق خلاصه داسوله چې رب العالمین په قرآن کریم کې وخمرته رجس ویلی دی اورجس په عربی لغت کې دنجس په معنی دی، اوپه همدغه آیت کې الله تعالی داجتناب اوپرهیز امر کړی دی، دغه داجتناب لفظ عام دی، یوازی په خوړلو اوچینلو کې نه دی، بلکه په ټولو حالتونو کې به وی لکه خرڅول رانول، تداوی او علاج اوداسې نور، ځکه فاجتنبوا دامر صیغه ده چې تحریم فایده کوی او دغه تحریم عام دی وهرهغه شی ته شامل دی چې نشه لری، خاص په یوشی یا حالت پوری نه دی، اودغه الله تعالی دشیطان داعمالو څخه بللی دی.

بل داچې نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خپلو حدیثونو کې ورته داء ویلی دی نودامعقوله نه ده چې په داء او یا مرض سره شفاء حاصله سی، په پورته ذکرسوی یوحديث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي چې تاسو دواء کوی خو په حرامودواء مه کوی، نودغه خبره راجح اوغوره ده چې په حرامو اومنشیاتو لکه افیون اوداسې نورو علاج کول حرام دی، دغه بی دلیل بهانه چې څوک کوی دعالج اودواء دپاره استعمالیږی دغه ساده بهانه ده هیڅ دلیل او حقیقت نه لری اونه په دغه باندې افیون اوداسې نور حلال کیدلای سی.

البته ترڅه حده چې ډاکتران وایی: دواء ځنی جوړیږی، خو هغه داسې دواء،

وی چې په هغوی کې دافیون رنګ، بوی اوضررناکه خاصیت یې بدل سوی وی، هغه داچې انسان داسې نشه کړی چې عقل اوماغزه ورخراب کړی، بلکې داسې وی لکه دخمریاشرابو څخه چې سرکه جوړه سی، داچې دخپل ضررمن حالت څخه ووزی لکه نشه بیایي استعمال جائز دی لکه دشرابو دسرکې خوړل، کوم چې زموږ په علاقه او منطقوکې حالا رواج لری هغه داسې دی چې پرداغه ضررمن حالت باندې خوری، تجارت یې کوی، اوزکاتونه اوخیراتونه پکښی ورکوی داسې کول دپورته ذکرسوی ټولو دلائلو اوتحقیق په استدلال حرام اونا جائز دی

حلال او حرام

زموږ مسلمانانو دغه عقیده ده چې حلال او حرام هغه دی چې الله تعالی په خپل کتاب قرآن کریم کې اودهغه رسول صلی الله علیه وسلم په خپلو حدیثونو کې ورته حلال یا حرام ویلی دی، په خپل هوا اوخواهش باندې بیله شرعی دلیل ویشی ته حلال یا حرام نسو ویلای.

اودالله تعالی دحکمت تقاضاده چې موږته یې څه شیان حلال کړی اوڅه یې حرام کړی دی، په کومو شیانوکې زموږ مصلحت اوفائده وی هغه یې حلال کړی دی، اوهغه چې زموږ په دین، بدن، عقل، نسل، مال اوداسې نوروکې ضرر وی لکه شرک بت فرستی، شراب، دنشی شیان، زنا، غلا اوداسې نور هغه یې ټول حرام کړی دی، اوانالله تعالی دخپل رسول صلی الله علیه وسلم دصفاتو څخه یوصفت داسې بیانوی اوفرمایي: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ. (۱)

ترجمه: هغه کسان چې دوی دنبی امی ددین متابعت کوی داهغه رسول دی

چې ددوی په کتابونو توراۍ او انجیل کې دده نوم اوصفت لکلی سوی دی، چې دی به امر بالمعروف او نهی عن المنکر به کوی، اودوی ته ټول طیبات پاک شیان حلال او ټول خبیث او ناپاک شیان حرام سوی دی.

په بل آیت کې الله تعالی فرمایي: **يَسْأَلُكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلُّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ (۱)**

ترجمه: پوښتنه کوی دوی لخوا څه ای محمد صلی الله علیه وسلم، چې کوم شی دوی ته حلال او کوم حرام دی، نوته ورته ووايه چې طیبات یعنی ټول پاک شیان تاسو ته حلال دی.

نو الله تعالی ټول هغه شیان چې پاک، نافع او گټور دی حلال کړی دی، او ټول هغه چې خبیث او ضرر من وی حرام کړی دی، ځکه دغه دالله تعالی درحمت تقاضا ده چې خپل بند گان دټولو هغو شیانو څخه ساتی چې دوی ته دژوندانه په ټولو اړخونو کې ضروری، لکه دنشی شیان او داسې نور.

ځکه خوداهل کتابو په منځکې نبی کریم صلی الله علیه وسلم په داسې صفت مشهور وو چې دی په ښو امرکوی او بدو څخه منع کوی، طیبات او پاک حلال بولی او خبیث او ناپاک حرام بولی.

اورب العالمین دخپل مخلوق په طبیعت نفع او ضرر ښه عالم او پوهیږي ځکه الله تعالی فرمایي: **وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ (۲)**

ترجمه: او الله تعالی مفسد او مصلح ډیر ښه ترله پیژنی.

بلکې په بل آیت کې الله تعالی دپاکو خوړلو امرکوی او فرمایي: **فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ إِنَّ كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ (۳)**

ترجمه: نوخوړی تاسو دهغو خوړو څخه چې الله تعالی تاسو ته په رزق درکړی

۱- سورة المائدة آیت ۴ -- ۲- سورة البقرة آیت ۲۲۰ -- ۳- سورة النحل آیت ۱۱۴

دی حلال او پاک، اودالله دنعمتونو شکروکړی، که تاسو خاص دالله تعالی عبادت کونکې او حکم منونکې یاست.

تفسیر: څوک چې دالله تعالی داطاعت او بندګۍ دعوی لری نو هغه دی دالله تعالی دورکړه سوی نعمتونو څخه حلال او پاک خوری، اودهغه داحسان قدر دی وکړی اودده دنعمتونو شکردی اداءکړی حلالو ته دی حرام نه وایی اوحراموته دی حلال نه وایی. (۱)

په حرام مال نفلی حج کول

ددی سره چې رب العالمین مومنان په حلال خوړلو امرکړی دی اودحرامو څخه یی منع کړی دی خوبیا هم په اسلامی معاشره اوتولنه کې داسې خلګ سته چې دهغوی څه یا ټول مالونه په شرعی لاری نه وی راټول سوی بلکې دحرامی لاری یی لاس ته راوړی وی، نو ځکه ددوی سره دغه مسئله سته چې په حرام مال سره دثواب کار یا فرضی عبادت کولای سی که نه؟ چې دهغوی دجملی څخه فرضی حج ادا کول، مسجد جوړول، یا نور عام المنفعه کارونه دثواب په نیت کول جائز دی که نه؟ دداسې سوالونو په جواب کې دڅلورو مذهبونو امامانو په منع کې اختلاف نقل سوی دی چې دهغه اختلاف څه خلاصه په لاندی ډول ده.

دفرضی حج په مسئله کې ددلائلو پر بنیاد دفقهاؤ او علماؤ اختلاف نقل سوی دی، دشافعی فقه یومعتبر کتاب کې داسې لیکلی دی: *اختلف الفقهاء في صحة الحج من المال الحرام ولهم في ذلك قولان: القول الاول ذهب الحنفية والشافعية واحد القولين في مذهب المالكية وقول في مذهب الحنابلة: إلى أن المال في الحج شرط للوجوب وليس شرطاً في صحة الحج من حيث هو أعمال وأقوال مخصوصة، فلا تلزم بين هذه الأعمال وبين ما ينفقه الحاج من مال في وصوله إلى بيت الله الحرام، فالحكم هو صحة الحج ممن أدى فريضة الحج*

من مال حرام ويجزى عنه حجه من حيث اسقاط الفريضة وبرائة ذمته منها، لكنه ياثم بانفاقه
مال الحرام في اداء الطاعة من مال الحرام. (۱)

ترجمة: داچي په حرام مال سره فرضي حج کول صحيح دی که نه په دی هکله
د فقهاؤ دوه قوله دی: اول قول: د حنفي، شافعي یو قول د مالکي او یو قول د حنبلي
فقهاؤ رحمة الله تعالى عليهم په نزد دادی چې په حج کې مال دوجوب شرط دی
د صحت شرط نه دی، ځکه چې حج د څو مخصوصو اعمالو او افعالو څخه عبارت
دی، د دغه اعمالو او د هغه مال چې دبیت الله حرم ته درسیدلو دپاره خرڅیږي هیڅ
تلازم او اړیکه نسته، که یو څوک په حرام مال فرضي حج وکړي نو حج صحيح دی
د فرضو غاړې په خلاصیږي د حج زمه یې ادا کیږي، خو په دغه گناه کاره دی چې ده
د الله تعالى د عبادت په لاره کې حرام مال مصرف کړي دی.

دوی داسې دلیل وایی چې په حج کې مال شرط دوجوب دی شرط د صحت نه
دی نو ځکه حج صحيح دی خو ثواب نلري، او عذاب ورکول کیږي چې ده د عبادت په
لاره کې حرام مال خرڅ کړي دی.

او په داغه مسئله کې د حنفي فقهی په یو معتبر کتاب کې داسې لکي فَقَدْ يُقَالُ
إِنَّ الْحَجَّ نَفْسُهُ الَّذِي هُوَ زِيَارَةُ مَكَانٍ مَخْصُوصٍ إِلَيْهِ لَيْسَ حَرَامًا، بَلِ الْحَرَامُ هُوَ الْإِنْفَاقُ الْمَالِ
الْحَرَامِ، وَلَا تَلَاَزُمُ بَيْنَهُمَا، كَمَا أَنَّ الصَّلَاةَ فِي الْأَرْضِ الْمَغْصُوبَةِ تَقَعُ فَرَضًا، وَإِنَّمَا الْحَرَامُ شَغْلُ
الْمَكَانِ الْمَغْصُوبِ، لَا مِنْ حَيْثُ كَوْنُ الْفِعْلِ صَلَاةً لِأَنَّ الْفَرَضَ لَا يُمْكِنُ اتِّصَافُهُ بِالْحُرْمَةِ، وَهَذَا
كَذَلِكَ فَإِنَّ الْحَجَّ فِي نَفْسِهِ مَأْمُورٌ بِهِ، وَإِنَّمَا يَحْرُمُ مِنْ حَيْثُ الْإِنْفَاقُ، وَكَأَنَّهُ أُطْلِقَ عَلَيْهِ
الْحُرْمَةُ لِأَنَّ لِلْمَالِ دَخْلًا فِيهِ، فَإِنَّ الْحَجَّ عِبَادَةٌ مُرَكَّبَةٌ مِنْ عَمَلِ الْبَدَنِ وَالْمَالِ كَمَا قَدْ مَتَّأ،
وَلِذَا قَالَ فِي الْبَحْرِ وَيَجْتَهِدُ فِي تَحْصِيلِ نَفَقَةٍ حَلَالٍ، فَإِنَّهُ لَا يَقْبَلُ بِالتَّفَقُّعِ الْحَرَامِ كَمَا وَرَدَ فِي
الْحَدِيثِ، مَعَ أَنَّهُ يَسْقُطُ الْفَرَضُ عَنْهُ مَعَهَا، وَلَا تَنَافِي بَيْنَ سَقُوطِهِ، وَعَدَمِ قَبُولِهِ، فَلَا يُثَابُ

لَعَدَمِ الْقَبُولِ، وَلَا يُعَاقَبُ عِقَابُ تَارِكِ الْحَجِّ.

أَيُّ لَأَنَّ عَدَمَ التَّرُكِ يُقْتَنَى عَلَى الصَّحَّةِ: وَهِيَ الْإِثْبَانُ بِالشَّرَائِطِ، وَالْأَرْكَانِ، وَالْقَبُولِ الْمُتَرْتَّبُ عَلَيْهِ الثَّوَابُ يُقْتَنَى عَلَى أَشْيَاءَ كَحِلِّ الْمَالِ وَالْإِخْلَاصِ كَمَا لَوْ صَلَّى مُرَاتِيًا أَوْ صَامَ وَاعْتَابَ، فَإِنَّ الْفِعْلَ صَحِيحٌ لَكِنَّهُ بِلَا ثَوَابٍ. (۱)

ترجمه: بیشکه حج دیو خاص مکان زیارت کول دی اوهغه حرام نه دی، بلکه حرام په دغه لاره کې د حرام مال مصرف کول دی، اوددوی دواړو په منځکې هیڅ لزوم نسته، لکه داچې د غصب پر مخکه لمونځ وکړی نو فرض ادا کیږی، بلکه حرام ددغه مخکې مشغول کیدل دی، نه په دی حیث چې دلمانځه فعل کول حرام دی، ځکه فرض عبادت ته حرام نسی ویل کیدلای، نودلته په حج کې همداسې ده، ځکه حج په خپل ځان کې ماموریه دی، خودغه حراموالی د نفقی اومصرف دلاری ورته راځی، داچې پرده باندي د حرام اطلاق کول کیږی د مال په وجه چې په ده کې د مال مداخلت سته، ځکه حج داسې عبادت دی چې په مال او بدن دواړوسره کیږی، ځکه خوپه بحر نومی کتاب کې ویل سوی دی چې د حلالی نفقی په حصول کې به کوشش کوی، ځکه په حرامه نفقه سره نه قبلیرې لکه څرنګه چې په حدیث کې راغلی دی، سره ددی چې ددغه حرام مال سره فرض ساقطیرې، اودساقط کیدلو اونه قبلیدلو په منځکې منافات نسته، ثواب نه ورکول کیږی ځکه چې قبول نه دی، اود حج د نه کولو عذاب هم نه ورکول کیږی، لکه داچې لمونځ دریا دپاره وسی، اویا داچې د فرضی روژی په حال کې غیبت وکړل سی، بیشکه فعل صحیح دی بيله ثوابه.

دامام شافعی د مذهب یومعتمد کتاب کې لیکي:

إِذَا حَجَّ بِمَالٍ حَرَامٍ أَوْ رَاكِبًا ذَابَّةً مَغْصُوبَةً أَيْمَ وَصَحَّ حَجُّهُ وَأَجْرَاهُ عِنْدَنَا، وَبِهِ قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَمَالِكٌ وَالْعَبْدُ رِی وَبِهِ قَالَ أَكْثَرُ الْفُقَهَاءِ. وَقَالَ أَحْمَدُ لَا يُجْزِئُهُ* وَذَلِيلُنَا أَنَّ الْحَجَّ

افعال مخصوصة والتحریم لمعنی خارج عنها. (۱)

ترجمة: که په حرام مال حج وکړی یا دغصب او غلا پر مرکب سپور ولاړسی نوحج صحیح او جائز دی، اوزموږ دلیل دادی چې حج خومخصوص افعال دی، او حراموالی ددی څخه خارج دی.

نودحج یا عبادت صحت دهغه دارکانو او شرطونو پر پوره کولو موقوف دی، دعبادت قبلیدل او ثواب پر مرتب کیدل پر اخلاص او حلاله نفقه موقوف دی، اودغه دواړه یو پر بل موقوف نه دی.

بل دوی وایی: مادی اومالی طاقت دحج دصحت دپاره شرط نه دی، بلکې دغه دمسلمان دپاره دوجوب شرط دی، ځکه که یو مسکین چې هیڅ مادی اومالی طاقت ونلری نو پرده حج واجب نه دی، خو بیا هم که دی بیت الله الحرام ته په تللو قادرسو اودحج ارکان او واجبات یی اداء کړله نودده حج بيله اختلافه صحیح دی، نو که مال دحج دصحت دپاره شرط وای نودده حج نه صحیح کیدی. دمالکی فقهی په یو کتاب کی لیکلی دی:

القول الثاني: ذهب المالكية في القول الآخر والحنابلة في القول الآخر الى الحج بالمال الحرام لا يجزئ ولا تبرأ به الذمة، ذلك ان النفقة في الحج شرط من شروط صحة الحج لا شرطاً من شروط الاداء والوجوب، وان كانت من شروط الوجوب فان شرط الوجوب كشرط الصحة، فمن حج من مال الحرام يجب عليه ان يعيد الحج من المال الحلال حتى تبرأ الذمة وتسقط الفريضة: (۲)

ترجمة: دوهم قول: دڅه مالیکي او څه حنبلي فقهاؤ په نزد که څوک په حرام مال سره حج وکړی نو هغه نه صحیح کیږی نه یی ذمه فارغه کیږی اونه یی د فرضو غاړی په خلاصیږی، ځکه نفقه په حج کې دصحت شرط دی داداء اودوجوب

۱- المجموع شرح المذهب ج ۷ ص ۶۳ ۲- مواهب الجليل في الفقه المالكي ج ۳ ص ۴۹۸

شرط نه دی. که وجوب شرط هم وی خو هغه داسې دی لکه دصحت شرط، که څوک په حرام مال سره حج وکړی نو پر هغه واجب دی چې دغه حج په حلال مال سره برته راوگرځوی. ترڅو ذمه یی خلاصه سی او د فرضو غاړې خلاصی سی. په بل ځای کې دامام مالک رحمه الله تعالی علیه داسې قول نقل سوی دی: ونقل بعض الكتب المالكية عن الامام مالک أنه وقف في المسجد الحرام ونادى: يا ايها الناس من عرفني فقد عرفني ومن لم يعرفني فانا مالک بن انس، من حج بمال حرام فليس له حج. (۱)

ترجمة: دمالکي مذهب څه کتابونه دامام مالک رحمه الله تعالی علیه څخه داسې قول نقل کوی چې دی په مسجد حرام کې ودریدی او آواز یی وکړی: ای خلکو څوک چې ما پیژنی نو هغه ما پیژنی او څوک چې ماته پیژنی نو زه مالک ابن انس یم، چا چې په حرام مال حج وکړی نو ده هغه حج نسته.

ددوی دلائل څه په دی ډول دی: ۱- الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَرَوُا إِنَّا نَبِيٌّ خَيْرٌ الرَّادِّ اتَّقُوا وَاتَّقُوا يَا أُولِي الْأَلْبَابِ (۲)

ترجمة: دحج میاشتی معلومی دی، نو که پر چا په دغه میاشتو کې حج فرض سی، نو نه دی جماعی (کورولې) کوی، نه گناهونه کوی او نه جگړې کوی، (یعنی دحج په ورځو کې دا حرام په حالت کې) او هر څه چې تاسو نیک او د خیر کارونه کوی په هغه الله تعالی پوهیږی، او تاسو چې حج ته ځی نو د ځانو سره څواری او د سفر خرڅ در سره واخلی، بېشکه ښه توب ښه او سفر خرڅ تقوی ځان ساتنه ده د سوال، غلا او حرام خوری او داسې نورو څخه، او الله تعالی وایی: ای دینو او صافو عقلونو خاوندانو زما څخه وپیرېږی.

د حج میاشتی (د کوچنی اختر، میانی او د لوی اختر د میاشتی د لسمی شپې تر سهار پوری دغه دوی میاشت اولس شپې د حج میاشتی دی، که په دغه معلوم وخت کې چا د حج کولو توان پیدا کړی نو پر هغه حج فرض کیږي که نه د بل وخت په توان سره حج نه فرض کیږي.

د اسلام تر راتلو دمخه او اوس هم څه کسان د حج په سفر کې دلاری او د سفر خرڅ نه وړی او یا به نه وی ورسره، او د دوی په گمان دغه پر الله تعالی باندې خاص توکل دی او د ثواب په نیت یې کوي، او هلته بیا سوال یا بله غیر مشروع طریقې کوي، نو الله تعالی د داسې کسانو د عمل په خلاف اول خو حج پر هغو کسانو فرض کړی چې طاقت ولري، او بل دا چې د ځان سره به د ټول سفر خرڅ وړی تر څو هلته بیا سوال ونه کړي او نه دی پخپله سرگردان وی او نه د نورو د پاره د سرگردانی باعث سی.

کله چې د حج د فرضیت آیت نازل سو (وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا) ترجمه: الله تعالی لره پر خلکو باندې د حج په نیت د بیت الله زیارت کول واجب دی، څوک چې دلاری توان ولري.

په آیت کې د (سبیل) د لفظ څخه مراد د سفر خرڅ او سوارلی ده، ځکه په حدیث کې راغلی دی: عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا السَّبِيلُ إِلَى الْحَجِّ؟ قَالَ: "السَّبِيلُ الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ". (۱)

ترجمه: د ابن عمر رضی الله تعالی عنهما څخه روایت دی، وایي: چا وویل ای د الله تعالی رسول ته د سبیل څخه مراد دی؟ ده وفرمایي: چې د سبیل څخه د سفر خرڅ او دلاری سوارلی مراد ده.

په بل حدیث کې راغلی دی: عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى (وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا) قَالَ يَارَسُولَ اللَّهِ مَا السَّبِيلُ؟ قَالَ الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ. (۲)

ترجمة: انس رضى الله تعالى عنه دى الله صلى الله عليه وسلم خخه دالله تعالى ددى قول دتفسير «ولله على الناس حج ...» په باره كې پوښتنه وكړه چې اى دالله رسوله سبيل څه ته وايي؟ نوډه ورته وويل دسفر خرڅ او دلارى سوارلې ده.
 عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، مِثْلَ قَوْلِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ السَّبِيلُ الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ. (۱)
 ترجمه: دابن عباس رضى الله تعالى عنهما څخه هم دعمر بن خطاب رضى الله تعالى عنه دقول په شان روايت سوي دى، چې دسبيل څخه دلارى خرڅ اوسوارلې مراد ده.

دحنفي فقهى يوډير معتمد اومعتبر كتاب كې دزاد اوراحلى اندازه داسې بيان سوي ده: واما تفسير الزاد والراحلة فهو أن يملك من المال مقدار ما يبلغه الى مكة ذاهبا وجائيا راكبا لاماشيا، بنفقة وسطه لا اسراف فيها ولا تقتير، فاضلا عن مسكنه وخادمه وفرسه وسلاحه وثيابه وأثاثه ونفقة عياله وكسوفهم وقضاء ديونه. (۲)

ترجمة: دسفر خرڅ اوسوارلې معنی داده چې دى به ددومره مال مالک وي چې مکې مکرمې ته دده دتلو او راتلو کفايت کوي، هغه هم سپور نه پياده، درميانه نفقه به لري چې نه اسراف اونه کنجوسي پکښې وي، دده داوسيدلو ترځاي، تر خادم تر آس، تر سلاح، داغوستلو تر کالو، دکور تر کالو، دعيال تر نفقي اودهغوي تر کالو اودده تر قرضونو او پورونو به اضافه اوزيات وي.

دپورتنی حدیثونو او آثارو څخه ثابته سوله چې دزاد اوراحلی څخه دسفر خرڅ او دلاری سوارلی مراد ده، نو ددی آیت څخه داستدلال وجه داده چې الله تعالی امر کوی چې تاسو دځان سره دخیر توبښه یا سفر خرڅ وړی، نوڅوک چې په حرام مال حج کوی توبښه او تقوی خونه ده بلکهې ډیره بده توبښه ده، او داسې عمل دالله تعالی په نزد دقبول وړ نه دی.

دوهم دليل: ۲- قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَأْتِلِ الْأَلْبَابُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ. (۱)

ترجمة: ورته ووايه ای محمد صلی الله علیه وسلم، دوی ته چې ناپاک او پاک نه سره برابری، که څه هم دغه ناپاک ډیر درته ښکاره سی، نو دالله تعالی څخه وبریږی ای دصافو عقلونو خاوندانو، ددی دپاره چې الله تعالی تاسوته کامیابی اونجات درکړی.

دپورتني آيت دشان نزول په هکله راغلی دی: عن جابر قال النبي صلى الله عليه وسلم ان الله عزوجل حرم عليكم عبادة الاوثان، وشرب الخمر، والطنع في الانساب، الا ان الخمر لعن شاربها، وعاصرها، وساقها وبائعها، وآكل ثمنها.

فقام اليه اعرابي فقال: يا رسول الله ان الخمر تجارتي واني جمعت من بيعها مالا، فهل ينفعني ذلك ان عملت فيه بطاعة الله؟ فقال له النبي عليه السلام: ان انفقته في حج او جهاد او صدقة لم يعدل عند الله جناح بعوضة، ان الله لا يقبل الاطيب، فانزل الله تعالی تصديقا لقوله عليه السلام، قل لا يستوى..... الآية. (۲)

ترجمة: دجابر رضي الله تعالى عنه څخه روايت دی چې نبي صلی الله علیه وسلم وفرمايل: بيشكه الله تعالی پرتاسوباندي دبتانو عبادت، دشرابو چينيل او په نسب کې طعن يا عيب ويل حرام کړی دی. خاص دا چې دشرابو پرچينونکي، شيره جوړونکي، چينونکي، خرڅونکي او قيمت پرخوړونکي لعنت ويلی دی. نويو صحرايي سړي ولاړسو او وی ويل: ای دالله رسوله بيشكه زما دشرابو تجارت دی، اوددی دخرڅولو څخه ما ډیر مال يوځای کړی دی، که زه دغه مال دالله تعالی په طاعت او عبادت کې ولگوم ماته نفع رسوی؟ نو نبي عليه السلام ورته وويل: که ته دغه دحج، جهاد او خيرات په لاره کې خرڅ کړی نو دغه دالله تعالی په

نزد دغو ماشی دوزر برابر حیثیت هم نلری، بیشکه الله تعالی نه قبلوی مگر طیب او پاک، نوالله تعالی دخپل نبی د قول د تصدیق دپاره دغه آیت نازل کړی.

د دغه آیت اوشان نزول څخه داستدلال وجه ډیره ښکاره ده چې په حرام سره حج کول جائز نه دی، که یی څوک وکړی دهغه د فرضو غاړی نه په خلاصیږی. افسوس چې زموږ دوخت ټول حرام مالونه په همدغه درولارو کې د ثواب په نیت ډیر خرڅیږی په دی گمان چی په دغه به دی د الله د عذاب څخه خلاص سی.

دریم دلیل: **وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتَقَبَّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْبَلَكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ.** (۱)

ترجمه: او ولوله (ای محمد) پر دغه خپل قوم یابنی اسرائیلو باندې د آدم علیه السلام د دوو زامنو قصه په حق سره، کله چې دواړو خپله قربانی د الله تعالی په حضور کې وړاندې کړله: نو دیوه څخه قبوله سوله او دهغه بل څخه قبوله نسوله، نو قایل وویل چې خامخا به زه تاوژنم ای هابیل، نوهابیل وویل چې بیشکه الله تعالی د متقیانو او پرهیز گارانو قربانی قبلوی.

مطلب دا چې د الله تعالی په دربار کې دهیچا زور او قوت نه چلیږی او یوازی هلته تقوی پکار یږی، یعنی زما د قربانی د قبلیدلو وجه تقوی ده که نه هم په خپل ځان کې تقوی پیدا کړی نوالله تعالی ستا سره څه مخالفت نه لری.

د پورتنی آیت څخه داستدلال وجه هم داده چې د عمل د قبلیدلو دپاره تقوی لازمه ده او حرام خوړل یا د الله تعالی په لاره کې مصرف کول د تقوی سره منافی دی.

څلورم دلیل: **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَطْيَبُ النَّاسِ، إِنْ اللَّهُ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا، إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ}** {سورة المؤمنون: آیت ۵۱}

وَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ} سورة البقرة: آیت ۱۷۲
 ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ، يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، وَمَطْعَمُهُ
 حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟" (۱)

ترجمه: ای خلگو بیشکه الله تعالى پاک دی اونه قبلوی مگر نه پاک. او
 بیشکه الله تعالى مومنان په هغه څه امرکړی دی په کوم شی چی رسولان یی
 امرکړی دی، ای رسولانو تاسو دپاکو څخه خوړل کوی، اونیک اوبه عملونه
 کوی. بیشکه زه ستاسو په کارونو خبریم.

په بل آیت کی فرمایي: ای مومنانو تاسو دهغو پاکو څخه خوړل کوی چی
 موږ تاسوته په رزق درکړی دی. اوبیایي دهغه سړی ذکر وکړی چی اوږد سفر
 وکړی سړی بېر اوپه گرځونو سپیره وی، خپل لاسونه دآسمان طرف ته غزولی
 وی اودیارب یارب ناری وهی، په داسی حال کی چی دده خواړه حرام وی، چینل
 یی حرام وی، دده اغوستی حرام وی، اودده غذاپه حرامو سوی وی، نوڅنگه به
 دده دعا قبوله سی.

په دغه حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم صراحت کړی دی چی الله
 تعالى ناپاک او حرام شی نه قبلوی، اونه دهغه چا دعا قبلوی چی حرام یی خوړلی،
 چینلی، اواغوستی وی.

داول قول دعلماؤ اوفقهاؤ دطرفه دیورته ذکرسوی آیتونو اوحديثونو
 جواب اوتوجیه داسې سوی ده چې ټول آیتونه اوحديثونه پرته قبلیدلو دلالت
 کوی، دحج صحت اونه قبلیدل خپل منځ کې تضاد نه لری ځکه موږ مخکې وویل
 دغه داسې دی لکه پرمغصوبه مخکه یادریا دپاره لمونځ اویا د فرضی روژی په
 حال کې غیبت کول، لمونځ اوروژه صحی ده د فرضو غاړی په خلاصیږی، خود

الله تعالیٰ په دربار کې قبول نه دی چې ثواب پر مرتب سی، ددغه توجیه پر بنیاد اول قول راجح دی چې په حرام سره فرضی حج کولو سره د فرضو غاړې خلاصیږي خو د ثواب حقداره نه بلل کیږي.

د نفلی حج او نورو نفلی عباداتو په هکله د ټولو مذاهبو اتفاق دی چې په حرام مال سره اداء کول نه صحیح کیږي، اونه ثواب ورباندې سته، ځکه په هغوی کې یوازنی مقصد ثواب دی، او د ثواب دپاره قبول شرط دی، او د قبول دپاره اخلاص او د حلال مال نفقه شرط ده لکه مخکې چې ددی ذکر وسو.

د حرام مال څخه زکات ورکول حرام دی

زکات د مسلمانانو یو مالی عبادت دی چې الله تعالیٰ پر مال لرونکو بندگانو فرض کړی دی، په قرآن کریم کې تقریباً (۳۲) ځایه د لمانځه سره یوځای ذکر سوی دی، په یو آیت کې الله تعالیٰ فرمایي: وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنْ أَلَّهَ إِنَّا نَعْمَلُونَ بِصِيرٍ. (۱)

ترجمه: اوسم ادا کوی لمونځ او ورکوی زکوة او هغه شی چې مخکې لیري لپاره د ځانو خپلو لکه صدقه او خیرات، نو پیدابه کړی ثواب دهغه په نزد د الله، بیشکه الله تعالیٰ په هغه شی چې کوی یی تاسو ښه لیدونکي دی، یعنی ستاسو اعمال نه ضائع کوی او جزایه درکوی.

په بل آیت کې فرمایي: وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ. (۲)
ترجمه: اوسم ادا کوی په ښه ترتیب سره ادا کوی لمونځ او ورکوی زکوة، او رکوع کوی درکوع کونکو مسلمانانو سره.

په بل آیت کې فرمایي: وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ

تُرْحَمُونَ. (۱)

ترجمة: اوسم اداکوی لمونځ (د ټولو حقونو سره) او ورکوی زکوة او اطاعت وکړی حکم ومني دالله د رسول، کیداسې چې پرتاسو رحم وکړل سی.

دپورتنی آیتونو څخه معلومه سوله چې زکات هم دالله تعالی دطرف څخه داسې یو فرضی عبادت دی لکه لمونځ، همداسې به دخپلو شرطونو سره اداکړی، لکه لمونځ چې شرطونه لری چې په پاکو جامو، پاک بدن او پاک ځای باندې به وی، همدارنگه زکوة هم خپل شرطونه لری، چې څه یی په لاندی ډول دی.

اول شرط یی دادی: چې دزکات ورکونکې به مقصد خپل دنفس تزکیه او پاکوالی مراد وی، او دغه شرط هم رب العالمین په خپل عظیم کتاب کې بیان کړی دی، الله تعالی فرمایي: خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا. (۲)

ترجمة: یعنی ته ددوی څخه صدقه اوزکوة واخله، چې ته دوی پاک کړی، او تزکیه یی په وکړی. په بل آیت کې الله عزوجل فرمایي: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى. (۳)

ترجمة: یعنی چا چې خپل ځان پاک کړی په تحقیق نوهغه کامیاب دی.

په بل آیت کې فرمایي: وَسَيَجْزِيهَا الْآتَقَى. الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى. (۴)

ترجمة: یعنی ددوزخ داوړه به لیری کړل سی هغه څوک چې تقوی لری، او خپل مال ددی دپاره ورکوی چې پاک سی.

همدغه مقصد په حدیث کې هم بیان سوی دی: عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: حَجَّجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ، فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «أَلَا لَعَلَّكُمْ لَا تُرَوِّنِي بَعْدَ عَامِكُمْ هَذَا، أَلَا لَعَلَّكُمْ لَا تُرَوِّنِي بَعْدَ عَامِكُمْ هَذَا، أَلَا لَعَلَّكُمْ لَا تُرَوِّنِي بَعْدَ عَامِكُمْ هَذَا». فَقَامَ رَجُلٌ طَوِيلٌ كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَوْءَةَ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فَمَا الَّذِي تَفْعَلُ؟

۲- سورة التوبة آیت ۱۰۳

۱- سورة النور آیت ۵۶

۴- سورة الليل آیتونه ۱۷-۱۸

۳- سورة اعلی آیت ۱۴

فَقَالَ: «اعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَصَلُّوا خَمْسَكُمْ، وَصُومُوا شَهْرَكُمْ، وَحُجُّوا بَيْتَكُمْ، وَأَذُوا زَكَاتَكُمْ طَيِّبَةً بِهَا أَلْفُسُكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ». (۱)

ترجمة: ابی امامة وایی: مادر رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د حجة الوداع حج وکری، نوده دالله تعالی حمد و وایه اودهغه ثنا اوصفت یی وکری اوبیایی وویل: خبراوسی کیدایسی تاسوبه ماتردي کال وروسته نه ووینی، خبراوسی کیدایسی تاسوبه ماتردي کال وروسته نه ووینی، خبراوسی کیدایسی تاسوبه ماتردي کال وروسته نه ووینی، نویزجگ سری ورولاړسو اوورته وی ویل: ای دالله تعالی نبی نوموړ څه وکړو؟ ده ورته وویل: دخپل رب عبادت کوی، خپل پنځه لمنځونه کوی، خپل درمضان دمیاشتی روژه نسی، خپل دبیت الله حج کوی، او خپل زکاتونه ورکوی، چې په هغه باندې خپل نفوسونه پاک کړی، اودالله عزوجل جنت ته داخل سی.

دپورتنیو آیتونواوحدیث څخه ثابته سوله چې دزکوة یومقصد ددنیا دحرص څخه دزړه پاکیدل او تزکیه کول دی، ځکه په یوحدیث کې راغلي دی: (حب الدنيا راس کل خطیئة). (۲) یعنی ددنیا سره محبت کول دهری گناه سر اوبنیاد دی.

نوپاکي په پاک او حلال مال سره راځی، په ناپاک او حرام مال سره پاکي نه راځی، ځکه ناپاک او حرام مال الله تعالی نه قبلوی ځکه په حدیث کې راغلي دی: عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ بَغِيرِ طَهْرٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ». (۳)

ترجمة: ابی الملیح د خپل پلار څخه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: الله تعالی بېله پاکي یا اوداسه لمونځ نه قبلوی، اودخیانت او حرام

۱- رواة مسند امام احمد بن حنبل مسند الانصار ۲- کتزل العمال) عن الحسن ج ۳ ص ۱۹۲

۳- سنن النسائي كتاب الطهارة

مال صدقه او خیرات نه قبلوی.

لکه څرنگه چې دلمانځه دقبلیدلو دپاره پاکې شرط ده همداسې دزکات او خیرات دپاره دمال حلال والی او پاکوالی شرط دی.

دوهم مقصد او شرط دزکوة دادی: چې دالله تعالی درضا دپاره به وی ځکه الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایي: وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ. (۱)

ترجمه: هغه څه چې تاسو په صدقه او خیرات کې ورکوی، هغه به یوازې او یوازې دالله تعالی درضا دپاره وی. یعنی خپل ذاتی مقصد به هیڅ پکېښی نه وی، ځکه په پورتنۍ آیت کې نفی او اثبات دواړه دی، دعربی ژبې قاعده داده چې یوشی په نفی او اثبات سره ذکرسی نوهغه حصر فایده کوی، یعنی یوازې دالله تعالی د رضا دپاره به وی.

نوالله تعالی په پاک او حلال شی راضی کیږی، په ناپاک او حرام شی نه راضی کیږی، ځکه نا پاک او حرام دبنده دپاره نه خوښوی. نو خپله به یی څنگه غواړی؟ بل دا چې الله تعالی یوشی حرام کړی وی نوهغه خپله هم نه قبلوی.

دریم مقصد او شرط دادی: چې دپاک او حلال مال څخه به وی، ځکه الله تعالی فرمایي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَلْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ. (۲)

ترجمه: ای هغه کسانو چې ایمان یی راوړی دی، لگړی دحلالو او پاکو هغو مالونو څخه چې په کسب سره تاسو گټلی وی، اوله هغو شيانو څخه چې ایستلی دی موږ تاسی لږه دمخکې څخه، او قصد مکړی تاسو دورکولو دخبیثو او حرامو

شیانو، له هغه ماله چې لگوي تاسو په لاره دالله کې، حال دا چې نه ئی تاسو
 اخستونکې دهغه ناکاره شی په خپل حق کې، مگر خوداسې اخلی چې سترگی پر
 پټی کړی په اخستلو دهغه کې، پوه سی چې بیشکه الله تعالی غنی دی، بی پروا
 دی دهره شی څخه، ورته ښه صفت او ثنا ویلی سوی دی.

یعنی دالله تعالی په نزد دزکوة او خیرات دمقبولیت شرط دادی چې دپاک او
 حلال مال څخه به وی، حرام او څه شبهه به پکښی نه وی، ځکه الله تعالی فرمایي:
 تاسو په خپله هم یو دبله بیکاره او خراب شی نه اخلی مگر نه په هغه صورت کې چې
 سترگی پرپټی کړی، او پوهیږی چې الله تعالی بی پروا او دچا محتاج نه دی، بلکې
 تاسو ورته محتاج یاست، که تاسو ښه پاک او حلال شی په ډیره مینه او اخلاص دده
 په لاره کې ورکړی نو دی یی قبلوی، او تاسوته به ثواب پر درکړی، که نه نو حرام او
 ناپاک شی نه قبلوی.

په یو حدیث کې نبی کریم صلی الله علیه وسلم په ډیر صراحت او وضاحت
 سره فرمایي: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ
 طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا
 مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا، إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ} سورة المؤمنون: آیت ۵۱

وَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ} سورة البقرة: آیت ۱۷۲.
 ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلُ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ، يَا رَبُّ، يَا رَبُّ، وَمَطْعَمُهُ
 حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، فَأَلَى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟" (۱).

ترجمه: ابوهریره رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله
 علیه وسلم وفرمایي: بیشکه الله تعالی پاک دی او نه قبلوی مگر نه پاک، بیشکه الله
 تعالی مومنان په هغه څه امرکړی دی په کوم شی چې یی خپل رسولان امرکړی دی،

لکه داچې په دغه آیت کې الله تعالی ورسولانو ته امر کوی او فرمایي: ای رسولانو تاسو د پاکو خوړو څخه خوراک کوی، او نیک او ښه عملونه کوی، بیشکه زه په هغه څه علم لرم چې تاسو یې کوی.

په دغه بل آیت کې الله تعالی مومنانو ته امر کوی او فرمایي: ای هغه کسانو چې ایمان یې راوړی دی، تاسو دهغو پاکو خوړو څخه خوراک کوی کوم چې موږ تاسو ته په رزق درکړی دی، او پر دغو نعمتونو باندې د الله تعالی شکروباسی، که تاسو د الله تعالی عبادت کونکي یاست.

اوبیا (رسول الله صلی الله علیه وسلم) دهغه سړی ذکر وکړی چې ډیر اوږد مزل یې کړی وی سړی بیر او په گردونو سپیره وی، مطلب حج ته تللی وی او هلته پر عرفات باندې لاسو نه یې د آسمان طرف ته پورته کړی وی او د یارب یارب ناری وهي په داسې حال کې چې دده خواړه حرام وی، چينبک یې حرام وی، لباس یې د حرامو څخه وی، په حرامو سره تغذیه سوی وی، نو کله یا څنگه به دده دعا قبوله سی؟ مطلب دا چې په حج کې هم نه قبلیرې چې څومره لوی عبادت دی.

د پورتنۍ حدیث څخه څو ټکي معلوم سوله: اول دا چې د ټولو رسولانو په دین کې دغه حکم سته چې حلال خوراک کول، او د حلالۍ لاری څخه پیدا کول یا گټل، نیک او ښه عملونه کول، دوهم دا معلومه سوله چې د هر چا خوړل، چينبل، اغوستل د حرامو څخه وی دهغه دعا نه قبلیرې، نه یوازی په حج کې بلکې په هروخت او حالت کې چې وی، دریم دا چې د دوهم آیت په آخر کې الله تعالی فرمایي که تاسو زما عبادت کونکي یاست، معنی دا چې د پاکو او حلالو خوړل د ټولو عباداتونو د قبلیدلو د پاره شرط دی.

ځکه په دی هکله ډیر حدیثونه راغلي دي: ۱- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَخْلَاقَكُمْ، كَمَا قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَرْزَاقَكُمْ،

وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُعْطِي الدُّنْيَا مَنْ يُحِبُّ وَمَنْ لَا يُحِبُّ، وَلَا يُعْطِي الدِّينَ إِلَّا لِمَنْ أَحَبَّ، فَمَنْ
أَعْطَاهُ اللَّهُ الدِّينَ، فَقَدْ أَحَبَّهُ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَا يُسَلِّمُ عَبْدٌ حَتَّى يُسَلِّمَ قَلْبُهُ وَلِسَانُهُ، وَلَا
يُؤْمِنُ حَتَّى يَأْمَنَ جَارُهُ بِوَأْتِقَهُ، قَالُوا: وَمَا بِوَأْتِقَهُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ؟ قَالَ: «عَشْمُهُ وَظَلْمُهُ، وَلَا
يَكْسِبُ عَبْدٌ مَالًا مِنْ حَرَامٍ، فَيُفِيقَ مِنْهُ فَيَبَارِكَ لَهُ فِيهِ، وَلَا يَتَصَدَّقَ بِهِ فَيَقْبَلَ مِنْهُ، وَلَا يَتْرُكْ
خَلْفَ ظَهْرِهِ إِلَّا كَانَ زَادَهُ إِلَى النَّارِ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَمْحُو السَّيِّئَ بِالسَّيِّئِ، وَلَكِنْ يَمْحُو
السَّيِّئَ بِالْحَسَنِ، إِنَّ الْخَبِيثَ لَا يَمْحُو الْخَبِيثَ. (۱)

ترجمہ: دعبدا اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخہ روایت دی چہ رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایا: بیشک اللہ تعالیٰ ستاسو پہ منخ کی اخلاق
داسی تقسیم کری دی لکہ خرنکہ چہ ستاسو پہ منخ کی رزقونہ تقسیم کری دی،
او بیشک اللہ عزوجل دنیاہرچاتہ ورکوی، خوبن وی کہ ناخوبن وی؛ خودین نہ
ورکوی مگر نہ ہغہ چاتہ چہ خوبنی وی، اوچاتہ چہ دین ورکری نوپہ تحقیق ہغہ
بی خوبن دی، اوزمادی پہ ہغہ ذات قسم وی چہ زمانفس دہغہ پہ لاس کی دی،
یوبندہ تر ہغو کامل مسلمان نسی جو پیدلای ترخوچہ ددہ زپہ اوددہ ژبہ داللہ قانون
تہ نوی تسلیم سوی، اوپوٹوک تر ہغو کامل مومن نسی جو پیدلای ترخو ددہ
ہمسایہ ددہ دبوائقو خخہ پہ امن نہ وی۔ دوی وویل ای داللہ نبی بوائق خہ تہ وایی؟
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایا: ددہ خیانت او ددہ ظلم، اویوبندہ بہ مال
دحرامی لاری خخہ کسب نہ کوی، نودی بیا دہغہ خخہ فرضی زکات ورکوی، چہ
اللہ تعالیٰ ددہ دیارہ پہ دغہ مال کی برکت وچوی، اونہ بہ دی ددغہ مال خخہ نفلی
خیرات ورکوی چہ اللہ تعالیٰ بی ددہ خخہ قبول کری، اودی بہ نہ پریپردی دغہ مال
خپل ترشامگر نہ ہغہ بہ ددہ لپارہ ددوزخ داور لپارہ توبنہ اوٹواری وی، بیشک اللہ
عزوجل بدی پہ بدی سرہ نہ لیری کوی، خوا اللہ تعالیٰ بدی پہ نیکی سرہ لیری کوی،

پیشکه مردار ناپاک شی نه پاکوی.

دافیون خخه زکات

اوخیرات ورکول حرام دی

دپورته ذکرسوی ټول بحث اودلائلو خخه دغه ثابته سوله چې چرس، افیون، اوداسې نورنشه کونکې شیان دشراب په شان حرام دی، ځکه نشه لری دنشی په وجه حرام دی، ځکه که دنشی دحالت خخه ووزی لکه داچې سرکه ځنی جوړه سی یا دومره پاخه سی چې دوی حصی اوبه ځنی ولاری سی یا اوبه ورزیاتی سی نوبیا حرام نه دی، لکه چې دغه بحث مخکې په ډیرتفصیل سره ذکر سوی دی، همداسې دغه نشه کونکې شیان دهغه حدیثونوپه استدلال حرام دی چې وایی هرنشه کونکې شی خمر دی اوهرخمرحرام دی اوداسې نورحدیثونه چې تفصیل یی مخکې تیرسو. یادونه: یوبته جید اوممتازعالم چې ددغه کتاب دتصحیح په وخت کی یه وه ملاحظه لیکلی هغه داچې دپوځوالی دکلسی وضاحت باید وسی ځکه افیون چه پخیرپی حتما څه حصه اوبه که نرم وی دوی بلکی دری څلور حصی اوبه یی ځنی ولاری سی نوآیا افیون بیا حلال سوله؟

دوهم سوال: که دپوځرو دجوړونکې خخه پوښتنه وسی هغه دافیون وپیلرانو ته دومره زیاتی اوبه وراچوی چه بالکل دافیون ماهیت اوکیفیت پکښی ورک سی، اوبیا دډیر جوش یا اهاکو اونشادرو په ذریعه نورمواد ځنی باسی، آن تردی چې دلس منه یعنی (خلوینست ۴۰) کیلوافیون خخه څلور یا پنځه کیلو مواد ځنی وزی، چه هغه بیابیرته واوبو اونورو موادو ته ورلویرپی چه هیروین اویانور مواد ځنی جوړیږی، مطلب دا که په جوش اویادخپل کیفیت خخه اوبستل وی نوافیون خو ټوله اوبه گرځی اویا په پوځوالی سره خوافیون هم پخیرپی؟

جواب: کومه طریقه چې موږته رسول الله صلی الله علیه وسلم اودهغه

اصحابو کرامو رضوان الله تعالى عليهم ڊيڇيدلو اويادابو ڊزياتولو رانبودلي ده هغه دشرابو په هڪله ده، ځكه هغه په دغه طريقوسره دنشي دحالت څخه وزي او بيانسه نلري، اوس هم هر نشه کونکي شي که په دغو طريقو اويانورو طريقوسره د نشي دحالت څخه وزي نو هغه بيا حلال دي، ځکه دغه دلائل دهغوي دپاره هم دلائل دي، داچي افیون په پخيدلو سره اوياهيرون داوبو په زياتولو سره دنشي دحالت څخه نه وزي بلکه نور هم ددوي په نشه کي اصل والي راځي، نوڅکه دوي په پخيدلو اويادابو په زياتولو سره نه پاکيږي اونه حلالیږي، که ددوي دپاره نور داسي مواد پيداسي چي دوي دنشي دحالت څخه وباسي نو بيا حلالیږي، ځکه موږ مخکي په ډير تفصيل سره ثابته کړله چي په اصل کي نشه حرامه ده، دغه عنوان (شراب چي دنشي دحالت څخه ووزي حلال دي) دهمدي مقصد ه پوره کولو دپاره دي، چي دا حاديثو او آثارو په رڼاکي ثابته کړو چي يوشي دنشي دحالت څخه ووزي نو هغه حلال دي.

دهغه بحث څخه يوڅو دلائل دمثال په ډول راوړم ددي دپاره چي بل چاته هم داسي سوالونه پيدانسي، لکه داچي شراب په اور او جوش پاکيږي ددي دپاره دليل دي: ۱- عَنْ دَاوُدَ، قَالَ: سَأَلْتُ سَعِيدًا: مَا الشَّرَابُ الَّذِي أَحَلَّهُ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؟ قَالَ: «الَّذِي يُطْبَخُ حَتَّى يَذْهَبَ نَشَاؤُهُ، وَيَبْقَى ثَلَاثُهُ». (۱)

ترجمه: داود روايت کوي چي ماسعيد څخه پوښتنه وکړه چي هغه کوم شراب وه چي عمر رضي الله تعالى عنه ورته حلال ويل؟ ده ويل هغه داچي دومره پاخه سي يا جوش ورکړل سي چي دوي حصي اوبه يي ولاړي سي اويوه حصه يي پاته سي.

۲- عَنْ ابْنِ سِيرِينَ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَزِيدَ الْخَطَمِيَّ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيْنَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «أَمَّا بَعْدُ، فَاطْبُخُوا شَرَابَكُمْ حَتَّى يَذْهَبَ مِنْهُ نَشِيبُ الشَّيْطَانِ، فَإِنَّ لَهُ الثَّانِينَ

وَلَكُمْ وَاحِدَةً. (۱)

ترجمة: عبد الله بن يزيد خطمی وایی: موپته عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه لیک و لیک: ترجمه اوصلوة وروسته بی لیکلی وه: تاسو خپل شراب دومره پاخه کړی چې دشيطان حصه ځنی ولاړه سی، بیشکه دشيطان دپاره دوی حصی دی، اوستاسو دپاره یوه حصه ده.

داچی داووپه ډیریدلو شراب پاکیرې: قَالَ ابْنُ عُمَرَ: رَأَيْتُ رَجُلًا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَدَحٍ فِيهِ نَبِيذٌ وَهُوَ عِنْدَ الرُّكْنِ، وَدَفَعَ إِلَيْهِ الْقَدَحَ فَرَفَعَهُ إِلَى فِيهِ، فَوَجَدَهُ شَدِيدًا فَرَدَّهُ عَلَى صَاحِبِهِ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَحْرَامٌ هُوَ؟ فَقَالَ: «عَلَيَّ بِالرُّجُلِ»، فَأَتَى بِهِ، فَأَخَذَ مِنْهُ الْقَدَحَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَصَبَّهُ فِيهِ فَرَفَعَهُ إِلَى فِيهِ، فَقَطَّبَ ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ أَيْضًا، فَصَبَّهُ فِيهِ، ثُمَّ قَالَ: «إِذَا اغْتَلَمْتُ عَلَيْكُمْ هَذِهِ الْأَوْعِيَةُ، فَافْسِرُوا مَقْرِنَهَا بِالْمَاءِ». (۲)

ترجمة: ابن عمر رضی الله تعالی عنهما روایت کړی چې ما یوسړی ولیدی، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغلی، یوه پیاله یی ورکړله اوپه هغه کی نیبذ وه، اوپه دغه وخت کی دی درکن سره وو، اوده مبارک خولی ته نزدی کړل نو هغه ډیر سخت اوتیز وه، اوبیرته یی خپل خاوند ته ورکړل او ردیی کړل، د خلکو ددلی څخه یوبل سړی ورته وویل: ای دالله تعالی رسوله ایا دغه حرام دی؟ نو علیه السلام ورته وفرمایل: ماته هغه سړی راوولی، نو هغه سړی ورته راوستل سو، دهغه څخه یی هغه لوبنی واخستی بیایی اوبه راوغوښتلی اوپردغه نیبذ باندې واچولی، دوهم ځل یی خولی ته پورته کړی، نو دهغه سخت والی په وجه یی بیا هم خوندسم نه وو، بیایی نوری اوبه راوغوښتلی اوپه پیاله کی واچولی، اوبیایی وفرمایل: کله چې په لوبوکی شراب سخت اوتیز سی نو تاسو دهغوی تیزی په اوبوما ته کړی.

داغه حديث په بل روايت كې داسې راغلی دی: عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى بِشَرَابٍ، فَأَذْنَاهُ إِلَيَّ فِيهِ، فَقَطَّبَ فَرَدَّهُ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَحَرَامٌ هُوَ؟ فَرَدَّ الشَّرَابَ، ثُمَّ غَادَ بِمَاءٍ فَصَبَّهُ عَلَيْهِ، ذَكَرَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: «إِذَا اغْتَلَمْتَ هَذِهِ الْأَسْقِيَةَ، عَلَيْكُمْ، فَاكْسِرُوا مُتَوْنَهَا بِالْمَاءِ». (۱)

ترجمة: ابن عمر رضی الله تعالی عنهما فرمایي: زه حاضر وم چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته شراب ورکول سول، نوده خولی مبارکې ته پورته کړل، نو هغه سخت وه بیرته یی رد کړل، نویوسړی ورته وویل: ای دالله تعالی رسوله ایا دغه حرام دی؟ نو هغه شراب یی واپس راوغوښتل، اوبیایي اوبه راوغوښتلی پر دغه شرابی و اچولی، ده ذکر کړی دی چی دوه که دری واره یی اوبه پرواچولی، اوبیایي وفرمایل: کله چی په دغو لوبو کی شراب تیز او سخت سی نو تاسو دهغه تیزی اوسختی په اوبو سره مات کړی.

دغه پورته څه لیکنه د سوالونو په جواب کې وه اوس راځو خپل بحث ته، او په تیر بحث کې مو ولوستل چې د حرام مال څخه زکات ورکول حرام دی نو ځکه د مذهب فقهاء او علماء حکم کوی چې دنشی په موادو کې هم زکات او خیرات ورکول حرام دی او فرمایي: وَاِذَا كَانَ ثَمَنُ هَذِهِ الْمَخْدَرَاتِ حَرَامًا وَكَانَ خَبِيثًا، وَكَانَ انْفَاقُهُ فِي الْقُرْبَاتِ كَالصَّدَقَاتِ وَبِنَاءِ الْمَسَاجِدِ وَحُجِّ بَيْتِ الْحَرَامِ غَيْرَ مَقْبُولٍ، اِی لایثاب المنفق علیه. (۲)

ترجمة: نو چې ددغو نشیی شیانو قیمت حرام اوناپاک دی، نو د ثواب په چارو کې مصرف کول لکه زکات، د مسجد جوړیدل، دبیت الله حج یا زیارت په کول ټول نه قبلیدونکي دی یعنی ثواب باندې نسته.

د حنفی فقهی په یوه یرمعمد او معتبر کتاب کې لیکلی دی: فَمَنْهَا اَنْ يَكُونَ

۱- أخرجه الطحاوی فی شرح معانی الآثار جلد ۴ ص ۲۱۹

۲- فقه علی المذاهب الاربعه جلد ۵ ص ۴۱

مالا متقوما علی الاطلاق، سواء كان منصوباً عليه اولا، من جنس المال الذي وجبت فيه
لزكاة، او من غير جنسه، والاصل ان كل مال يجوز التصديق به تطوعاً يجوز اداء الزكاة منه
والا فلا، وعندنا. (۱)

ترجمة: دزکات دشرطونو څخه یو شرط داهم دی چې مال به مطلق متقوم وی
(دمتقوم مال تعریف مخکې سوی دی، چې هغه مال ته ویل کیږي چې شرعاً نفع پر
اخستل جائز وی، دغه نفع پراختل منصوصی وی که نه، اودهغه مال دجنس څخه
وی چې زکات پکښی فرض دی او که دبل جنس څخه وی، اصل اوقانون دادی چې
کوم مال دنفلی ثواب دپاره په خیرات کې ورکول جائز وی، دهغه څخه دزکات
ورکول جائز دی، که نه نو جائز نه دی، اودغه هم زموږ احنافو فقهاؤ په نزد.

ددغه کتاب لیکونکي فقیه عالم موږ ته یو عام قانون راکړی هغه داچې دکوم
مال څخه نفلی خیرات ورکول جائز وی، نودهغه څخه زکات ورکول هم جائز دی، او
دکوم مال څخه چې نفلی خیرات ورکول جائز نه وی، دهغه څخه زکات ورکول هم
جائز نه دی، نوداچې نشه اونورنشه لرونکي شيان حرام دی، اودهغوی څخه نفلی
خیرات ورکول جائز نه دی، نودهغوی څخه فرضی زکات ورکول هم جائز نه دی،
ځکه په یو حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: عن علی عن رسول الله
صلی الله علیه وسلم انه قال لا زكاة فی مال الضمار. وهو مال الذی لا ینتفع به. (۲)

ترجمة: علی رضی الله تعالی عنه درسول الله صلی الله علیه وسلم څخه
روایت کوی چې ده وفرمایل: دضمار په مال کې زکات نسته، دضمار مال هغه دی
چې شرعاً نفع پراختل جائز نه وی.

داچې افيون اونورنشه لرونکي شيان مال متقوم نه دی يعنی شرعاً پردوی
نفع اخستل جائز نه ده ځکه نشه لری اونشه حرامه ده، نودثواب په نیت نفلی خیرات

پکښی ورکول جائز نه دی، نو فرضی زکات ځنی ورکول هم جائز نه دی.

دغه پورته ذکرسوی اختلاف په حرام مال سره فرضی عبادت اداء کولو کې دی، په نفلی عباداتو کې لکه په حرام مال سره نفلی حج، عمره کول، یا خیرات کول د ټولو علماؤ اوفقهاؤ په نزد حرام دی، مطلب دا چې عام طور عبادت پرډری ډوله دی: یو بدنی عبادت دی لکه لمونځ روژه، اوبل خالص مالی عبادت دی لکه زکات او مالی صدقات او خیرات، بل مالی او بدنی عبادت دی لکه حج، عمره او جهاد، نو هغه چې خالص مالی عبادت دی لکه زکات او خیرات فرضی وی که نفلی دواړه په حرام مال سره نه صحیح کیږي او نه قبلېږي، او کوم چې مالی او بدنی عبادت دی لکه حج او عمره په فرضی کې صحیح کیږي خو ثواب نه ورکول کیږي، او په نفلی کې نه صحیح کیږي او نه قبلېږي او نه ثواب ورکول کیږي.

د حرام مال په خیرات کې ثواب نسته

د زکات، خیرات او ثواب په نیت حرام شی چاته ورکول یا اخستل دواړه حرام دی، په داسې حال کې چې ورکونکې او اخستونکې په حرمت خبروی، او که څوک یی د ثواب په نیت ورکوي نو ثواب خو نلري بلکې عذاب لري، ځکه د الله تعالی رسول صلی الله علیه وسلم خبر راکوي او فرمایي: ۱- عن ابی هريرة رضي الله تعالى عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم: قال من جمع مالا حراما ثم تصدق به لم يكن له فيه اجر، وكان اصره عليه. یعنی اتمه وعقوبته عليه. (۱)

ترجمه: ابو هريرة رضي الله تعالى عنه روایت کوي چې نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایي: چا چې حرام مال جمع کړي او بیا د هغه څخه زکات او خیرات ورکړي نو دده دپاره په دغه کې هیڅ ثواب نسته، بلکې د دغه عذاب به پرده باندې وي.

په یوبل حدیث کې فرمایي: ۲- قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (من اصاب مالا من مائه، فوصل به رحما، او تصدق به او نفقه في سبيل الله جمع ذلك جميعا، ثم قذف به جهنم. (۱)

ترجمة: بل دليل هغه حدیث دی چې قاسم بن مخیره روایت کوی چې (رسول الله صلى الله عليه و فرمایي: چا چې د حرامی یا گناه د لاری مال حاصل کړی، نوده د صله رحمی پر بنیاد و خپلو قریبانو ته ورکړی، او یایی خیرات کړی، او یا د الله تعالی په لاره کې ورکړی، نودغه ټوله به سره یوځای سی او بیا به دغه کس سره به وجهنم او دوزخ ته وغورځول سی.

په یوبل حدیث کې راځي: ۳- وروزی عن النبی صلى الله عليه وسلم انه قال: اذا خرج الحاج بالنفقة الخبيثة فوضع رجله في الغزرة، ای الركاب، وقال لبيک، ناداه ملک من السماء لا لبيک، ولا سعديک، وحجک مردود علیک. (۲)

ترجمة: د نبی صلى الله عليه وسلم څخه روایت دی چې ده وویل: کله چې یو حاجی په حرامه نفقه یا مال سره ووزی نودی خپله پښه د آس په رکاب کې کښیږ دی او وایی لبيک، یوه ملکه د آسمان د طرفه آواز ورته وکړی نه لبيک اونه سعديک دی، او ستاحج پرتا باندې مردود دی.

په یوبل اثر کې راځي: ۴- عن عبد الرحمن بن شريح الخولاني انه كان له عم يبيع الخمر وكان يتصدق بثمانه فنهته عنها. (۳)

ترجمة: عبد الرحمن بن شريح خولاني وایی: دده یو اکا شراب خرڅول او قیمت به یی صدقه یا خیرات کوی نودی د داسې کولو څخه منع سو.

دغه پورتنی ټول حدیثونه یو د بل سره تائید او دلیل دی پر دغه باندې چې الله

۱- کتر العمال ج ۴ نمبر ۹۲۶۵ وما فی موبیل القاسم بن مخیره

۲- فقه على المذاهب الاربعه ج ۵ ص ۴۱ ۳- مستدرک للحاکم کتاب الاشربة

تعالیٰ دحرام مال څخه زکوٰۃ. خیرات اوج نه قبلوی، ځکه که دی پردغه حرام باندې دثواب هیله اوامید لری نو دحلال والی حکم به پرکوی، اویابه پرالله تعالیٰ باندې داسې گمان کوی چې الله تعالیٰ یوځل شی حرام کړی اویاهغه خپله قبلوی او ثواب باندې ورکوی، او پرالله تعالیٰ باندې داسې گومان کول پرالله تعالیٰ باندې افتراء اودرواغ ویل دی، پرالله تعالیٰ باندې افتراء اودرواغ ویل کفر دی.

په حلال مال کې الله تعالیٰ

برکت اچوی

په مخکنې بحث کې ولیکل سوله چې الله تعالیٰ دحرام مال څخه زکات، خیرات نه قبلوی په دغه بحث کې دی ته اشاره کول کیږی چې الله تعالیٰ په حلال مال کې برکت اچوی، ځکه داسلام پیغامبردالله تعالیٰ برحق رسول صلی الله علیه وسلم په خپل مبارکو حدیثونو کې په ډیر وضاحت اوصراحت سره فرمایي:

۱- عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا تُصَدِّقُ أَحَدًا بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ، وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ، إِلَّا أَخَذَهَا الرَّحْمَنُ بِيَمِينِهِ، وَإِنْ كَانَتْ ثَمَرَةً، فَتَرَبُّو فِي كَفِّ الرَّحْمَنِ حَتَّى تَكُونَ أَغْظَمَ مِنَ الْجَبَلِ، كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَلَوْهَ أَوْ قَصِيلَهُ». (۱)

ترجمة: سعید بن یسار وایی ما د ابو هریره رضی الله تعالیٰ عنه څخه واوړیدل چې ویلی: رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایي: یو خیرات کونکې چې د پاک او حلال مال څخه خیرات ورکړی او الله تعالیٰ نه قبلوی مگر پاک او حلال مال قبلوی، نو څوک چې دخپل پاک مال څخه صدقه او خیرات کوی الله تعالیٰ هغه په خپل راسته لاس کې (بلا کیف) واخلي، که څه هم یوه خرماوی (په عربو کې دغه یوه خرما ډیر کم شی دی) او الله تعالیٰ هغه صدقه او خیرات په خپل لاس کې تربیه کوی او

لویه وی، ترڅو چې ترغره هم غټ سی، لکه له تاسو څخه چې خپل دآس بهان، یا داوښ جونگی روزی اولویوی.

دحدیث شرح کونکې وایی: دالله تعالی دراسته لاس داخستلو څخه مراد قبلیدل دی که نه نو دالله تعالی هر لاس راسته دی، دتربیی څخه مراد دثواب څوچند کیدل دی، ځکه داغه حدیث په صحیح بخاری کې په داسې الفاظو نقل سوی دی:

۲- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدَلٍ ثَمَرَةً مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ، وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ، وَإِنَّ اللَّهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يُرِيهَا لِصَاحِبِهِ، كَمَا يُرِيِّي أَخَذَكُمْ قُلُوبُ، حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ». (۱)

ترجمه: ابوهریره رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل: څوک چې دیوی خرما په اندازه خیرات دخپل پاک اوحلال مال څخه ورکړی او الله تعالی نه قبلوی مگر نه پاک اوحلال مال، نو الله تعالی هغه په خپل راسته لاس کې قبلوی، اوبیایې دخپل خاوند دپاره غټوی لکه یوستاسو څخه چې دآس بهان (بچې) لویوی، ترڅو دومره غټ سی لکه غر په قرآن کریم کې الله عزوجل فرمایي: وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبٍّ لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ. (۲)

ترجمه: او هغه څه چې تاسو ورکوی دسود دمالونو څخه ددی دپاره چې دخلگو په مالونو کې زیاتوالی راسی، خود الله تعالی په نزد هغه نه زیاتیی.

۳- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «لَا يَتَصَدَّقُ أَحَدٌ بِثَمَرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ، إِلَّا أَخَذَهَا اللَّهُ بِيَمِينِهِ، فَيُرِيهَا كَمَا يُرِيِّي أَخَذَكُمْ قُلُوبُ أَوْ قُلُوبَهُ». (۳)

ترجمه: ابوهریره رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایي: خیرات به نکوی یوستاسو څخه یوه خرما دخپل حلال کسب څخه مگر نه الله تعالی به هغه پخپل راسته لاس کې واخلي، نو هغه به داسې تربیه

کړی لکه تاسو چې خپل دآس بهانې (بچي) تربیه کوی.

حرام ته حلال ویل کفر دی

د حرام مال پرزکات یا خیرات ثواب غوښتل دامعنی لری چې دی حلال ورته وایی، نو څوک چې حرام ته حلال یا حلال ته حرام وایی، نو داسې عقیده درلودل دهغو آیتونو او حدیثونو خلاف ده کوم چې مخکې په ډیر تفصیل ذکر سوی دی، او هم د اهل سنت والجماعت د عقیدې خلاف دی ځکه په دی هکله څه د خنفي مذهب او نورو معتمدو عالمانو اوفقهاؤ اقوال نقل کوم: ۱- من استحل حراما وقد علم فی دین النبی صلی الله علیه وسلم تحريمه، ککاح ذوی اغارم، او شرب الخمر، او اکل الميتة، او دم، او لحم خنزیر من غیر ضرورة فکافر. (۱)

ترجمة: کچا حرام ته حلال وویل په داسې حال کې چې دی خبرو چې دغه د نبی صلی الله علیه په دین کې حرام دی، لکه د ذوی المحارم سره نکاح کولو ته، د شرابو چيښلو ته، د مردار سوی حیوان غوښی خوړلو ته، د ښارګ وینه خوړلو ته، بيله ضرورته د خنزیر غوښی خوړلو ته حلال ووايي نو کافر دی.

۲- أما الخمر فيتعلق بها أحكام، منها أنها نجسة غليظة، بمعنى أنها نجسة العين كالبول وغيره من الأعيان النجسة، وأنها محرمة ويحكم على مستحلها بالكفر. (۲)

ترجمة: د شرابو په اړه ډیر حکمونه تعلق لری، دهغوی څخه یو دادی غلیظ یا سخت نجس او مردار دی، معنی دا چې نجس العین دی لکه بولی او نور نجس العین شيان، او بل دا چې حرام دی که څوک حلال ورته ووايي پر هغه د کفر حکم کول کیږی.

۳- وهي: أي الخمر نجسة بنجاسة مغلفة كالبول، ويكفر مستحلها. (۳)

ترجمة: دغه خمر نجس مغلف دی لکه بولی، ورته حلال ویونکې کافر کیږی.

۱- شرح ملا علی قاری علی الفقه الاکبر ص ۱۵۲

۲- بدائع الصنائع للکاسانی، ج ۵ ص ۱۱۲ -- ۳- حاشیة ابن عابدین رد المختار ج ۱۰ ص ۳۳

۴- قال شيخ الاسلام ابن تيمية رحمه الله: والحشيشة المسكرة حرام ومن استحل المسكر منها فقد كفر، بل هي في اصح القولين العلماء نجسة كالخمر، فالخمر كالبول والحشيشة كالعذرة. (۱)

ترجمة: شيخ الاسلام ابن تيمية رحمه الله ويلى دى: نشه كونکې چرس حرام دى، څوک چې نشه كونکې شى ته حلال وايي نو بيشکه کافر دى، بلکې د علماؤ په صحيح قول کې نجس دى لکه خمر، نو خمر لکه بولى اودغه نور نشه كونکې شيان لکه قازورات يا پاخانه.

۵- فكل مسكر مطرب من اى نوع كان من الانبذة والاشربة محرم العين نجس الانتفاع، فراقبتها دليل على انها لاتصلح لاي استعمال، وهذا ما فهمه الصحابة رضی الله عنهم، والقول بطهارتها لم يقل به احد منهم. (۲)

ترجمة: نوهرنشه كونکې اومستونکې شى دهرى نوع چې وى لکه نشه كونکې شيرى او شربتونه عين حرام دى، اونفع پراخستل نجس دى، داچې نبى کریم صلى الله عليه وسلم ددوى دتوييدلو حکم کړى دى ددى دليل دى چې دهیڅ ډول استعمال صلاحیت نلري، صحابه کرامو همدغه معنی فهولى ده، يوه هم ددوى څخه په پاکوالی قول نه دى کړى.

۶- ونقل عن الجامع وغيره ان من قال بجل البنج والحشيشة فهو زنديق مبتدع، بل قال نجم الدين الزاهدي: انه يكفر ويباح قتله. (۳)

ترجمة: دجامع اونورو کتابونو څخه نقل سوى دى: هغه څوک چې بنج او چرسوته حلال وايي نو هغه زنديق اومبتدع دى، بلکې نجم الدين زاهدى وايي: بيشکه دغه کافر اومرگ يې جائز دى.

۱- مجموع الفتاوى لابن تيمية ج ۳۴ ص ۲۰۴

۲- البيوع المحرمة والمنهي عنها، ص ۲۱۵ -- ۳- الدر المختار شرح تنوير الأبصار ص ۶۷۸

څه فتواوې اودهغوی ترمځ تضاد

ددې عنوان څخه مطلب دادې چې دمنطقي څه علماء دفتواوو دڅه کتابونو دعبارتونو په حواله دنشی دموادو پرحلال والی حکم کوي. اودهغوی په عبارتونو دلایل وایی، چې افیون، چرس، تنباکو اوداسی نور حلال اومباح دی، نوپه دې بحث کی به اول دفتوی حیثیت وگورو، اوبیا به ددوی دفتواو ترمځ تضاد اوتکرته څه اشاره وکړو، اوددوی دکتابونو به څه عبارتونه رانقل کړو ترڅو معلومه سی چې په داسی عبارتونو اوفتواوو باندې حکم کول صحیح دی که نه؟ یومنصوصی حرام ته حلال ویل کیدایسی که نه؟

دفقهاؤ په نزد دفتوی داصولو مطابق یوه قضاء ده یوه فتوی ده، قضاء هغه ده چې دوقت دحاکم لخوا یوعالم دمسلمانانو په منځکې دفیصلی کولو دپاره مقرر کړی نودغه عالم ته قاضی او حکم ته یی قضاء ویل کیږي.

اومفتی هغه عالم ته ویل کیږي چې دحاکم دطرفه نه بلکې خلگ په خپله دیوعالم څخه دیومسئلی پوښتنه کوي اوهغه ورته حکم ورکوي نودغه عالم ته مفتی او حکم ته فتوی ویل کیږي، نود قاضی حکم نافذ دی یعنی عمل په کول لازمی دی، ځکه چې هغه دحاکم نائب دی اطاعت یی واجب دی، لکه خپله دحاکم اطاعت چې واجب دی، خودمفتی حکم نافذ نه دی، معنی داچې لازمه نه ده چې د مفتی په حکم یاخبره عمل وسی، که ددغه مفتی حکم دفتوی دڅلورو دلائلوڅخه یودلیل ورسره ذکر کړی وو نودهغه دلیل داتباع په خاطر عمل په کول لازمی دی که دلیل ورسره نه وو نو هغه دده خپله رایه بلل کیږي عمل په کول لازمی نه دی، بلکې که دقرآن، حدیث اونورو شرعی دلائلو سره ښکاره تضاد اوتکر ولری نو عمل په کول گناه لری.

دخپل وخت څه علماؤ دافیون چرسو اوداسی نورو نشه لرونکو شیانوپه هکله

څه بي دليله فتواوې په خپلو کتابونو کې ليکلي دي، کيدايسى چې هغوى په خپل وخت کې دعوامو د پوښتنو په جواب کې ورکړې وي، دليل ځکه ورسره نه وي چې عامې سړي دليل ته ضرورت نه لري اونه په پوهيږي، خوداوسنې زمانې څه عالمان دهغوى دغه بي دليله اقوال ديوښى دحلال او حرام دپاره ددليل په ډول وړاندې کوي، چې دهغوى د جملې څخه څه په لاندې ډول دي:

۱- وصح بيع غير الخمر ثما مر ومفاده صحة بيع الحشيشة والافيون. قال ابن عابدين تحت قوله وصح بيع غير الخمر اى عنده: خلافا لما فى البيع والضمان، لكن الفتوى على قوله فى البيع وعلى قولهما فى الضمان. (۱)

ترجمه: دشرابو څخه علاوه دنورو بيع صحيح ده لکه چې مخکې تيرسوه، ددې فايده داسوله چې دچرسو اوافيون بيع صحيح ده. ابن عابدين «درالمختار مصنف» ددې قول لاندې ليکي چې وايي چې بيله شرابو دنورو بيع صحيح ده يعنى دامام صاحب په نزد، خودده ياران دده سره اختلاف لري په بيع اوضمان دواړو کې، خوفتوى په بيع کې دامام صاحب پر قول ده او په ضمان کې ديارانو پر قول ده. مطلب داچې امام صاحب وايي بيع صحيح ده څوکه دغه شى دمشتري په لاس کې هلاک سى ضمان يې نسته، اودده ياران وايي چې بيع هم نه ده صحيح اوضمان يې هم نسته.

نوداڅنگه کيداى سى چې بيع صحيح وي اوضمان دى نه وي؟ نومعلومه سوله چې نه بيع صحيح ده اونه ضمان سته لکه دامام صاحب ياران چې وايي بل داچې خپله درالمختار مصنف په بل ځاى کې داسې ليکي: وبطل بيع مال غير متقوم كخمر وخنزير، فالمال المتقوم هو المال المباح الانتفاع به شرعا. (۲)

ترجمه: دغيرمتقوم مال بيع باطله ده، لکه شراب اوخنزير، اومتقوم مال هغه

دی چې پرهغه باندې په شریعت کې نفع اخستل جایزوی
په اول عبارت کې لیکلی دی بيله خمره دټولو بيع صحيح ده؛ دلته وایی:
دغير متقوم مال بيع باطله ده، لکه خمر اوخنزیراوبیادغه حکم نور هم عام کوی او
وايي: مال متقوم هغه دی چې شرعا نفع پر اخستل جائز او مباح وی، اوداثابته خبره
ده چې هر نشه لرونکې شی حرام دی اوپر حرام نفع اخستل جائز نه ده، نوچې نفع نه پر
اخستل کیږی هغه مال متقوم نه دی، چې متقوم نه وی دهغه بيع باطله ده، او
دباطلي بيع حکم دادی چې نه صحيح کیږی اونه یی ضمان سته، لکه دامام صاحب
یاران چې وایی:

اوبل داچې دردالمختار مصنف په بل ځای کې لیکلې دی: قال فی شرح
التنوير: (وحرّمها محمد) الأشربة المتخذة من العسل والتين ونحوهما، قال المصنف (مطلقا)
قليلها وكثيرها، وبه يفتي: ذكره الزيلعي وغيره، وقال ابن عابدين: قوله وغيره كصاحب
الملتقى والمواهب والكفاية والنهاية والمعراج وشرح المجمع وشرح درر البحار والقهستاني
والعيني حيث قالوا الفتوى في زماننا بقول محمد لغلبة الفساد، وعلل بعضهم بقوله لأن
الفساق يجتمعون على هذه الأشربة ويقصدون اللهو والسكر بشربها، اقول: الظاهر مرادهم
التحريم مطلقا وسد الباب بالكلية. (۱)

ترجمة: په شرح تنوير کې ویلی دی چې امام محمد حرام بللی دی، هغه نشه
کونکې شربتونه چې د عسلو، انځرو اوداسې نورو څخه جوړ سوی وی، مصنف
وايي مطلق حرام دی لږوی او که ډیر، اوپه همدغه قول فتوی کول کیږی، همدغه
قول زیلعی اونورو ذکر کړی دی. ابن عابدين (درد المختار مصنف) وایی: دغیره
څخه دالملتقی، المواهب، الکفاية والنهاية، المعراج، شرح المجمع، شرح درر
البحار، قهستاني اوعینی کتابونو خاوندان مراد دی، دوی ټولو ویلی دی چې زموږ

په زمانه کې فتوا د امام محمد رحمه الله تعالى عليه پر قول ده، ځکه چې فساد غالب دی، اوڅه کسانو داعلت ویلی دی چې فاسقان پر دغه نشیې شيانو راټولېږي اود دغه دچينلو مقصد لهوا ونشه ده، درد مختار مصنف وايي زه وایم چې ددوی مراد مطلق حرام والی دی، ترڅو چې دغه دروازه بالکل بنده سي.

دلته ښکاره تضاد دادي چې دمخکې ویلی دی چې فتوی د امام صاحب پر قول ده، خودلته بیا وایي فتوی د امام محمد صاحب پر قول ده، اود حنفی فقه ډیر معتبر کتابونه یی لیکلي دی چې ددوی ټولو همدغه رایه ده، اوبیا په آخرکې خپله رایه هم بیانوي چې ددوی مراد مطلق حرمت دی، نو دغه ټکر او تعارض دی.

په بل ځای کې فرمایي: أما آراء الفقهاء في حكم تعاطي هذه المخدرات من الحشيشة، والأفيون، والمورفين، والكوكايين، والهيريون، والبنج، والعنبر، والزعفران، فإن فقهاء المذاهب الأربعة متفقون على تحريم القدر المغيب للعقل من هذه المواد وما أشبهها من كل ما يغطي العقل، ويضر البدن. (۱)

ترجمه: د فقهاؤ آراء ددغه نشه لرونکو شيانو د حکم په باره کې لکه چرس، افیون، کوکاین، هیروین، بنجې، عنبر اوزعفران، بیسکه دڅلورو مذهبونو فقهاء اتفاق لری چې ددغو موادو اوددی په شان نورو دومره اندازه حرامه ده چې پر عقل پرده اچوی او بدن ته ضرر رسوی.

یوبل ځای بیا وایي: (وفي حاشية ابن عابدين .... ولا يجوز بيعها، لأن الله تعالى لما نجسها فقد أهانها والتقوم بشعرها بعزها). (۲)

ترجمه: د ابن عابدين په حاشیه (رد المحتار) کې لیکلی دی (د شرابو خرڅیدل جایزه دی، ځکه الله تعالی نجس بللی دی، نو ددوی اهانت یی وکړی، او خرڅیدل او رانیول ددوی دعزت معنی لری.

۱- تحقیق علی ردالمحتار علی درالمختار، کتاب الحدود ص ۷۶ -- ۲- رد المختار علی درمختار ج ۱۰ ص ۳۳

پہ درمختار کی چہ درد مختار متن دی لیکلی دی: و یحرم اکل البج
والحشیشۃ والأفیون، لأنه مفسدة للعقل، ویصد عن ذکر اللہ وعن الصلوۃ. (۱)
ترجمہ: دہنج، چرسو او افیون خوہل یا خکول حرام دی، خکہ دغہ عقل فاسد
کوی اود اللہ تعالیٰ د ذکر اولمانخہ خخہ یی منع کوی.
دلته پورته ذکر سوی شیانونته حرام ویل سوی دی، اود حرمت یی ہغہ علتونہ
بیان کپی دی کوم چہ رب العالمین د خمر د حرمت د پارہ بیان کپی دی، نومعلوم سو
چی تول حرام دی اود تولو د حرمت علت سرہ یو دی.
پورتنی عبارتونہ کہ پہ سطحی نظر مطالعہ سی نوہم پہ ډیر ہیکارہ ډول
ددوی ترمنع داسی تضاد او تکر معلومیری چہ ہر عالم یی درک اوفہم کولای سی.
بل کتاب چہ زموږ د علماؤ پہ منخ کپی ډیر معتبر او حکمونہ خنی اخستل
کیپی او دلیل پہ ویل کیپی او دہغہ پہ فتوا او حکمونو کپی ہم ہیکارہ اختلاف دی
لکہ داچہ وایی: سوال: مسلمان کولفون، چرس، اور کوکین کا تجارت کرنا اور اس سے منافع حاصل
کرنا اپنی ضروریات زندگی میں صرف کرنا شریعت محمدی سے جائز ہے یا نہیں؟ اور اگر کوئی اسی تجارت میں
سے کسی دوسری مسلمان کے دعوت کری اس شخص کو باوجود علم ہونے کے دعوت کھانا جائز ہے یا نہیں؟ (۱)
ترجمہ: مسلمان تہ دافیون، چرسو او کوکینو تجارت کول اودہغہ خخہ
د حاصل سوی منافع باندی خپل دژوندانہ ضرورتونہ پورہ کولو حکم پہ محمدی
شریعت کپی خخہ دی؟ جائز دی کہ ناجائز دی؟ اوکہ د داغہ تجارت د مال خخہ د بل
مسلمان دعوت یا میل مستیا و کپی نوہغہ سپری تہ د علم او خبر تیا سرہ دہغہ دعوت
خوہل جائز دی کہ نہ؟

جواب: افون، چرس اور کوکین یہ تمام چیزیں پاک ہیں اور انکا دوا میں خارجی استعمال جائز ہے،

۱- الدر المختار شرح تنویر الابصار ص ۶۷۸ -- 1- کفایت المفتی ج ۹ کتاب الحظر والاباحہ.

نشہ کی غرض سے ان کو استعمال کرنا ناجائز ہے، مگر ان سب کی تجارت بوجہ فی الجملہ مباح الاستعمال ہوئے کی مباح ہے، تجارت تو خمر اور خنزیر کی حرام ہے، کہ ان کا استعمال خارجی بھی ناجائز ہے۔ محمد کفایت اللہ کان اللہ، دہلی

ترجمة: افیون، چرس او کوکین دغہ تول پاک دی او پہ خارجی دواء کی ددوی استعمال جائز دی، دمنشی پہ غرض ددوی استعمال جائز نہ دی، مگر ددوی تولو تجارت دغہ وجہی مباح او جائز دی تجارت خود شرابو او خنزیر حرام دی خُکھ چہی دھغوی خارجی استعمال ہم جائز نہ دی۔

خوپہ دغہ لاندی فتویٰ بیا ددی خُکھ خلاف دہ:

سوال: گانجا، لفون، چرس، بھنگ ان چاروں کی متعلق شریعت کا کیا حکم ہے حرام ہے یا مکروہ؟
ترجمة: دگانجا، افیون، چرس او بنگو پہ بارہ کی دشریعت خُکھ حکم دی حرام دی کہ مکروہ؟

جواب: گانجا، چرس، لفون، بھنگ یہ سب چیزیں ناپاک نہیں ہے، ان کا کھانا تو حرام ہے اسلیئے کہ نشہ لانی والی ہے، یا نشہ جیسے آثار و نتائج پیدا کرتی ہیں۔ (1)

ترجمة: گانجا، چرس، افیون او بنگ دغہ تول شیان ناپاک نہ دی، دھغوی خورل حرام دی خُکھ چہی نشہ لری او یا دمنشی پہ شان آثار لری۔

ملاحظہ: دکفایۃ المفتی دغہ پورتنی حکم دیوبل حکم سرہ تضاد لری لکہ چہی وایی: سوال: خمر او دیگر مسکرات بغرض سکر حرام ہے؟ یا کوئی اور وجہ سے؟ اگر بغرض سکر حرام ہے تو بغرض دوا استعمال کی کیوں اجازت دی گئے حلا کی حدیث میں ممانعت موجود ہے (لا شفاء فی الحرام)؟ (2)

ترجمة: نشہ او نور نشہ کونکی شیان دمنشی پہ وجہ حرام دی کہ بلہ وجہ دہ؟ کہ دمنشی پہ وجہ حرام دی نو ددواء دپارہ ولی د استعمال اجازہ ور کول سوی دہ پہ

1- کفایت المفتی کتاب الحظر والاہامۃ -- 2- کفایت المفتی ج ۶ کتاب الحظر والاہامۃ

داسی حال کي چي په حديث کي ممانعت موجود دي، (په حرامو کي شفاء نسته).
 جواب: خمر اور ديگر مسکرات حرام هي، ان کو بغرض سکر استعمال بهي حرام هي، اور بغرض دوا بهي استعمال کرنا حرام هي. لکن اسي حالت مين که کسی کو مرض مهلک لاحق هو اور وه تمام صور تين دوا علاج کا ختم کر چکا هو، اور طبيب مسلم حازق نے بتايا هو که اب تير علاج خمر يا تاڙي کي سوا اور کچي نهيں تو اس کو خمر يا تاڙي کا استعمال کرنا مباح هو جاتا هے، جيے مضطر کو خنزير کھا لینا يا خمر کي ذريعه سے حلق ميں پھنسا هوا لقمه جب که جان کا خوف هو تار لینا مباح هو جاتا هے.

حديث جو سوال ميں مذکور هے اسکا مطلب يه هے که بغير ايسے ضرورت کي خمر کو دواء استعمال کرنا حرام هے، اور جب شفاء کا انحصار خمر ميں هو جائي تو وه حرام نهيں رھتے بلکہ مباح هو جاتي هے، لھذا لا شفاء في الحرام اس پر عائد نهيں هوتا، اور بعض منافع کا خمر ميں هونا قرآن سے ثابت هے، (قل فيھما اثم كبير (منافع للناس) مگر قلبه مضرت کي وجہ سے اسکو عام حالات ميں حرام فرما ديا هے، اضطراب و انحصار شفاء کي حالت مستثنی هے جيسي خنزير عام حالات ميں حرام مگر اضطراب ميں مباح هو جاتا هے، پس ميراجواب ان تمام قيود کي ساتھ جو ميں نے لکھی تھيں صحیح هے. (1)

ترجمة: شراب اونور نشہ لرونکي شيان حرام دي، دنشي دپارہ استعمال هم حرام دي اود دواء دپارہ استعمال هم حرام دي، خو په داسي حال کي چي يو څوک په داسي هلاکونکي ناروغی اخته وي چي ددواء او علاج ټول صورتونه يي ختم کړي وي، اوبيا يوبنه تجريبه کار مسلمان طبيب ورته ووايي چي اوس ستا علاج په شرابو يا افیون سره دي ددي نه علاوه په بل هيڅ شي سره نه کيږي، نوده ته د شرابو او افیون استعمال مباح گرځي، لکه چي مضطر ته د خنزير خوړل يا د شرابو په ذريعه په ستوني کي بنده سوی گوله تيروول کله چي ژوند ته خطره وي نو خوړل مباح دي.

په سوال کې چې کوم حدیث ذکر سوی دی، دهغه مطلب دادی چې بيله داسې ضرورته شراب ددواء دپاره استعمال حرام دی، اوکله چې دشفاء انحصار پرشرابو وسی نویي احرام نه دی بلکه مباح گرځي، نوځکه پردغه باندې د(لاشفاء فی الحرام) اطلاق نه کول کېږي، اودشرابوڅه منافع په قرآن ثابت دی ځکه وايي (قل فیهما اثم کبير ومنافع للناس) خوداچې په شرابو کې ضرر غالب وو نوځکه یې په عام حالاتو کې حرام وگرځول، خودضرورت په وخت کې مباح گرځي، نورماجواب ددغو ټولو قیدونو سره چې مالیکلی دی صحیح دی.

ملاحظة: که یو عالم په غور مطالعه وکړي نونه یوازې داچې دده دخپل داول، دویم اودریم جوابونو ترمنځ تضاد اواختلاف دی بلکه دمخکنیو ذکرسوی عربی کتابونو اوحکمونو سره هم په ښکاره ډول تضاد اواختلاف معلوم دی، چې کله وایی مباح دی اوکله وایی حرام دی، حال داچې یوشی په یوه حال کې حلال او احرام نسی کیدلای. اومورمخکی یومستقل عنوان (ضرورت څه ته وایی) جوړکړی اوپه هغه کې موپه ډیر تفصیل اودلایلو ثابته کړله چې ناروغی داسی ضرورت نه دی چې دحرامو خوړل ورته جایز سی، که وهغه ته مراجعه وسی نوموضوع ښه روښانه کېږي. که داغه فتوی درد محتار دفتوی سره مطالع کړو نو تضاد یې نورهم ښکاره کېږي هغه داچې درد محتار مصنف په خپل یو کتاب کې داسی لیکلی دی: قال الحنفیة: يجوز التداوی باحرم إن علم یقیناً أن فيه شفاء، ولا یقوم غیره مقامه، أما بالظن فلا یجوز، وقول الطیب لا یحصل به الیقین، ولا یرخص التداوی بلحم الخنزیر وإن تعین. (۱)

ترجمة: حنفی عالمانو ویلی دی: چې په حرامو سره علاج اوتداوی کول جایز ده، که یقینی معلومه سی، چې په دغه دواء کې شفاء ده، اوبل شی ددی پرځای نسی دریدلای، خو په گمان باندې جایز نه دی، اودطیب په قول سره یقین نه حاصلېږي،

اودخنزیر پہ غوبنو تداوی کول جایز نہ ده که څه هم دامعلومه سی چې په دغه کې علاج سته.

په اوله فتوی کی لیکلی دی دطیب په قول یقین حاصلیری خوبه دویمه فتوی کی لیکلی دی چې دطیب په قول یقین نه حاصلیری، مهمه نکته: داچی په شرابو هم دگولی تیریدل جایز کری دی، حال داچی دغه هم یونوعه علاج دی، نوکه د علاج دپاره دشرابو چنبیل جایز سی نوددغی فتوی لمخی دشرابو جوړیدل، تجارت اوداسی نور ټول جایز بلل کیږی، نوهم دزکات ورکول اوداسی نورو ټولو دجواز حکم ورکول کیدایسی، حال داچی داسی قول په هیڅ دین اومذهب کی صحیح نه دی اونه چا داسی قول کری دی.

راسی چې دیوبل کتاب فتواوو اوسوال اوجواب ته هم یو نظر وکړو چې هغوی څومره تضاد اواختلاف لری، اوڅلگونه څنگه حکمونه ورکوی.

سوال ایک شخص لږون کا کار بار کرتا ہے تو اس کے مال پر زکات واجب ہے کہ نہیں؟
ترجمہ: سوال یوسری دافیون کاروبار کوی نودهغه په مال کې زکات واجب دی که نه؟

جواب: هرده چیز چکا خارجی استعمال هوتا هو تو اس کے کاروبار میں کوئی شرعی قباحت نہیں ہے اسلئے لږون کا کاروبار درست ہے، اور اس کے مالیت میں زکوات بھی واجب ہے، البته بہتر یہ ہے کہ اگر کوئی اور کاروبار مل جانی تو اسکو ترک کر دی. (۱)

جواب هر هغه شی چې دخارجی استعمال دپاره وی نودهغه په کاروبار کې هیڅ بدی نسته، نوڅکه دافیون کاروبار صحیح دی اودهغه په مالیت کې زکات هم واجب دی، البته ښه داده که بل کاروبار ورپیدا سی نودغه کاروبار دی پرېږدی. که دفتاوی حقانیه دغه فتواددی ددوهمی فتوی سره مطالعه سی نوهم

دیر تضاد او ټکر سره لری لکه چې وایی: سوال افیون کی کاشت کا شرعی نکتہ نظر سے کیا حکم ہے؟
ترجمہ: سوال: دافیون کنست دشریعت دنظرہ څه حکم لری؟

جواب: افیون ایک ایسی چیز ہے جس سے عصر حاضر میں خطرناک اور مہلک ترین نشیات (یعنی ہیروین) تیار کی جاتی ہے جس سے پوری دنیا تباہی اور بربادی کے پیٹ میں ہے، اور اسکے معطر محض ہونی پر اقوام عالم متفق ہیں، اسیلئے اسکے کاشت اوخرید و فروخت کی جواز کی کوئی خاص دلائل نہیں پائی جاتی ہے، بلکہ عام اقوال اس کی حرمت کا مؤید ہیں، تاہم اگر افیون کا استعمال دوائی تک محدود ہو یا تخم افیون (خشخاش) حاصل کرنا مقصود ہو تو ان ضروریات کی مطابق محدود پیمانی پر اس کی کاشت کے گنجائش پائی جاتی ہے، لیکن معاشرہ میں یہ نیت بہت کم پائی جاتی ہے۔ (۱)

جواب: افیون یو داسی شی دی چې په اوسنی زمانه کې دیر خطرناک او هلاکونکې نشه کونکې شی ځنی جوړیږي لکه هیروین، چې دهغه پوجه ټوله دنیا د تباہی او بربادی سره مخامخ ده، او ددی پر خالص ضرر باندې ټوله دنیا متفقہ ده، ځکه ددوی دکنست او خرڅولو او رانیولو پر جواز باندې خاص دلائل نسته، بلکې عام قولونه ددی پر حرام والی دلالت کوی، که دافیون استعمال یوازې ددواء دپاره یاد افیون د تخم (خشخاش) د حاصلولو دپاره وی نو بیا په لږ اندازہ دکنست کولو دپاره څه لاره پیدا کیدلای سی، خو په ټولنه کې داسې نیت کول دیر کم دی.

نه یوازې دا چې دخپلی مخکنی فتوی سره تضاد او ټکر لری بلکې په افیون کې دزکات د وجوب حکم یی هم ورکړی او دافیون تجارت یی جایز بللی دی، حال دا چې موږ مخکې ثابته کړه چې افیون نشه لری او هر شی چې نشه لری حرام دی، او په حرام مال کې زکات ورکول حرام دی، ځکه چې زکات په حلال مال کې واجب دی، هر څوک یی په خپله تضاد مطالعہ کولای سی.

دلوستونکو د استفادی او مطالعی دپاره دڅه نور وکتا بونو حکمونه او فتوی
لیکم چې لوستونکې دوخت د علماؤ حکمونه وگوري او صحیح لاره پیدا کړي.
سوال: افیون مال متقوم څه اوړاس میں عشر واجب ہے یا نہیں؟ جواب: اس صورت میں صحیح
یہی معلوم ہوتا ہے کہ افیون مال متقوم ہے اور اسمیں عشر واجب ہے۔ (1)

ترجمہ: سوال افیون مال متقوم دی اوپه دغه کې عشر واجب دی که نه؟ جواب
په دغه کې صحیح داسې معلومیږي چې افیون مال متقوم دی اوپه دغه کې عشر
واجب دی.

ملاحظه: موږ مخکې د معتبرو کتابونو په حواله ولیکل چې متقوم مال هغه
دی چې په شریعت کې نفع پراختل جایز وی او فیون یو نشه کونکې شی دی حرام
دی نوځکه په شریعت کې نفع پراختل جائز نه ده، نو متقوم مال نه دی، نو دی بی
دلیلہ څنگه مال متقوم ورته وایي؟

افیون کا خرید و فروخت دوائی کیلے جائز ہے دوائی کا علاوہ افیون کا خرید و فروخت مکروه تحریمی ہے۔ (2)
ترجمہ: ددواء دپاره دافیون خرڅول اورانیول جایز دی، خوددواء نه بغیر
دافیون خرڅول اورانیول تحریمی مکروه دی.

ملاحظه: موږ مخکې په ډیرو دلیلونو ثابته کړه چې افیون نشه لری اوهرشی
چې نشه لری هغه حرام دی اوپه حرام باندې علاج کول جایز نه دی. بل دا که افیون ته
علاج دپاره عامه اجازه ورکول کیږي نو شرابو ته هم څه فقهاؤ ددواء دپاره د استعمال
اجازه ورکړی ده وایي که دانسان په ستونی کې گوله بنده سی نود تیریدلو دپاره
د شرابو غرف کولای سی، نوداخو هم یو قسم علاج دی، نود شرابو تجارت، اوپه
هغوی کې زکات ورکول هم باید جائز سی حالانکې داسې قول په هیڅ کتاب کې
هیڅ عالم نه دی کړی.

سوال: لفون اوتماکو میں عشر واجب ہے . (۱)

ترجمة: په افیون اوتماکو کې عشر واجب دی.

دخیرالفتاوی مصنف دی ته کتلی دی چې دافیون کبست دمقاصدو څخه دی دتوابعو څخه نه دی او په مقاصدو کې زکات واجب دی، خوده دغه بحث نه دی کړی چې دافیون استعمال شرعا جائز دی که نه؟ اوافیون نشه لری که نه؟ که هرځای په مقاصدو کې زکات واجب وی، نوپه شرابو اود شرابو په تجارت کې به هم زکات واجب وی، ځکه چې هغه هم دتاجر په مقاصدو کې شمار دی، بله دا چې موږ مخکې ثابت کړله چې عشراوزکات په حلال مال کې واجب دی په حرام کې واجب نه دی.

لفون کا زکوات کی بجائی قیمت بھی جایز ہے، اس عبارت سے لفون کی تجارت، زراعت اور

زکوات سب جایز معلوم ہوتی ہے. (۲)

ترجمة: دافیون دزکوات پرځای قیمت ورکول هم جایز دی، ددغه عبارت څخه

دافیون تجارت، کبست، اوزکات ورکول ټول جایز معلومیږی.

اول که په پورته ذکرسوی ټولو فتاوی کی وگورو نونه یوازی داچې دوی پخپلو مینځو کې یو دبل سره تضاد اوتکرلری بلکې دهغو صریحو اوواضحو حدیثونو اودلائلو سره هم تضاد اوتکرلری چې مخکې موږ په ډیر تفصیل سره ذکر کړی اولیکلی دی.

ددغو ذکرسوی فتواو سره که دحنفی فقهی دیوبل کتاب فتوا هم ورسره یو

ځای مطالعه سی نو نورهم موضوع به روښانه کیږی لکه چې وایی: قال الحنفیة: يجوز

التداوی باغرم إن علم یقینا أن فیہ شفاء، ولا یقوم غیره مقامه، أما بالظن فلا یجوز، وقول

الطیب لا یحصل به الیقین، ولا یوخص التداوی بلحم الخنزیر وإن تعین. (۳)

۱- غیرالفتاوی ج ۳ ص ۳۹۳ ۲- امدالافتاوی ج ۲ ص ۶۰

۳- ائلهیه العلامیه للعلامة الشیخ علاء الدین عابدین. ص ۲۵۱

ترجمة: حنفی عالمانو ویلی دی چې په حرامو سره علاج اوتداوی کول جایز ده: که یقینی معلومه سی، چې په دغه حرامو کې شفاء ده، اوبل شی ددی پرځای نسی دریدلای، خو په گمان باندې جایز نه دی، اودطیب په قول سره یقین نه حاصلیږی، اودخنزیر په غوښو تداوی کول جایز نه ده که څه هم دغه معلومه سی چې په دغه کې علاج مته.

په پورتنی فتوی کی وایی چې په علم یقین معلوم سی اودطیب په قول سره علم یقین نه حاصلیږی نو دا معلومه نه ده چې دچاپه قول سره علم یقین حاصلیږی؟ اومخکی دکفایة المفتی په فتوی مولانا کفایت الله صاحب لیکلی وه که مسلمان پوه طبیب په قول افیون خوڅه بلکی په شرابو هم علاج اوتداوی کول جایز بللی دی، بل داچې په اول کې وایی په مطلق حرام سره تداوی کول جایز ده خو په آخر کې وایی دخنزیر په غوښو سره تداوی کول جایز نه ده که څه هم په یقین معلوم سی.

دپورتنی څه تفصیل څخه وروسته زما په فکر داخلاف یوازنی وجه داده چې دغه ټولی فتواوی بی دلیل اوشخصی قولونه دی، که دلیل ورسره وای نو دومره زیات تعارض اواختلاف به نه وای، ځکه دلیل دحکم دپاره معیار دی، نو ځکه دوخت علماء اومفتیان باید په خپلو فتواوو اوحکمونو کې غور وکړی، او بیله دلیل یوچاته حکم ورنه کړی، ځکه بیله شرعی دلیل فتوی یا حکم ورکولو په هکله رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنْقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ: «يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الْوَتْنَ»، وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءةٍ: {اتَّخَذُوا أَحِبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ} [التوبة: ۳۱]، قَالَ: «أَمَّا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ، وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلَّوْا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوْهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوْهُ». (۱)

ترجمة: عدی بن حاتم روایت کوی چې زه نبي صلی الله عليه وسلم ته راغلم او زما په غاړه صلیب وو، نوده راته وویل ای عدی دغه بت دخپله ځانه لیری کړه، اوما اوریدل چې ده دسورة براءة دغه آیت وایه (دوی بیلله الله څخه خپل ملایان او خپل پیران په خدایي نیولی وه)، ده صلی الله عليه وسلم ویل: داسې نه وه چې دوی دهغوی عبادت کوی، بلکې داسې وه چې هغوی به دوی ته کوم شی حلال کړی هغه به یی حلال بالی او چې کوم شی به یی ورته حرام کړی هغه به یی حرام بالی.

بله مهمه خبره داده چې علماء په عامه توګه او مفتیان په خاصه توګه د نبي کریم صلی الله عليه وسلم وارثان دی ځکه یو حدیث کې راغلی دی:

عَنْ كَثِيرِ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي الدَّرْدَاءِ، فِي مَسْجِدِ دِمَشْقَ فَبَجَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ: إِلَيَّ جِئْتُكَ مِنْ مَدِينَةِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَدِيثٍ بَلَغَنِي، أَنَّكَ تُحَدِّثُهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا جِئْتُ لِحَاجَةٍ، قَالَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضًا لَطَالِبِ الْعِلْمِ، وَإِنَّ الْعَالَمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ، وَمَنْ فِي الْأَرْضِ، وَالْحَيَّاتُ فِي جَوْفِ الْمَاءِ، وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالَمِ عَلَى الْعَابِدِ، كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ، وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا، وَلَا دِرْهَمًا وَرَثُوا الْعِلْمَ، فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ» (۱).

ترجمة: کثیر بن قیس وایی زه ددمشق په مسجد کې ناست وم چې یوسړی راغلی او وی ویل: ای ددرداء پلاره زه درسول الله صلی الله عليه وسلم دښار څخه دیوحدیث دپاره راغلی یم، زه خبرسوی یم چې ته یی درسول الله صلی الله عليه وسلم څخه روایت کوی، زه دهیڅ بل حاجت دپاره نه یم راغلی، نوده ورته وویل چې مادرسول الله صلی الله عليه وسلم څخه اوریدلی دی چې ده ویل: څوک چې پر

داسې لاره ولاړه سې چې په هغه کې علم غواړي، الله تعالى به دده دپاره دجنت لاره آسانه کړي، او بيشکه ملائکې دده درضاء دپاره خپل وزرونه غوړوي، او بيشکه هغه چې په اسمانونو او مځکې کې دی اودابو دنس ماهيان دعالم دپاره بخښنه غواړي، بيشکه دعالم فضل پر عابد باندې دومره دی لکه دڅوارلسم سپوږمۍ پر نورو ستورو باندې، او بيشکه عالمان دنيانو وارثان دي، اونبيان هېڅ دينار اودرهم په ميراث نه دی پری ايښی بلکه ددوی ميراث علم دی، چا چې علم واخستی نو هغه پوره برخه واخستله.

دپورتنیو حدیثونو څخه ثابتې سوله چې حلال او حرام هغه دی چې الله تعالى اودهغه رسول صلی الله علیه وسلم ورته حلال یا حرام ویلی وي، دخپله ځانه په خپله خوښه بېله شرعي دليله ویو شی ته حلال یا حرام ویل جائز نه دی، ځکه الله تعالى په خپل کتاب قرآن مجید کې مومنان دداسې کولو څخه منع کوي او فرمایي:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرُمُوا طَيِّبَاتٍ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْشَأَ بِهِ مُؤْمِنُونَ. (۱)

ترجمه: ای مومنانو تاسو مه حراموې هغه پاک شيان چې الله تعالى تاسو ته حلال کړي دي، او تاسو دالله تعالى ترحدودو تیري مکوي، بيشکه الله تعالى تیري کونکې نه خوښوي. او تاسو دهغو پاکو او حلالو څخه خوراک کوي چې الله تاسو ته په رزق درکړی دی او تاسو دهغه الله څخه وبیرېږي چې ايمان مو پر راوړی دی.

بل دا چې دپورتنیو فتاواوو په هکله پوښتنه کیږي چې ددغو حکمونو په هکله ددوی سره دشرعي اوفقهې دلائلو څخه دليل سته که نه؟ که وی نو ولی یی نه دی لیکلی، که لیکلی وای نو دحکم کولو تقاضا به پوره سوی وای، که نه وی ورسره نویيادومره لوی حکمونه بی دليله څنگه کوي؟

که پورته ذکرسوی حکمونو ته وگورو نو دغه ټوله د حنفی فقه د اصولو څخه هم خلاف دی ځکه د اصولو په یو کتاب کې داسې لیکلی دی:

لايجوز للمفتي أن يفتي بأحكام عن غيره بل إنما يفتي باجتهاده، لأنه إنما سئل عنه ولم يسئل عن قول غيره، وإن سئل أن يحكي قول غيره جازت حكايته، ولو جاز للمفتي أن يفتي بالحكاية جاز للعامة أن يفتي بما يجده في كتب الفقهاء ..... (۱)

ترجمه: مفتی ته جایز نه ده چې د بل په حکمونو فتوی ورکړي، بلکې دی به په خپل اجتهاد فتوی ورکوي، ځکه دده څخه فتوی غوښتل سوی ده د بل د قول غوښتنه نه ده سوی، او که دده څخه داسې پوښتنه وښی چې ماته د بل د قول حکایت وکړه نو بیا دته حکایت کول جایز دی، او که مفتی ته د بل په حکایت فتوی ورکول جایز سی نو بیا عامی ته هم جایز وی چې په هغه څه فتوی ورکړي چې د فقهاؤ په کتابونو کې لوستلی وی.

د بی دلیل فتواو څخه ځان ساتنه

نبي کریم صلی الله علیه وسلم او دده اصحابانو رضوان الله تعالی علیهم دبی دلیل فتواگانو په هکله دا جتناب او پرهیز لارښودنه کړې ده او فرمایي:

۱- عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَجْرُكُمْ عَلَى الْفُتَيَّا، أَجْرُكُمْ عَلَى النَّارِ». (۲)

ترجمه: عبید الله بن ابی جعفر روایت کوي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایي: ستاسو څخه پرفتوا ډیر جرات کونکې د دوزخ پراور ډیر جرات کونکې دی.

۲- عَنْ قُوتَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِلْمَا أَخَافُ

۱- قواطع الأدلة في الأصول ج ۲ ص ۳۶۲

۲- مسند الدارمي ص ۲۶ کتاب المقدمة

عَلَى أُمَّتِي الْأُئِمَّةَ الْمُضِلِّينَ». (۱)

ترجمة: ثوبان رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چي نبی صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: بیشک زه دخپل امت پر گمراه کونکو امامانو بیریدم.

۳- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الْأُئِمَّةَ الْمُضِلِّينَ». (۲)

ترجمة: ابی درداء وایی: رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: بیشک چي زمانه بیریدونکي حالت پرتاسو باندی زمانه امت گمراه کونکی امامان دی.

۴- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَفْتِيَ بِفُتْيَا مَنْ غَيْرِ نَبِيٍّ، فَإِنَّمَا إِيْمُهُ عَلَى مِنْ أَفْتَاهُ». (۳)

ترجمة: ابوهريرة رضي الله عنه روایت کوی چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: خوک چي بیله علمه فتوی ورکوی نوبیشک دهغه گناه پر هغه فتوا ورکونکي ده.

دعلم خخه دخلورو دلیلونو خخه یو دلیل مراد دی، اوکه بی دلیل غلته فتوا چاته ورکړی او هغه عمل په وکړی نو دهغه گناه پرفتوا ورکونکي ده پر عمل کونکي نسته. ځکه عمل کونکي خو دالله تعالی دحکم مطابق دعالم خخه پوښتنه وکړه، داچي هغه غلته فتوا ورکړه اوده عمل په وکړی نو گناه پرفتوا ورکونکي ده.

۵- عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ حُذَيْفَةَ قَالَ: قَالَ حُذَيْفَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "إِنَّمَا يُفْتِي النَّاسَ أَحَدُ ثَلَاثَةٍ: رَجُلٌ عَلِمَ نَاسِيخَ الْقُرْآنِ مِنْ مَتَسُوخِهِ، " قَالُوا: وَمَنْ ذَلِكَ؟ قَالَ: عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، قَالَ: «وَأَمِيرٌ لَا يَجِدُ بُدًّا، أَوْ أَحْمَقٌ مُتَكَلِّفٌ» ثُمَّ قَالَ مُحَمَّدٌ: فَلَسْتُ بِوَاحِدٍ مِنْ هَذَيْنِ، وَأَرْجُو أَنْ لَا أَكُونَ الثَّالِثَ. (۴)

۱- سنن الدارمی کتاب المقدمة غیر ۲۱۴ ص ۳۲ ۲- سنن الدارمی غیر ۲۱۷ ص ۳۲

۳- سنن الدارمی کالمقدمة ۴- سنن الدارمی باب کراهية الفتيا.

ترجمة: ابی عبیده دحذیفه زوی روایت کوی چي حذیفه رضی الله تعالی عنه وفرمایل: بیشکه خلگوته فتوا دری کسان ورکوی: یوهغه چي دقرآن خخه ناسخ او منسوخ ورمعلوم وی، نو دوی ورته وویل هغه به خوک وی؟ ده ورته وویل عمر بن خطاب، دوهم هغه امیر دی چي چاره نلری، دریم بي عقل دی، اوبیامحمد وویل ددغه دوو خخه نه یم او هیله لرم چي دریم هم نه سم.

۶- عَنْ زِيَادِ بْنِ حُدَيْرٍ، قَالَ: قَالَ لِي عُمَرُ: «هَلْ تَعْرِفُ مَا يَهْدُمُ الْإِسْلَامَ؟» قَالَ: قُلْتُ: لَا، قَالَ: «يَهْدُمُهُ زَلَّةُ الْعَالِمِ، وَجِدَالُ الْمُنَافِقِ بِالْكِتَابِ وَحُكْمُ الْأُمَمَةِ الْمُضِلِّينَ». (۱)

ترجمة: زیاد بن حدیر وایی: ماته عمر رضی الله تعالی عنه وویل: ایا ته په هغه پوهیږی چي اسلام نړی وی؟ ما ورته ویل: یا، ده ویل: د عالم خطاوتل، د الله په کتاب کي د منافق مناقشه کول، د گمراه کونکو امامانو حکمونه کول، اسلام نړوی.

۷- عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، حَدَّثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ، قَالَ: كَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، إِذَا وَرَدَ عَلَيْهِ الْخَصْمُ لَظَرَ فِي كِتَابِ اللَّهِ، فَإِنْ وَجَدَ فِيهِ مَا يَقْضِي بَيْنَهُمْ، قَضَى بِهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْكِتَابِ، رَعِلَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ الْأَمْرِ سُنَّةً، قَضَى بِهِ، فَإِنْ أَغْيَاهُ، خَرَجَ فَسَأَلَ الْمُسْلِمِينَ وَقَالَ: «أَتَانِي كَذَا وَكَذَا، فَهَلْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي ذَلِكَ بِقَضَاءٍ؟» فَرُبَّمَا اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّفَرُ كُلُّهُمْ يَذْكُرُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ قَضَاءٌ، فَيَقُولُ أَبُو بَكْرٍ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِينَا مَنْ يَحْفَظُ عَلَيَّ نَبِيًّا»، فَإِنْ أَغْيَاهُ أَنْ يَجِدَ فِيهِ سُنَّةً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، جَمَعَ رُءُوسَ النَّاسِ وَخِيَارَهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ، فَإِذَا اجْتَمَعَ رَأَيْتُهُمْ عَلَى أَمْرٍ، قَضَى بِهِ. (۲)

ترجمة: میمون بن مهران وایی: ابوبکر رضی الله تعالی عنه ته به چي کله د فیصلی دپاره دعوی راغله نو ده به اول د الله تعالی په کتاب کي کتل، نو که په هغه

۱- سنن الدارمی نمبر ۲۲۰ ص ۳۳

۲- سنن الدارمی نمبر ۱۶۳ ص ۲۷

کې هغه څه وه چې ددوی په منځ کې حکم په وکړی نو په هغه به یې حکم وکړی، که به دالله تعالی په کتاب کې نه وه، نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم کوم حدیث به دده سره وو په هغه به یې حکم وکړی، که به په هغه کې دده سره نه وو، نو راوبه وتی دمسلمانانو څخه به یې پوښتنه کوله چې ماته فلانی فلانی مسئله راغلی ده، ایا تا سوله معلومه ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په داسې مسئله کې حکم کړی وی؟ ډیر ځله به داسې وو چې ډیر خلک به رایوځای سوله اوهریوه به هغه څه یادول چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به حکم په کړی وو، نو ابوبکر رضی الله تعالی عنه به وویل هغه الله تعالی ته دی حمد وی چې په موږ کې داسې څوک سته چې زموږ د نبی حکمونه یې ساتلی دی، که به بیا هم معلوم نه سو چې په دغه کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث سته، نو بیا به یې مشران او مخور خلک راټول کړل دهغوی سره یې مشوره وکړله چې پر کوم شی به دهغوی رایه یوځای سوله نو په هغه به حکم وکړی.

۸- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «مَنْ أَفْتَى بِفُتْيَا يُعْتَمَدُ عَلَيْهَا، فَإِثْمُهَا عَلَيْهِ». (۱)

ترجمه: ابن عباس رضی الله تعالی عنهما وایی: چا چې بيله علمه، بی دلیله فتوا ورکړله نو دهغه گناه پرفتوا ورکونکې ده.

۹- عَنْ يَحْيَى قَالَ: قُلْتُ لِلْقَاسِمِ: مَا أَشَدُّ عَلَيَّ أَنْ تُسْأَلَ عَنِ الشَّيْءِ لَا يَكُونُ عِنْدَكَ، وَقَدْ كَانَ أَبُوكَ إِمَامًا، قَالَ: «إِنْ أَشَدُّ مِنْ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ مَنْ عَقَلَ عَنِ اللَّهِ أَنْ أَفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَوْ أَرْوِي عَنْ غَيْرِ ثِقَةٍ». (۲)

ترجمه: يحيى وایی ما قاسم ته وویل: پرما دغه ډیره سخته ده چې ستا څخه پوښتنه وسی اوته ورته وایی ماته ته ده معلومه، حال دا چې ستا پلار امام وو، دی وایی پرما دالله تعالی په نزد دغه ډیره سخته ده چې بيله علمه فتوا ورکړم او یا دغیر

ثقه خخه روایت و کرم.

۱۰- عَنْ ابْنِ الْمُتَكِدِرِ، قَالَ: إِنَّ «الْعَالَمَ يَدْخُلُ فِيمَا بَيْنَ اللَّهِ وَبَيْنَ عِبَادِهِ، فَلْيُطْلَبْ لِنَفْسِهِ الْمَخْرَجُ». (۱)

ترجمة: ابن منکدر وایی: بیشکه هغه عالم چی دالله تعالی اودهغه دبندهگانو په منځ کې ځان اچوی، نو هغه دی دخپل ځان دپاره دخلاصون لاره پیدا کړی
۱۱- عَنْ شَقِيقٍ قَالَ: سَأَلَ عَبْدُ اللَّهِ عَنْ شَيْءٍ فَقَالَ: «إِنِّي لَأُكْرَهُ أَنْ أَحِلَّ لَكَ شَيْئًا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكَ، أَوْ أَحْرَمَ مَا أَحَلَّهُ اللَّهُ لَكَ». (۲)

ترجمة: شقیق وایی د عبدالله خخه دیوشی پوښتنه وسوله، نو ده ورته وویل
بیشکه زه ناخوښه گنم چې یوشی تاته حلال کړم اوهغه الله تعالی پرتا حرام کړی وی، یازه یوشی تاته حرام کړم اوهغه الله تعالی تاته حلال کړی وی.
۱۲- عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: «إِنَّ الَّذِي يُفْتِي النَّاسَ فِي كُلِّ مَا يُسْتَفْتَى لَمَجْتُونٌ». (۳)
ترجمة: ابن مسعود رضی الله تعالی عنه وایی: بیشکه هغه څوک لیونی دی چې خلکو ته په هرڅه کې فتوا ورکوی.

امام شعبی رضی الله تعالی عنه وایی: عَنْ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: وَاللَّهِ «لَنْ أَخْذُلَكُمْ بِالْمَقَاسِ، لَتَحَرُمَنَّ الْحَلَالُ، وَلَتَحِلَّنَّ الْحَرَامُ». (۴)

ترجمة: دشعبی خخه روایت دی وایی: په الله تعالی قسم که تاسو په قیاسونو باندی عمل شروع کړی نو په تحقیق تاسو به حلال حراموی او په تحقیق تاسو به حرام حلالوی.

۱- سنن الدارمی کتاب المقدمة ص ۲۲ نمبر ۱۱۸

۲- سنن الدارمی کتاب المقدمة نمبر ۱۴۸ ص ۲۴

۳- سنن الدارمی کتاب المقدمة نمبر ۱۷۶ ص ۲۹

۴- سنن الدارمی ج ۱ ص ۲۸۱

۱۳- عَنْ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ: أَوَّلُ مَنْ قَاسَ إِبْلِيسُ، وَمَا عُبِدَتِ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ إِلَّا بِ

الْمُقَاسِ (۱)

۱۴- عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: «إِيَّاكُمْ وَالْمُقَاسَةَ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَنْ أَخَذَكُمْ بِالْمُقَاسَةِ

لَتُحِلَّنَ الْحَرَامَ وَلَتُحَرِّمَنَّ الْحَلَالَ، وَلَكِنْ مَا بَلَّغَكُمْ عَنْ حَفِظَ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاعْمَلُوا بِهِ». (۲)

ترجمة: دشعبي رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخہ روایت دی چې ده ویله: زمادی په الله تعالی قسم وی که تاسو په ډیرو قیاسونو عمل شروع کړی نو حرام به حلال کړی او حلال به حرام کړی، خو هغه څه چې تاسوته رسیدلی دی، د محمد صلی الله علیه وسلم د اصحابو خخه چې هغوی یاد کړی دی نو په هغه عمل کوی.

دبی دلیله فتوا په هکله اوزاعی وایی: عن الاوزاعی قال من اخذ بنواذر العلماء

خرج من الاسلام. (۳)

ترجمة: د اوزاعی خخه روایت سوی دی چې ده ویل: چا چې د علماؤ په نادرو

قولونو عمل کول شروع کړل نو هغه د اسلام خخه ووتی.

۱۵- حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: أُبَيْتُ اللَّهُ كَانَ يُقَالُ: «وَيْلٌ لِلْمُتَفَقِّهِينَ لِغَيْرِ الْعِبَادَةِ

وَالْمُسْتَحِلِّينَ الْحَرَمَاتِ بِالشُّبُهَاتِ». (۴)

ترجمة: اوزاعی رحمة الله تعالی علیه وایی: عذاب دی وی هغه فقیه لره

چې عبادت نه کوی او په شبهه باندې حرام ته حلال وایی.

دپورتنی تحقیق خخه یوازنی مقصد دادی چې ډیر عالمان خلگوته بی

دلیله فتواوی ورکوی هغه هم داسې چې مسئله د حق اونا حق وی، یا مسئله د حرام

۲- سنن الدارمی کتاب المقدمة ۱۰۹

۱- سنن الدارمی ج ۱ ص ۲۸۰

۴- سنن الدارمی باب تغیر الزمان ج ۱ ص ۲۷۹

۳- رواه المستدرک للحاکم ص ۳۳

او حلال وی، چپ په داسې فتواو سره نه یوازې داچې دخلکو حقوق ترپېښولاندی کيږي او یا خلگ حرام ته حلال یا حلال ته حرام وایی، دهغه عالم دپاره هم ددین او آخرت تاوان او نقصان وی، ځکه پوښتونکي دده څخه دشرعی مسئلی پوښتنه کوی، اودی بی علمه یا بی دلیله فتوا یا حکم ورکوی، او هغه دده په حکم یافتوا عمل کوی نوچې هغه غلط وی نو در رسول الله صلی الله علیه وسلم دفرمان مطابق گناه پرفتوا ورکونکي ده ځکه په حدیث کې راغلی دی:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَفْتَى بِفُتْيَا مَنْ غَيْرِ نَبِيٍّ، فَإِنَّمَا إِلَهُهُ عَلَى مِنْ أَفْتَاهُ» (۱)

ترجمه: عبدالملک بن مروان وایی مادابوهریره رضی الله تعالی عنه څخه واوریدل چې ویلی رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرماییل: چاچې بی علمه (بی دلیل) فتوا ورکړه نو دهغه گناه پرفتوا ورکونکي ده.

په بل ځای کې راغلی دی: قَالَ مَالِكٌ: قَالَ الْقَسَّامُ بْنُ مُحَمَّدٍ: "لَأَنْ يَعِيشَ الرَّجُلُ جَاهِلًا خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَقُولَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا يَعْلَمُ." (۲)

ترجمه: مالک وایی: قسام بن محمد رحمه الله تعالی عنه فرمایي: دسړي دپاره دجهالت ژوند خیر دی تردی چې پر الله تعالی باندې بی علمه خبره وکړي. باید په ډیر تاسف ووايو چې موږ نن په داسی ټولنه کې ژوند کوو چې عامه مقوله داسی ویل کيږي (ملاهغه دی چې چپ نسی) مطلب داچې د سوال یا پوښتنی په جواب کې بی علمه فتوی یا حکم ورکول ورته خوښ دی تردی چې چپ پاته سی، ځکه بیابا خلگ وایی عالم یا ملا نه دی، حالانکې موږ ولوستل چې بی دلیل حکم ورکول څومره لوی وبال او گناه ده، په همدغه کې زموږ دټولو دپاره عبرت او نصیحت دی چې دالله تعالی دین دخپل عزت او خواهشاتو تابع نه کړو

بلکې دالله تعالى مخلوق او بندگانوته دالله تعالى دين په صحيح توگه بيان او ورسو، ځکه موږ دطالب علمي څخه خپل ځانونه دهمدغه دپاره وقف کړي دي.

دشریعت څلور اصول یا دلائل

داچې اسلام یو مکمل دین، قانون او نظام دی او موږ عقیده لرو چې دغه دین الله عزوجل زموږ لپاره خوښ او نعمت بللی دی ځکه الله تعالى په خپل آخړني او کامل کتاب کې وټولو انسانانو ته په عامه توگه او مسلمانانوته په خاصه توگه داسې فرمایي:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا. (۱)

ترجمه: نن ورځ ما ستاسو لپاره ستاسو دین مکمل کړی، او خپل نعمت می پر تاسو باندې پوره کړی، او اسلام ما ستاسو لپاره دیو دین په حیث خوښ کړی دی.

تفسیر: یعنی دده په اخبارونو او قصو کې پوره صداقت او په بیان کې پوره تاثیر په قوانینو او حکمونو کې پوره اعتدال سته، هغه حقایق چې په پخوانیو کتابونو او آسماني ادیانو کې محدود او نا تمام وو. دهغوی تکمیل او تعمیم په دغه دین سره وکړه سو. او په دغه دین کې ټول هغه حکمونه چې دانسانانو د دنیا په ژوند پورې اړه لری لکه حلال او حرام، روا ناروا، حق او ناحق، عبرتونه او پندونه او همدارنگه ټول هغه څه چې دانسانانو د آخرت په ژوندانه پورې اړه لری لکه جنت دوزخ، ثواب او عذاب، حساب او کتاب، پسله مرگه ژوند، عذاب قبر او نور داسې مسائل په ډیر تفصیل سره په دغه دین کې دالله عزوجل په کتاب قرآن کریم، دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په حدیثونو او یا دفقهاؤ «رحمة الله تعالى علیهم» په اجتهادی اقوالو کې بیان سوی دی.

ددی عالمگیر او مکمل دین څخه علاوه دبل کوم دین یا قانون منل یا انتظار

ورته ایستل د صحیح عقل تقاضا نه ده، د اسلام څخه ماسوا دمقبولیت اونجات بله وسیله اولاره نسته.

ځکه په یوبل آیت کې الله تعالی فرمایي: أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْتَغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ. (۱)

ترجمه: ایا دالله ددین نه علاوه دوی بل دین غواړي حال داچې خاص الله ته غاړه ایښی ده هر هغه چې په آسمانو کې دی او هغه چې په مځکه کې دی په خوښه یا په زور، اوبیا داټول خلک دمجازات لپاره هم دغه الله ته بیول کیږي.

تفسیر: یعنی تل ترته ددنیا اومافیها دپاره دالله تعالی ددین اسلام دی، مطلب داچې کله دحق تعالی کوم حکم درشتینی رسول په وسیله تاسی ته در ورسېږي هغه ومنی او غاړه ورته کښیږي.

دوقت علماؤ اوفقهاؤ دانسانانو دښه فهم اودمسائلو دحل دپاره څه اصول وضع کړي دی، ترڅو ددغو اصولو په رڼا کې ددین حلال اوحرام، فرض اوسنت، حق اوناحق اوداسې نور خلکو ته معلوم اوبیان سی، داسې نه چې یو څوک وایی زه نه پوهیږم یانه دی رامعلوم ځکه جهالت یا نا پوهی په اسلام کې عذر نه دی، ځکه الله عزوجل اول و انسان ته عقل ورکړی دی، دویم یې داحکم ورته کړی دی که نه پوهیږي دهغه چاڅخه پوښتنه وکړه چې هغه پوهیږي، نو دهغو اتفاقي اصولو څخه څه لږ بحث ددی دپاره کوم چې معلومه سی چې بی دلیل حکم کول جائز نه دی.

اول دلیل دالله تعالی کتاب دی: ددغه الهی دین اصل اوقانون ترهرڅه دمخه یوازی د الله تعالی کتاب قرآن مجید دی، ځکه همدغه قرآن رب العالمین دانسانانو دلارښودنی، قضایاوو اوفیصلو دحل دپاره رالیرلی دی اوفرمایي: إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا. (۲)

ترجمة: بیشکه موږ تاته ڪتاب (قرآن) نازل ڪري دي اي (محمد صلى الله عليه وسلم) په حق سره، ددي دپاره چې ته دخلگوپه منځ کې دمستلو دخل فيصلي وکړي په هغه طريقه چې الله تعالى تاته ښودلي ده، اوته دجنایت کارانو ملگری مه جوړیږه. په بل آیت کې رب العالمین تخصیص کوي اوفرمايي چې حکم نسته مگر نه الله تعالى لره دي اوفرمايي: **إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.** (۱)

ترجمة: بیشکه حکم نسته مگر نه الله لره دي، اوامريي ګړدي چې عبادت مه کوي مګر خاص دداغه الله، همدغه دده عبادت سم دين اودحق ښکاره لاره ده، خو ډیر خلګ دغه دحق په لاره نه پوهیږي. اودځان دپاره نوري لاري اوقوانین جوړوي. داسلامي قانون لمخې دحاکم، حکم اومحکوم ترمنځ تعلق سته هغه داچې حاکم الله تعالى اوحکم دالله تعالى ڪتاب اومحکوم دالله تعالى مخلوق دي، نو څوک چې پرچاحکم کوي هغه به دالله تعالى دخليفه په توګه دالله تعالى دڪتاب څخه دالله تعالى پرمخلوق باندې حکم کوي، هیچاته هم داسې اختیار نسته چې دحلال، حرام حق اوناحق، عباداتو، اوامرو، منهیاتواوپه داسې نورو شرعي امورو کې دالله تعالى دقانون قرآن کریم دحکمونو خلاف په نورو قوانینو یا قولونو باندې حکم وکړي، که یې څوک کوي نوهغوی ته اسلامي یاشرعي حکم نه ویل کیږي. په بل آیت کې رب العالمین فرمايي: **وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْخَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ.** (۲)

ترجمة: همدغه الله دي، دعبادت لایق نسته مګر همدغه یوالله دي، اویا خاص ده لره ټول ثناء اوصفت دي په دنیا او آخرت کې، اویا خاص ده لره دحکم اوفیصلي اختیارسته، اوپه آخرت کې خاص ده ته دفیصلي دپاره رجوع کول کیږي.

په پورتنی آیت کې رب العالمین موږ ته داسې لارښودنه کوي چې په دنیا او آخرت کې دحکم اختیار خاص دالله تعالی سره دی که څوک دده دحکم نه بغیر بل حکم کوي نو هغه بیا د حساب کتاب دپاره موږ ته راتلونکې دی، نوکه موږ دحلال یا حرام، حق یا ناحق اوداسې نور دژوند اړوند مسائلو کې کوم دلیل ته اړتیا لرو نو تر هرڅه دمخه ودغه الهی کتاب ته مراجعه کوو، ځکه پردغه موږ ایمان راوړی دی د ایمان راوړلو مطلب او معنی داده چې هرڅه زموږ رب په دغه کتاب کې موږ ته ویلي په هغه عمل کوو او منو، او د الله تعالی په کتاب باندې فیصله داسې ده چې هیڅ مسلمان دهغه څخه انکارنسي کولای ځکه انکار ځنی کول د عقیدې دمخې کفر دی.

په بل آیت کې رب العالمین انسانان دخپل سريزه حکمونو څخه منع کوي اوفرمايي: مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنَّبُوءَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ. (۱)

ترجمه: هیڅ بشر ته داحق نسته چې ده ته الله تعالی کتاب ورکړی وي، شرعي حکمونه اونبوت یې ورکړی وي، اوبیا خلگوته ووايي چې بيله الله څخه زما عبادت وکړی، بلکې دی به خلگوته وایي چې تاسو دالله تعالی بندگان عبادت کونکې سئ، په هغه څه چې تاسو دالله دکتاب څخه زده کونکې یاست، او په هغه څه چې تاسو خلگوته تدريس کونکې یا بنسو ونکې یاست.

دپورتنی آیت شان نزول که څه هم خاص دی خود اصول تفسیر دقانون دمخې چې ویل کیږي مورد خاص خو حکم عام دی، ویلای سو چې په آیت کې الله تعالی د ټول بشر څخه دداسې حکم اختیار اخستی دی چې دالله دکتاب څخه خلاف وي، او بل داچې نبی اورسول ته هم اختیارنسته چې په شرعي حکمونو کې دالله تعالی دکتاب په خلاف حکم وکړي.

په بل آيت کې الله تعالى ټول انسانان منع کوي چې ملائکې اونبيان دخپل ځانو دپاره معبودان جوړ کړي او فرمايي: وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُشْعِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ. (۱)

ترجمه: اوتاسو ته «الله تعالى يادهغه رالپړل سوي نبي، امرنه کوي چې تاسو ملائکې يانبيان دخپل ځانو دپاره معبودان جوړ کړي، ايا دوي تاسوپه کفر سره امر کوي؟ وروسته تردې چې تاسو مسلمانان کړي، اودالله تعالى مخلص بندگان جوړ کړي. يعنې داسې نسي کيدلاي.

په شرعي حکمونو کې دالله تعالى دحکمونو په خلاف ديوچا حکم منل داسې دي لکه دهغه عبادت کول، اوهغه په عبادت منل دي، حُکمه الله تعالى خپل رسول صلى الله عليه وسلم ته ددعوت په اصولو کې داسې لارښونه کوي او فرمايي: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ. (۲)

ترجمه: ووايه اي «محمدصلي الله عليه وسلم» دكتاب خاوندانوته (يهود نصاري، چې راسي هغې خبرې ته چې زموږ اوستاسو په منځ کې سره شريکه او برابره ده، هغه داچې ديوه الله عبادت به کوو دبل الله عبادت به نه کوو، اودالله تعالى سره به هيڅ شې شريک نه نيسو، اوزموږ څخه به څه کسان دخپلو ځانو دپاره بيله الله څخه حکم منونکې نه جوړوو (لکه تاسو چې دخپل اخبار اورهبان څخه ارباب اوحکم منونکې جوړ کړي دي) نوکه دوي دتوحيد څخه وگرځيدل او اسلامي حکمونو ته يې شاوگرځول، نو تاسو ورته وواياست چې تاسو شاهدان سي چې بيشکه موږ مسلمانان يو اوتاسو نه ياست.

يعنې لکه څرنگه چې په ژبه خپل ځانونه مسلمان اوموحد بولي همداسې په

عمل او حقیقت کي هم خپل ځانونه هغه واحد اولاشريک ذات ته وسپاري، اودهغه نه علاوه دبل چابندگي مه کوي، او دالوهیت په مخصوص صفتونو کي بل شی دالله تعالی سره مه شریک کوي، اومه دکوم نبی، ولی، مرشد، پیر، فقیر اوبل چاسره داسې معامله کوي چې هغه یوازی دالله تعالی سره وړ او مناسبه وي، یاداچې دالهی اوشرعې حکمونو څخه سترگی پټوي، اویوازی دبل چا دحرام اوحلال ویلو ځنې دیوشی په حل اوحرمت باندې باورمه کوي، لکه چې دسورة براءت دآیت (اتخذوا احبارهم ورهبانهم اربابا من دون الله) دتفسیر څخه معلومیږي، چې دغه ټول دتوحید اوداسلام ددعوی سره مخالف اومنافی دي.

داچې دارباب څخه معبودان مراد دی ددی تفسیر دقرآن کریم دبل آیت څخه ثابتیږي چې فرمایي: يَصَاحِبِ السَّجْنِ اَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمْ اَللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ. (۱)
ترجمه: ای زما دزندان دواړو ملگرو ایا ډیر جدا جدا متفرق معبودان ښه دي که هغه الله ښه دي چې یودی او پرهیښی ډیر قوی او غالب دی.

اونبی کریم صلی الله علیه وسلم چې کله دروم پادشاه قیصر هرقل ته داسلام راوړلو دعوت ورکړی په هغه لیک کي هم دنورو شرطونو څخه علاوه دغه غوښته هم سوی وه (وَلَا يَتَّخِذْ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اَللّٰهِ) چې بيله الله څخه به نور معبودان دځان دپاره نه جوړه وو.

اوپه یو بل حدیث کي رسول الله صلی الله علیه وسلم داسې تفسیر کړی دی او فرمایي: عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِيَّ غُنْقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ: «يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الْوَتْنَ» وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءةٍ: {اتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اَللّٰهِ} [التوبة: ۳۱]، قَالَ: «أَمَّا اِلهُكُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُوهُمْ، وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحْلَوْا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحْلَوْهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ». (۲)

ترجمة: عدی بن حاتم وایی زه نبی صلی الله علیه وسلم ته راغلم اوزماپه غاره دسرو زروصلیب وو، نوده راته وویل: ای عدی دغه بت وغورځوه، اوما اوریدل چې ده دسورت براءت دغه آیت لوستی (اتخذوا احبارهم ورهبانهم اربابا من دون الله) اوده ویل: دوی دخپل (احبار اورهبان) عبادت نه کوی، بلکې هغوی چې به کوم شی ته حلال وویل نو دوی به هغه حلال باله، او کوم شی ته به یی حرام وویل نو هغه به یی حرام باله. (احبار دیهودو علماء اورهبان دنصرانیانو علماء ته وایی.

په بل آیت کې الله عزوجل فرمایي: أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ. وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبْدَل لِّكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. (۱)

ترجمة: ایا بيله الله تعالى څخه بل حکم کونکې فیصله کونکې وغواړم؟ حال داچې الله هغه ذات دی چې تاسوته یی مفصل کتاب (قرآن) رالیرلی دی، او هغو کسانوته چې موږ کتاب ورکړی دی هغوی پوهیږي چې دغه کتاب ستادرب جل جلاله دطرفه دی او په حق سره دی، نو تاسو د شک کونکو څخه مه کیږئ. اودغه خبره ستادرب دطرفه ثابته ده چې دده داخبارونو تصدیق او دحکمونو عدل کمال ته رسیدلی دی، دالله تعالى دخبرو هیڅ بدلونکې نسته، او دی دټولو اقوالو بڼه اوریدونکې، اود ټولو احوالو بڼه خبرکونکې دی.

په یو بل آیت کې رب العالمین په شرعی حکمونو کې دمخلوق دپیروي د انجام څخه خبروی او فرمایي: وَإِنْ تُطِيعُوا أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ. إِنْ رَبُّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ. (۲)

ترجمة: که ته متابعت وکړې دهغو کسانو چې په مخکې کې دی نوتابه الله تعالى دلاری څخه بیلاری کړې، اودوی پیروی نه کوی مگر دگمان، اونه دی دوی مگر درواغ تړې پرالله باندې. بیشکه ستارب ښه عالم دی په هغه چاچې دده دلاری بیلاری سوی وی، اودی ښه عالم دی په هغه چاچې په سمی اوصافی لاری تلونکې دی.

تفسیر: مشاهده اوتاریخ دغه رانیی چې په دنیا کې تحقیق کونکې اوبا اصوله انسانان لږوی، اواکثريت اودیر خلگ هغه دی چې دفضول اوچتی خبرو پیروی کوی، که څوک ددغه اکثريت خبروته غوږ کښیږدی اوپری اصوله خبرو باندې تگ شروع کړی نودی به ضرور دالله تعالى درانیو دلی سمی اوصافی لاری څخه یقینی بی لاری کیری. (۲)

مطلب داچې په شرعی حکمونو کې بېله شرعی دلیل او دالله تعالى دکتاب څخه خلاف دبل چاحکم منل جایز نه دی.

حکمه خو عمر بن عبدالعزیز خلگوته په خپله خطبه کې داسې فرمایي: عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَحِمَهُ اللَّهُ، خَطَبَ فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَخْلُقْ بَعْدَ نَبِيِّكُمْ نَبِيًّا، وَلَمْ يُنَزِّلْ بَعْدَ هَذَا الْكِتَابِ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْهِ كِتَابًا، فَمَا أَحَلَّ اللَّهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ فَهُوَ حَلَالٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَا حَرَّمَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ فَهُوَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، أَلَا وَإِنِّي لَسْتُ بِقَاضٍ، وَلَكِنِّي مُتَقَدِّمٌ، وَلَسْتُ بِمُبْتَدِعٍ، وَلَكِنِّي مُتَّبِعٌ، وَلَسْتُ بِخَيْرٍ مِنْكُمْ، غَيْرَ أَنِّي أَثْقَلُكُمْ حِمْلًا، أَلَا وَإِنَّهُ لَيْسَ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ أَنْ يُطَاعَ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ، أَلَا هَلْ أَسْمَعْتُ؟» (۲)

ترجمة: عبیدالله بن عمر رضی الله تعالى عنهما روایت کوی چې عمر بن عبدالعزیز خلگوته په خطبه کې وویل: ای خلگو بیشکه الله تعالى ستاسو ترنبی وروسته بل نبی نه رالیږی، اوتردغه کتاب وروسته چې دغه کتاب پرده باندې نازل

سوی دی بل کتاب نه رالیږي، نو هغه څه چې ددغه نبي پر ژبه حلال ورته ويل سوی دی هغه ترقيامت ته حلال دی، او هغه څه چې ددغه نبي پر ژبه حرام ورته ويل سوی دی هغه ترقيامت ته حرام دی. خبراوسی چې زه تاسو ته قصه کونکې نه یم بلکې زه پر تاسو نافذ کونکې یم، زه مبتدع نه یم بلکې زه اتباع کونکې یم، زه تر تاسو خیر نه یم بلکې زه تر تاسو ډیر په مسؤلیت بار یم، او بيشکه دالله تعالی هیڅ بنده ته د احق نسته چې دالله تعالی په گناه کې دهغه اطاعت وسی خبراوسی چې ماته تاسو ته درواو رول.

په بل آیت کې رب العالمین فرمایي: **إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً. فَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا.** (۱)

ترجمه: بيشکه همداموږ نازل کړی دی پرتا باندې (ای محمد) قرآن کریم، نو خپل درب حکم ته صبر وکړه، د گناه کارانو او ناشکره خلکو خبره مه منه.

په یو بل آیت کې الله عزوجل مومنانو ته دالهی حکمونو دمنلو طریقه ورښيي او فرمایي: **إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.** (۲)

ترجمه: بيشکه دا خبره ده چې کله مومنان دالله او دهغه در رسول لاری ته دعوت سی ترڅو ددوی په منځ کې ددوی د مخالفونو حکم وسی نو ددوی به وایی موږ واوریدل او موږ متابعت وکړی او مو منل نو همدغه کسان کامیاب دی.

یعنی دصادقو مسلمانو کاره داسې وی چې په کومه معامله کې دوی ته دالله تعالی دحکمونو دعوت او بلنه وسی نو ددوی وایی زموږ قبول دی، او دالله تعالی او دهغه در رسول حکم منلو ته تیاروی، او په همدغه کې ددوی اصلی نیکی او حقیقی کامیابی ده.

او بل که دشریعت دحکم په خلاف څوک بل حکم ورکړی نو هغه ته شرعی

حکم نه ویل کیږي، او که د شرعی اصولو مطابق د خلکو په منځکې حکم یا فیصله وسی نو هغه نزاع او دعوه ختم کیږي ځکه خلک ورته عقیده لري او منی یی، بل دا چې شرعی فیصله یوه او په یوه عبارت او الفاظو وی، هیڅ بل تاویل اولاره نسته چې هغه غوره کړي.

دا چې نن زموږ مسئلې نه خلاصیږي او خلک کله دیوه عالم او کله د بل عالم څخه پوښتنې کوي ترڅو د خپل ځان په نفع حکم پیدا کړي، ددی یوازنی وجه داده چې زموږ اکثره فتواوی او حکمونه د عربی کتابونو په عباراتو دی، تبعی خبره ده چې هغه کتابونه دخپل وخت عالمانو لیکلي دی او دهر عالم د علم انداز او اندازه مختلفه وی نو هغومره مخالف حکمونه کیدای سی، نو ځکه وینو چې یو چا ته یو عالم یو حکم ورکړی وی او بل ته بیا بل حکم ورکړی وی، په همدی وجه د خلکو په مشکلاتو کې اضافه کیږي او نه خلاصیږي او په خلکو کې پردین او عالمانو باندې بی اعتمادی نوره هم اضافه کیږي، او خپل د فیصلو د پاره نوری لاری لټوی.

دوهم دلیل حدیث دی: **د الله تعالی درالیهل سوی رسول صلی الله علیه وسلم حکمونه او هدایات دی، ځکه کله چې په دغه الهی کتاب کې موږ دیو حکم د پاره دلیل پیدانکړو نو بیا رب العالمین موږ ته امر کړی دی چې د سید المرسلین خاتم النبیین محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیثونه موږ ته د حکمونو اولارښودنی دلیل دی، او په هغوی باندې د عمل کولو او دلیل ویلو امر هم په دغه قرآن کې الله تعالی فرمایي: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ. (۱)**

ترجمه: او هغه څه چې د الله رسول تاسو ته درکړی (امر کړی) د حکمونو څخه نو هغه واخلی او قبول یی کړی، او هغه څه چې د الله رسول تاسو د هغه څخه منع کړی

نوهغه پريږدي اومه يي کوي اويا مه يي غواړي. اودالله څخه وييريزي بيشکه دالله تعالی عذاب ډير سخت دی.

تفسير: يعنی ټول هغه حکمونه، امرونه اونواهي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم تاسوته درکړي هغه په ډيره خوښي سره مني ځکه چې در رسول الله صلی الله عليه وسلم نافرمانی دالله تعالی نافرمانی ده او وييريزي که در رسول الله دنافرمانی په وجه الله تعالی ستاسو څخه خفه سي نو سخت عذاب به درباندي مسلط کړي.

ځکه په بل آيت کې الله تعالی فرمايي: قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ. (۱)

ترجمة: ورته ووايه اي محمد (صلي الله عليه وسلم)، ودغه خپل امت ته که تاسو دالله تعالی سره محبت لري نوزما متابعت وکړي، دغه زما داتباع په وجه به الله ستاسو سره محبت وکړي، او تاسوته به دگناهونو مغفرت وکړي اوالله تعالی ډير بخښونکي اومهربان دی.

تفسير: يعنی که په دنياکې څوک دخپل حقيقي مالک دمحبت دعوي ياخيال لري نولازم دی چې هغه دمحمد صلی الله عليه وسلم ددين متابعت وکړي، هرسړي په هره اندازه چې دمحمد صلی الله عليه وسلم په شريعت باندي سم ځي اوداسلامي دين لارښودني خپلوي نوپه هغه اندازه به دالله تعالی په محبت کې صادق اوسوچه وي، اوپه هره اندازه چې دی په دغه دعوا کې رشتني وي په هغه اندازه به دی در رسول الله صلی الله عليه وسلم په شريعت عمل کوي. تفسير کابلي جلد اول

ډپورتنیو آيتونو څخه معلومه سوله چې داسلام قانون په اوله درجه کې قرآن کریم دی په دوهمه درجه کې در رسول الله صلی الله عليه وسلم قولونه اوحديثونه هم

ددی قانون حصه بلل کیری، حکم الله جل جلاله فرمایي: وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (۳) اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ. (۱)

ترجمة: او خبري نه کوی محمد صلی الله علیه وسلم دخپله خانه بلکه څه چې دي وایي هغه ټولي وحی دی چې ده ته رالېږل سوی دی. یعنی ټول هغه څه چې دی ورته وایي هغه دالله تعالی دطرفه رالېږل سوی وحی دی، او ټول دالله تعالی دحکمونو سره برابر دی.

داچې موږ پر رسول باندې ایمان لرو اودایمان هم دغه تقاضا ده چې دی صلی الله علیه وسلم څه وایي اوموږ به عمل په کوو، ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم په یوحدیث کې فرمایي: عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَمْرٍو السَّلَمِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ الْعُرْبَاضَ بْنَ سَارِيَةَ، يَقُولُ: وَعَظَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَوْعِظَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ، وَوَجَلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ هَذِهِ لَمَوْعِظَةٌ مُودَّعٌ، فَمَاذَا نَعْمَدُ إِلَيْهَا؟ قَالَ: «قَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لَيْلَهَا كُنْهَارُهَا، لَا يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِي إِلَّا هَالِكٌ، مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا، فَعَلَيْكُمْ بِمَا عَرَفْتُمْ مِنْ سُنَّتِي، وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، عَصُوا عَلَيْهَا بِالتَّوَّاجِدِ، وَعَلَيْكُمْ بِالطَّاعَةِ، وَإِنْ عَبْدًا حَبَشِيًّا، فَإِنَّمَا الْمُؤْمِنُ كَالْجَمَلِ الْأَنْفِ، حَيْثُمَا قِيدَ الْقَادُ». (۲)

ترجمة: عبدالرحمن بن عمرو سلمی وایي: ما دعرباض بن ساریه څخه واوریدل چې ویلي: رسول الله صلی الله علیه وسلم موږ ته داسې نصیحت وکړې چې دهغه څخه دسترگو څخه اوبنکې وبهیدلی اوزړونه ورپریدیدل، موږ ورته وویل ای دالله رسوله داڅو رخصت والا نصیحت دی ته زموږ څخه دچشي وعده اخلي، ده وویل زه تاسو پرداسې روښانه قانون باندې پریرېدم اوځم چې دهغه شپه داسې روښانه ده لکه ورځ، ددی څخه به مخ نه اړوی مگر نه هغه هلاک سوی، که څوک ستاسو څخه ژوندي پاته وو نوډیر اختلافونه به ووينی نوپرتاسو لازم ده چې هغه څه چې زما څخه

اوزماده دایت کونکو خلفاء راشدینو څخه موزده کړی دی په هغه عمل وکړی اودا په غاښونو سره مضبوط ونیسی، او پرتاسو باندې دامیر اطاعت لازم دی که څه هم یو حبشی مریی وی، داځکه چې مومن دمهارکړه سوی اوښ په شان دی چې څنگه یی چلوی هغسی اطاعت کوی.

په بل حدیث کې راغلی دی: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ شَيْئَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُمَا: كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّتِي. (۱)
ترجمه: ابوهریره رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ما په تاسو کې دوه شیا پریښودل که په هغوی عمل وکړی نو تاسو به هیڅ کله بیلاری نه سی دالله کتاب اوزما سنت دی.

په بل حدیث کې راغلی دی: عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ، لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُم بِهِمَا: كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ". (۲)
ترجمه: امام مالک رحمه الله تعالی علیه وایي: ماته رسیدلی ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ما په تاسو کې دوه امره پریښودله، ترڅو چې تاسو په هغوی منگولی لگولی وی نو تاسو به هیڅ کله بیلاری نسی، یو دالله تعالی کتاب او بل دهغه دنبی سنت دی.

۸۷۷ - "ألا هل عسى رجل يبلغه الحديث عني وهو متكئ على أريكته فيقول بيننا وبينكم كتاب الله فما وجدنا فيه حلالا استحللناه وما وجدنا فيه حراما حرماناه وإن ما حرم رسول الله كما حرم الله". (ت عن المقدم بن معد يكرب). (۳)

ترجمه: مقدم بن معديکرب رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی وایي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: چې یو سړی ته به زما لخوا حدیث ورسیري په داسې حال کې چې ده په پرخیل کت باندې تکیه وهلې وي «یعنی په تکبر سره به

۱- رواه مستدرک للحاکم -- ۲- موطأ امام مالک بن انس کتاب الجامع -- ۳- کفر العمال ج ۱ ص ۱۷۳

ناست وی، نوخلگوتته به وایی زمون اوستاسو په منځ کې یوازی دالله تعالی کتاب دی، وېس نوهرشی چې مو په کتاب الله کې حلال وموند هغه به حلال بولو، او هرشی چې موپکښې حرام وموند هغه به حرام بولو، او حال داچې رسول الله صلی الله علیه وسلم حرام کړی وی هغه داسې دی لکه الله جل جلاله چې حرام کړی وی. دپورتنیو دلائلو څخه ثابته سوله چې داسلامی شریعت دڅلورو دلیلونو څخه دوهم دلیل ددغه دین در رسول اویغامبر محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم حدیثونه دی هغه هم دقرآن کریم په استناد چې قرآن کریم زمونږ دپاره دلیل بللی دی. دریم دلیل اجماع ده: داسلامی امت اجماع هم ددین ددلائلو څخه یو دلیل دی اودا هم په اصل کې الله تعالی اودهغه محبوب رسول صلی الله علیه وسلم د مسلمانانو دپاره په معاملاتو کې یو دلیل بللی دی، داچې اجماع دامت هم دشرعی دلائلو څخه یو قطعی دلیل دی دقرآن کریم په دغه آیت چې رب العالمین فرمایي: وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ لُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَلَهْجُهُ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا. (۱)

ترجمه: اوڅوک چې در رسول مخالفت کوی وروسته ترهغه چې ده ته سمه لاره ښکاره سی، اودی دمومنانو دلاری نه بغیر دبلې لاری متابعت کوی نودی به مونږ هغه لاری ته وگرځوو کوم ته چې دی گرځیدلی دی، اودی به مونږ جهنم اودوزخ ته داخل کړو اودغه ډیر بدځای دگرځیدلو دی.

تفسیر: یعنی چاته چې حقه لاره معلومه سی اوبیا هم دی در رسول اودمومنانو دلاری څخه مخالفت کوی نودهغه ځای به دوزخ وی اودغه ډیر بد ځای دی. په دغه آیت باندې علماء داجماع د فرضیت اودلیل والی ثابته وی، اودلیل وایی چې دامت داجماع منل فرض اومنکر یی کافراودوزخی دی.

په بل آیت کې فرمایي: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا. (۱)

ترجمة: همدارنگه موږ تاسو عادل امت ګرځولي یاست ددی دپاره چې د قیامت په ورځ تاسو د نورو امتونو پر ځلګو شاهدان سی او محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ستاسو پر عدالت شاهد سی.

دغه آیت هم دا جماع پر فرضیت دلالت کوی ځکه رب العلمین دغه امت ته عادل امت ویلی دی او عدالت د ظلم ضد دی، دا چې دغه امت پر نورو شاهدی وایی ددی هم دغه معنی ده چې دی پر حق دی.

په یو حدیث کې راغلی دی: یحيى نوح وأمه، فيقول الله: هل بلغت؟ فيقول: نعم، أي رب، فيقول لأمه: هل بلغكم؟ فيقولون: لا، ما جاءنا من نبي، فيقول: لنوح من يشهد لك، فيقول: محمد وأمه، وهو قوله تعالى: {وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ}، والوسط: العدل، فتدعون فتشهدون له بالإبلاغ، ثم أشهد عليكم". (۲)

ترجمة: ابی سعید وایی: چې نوح علیه السلام او دده امت راسی نوا الله تعالی ورته ووايي تادین ورسوی؟ نو دی ورته وایی هو یارب، بیا دده امت ته وویل سی ایاده تاسو ته دین رسولی دی؟ نو دوی وایی نه موږ ته هیڅ نبی نه دی راغلی، نو بیا ونوح علیه السلام ته وویل سی څوک ستا دپاره شاهدی وایی؟ نو دی ورته وایی محمد او دده امت، همدغه د آیت مطلب دی (و کذلک جعلناکم وسطا....)

او دوسط معنی ده عدل، نو دغه امت راغوبستل کیږی او بیا دده (نوح علیه السلام) دپاره شاهدی وایی چې ده دین رسولی دی، او رسول الله صلی الله علیه وسلم وایی بیا زه پر تاسو شاهدی وایم.

په بل ځای کې داغه حدیث په څه تفصیل سره راغلی دی او فرمایي: عَنْ أَبِي

سَعِيدُ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَجِيءُ النَّبِيُّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَعَهُ الرَّجُلُ، وَالنَّبِيُّ وَمَعَهُ الرَّجُلَانِ، وَأَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، فَيَدْعِي قَوْمَهُ، فَيَقَالُ لَهُمْ: هَلْ بَلَّغْتُمْ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: لَا. فَيَقَالُ لَهُ: هَلْ بَلَّغْتَ قَوْمَكَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ. فَيَقَالُ لَهُ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ. فَيَدْعِي مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ، فَيَقَالُ لَهُمْ: هَلْ بَلَّغَ هَذَا قَوْمَهُ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. فَيَقَالُ: وَمَا عَلَّمَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: جَاءَنَا نَبِيٌّ، فَأَخْبَرَنَا: أَنَّ الرُّسُلَ قَدْ بَلَّغُوا، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: " {وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا} قَالَ: " يَقُولُ: عَذَابٌ "، {لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ، وَيَكُونَ الرُّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا} (۱).

ترجمه: ابی سعید وایبی: چي دقيامت په ورځ یونبی راځي دهغه سره یوسړی وی، او بل نبی راځي دهغه سره دوه کسان وی، یو بل نبی راځي دهغه سره دری یا تردی ډیر وی، نو ودوی ته وویل سی ایا تاسوته دغه نبی دین رسولی دی؟ نو دوی ورته وایبی یا، نو دغه نبی ته وویل سی چي څوک ستا شاهد دی؟ نو دوی ورته وایبی: محمد صلی الله علیه وسلم اودهغه امت، نو محمد اودهغه امت راوغوښتل سی او دوی ته وویل سی ایا ده خپل قوم ته دین رسولی دی؟ نو دوی ورته وایبی: هو، نو دوی ته وویل سی تاسوته چا وویل؟ دوی ورته وایبی زموږ نبی راغلی اوموږ یی خبر کړو چي بیشکه ټولو رسولانو دین رسولی دی اوموږ دهغه تصدیق وکړی، همدغه ددی قول معناده، موږ تاسو منځنی امت وگرځولاست ددی دپاره چي پرخلکو شاهدان سی اوستاسو رسول پرتاسو شاهد سی.

په بل آیت کې فرمایي: کُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَذَلِكُمْ بِاللَّهِ. (۲)

ترجمه: ای د محمد (صلی الله علیه وسلم) امت، تاسو ترټولو هغو امتونو خیر یاست چي دخلکو لپاره را ایستل سوي دی، چي تاسو هرچاته دمعروف اونیکي.

حکم کوی، اوتاسو هرڅوک دمنکر اوبدی څخه منع کوی، اوتاسو په دوام او ثبات سره پر الله تعالی ایمان لری.

دا چې دغه امت د ټولو امتونو خیر دی د خیریت هم دغه مطلب او معناده چې ددوی اجماع ددوی په خپل منځی معاملاتو کې دلیل قطعی دی.

ځکه په حدیث کې راغلی دی: عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي، أَوْ قَالَ: أُمَّةٌ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى صَلَافَةٍ، وَيَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ، وَمَنْ شَذَّ شَذَّ إِلَى النَّارِ. (۱)

ترجمه: ابن عمر رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: بیشکه الله تعالی زما امت یا دا چې د محمد صلی الله علیه وسلم امت پر گمراهی او غلطه لار نه سره یو ځای کوی، او دا الله تعالی لاس اومدد د جماعت سره دی، او څوک چې د جماعت څخه جدا سو نو هغه د جهنم اورته ولویدی. په بل حدیث کې راغلی دی: عَنِ الْمُسَيَّبِ بْنِ رَافِعٍ قَالَ: كَانُوا إِذَا نَزَلَتْ بِهِمْ قَضِيَّةٌ لَيْسَ فِيهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَثَرٌ، اجْتَمَعُوا لَهَا وَأَجْمَعُوا، فَالْحَقُّ فِيمَا رَأَوْا، فَالْحَقُّ فِيمَا رَأَوْا. (۲)

ترجمه: مسیب بن رافع وایی: چې کله به ددوی «صحابه کرام» په منځ کې داسې کومه قضیه پېښه سوله چې په هغه کې به در رسول الله صلی الله علیه وسلم کوم اثر یا قول نه وو، نو دوی به سره راټول سوله نو کوم شی چې به ددوی په نزد حق وو، یعنی کوم شی چې به ددوی پر اتفاق وو هغه حق وو.

او عبدالله ابن مسعود رضی الله تعالی عنه وایی: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ نَظَرَ فِي قُلُوبِ الْعِبَادِ، فَوَجَدَ قَلْبَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرَ قُلُوبِ الْعِبَادِ، فَاصْطَفَاهُ لِنَفْسِهِ، فَاتَّبَعَتْهُ بَرَسَائِلُهُ، ثُمَّ نَظَرَ فِي قُلُوبِ الْعِبَادِ بَعْدَ قَلْبِ مُحَمَّدٍ، فَوَجَدَ

قُلُوبَ أَصْحَابِهِ خَيْرَ قُلُوبِ الْعِبَادِ، فَجَعَلَهُمْ زُرَّاءَ نَبِيِّهِ، يُقَاتِلُونَ عَلَى دِينِهِ، فَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا، فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ، وَمَا رَأَوْا سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ سَيِّئٌ». (۱)

ترجمة: عبدالله ابن مسعود رضی الله تعالی عنه وایي: بیشکه الله تعالی دخیلو بندگانویه زړونوکې وکتل نودمحمد صلی الله علیه وسلم زړه یې ترټولو زړونو خیر وو نوځکه ئی دخپل ځان دپاره غوره کړی اوپه رسالت سری مبعوث کړی، اوبیا یی دخیلو بندگانویه زړونوکې وکتل دمحمد صلی الله علیه وسلم تر زړه وروسته دده داصحابو زړونه ترټولو زړونو خیر وه نودوی ئی دخپل نبی وزیران جوړ کړل، دوی دالله پر دین باندې جنگ کوی، نوهغه څه چې مسلمانان ښه وبولی نوهغه د الله تعالی په نزد هم ښه دی، اوهغه څه چې ددوی په نزد بدوی نوهغه دالله تعالی په نزد هم بد دی.

مراد دامت څخه هغه دی چې دخپل هواء، بدعاتو اوخواهشاتو تابع نه وی، دپورتنیو دلائلو څخه ثابته سوله چې داسلامی نظام داصولومطابق اجماع هم دقرآن اوحديث متواتر په شان یو قطعی دلیل دی چې عمل په کول فرض اومنکر یی کافر دی.

په دی هکله زموږ دحنفی فقهی داصولو په یو کتاب کې لیکلی دی: وقد انقطع الوحی فوجب القول بأن اجماعهم صواب یقین، کرامة من الله تعالی وصيانة لهذا الدين، فصار الاجماع كآية من الكتاب اوحديث متواتر فی وجوب العمل والعلم به، فيکفر جاحده فی الاصل. (۲)

ترجمة: بیشکه وحی بندی سولی، نوداسې قول کول واجب دی چې دامت اجماع یقینی حق ده، او دغه دالله تعالی دطرف څخه ددی امت کرامت اوعزت دی، اوددغه دین ساتنه ده، نو اجماع داسې سوله لکه دقرآن کریم آیت اوحديث متواتر،

۱- مسند امام احمد، مسند الکثرین الصحابة — ۲- کراوصول الی معرفة الاصول، المشهور باصول الهدوی ص ۱۰۱

د علم او عمل په وجوب کې، نوځکه یې منکر کافر دی.

دا چې ددی دین رسول خاتم النبیین دی وروسته بل نبی نه راځي او د اسلام دین به تر قیامت پورې پاته وي، ددی هم دغه تقاضاده چې ددی امت اجماع دلیل سی، ځکه په حدیث کې راغلی دی: *عَنِ الْمَغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «لَا يَزَالُ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ حَتَّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ ظَاهِرُونَ»*. (۱)

ترجمه: مغیره بن شعبه رضی الله تعالی عنه روایت کوي چې نبی صلی الله علیه وسلم وویل: چې همیشې به خلک زما دامت څخه پردغه دین قایم او غالب وي ترڅو چې د الله تعالی امر یعنی قیامت راځي او دوی به غالب وي.

په بل حدیث کې راغلی دی: *عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يَقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»*. (۲)
ترجمه: جابر بن عبد الله رضی الله تعالی عنه روایت کوي چې مادر رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چې ویلي: همیشې به زما دامت څخه یوه ټولې پرحق باندې جنگ کوي، دوی به غالب وي تر قیامت پورې.

نود عقل هم داغه تقاضاده چې ددی امت دپاره دداسې مسائلو دپاره چې په وروستی وختونو کې پېښیږي دحل یا حرمت لاره وي، نودهغو لارو دجملې څخه یو اجماع او بل قیاس دی.

څلورم اصل یا دلیل قیاس دی: په دی هکله هم داسلامی دین علماء او فقهاء د قیاس د دلیل والی دپاره د نبی کریم صلی الله علیه په دغه حدیث دلیل وایی: *عَنْ الْجَارِثِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ رِجَالٍ مِنْ أَصْحَابِ مُعَاذٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ، فَقَالَ: «كَيْفَ تَقْضِي؟»، فَقَالَ: أَقْضِي بِمَا فِي كِتَابِ اللَّهِ، قَالَ: «فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ؟»، قَالَ: فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «فَإِنْ لَمْ*

يَكُنْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟»، قَالَ: أَجْتَهِدُ رَأْيِي، قَالَ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ». (۱)

ترجمة: حارث بن عمرو ودمعاذ رضی الله تعالی عنه ددیرو ملگرو څخه روایت کوی چې کله رسول الله صلی الله علیه وسلم یمن ته لیږی نو ورته وی ویل: په چشی به قضاء یا حکم کوی؟ نو ده ورته وویل په هغه څه چې د الله تعالی په کتاب کې دی، نو ده صلی الله علیه وسلم ورته وویل که د الله تعالی په کتاب کې نه وه؟ نو ده ورته وویل: درسول الله صلی الله علیه وسلم په سنت باندې، نو ده صلی الله علیه وسلم ورته وویل که درسول الله صلی الله علیه وسلم په سنت کې نه وه؟ نو ده ورته وویل: په خپله رایه، نورسول الله صلی الله علیه وسلم وویل: الله تعالی لره دی حمد وی چې درسول الله رسول ته یی د حق فیصلی کولو توفیق ورکړی.

په پورتنی حدیث سره دغه ثابته سوله چې د کتاب الله اوسنت رسول الله نه وروسته خپله رایه هم دلیل ده خو علماؤ ددغه خپلی رایې دپاره هم اصول وضع کړی دی داسې نه چې هر سړی وایی زما رایه دغه ده اوزه په خپله رایه عمل کوم، ځکه دداسې کولو څخه په دین کې خلل او عبث راځی.

بل دامعلومه سوله چې معاذ رضی الله تعالی عنه یمن ته دیو حاکم اوقاضی په صفت تللی، نو دهر قاضی اوحاکم دپاره ضروری ده چې اول د کتاب الله دوهم دسنت رسول الله دریم داجماع څلورم بیایه قیاس عمل وکړی.

دقیاس دپاره اصول دده دتعریفونو څخه معلومیږی، دقیاس څو ډوله تعریفونه سوی دی چې دهغوی دجملی څخه څه داسې دی: ۱- قال بعض المتأخرين: القياس رد فرع إلى أصل بما يجمع بينهما. ۲- وقال الأستاذ أبو بكر: القياس حمل الشيء على الشيء لإثبات حكم بوجه شبه. ۳- فأقرب العبارات ما ذكره القاضي إذ قال: "القياس

حمل معلوم علی معلوم فی اثبات حکم لهما أو نفيه عنهما بأمر يجمع بينهما من إثبات حکم أو صفة أو نفيهما". (۱)

ترجمة: ۱- ڄڻ آخري علماء وایي: قیاس رد دفرعی دی واصل ته دهغه شی په واسطه څپي دوی دوه سره یوځای کوی.

ترجمة: ۲- استاذ ابوبکر وایي: قیاس حمل دیوشی دی پرېل شی باندې د حکم داثبات دپاره په داسې وجه څپي ددواړو په منځ کې مشابهت لری.

ترجمة: ۳- ډیر نزدی عبارت هغه دی څپي قاضی وایي: هغه داڅپي قیاس دیوه معلوم پرېل معلوم باندې دحمل کولو څخه ددواړو حکم معلومیږي، په اثبات یانفی کې، دداسې امر یا صفت په واسطه څپي ددواړو په منځ کې شریک وی په اثبات یانفی کې.

دپورتنیو تعریفونو څخه معلومه سوله څپي قیاس هم داسې نه دی څپي بس څوک وایي دغه یوشی پر هغه بل شی قیاس دی بلکې داسې به وی څپي ددغه دوشیانو ترمنځ به یو مناسبت اوداسې واسطه وی څپي دوی دوه سره یوځای کوی، اودابه هم ورته معلومه وی څپي اول شی په چشی ثابت دی یعنی په قرآن او حدیث که هغه هم په قیاس ثابت وی نویابیل شی نه پر قیاس کیږي.

بل داڅپي څوک قیاس کوی په هغه کې به دومره علمی توان وی څپي داجتهاد درجی ته رسیږي یعنی دمجتهد صفات که ټوله نه وی اقلًا خپل د مذهب اودمجتهد داستنباط طریقہ به ورته معلومه وی، کوشش به کوی څپي تر قیاس دمخه په قرآن، حدیث اواجماع سره دلیل ووايي اود قیاس څخه ځان وساتي ځکه د قیاس په باره کې یو روایت داسې راغلی دی: «عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: «إِيَّاكُمْ وَالْمُقَايَسَةَ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَئِنْ أَخَذْتُمْ بِالْمُقَايَسَةِ لَتَحِلُّنَّ الْحَرَامَ وَلَتَحَرَّمَنَّ الْحَلَالَ، وَلَكِنْ مَا بَلَغَكُمْ عَنْ مَنْ حَفِظَ مِنْ

۱- البرهان فی اصول الفقه، لامام الحرمین ابی المعالی عبدالملک بن عبدالله بن یوسف الجویني

أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْمَلُوا بِهِ» (۱).

ترجمه: دشعبی رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې ده ویله: زما دی په الله تعالی قسم وی که تاسو په ډیرو قیاسونو عمل شروع کړی نو ډیر حرام به حلال او ډیر حلال به حرام کړی، خو هغه څه چې تاسو ته دهغه چا څخه ورسپړی چې هغه د محمد صلی الله علیه وسلم د اصحابو څخه یا د کړی وی نو په هغه عمل کوی.

څلور اختلافی اصول

د اسلامی فقهی د علماؤ په منځ کې د فقهی څه اصول سته چې په هغوی کې ددوی اختلاف دی، څه علماء یې د دلیل په توګه منی او څه یې نه منی، داسی اختلافی اصول هم څلور دی:

۱- د صحابی قول او فعل دی مخکې تردی چې دا اختلاف تشریح او وضاحت وسی د صحابی تعریف کول ضروری دی، د صحابی د تعریف په هکله ویل کیږی: الصحابي في اللغة: من صحب غيره ما يطلق عليه اسم الصحبة وإن قلت.

واختلفوا في تعريفه اصطلاحاً: فذهب الأكثرون ومنهم المحدثون والإمام أحمد وبعض الأصوليين وبعض أصحاب الإمام الشافعي عليه الرحمة إلى أنه من اجتمع بالنبي صلى الله عليه وسلم مؤمناً ومات على الإيمان.

وبعضهم قال من رأى النبي يدل من اجتمع بالنبي. ويدخل على الأول مثل ابن أم مكتوم رضي الله عنه ولا يدخل على الثاني. (۲)

ترجمه: په عربي لغت کې صحابی وهغه چاته ویل کیږی چې د بل سره دومره وخت ملګری سی چې پر هغه باندی د ملګرتیا اطلاق کول کیږی که څه هم لږوی. په اصطلاحی تعریف کې د علماؤ څخه اختلاف نقل سوی دی، هغه دا چې ډیر علماء چې دهغوی څخه محدثین، امام احمد بن حنبل، او څه د اصولو علماء،

اودامام شافعی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ خہ ملگری وایی: صحابی ہفہ دی چی
دنبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دایمان پہ حال کی یوخی سوی وی او پرداغہ
ایمان مروی.

اوخہ علماء دیوخی کیدلو پرخی لیدل وایی، یعنی چی نبی صلی اللہ
علیہ وسلم یی دایمان پہ حال کی لیدلی اوپرداغہ ایمان مروی، ددغہ اختلاف
نتیجہ داسولہ چی داول تعریف پرینا راندہ خلگ لکہ عبداللہ ابن مکتوم رضی
اللہ تعالیٰ عنہ دصحابی پہ تعریف کی داخلیری، خوددوہم تعریف پرینا نہ
داخلیری.

پہ یوبل کتاب کی داسی تعریف نقل سوی دی: والصحابی کل من لقیہ صلی
اللہ علیہ وسلم مؤمناً ومات علی ذلك. (۱)

ترجمہ: صحابی ہرہفہ خوک دی چی دنبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ د
ایمان پہ حال کی یوخی سوی وی اوپرداغہ ایمان مروی.

پہ یوبل کتاب کی داسی تعریف نقل سوی دی: والصحابی: هو من لقي النبي
صلى الله عليه وسلم مؤمناً به ومات على ذلك ولو كان ذلك ساعة من ليل أو نهار. (۲)

ترجمہ: صحابی ہفہ خوک دی چی دنبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دایمان
پہ حال کی یوخی سوی وی اوپرداغہ ایمان مروی کہ خہ ہم دشپی یاورخی خخہ
یوساعت وی.

پہ یوبل کتاب کی داسی تعریف نقل سوی دی: والصحابی هو من رأى النبي
صلى الله عليه وسلم مؤمناً به ومات على ذلك، وقد يكون الصحابي صغيراً، وقد يراه ولا
يسمع منه.

۱- مختصر الاسئلة والاجوبة الاصولية على العقيدة الواسطية ج ۱ ص ۱۵

۲- شرح لمعة الاعتقاد لخالد المصلح ج ۱۸ ص ۳

المحققون من أهل الحديث، كالبخاري وأحمد بن حنبل على أن الصحابي هو "من لقي النبي صلى الله عليه وسلم وهو مميز مؤمن به، ومات على الإسلام، طالت مجالسته له أو قصرت، روى عنه أو لم يرو، غزا معه أو لم يغز". (۱)

ترجمة: صحابی هغه څوک دی چی د نبی صلی الله علیه وسلم سره دایمان په حال کی یوځای سوی وی او پر داغه باندی مروی، څو کله دغه صحابی کوچنی وی او څوک بیا داسی وایی چی نبی صلی الله علیه وسلم یی لیدلی وی خوڅه یی نه وی ځنی اوریدلی.

د علم حدیث تحقیق کونکو: لکه امام بخاری او امام احمد بن حنبل رحمه الله تعالیٰ علیهما په نزد صحابی هغه څوک دی چی د نبی صلی الله علیه وسلم سره په داسی حال کی یوځای سوی وی چی تمیز کونکی او ایمان پر لری، او پر داغه اسلام مروی، د دغه ملاقات مدة او پرده او که لنډه وی، روایت یی ځنی کړی او که نه وی کړی، غزایی ورسره کړی او که نه وی کړی.

د پورتنیو تعریفونو څخه معلومه سوله چی صحابی هغه چاته ویل کیږی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم یی لیدلی یا ورسره یوځای سوی وی، ایمان یی پر راوړی وی، او پر داغه ایمان مړ سوی وی، حدیث ځنی روایت کول شرط نه دی، او علم یازد کړه پکښی شرط نه دی، اوداچی په قول یا فعل یی دلیل ویل کیږی یا حکم په کول کیږی دهغه دپاره علم شرط دی، نوڅکه څه فقهاؤ او علماؤ په نزد د مطلق صحابی قول او فعل په شرعی مسائلو کی دلیل نسی کیدلای.

دغه اختلاف د فقه د اصولو په یو کتاب کی داسی بیان سوی دی: وَقَدْ ذَهَبَ قَوْمٌ إِلَى أَنَّ مَذْهَبَ الصَّحَابِيِّ حُجَّةٌ مُّطْلَقًا، وَقَوْمٌ إِلَى أَنَّهُ حُجَّةٌ إِنْ خَالَفَ الْقِيَاسَ، وَقَوْمٌ إِلَى أَنَّ الْحُجَّةَ فِي قَوْلِ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ خَاصَّةٌ لِقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اقتدوا بالَّذَيْنِ مِنْ

يَعْدِي» وَقَوْمٌ إِلَى أَنْ الْحُجَّةَ فِي قَوْلِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ إِذَا اتَّفَقُوا.
وَالْكُلُّ بَاطِلٌ عِنْدَنَا فَإِنْ مَنْ يَجُوزُ عَلَيْهِ الْغُلَطُ وَالسَّهْوُ وَلَمْ تُثْبِتْ عِصْمَتُهُ عَنْهُ فَلَا حُجَّةَ
فِي قَوْلِهِ، فَكَيْفَ يُحْتَجُّ بِقَوْلِهِمْ مَعَ جَوَازِ الْخَطَا؟ وَكَيْفَ تُدْعَى عِصْمَتُهُمْ مِنْ غَيْرِ حُجَّةٍ
مُتَوَاتِرَةٍ؟ (۱)

ترجمہ: دیوقوم یعنی علماؤ قول دادی: چہ دصحابی مذهب مطلق دلیل
دی، دہل قوم قول دادی چہ دصحابی قول ہغہ وخت دلیل دی چہ دقیاس خخہ
مخالف وی، دہل قوم قول دادی: چہ یوازی دابوبکر اوعمر رضی اللہ تعالیٰ
عنہما قول دلیل دی خکہ درسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قول دی چہ (پہ ہغو
دوو پسی اقتدا وکری چہ ترما وروستہ دی)، دہل قوم قول دادی چہ یوازی
دخلورو خلفاؤ راشیدینو قول دلیل دی چہ کله پریومسئلہ سرہ متفق سی۔
خودغہ تول زموږ (شافعیانو) پہ نزد باطل دی، خکہ ہغہ خوک چہ ہغہ تہ
دغلط اوسہوی نسبت کول جایز وی، اودہغہ عصمت ثابت نہ وی نودہغہ پہ قول
بانندی دلیل ویل صحیح نہ دی، خنگہ بہ ددہ پہ قول سرہ دلیل ویل جایز وی چہ
دخطا نسبت ورته کول جایز دی، اودیومتواترثبوت نہ بغیرہ خنگہ ددوی
عصمت ثابت سی؟

دیپورتی کتاب لیکونکی (ابو حامد محمد امام غزالی رحمہ اللہ) دامام
شافعی رحمہ اللہ دمذهب اتباع کونکی دی، ددہ دعبارت خخہ معلومہ سولہ چہ
دصحابی قول مطلق دلیل نہ دی، خکہ دی وایی: (والکل باطل عندنا) دغہ تول
زموږ پہ نزد باطل دی۔

خوداصول فقہ یوبل کتاب لیکونکی (محمد امین شنقیطی) بیا پہ خپل
کتاب کی داسی لیکلی دی:

- ۱- انه حجة يقدم على القياس ويخص به العموم، وعزاه مالك والشافعي في القديم وبعض الحنفية واستدل بحديث (أصحابي كالنجوم) الحديث.
- ۲- ليس بحجة وعزاه لعامة المتكلمين والشافعي في الجديد واختار أبي الخطاب واستدل له بإمكان الغلط والخطأ من الصحابة وبأنه يجوز عليهم الاختلاف ولم تثبت عصمتهم.
- ۳- قول الخلفاء الراشدين دون غيرهم واستدل له بحديث: ((عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين)) الحديث.
- ۴- قول أبي بكر وعمر واستدل له بحديث اقتدوا باللذين من بعدي: أبي بكر وعمر. (۱)
ترجمة: اول قول دادی چی وایی: دصحابی قول مطلق حجت او دلیل دی،
پر قیاس دمخه عمل په کول کیږي، اودعام تخصیص په کیږي. دغه قول دامام
مالک دی، اودامام شافعی اولنی قول دی، اودخه حنفیانو هم داغه قول دی
ددوی دلیل هغه حدیث دی چی په هغه کی ویل سوی دی (زما اصحابان لکه
ستوری، چی په هریوه پسی اقتداء وسی نو هغه پره دایت باندی دی)،
۲- دوهم قول دادی چی وایی: دصحابی قول هیڅ دلیل نه دی، دغه قول
دعامو متکلموینو، دامام شافعی رحمه الله نوی قول دی، اودغه قول ابی خطاب
هم غوره اومختار کړی دی.
ددوی دلیل دادی چی دصحابی څخه غلط او خطا کول ممکن دی، او دا
چی ددوی څخه مخالفت کول جایز دی، اودا چی ددوی معصومیت ثابت نه دی.
۳- دریم قول داچی دڅلورو خلفاء راشیدینو قول دلیل دی، دنورو نه دی،
ددوی دلیل هغه حدیث دی چی په هغه کی راغلی دی (پرتا سوباندی زما اوزما
دخلفاء راشیدینو دستو پیروی لازمه ده)
۴- څلورم قول دادی: یوازی دابوبکر او عمر رضی الله تعالی عنهما قول

دلیل دی، ددوی دلیل هغه حدیث دی چی په هغه کی راغلی دی (تاسو اقتداء وکړی په هغو ددو پسی چی ترما وروسته راځی ابوبکر او عمر) رضی الله عنهما. څوک چی دصحابی قول دلیل نه بولی هغوی داهم وایی چی دغه حدیث (أصحابي كالنجوم، بأيهم اقتديتم اهتديتم) ضعیف دی، بلکی څه علماء ورته موضوعی وای، ابن عبدالبر دغه حدیث په خپل کتاب (جامع بيان العلم وفضله (۱۱۱/۲) کی نقل کړی اوبیا وایی: ددغه په سند باندی دلیل نه ویل کیږی ځکه دده په سند کی حارث بن غصین دی او هغه مجهول دی.

اوداغه حدیث ابن حزم په خپل کتاب (الإحكام ص (۸۱۰) کی نقل کړی دی، اوبیا وایی: ددغه حدیث په راویانو کی سلام بن سفیان دي او هغه ضعیف حدیثونه روایت کوی اودغه حدیث دهغوی دجملی څخه دی، او په دغه کی شک نسته چی دغه حدیث دسند دضعف په وجه ساقط دی.

دصحابی دقول داستدلال په هکله بل اختلاف داسی نقل سوی دی: حجة قول الصحابي: تنوعت مذاهب العلماء في هذه المسألة وانقسمت إلى خمسة مذاهب مشهورة: المذهب الأول: قول الصحابي حجة يجب العمل به. وقد نسب هذا القول إلى مالك والشافعي في القديم، وأحمد في رواية عنه؛ وعليه أكثر الأصوليين والفقهاء من الحنفية، وابن عقيل من الحنابلة، والعلاني والخطيب البغدادي من الشافعية. واختاره ابن القيم في إعلام الموقعين، والشاطبي في الموافقات وابن تيمية.

المذهب الثاني: أنه ليس بحجة مطلقاً: وقد نسب إلى الشافعي في الجديد وليس بصحيح وأحمد في رواية، ومذهب جمهور الشافعية، منهم الغزالي والآمدي وبه قالت المعتزلة وهو مذهب ابن حزم.

المذهب الثالث: أنه حجة إن كان مما لا مجال للرأي فيه فقط وهو قول جماعة من الأحناف

المذهب الرابع: قول أبي بكر وعمر رضي الله عنهما حجة دون غيرهما.

المذهب الخامس: قول الخلفاء الأربعة أبي بكر، وعمر، وعثمان، وعلي رضي الله

عنهم حجة دون غيرهم. (۱)

ترجمة: داچی دصحابی قول حجت دی که نه: په دی هکله دعلماؤ مذهبونه وپنځه مشهورو مذهبونو ته ویشل سوی دی: اول مذهب داچی دصحابی قول مطلق حجت او دلیل دی عمل په کول واجب دی، ددغه قول نسبت و امام مالک ته، او دامام شافعی پخوانی قول ته دی، دامام احمد بن حنبل څخه هم یو روایت سوی دی، او دحنفی مذهب ډیر داو وولو اوفقهی علماء پر دغه قول باندی دی، دحنبل مذهب څخه ابن عقیل، دشافعی مذهب څخه علائی او خطیب بغدادی پر دغه قول دی، همدغه قول ابن قیم په اعلام موقعین کی او شاطبی په موافقات کی او ابن تیمیة رحمة الله تعالی علیهم مختاره کړی دی.

دوهم مذهب داچی مطلق حجت او دلیل نه دی، ددغه قول نسبت و امام شافعی ته په نوی قول کی سوی دی، او دغه صحیح نه دی، او امام احمد بن حنبل ته په یو روایت کی سوی دی، ددیرو شافعیانو دغه مذهب دی، چی دهغوی د جملی څخه امام غزالی رحمه الله دی، او دغه دمعتزلوو او ابن حزم مذهب هم دی. دریم مذهب: داچی دصحابی قول یوازی هغه وخت دلیل دی چی درایی خای پکښی پاته نه وی، او دغه ددیرو حنفیانو قول هم دی.

څلورم مذهب: داچی دابوکر او عمر رضي الله عنهما قول دلیل دی دنورو قول دلیل نه دی.

پنځم مذهب: داچی دڅلورو خلفاء راشیدینو لکه ابوبکر، عمر، عثمان او علی رضي الله تعالی عنهم قول دلیل دی دنورو قول دلیل نه دی.

بل اختلاف داسی نقل سوی دی چی صحابی وایی: موږ داسی ویل یا داسی کول، یا وایی: موږ د نبی صلی الله علیه وسلم په زمانه کی داسی ویل یا داسی کول، یا موږ ته امر وکړل سو یا موږ منع کړل سولو، یا سنت داسی دی، په دی هکله د حنفی مذهب د اصول فقهی په یو کتاب فصول الاصول کی داسی لیکلی دی: قَالَ أَبُو بَكْرٍ: قَوْلُ الصَّحَابِيِّ: أَمَرْنَا بِكَذَا، وَنَهَيْنَا عَنْ كَذَا. وَقَوْلُهُ: السُّنَّةُ كَذَا، لَا يَجُوزُ أَنْ يُجْعَلَ شَيْءٌ مِنْهُ رَوَايَةً عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، إِذْ كَانَ الْأَمْرُ وَالنَّهْيُ وَالسُّنَّةُ لَا يَخْتَصُّ بِالنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، دُونَ غَيْرِهِ مِنَ النَّاسِ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ} [النساء: ۵۹].

وَكَذَلِكَ السُّنَّةُ، فَقَدْ تَكُونُ لِغَيْرِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي، وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِي». ابوداود کتاب السنة غیر ۳۹۹۱

وَقَالَ: «مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَلَعَلَّهِ وَرْزُهَا، وَوَرْزُ مَنْ عَمِلَ بِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ». سنن ابن ماجه کتاب المقدمة
وَأَمَّا إِذَا قَالَ الصَّحَابِيُّ: أَمَرْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَذَا، أَوْ نَهَانَا عَنْ كَذَا، وَسَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَا، فَإِنَّ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَأْتِي أَنْ يُوجِبَ بِمِثْلِهِ حُكْمًا، حَتَّى يَحْكِيَ لَفْظَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَيْنِهِ، لِأَنَّهُ جَائِزٌ أَنْ يَكُونَ سَمِعَ لَفْظًا يَحْتَمِلُ الْمَعْنَى، فَتَأَوَّلَهُ عَلَى الْمَعْنَى عِنْدَهُ، وَنَحْنُ فَلَا يَلْزَمُنَا تَأْوِيلُهُ.

وَقَالَ آخَرُونَ: حُكْمُ مَا هَذَا سَبِيلُهُ مِنَ الْأَلْفَاظِ ثَابِتٌ: لِأَنَّ مِنَ الْعُلَمَاءِ مَنْ يَرَوِي نَقْلَ الْمَعْنَى دُونَ اللَّفْظِ مِنْهُمْ: الْحَسَنُ، وَالشَّعْبِيُّ، وَغَيْرُهُمَا. وَمِنْهُمْ: مَنْ يَرَى نَقْلَ اللَّفْظِ بِعَيْنِهِ. (۱)
ترجمة: أبو بکر رازی جصاص حنفی (رحمه الله) وایی: د صحابی داسی قول چی وایی: موږ په داسی امر کړل سوی یو یا موږ د داسی څخه منع کړل سوی یو،

یا وایی چی سنت دادی، ددغو څخه یو هم د نبی صلی الله علیه وسلم څخه روایت
نسی کیدلای، ځکه امر، نهی او سنت یوازې په نبی علیه السلام پوری خاص نه
دی، ځکه بل څوک هم امر او نهی کولای سی، الله تعالی فرمایي: تاسو د الله تعالی
د امر اطاعت کوی د الله تعالی د رسول اطاعت کوی او خپل دامیر د امر اطاعت
کوی. نو کیدای سی چی امر کونکی او نهی کونکی دوخت آمران او والیان وی، نو
ځکه دلته خاص دلیل نسته چی دغه امر او نهی د نبی علیه السلام دی.

همدارنگه سنت هم بيله نبی د بل چا هم کیدای سی، ځکه رسول الله صلی
الله علیه وسلم فرمایي: پرتاسو باندی زما دستو او ترما وروسته زما د خلفاء
راشیدینو دستو اتباع لازمه ده. په بل حدیث کی فرمایي: که چا د بدو سنتو بنیاد
جوړ کړی نوده ته دهغو ثواب رسیږي او څوک چی تر قیامت په پوری په دغو سنتو
عمل کوی دهغوی ثواب ورسیږي، او همدارنگه که چا د بدو سنتو بنیاد جوړ کړی
نوده ته دهغو عذاب رسیږي او څوک چی تر قیامت په پوری په دغو بدو سنتو عمل
کوی دهغوی عذاب ورسیږي.

او که صحابی داسی وایی: چی موږ رسول الله صلی الله علیه وسلم امر کړلو
یا منع کړلو یا وای چی رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه کار سنت بللی دی،
خوبیا هم څه خلگ په داسی الفاظو باندی حکم کول صحیح نه بولی ترڅو چی
بعینه د رسول الله صلی الله علیه وسلم خپل الفاظ نقل کوی، ځکه کیدای سی
چی ده داسی الفاظ اوریدلی وی چی هغه د پیرو معناگانو احتمال لری، اوده پر
هغه معنا حمل کړی وی چی دده سره وی، خو پر موږ باندی هغه دده تاویل کول
لازم نه دی.

څه نور بیا وایی: په داسی الفاظو باندی حکم کول ثابت دی، ځکه څه علماء

بيله الفاظو دمعنا روايت صحيح بولى، چى دهغوى دجملى خخه حسن، شعبى
(رحمة الله تعالى عليهما) اوداسى نور دى.

ياداچى صحابى وايى: قَالَ: كُنَّا نَقُولُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيٌّ:
«أَفْضَلُ أُمَّةٍ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَهُ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرُ، ثُمَّ عُثْمَانُ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ
أَجْمَعِينَ» (١)

ياداچى صحابى وايى: «كُنَّا نَفْعَلُهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،
يَعْنِي الْغَزْلَ» (٢)

ياداچى صحابى وايى: كُنَّا نُخْرِجُ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَاعًا
مِنْ ثَمَرٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ أَقِطٍ لَا نُخْرِجُ غَيْرَهُ» عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، (٣)
ياداچى صحابى وايى: مَوْزٍ أَمَرَ كِرْل سُولُو يَامْنَعُ كِرْل سُولُو: فَإِذَا أَخْبَرَ أَحَدَهُمْ
بِأَنَّهُمْ أَمَرُوا، أَوْ نُهُوا، أَوْ مِنَ السَّنَةِ كَذَا، فَمَا أَنْ يَصْرَحَ بِالْأَمْرِ، وَالنَّاهِي، وَصَاحِبِ السَّنَةِ،
وَحِينَئِذٍ فَلَا إِشْكَالَ وَلَا خَفَاءَ.

ومثاله في الأمر: ما أخرجه الترمذي "عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: لَمَّا بَلَغَ النَّبِيُّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ مَرَّ لَظْهَرَانِ، فَأَذَنَّا بِلِقَاءِ الْعَدُوِّ «فَأَمَرْنَا بِالْفِطْرِ»، فَأَفْطَرْنَا أَجْمَعُونَ. (٤)
ومثاله في النهي: ما أخرجه الترمذي، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: «نَهَانِي النَّبِيُّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ التَّخْتُمِ بِالذَّهَبِ، وَعَنْ لِبَاسِ الْقَسِيِّ، وَعَنِ الْقِرَاءَةِ فِي الرُّكُوعِ
وَالسُّجُودِ، وَعَنْ لِبَاسِ الْمُعْصَفَرِ»: (٥)

إذا صرح بأنه أمر الرسول وفيه، هل يكون حجة أو لا؟ فقال الجمهور: نعم.

١- عَنْ ابْنِ عُمَرَ ابْنِ دَاوُدَ كِتَابُ السَّنَةِ - ٢- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، مُسْنَدُ أَحْمَدَ ثَمَرٌ ١٤٩٥٧

٣- سنن النسائي كتاب الزكوات ثمر ١٨٢٥ - ٤- سنن الترمذي كتاب الجهاد ثمر ١٦٨٤

٥- سنن الترمذي كتاب اللباس والزينة ثمر ١٧٣٧

وحكي عن أبي داود، وبعض المتكلمين: إنه لا يكون حجة، حتى ينقل لفظه. (۱)
ترجمة: داچی یوصحابی وایی: موږ امر کرل سولو یا موږ منع کرل سولو یا
داچی وایی دستت څخه داده، نوکه امر کونکی، یا منع کونکی یا دستت خاوند
بسکاره کړی یا تصریح په وکړی چی موږ رسول الله صلی الله علیه وسلم امر کړلو
یا منع کړلو نو په دغه کی هیڅ اشکال او پوشیدگی نسته، یعنی په دغه دلیل
ویل صحیح او جایز دی.

دامر مثال: لکه داچی ترمذی د ابوسعید خدری رضی الله تعالی عنه څخه
روایت کړی دی: دی وایی: دمکی دفتح په کال چی کله نبی صلی الله علیه وسلم
د (مرظهران) منطقی ته ورسیدی نوموړته یی د دینمن سره د جنگ کولو اذن
وکړی، او موږ ته یی دروژی د ماتولو امر وکړی، نوموړ ټولو روژی ماتې کړلې.
دنبی مثال: لکه داچی ترمذی نقل کړی دی، چی علی بن ابی طالب رضی
الله تعالی عنه وایی: نبی علیه السلام موږ د زرو دگتمی، په روکوع او سجده کی
دقرات ویلو او دژړو کالو داغوستلو څخه منع کړلو.

که په دغه صراحت وکړی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم امر کړی دی
او یایی منع کړی ده، نو جمهور علماء وایی هو دلیل په ویل کیدلای سی، دا بوداود
او څه متکلمینو څخه نقل سوی دی چی دلیل نه په ویل کیږی ترڅو چی دنبی
علیه سلام الفاظ نقل کوی.

یوبل قول داسی نقل سوی دی چی وایی: فَمَتَى أَضَافَ ذَلِكَ إِلَى زَمَنِ النَّبِيِّ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى وَجْهِ كَانَ يَعْلَمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا يُنْكِرُهُ، وَجَبَّ
الْقَضَاءُ بِكَوْلِهِ شَرْعًا.

ترجمة: یعنی که دنبی صلی الله علیه وسلم وزمانی ته داسی نسبت وسی

چی رسول الله صلی الله علیه وسلم علم پر درلودی نو انکار نه ځنی کیږي او حکم باندی کیدلایسی چی دغه شرعی دلیل دی.

ځکه دغه ته حدیث تقریر ویل کیږي هغه داچی در رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخکی څوک یوکار وکړی او هغه منع نه پروکړی، او حدیث تقریر د حدیثونو د جملی څخه دی.

د پورتنی ذکر سوی اختلاف په وجه و دغه اصل ته اختلافی ویل کیږي، او موږ ولوستل چی ډیر علماء د صحابی قول او فعل د دلیل وړ نه بولی او وایی دوی معصوم نه دی د خطا نسبت ورته کول جایز دی، نو داچی زموږ په ټولنه کی علماء د ښه گمان په وجه د داسی چاپه قول دلیل وایی چی هغوی په رتبه کی تراصحابانو (رضی الله تعالی عنهم) ډیر کښته دی.

۲- دوهم اختلافی اصل یا دلیل: د اسلام څخه مخکی شریعتونه دی: چی هغوی زموږ دپاره دلیل کیدایسی که نه؟ څه علماء وایی هغه حکمونه چی په قرآن کریم کې راغلی دی او زموږ شریعت ورته منسوخ نه وی ویلی نو هغه دلیل کیدلایسی، او که زموږ په شریعت کی نه وی او یا ورته منسوخ ویلی سوی وی، نو دلیل نسی کیدلای، او څه علماء وایی چی ټول دلیل کیدلایسی ځکه نبی کریم صلی الله علیه وسلم تربعت دمخه په دغه شریعت عمل کاوه.

و دغه اختلاف ته د اصول فقهی په کتابونو کی داسی اشاره سوی ده:

۱- اَخْتَلَفَ أَهْلُ الْعِلْمِ فِي ذَلِكَ. فَقَالَ قَائِلُونَ: لَا يَلْزَمُنَا الْاِقْتِدَاءُ بِمَنْ كَانَ قَبْلَ بَيْنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي شَرَائِعِهِمْ، لِأَنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا مَبْعُوثِينَ إِلَيْنَا، وَإِنَّمَا الْمَبْعُوثُ إِلَيْنَا نَبِيُّنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَإِنَّمَا يَلْزَمُنَا شَرِيعَتُهُ خَاصَّةً دُونَ شَرَائِعِ غَيْرِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ. وَقَالَ آخَرُونَ: كُلُّ مَا كَبِتَ مِنْ شَرَائِعِ مَنْ كَانَ قَبْلَهُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مَا لَمْ يَنْبُتْ نَسْخُهُ فَهُوَ

لَا زِمَ لَنَا، ثَابِتُ الْحُكْمِ عَلَيْنَا، وَالْوُصُولُ إِلَى مَعْرِفَتِهِ، بِأَنْ يَذْكُرَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ: أَنَّ حُكْمَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ قَدْ كُنْتُ شَرَعْتُهُ لِبَعْضِ الْأَنْبِيَاءِ، وَيُخْبِرُنَا بِذَلِكَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلَمْ يَثْبُتْ اللَّهُ مَنَسُوخٌ، فَلِزِمْنَا ذَلِكَ، عَلَى حَسَبِ مَا كَانَ يَلْزِمُنَا لَوْ شَرَعَهُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

وَأَمَّا مَا لَمْ يَثْبُتْ مِنْ ذَلِكَ مِنْ أَحَدِ هَذَيْنِ الْوَجْهَيْنِ فَلَا اعْتِبَارَ بِهِ، لِأَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ غَيَّرُوا كَثِيرًا مِنْ أَحْكَامِهِ وَبَدَّلُوهَا، فَلَا يُلْتَفَتُ إِلَى رِوَايَةِ مَنْ حَكَى مِنَ الْمُسْلِمِينَ: أَنَّ فِي التَّوْرَةِ أَوْ الْإِنْجِيلِ كَذًا، وَلَا إِلَى رِوَايَةِ أَهْلِ الْكِتَابِ عَنْ كُتُبِهِمْ أَيْضًا، لِأَنَّ قَوْلَ هَؤُلَاءِ غَيْرُ مَقْبُولٍ فِي إِبْطَالِ الشَّرِيعَةِ، بِكُفْرِهِمْ وَضَلَالِهِمْ. (۱)

ترجمه: دعلم دخاوندانو په دغه کي اختلاف دی، څوک وايي: پرموږ دهغو نبیانو د شریعتونو اقتداء لازم نه ده چي زموږ ترنبي عليه السلام مخکي تیرسوي دی، ځکه هغوی زموږ دپاره نه دی رالیږل سوی، بيشکه زموږ دپاره زموږ نبي عليه السلام رالیږل سوی دی، بيشکه پرموږ باندی خاص دده دشریعت اتباع لازمه ده، دنورو انبياء عليهم السلام دشریعتونو اتباع لازمه نه ده.

څه نور بیا وایي: زموږ دنبي څخه مخکي نبیانو دشریعتونو څخه هر هغه څه چي منسوخ سوی نه وی دهغوی اتباع پرموږ لازمه ده، او حکم یی پرموږ ثابت دی، دداسی حکم دپیژندلو طریقه داده چي الله تعالی په خپل کتاب کي ذکر کړی وی چي فلانی او فلانی حکم مادڅه نبیانو دپاره مشروع کړی وو، یا داچي نبي صلی الله عليه وسلم موږ خبر کړی چي دغه حکم ثابت نه دی او یا منسوخ دی، نو پرموږ داسی لازم دی لکه څرنگه چي پرموږ دخپل نبي صلی الله عليه وسلم مشروع سوی حکم.

او هغه چي ددغو دوو لارو څخه نه وی ثابت سوی نو هغه ته هیڅ اعتبار

نسته، ځکه دمخکنی کتابونو خاوندانو ډیر حکمونه تغیر کړي اوبدل کړي دي،
ودی ته نه کتل کیږي چی دغه د مسلمانانو څخه چا روایت کړی دی: چی په توراۍ
یا انجیل کی داسی لیکلی دی، ځکه اهل کتابو خپل کتابونه تغیر کړي دي، اونه
د اهل کتابو ددوی د کتابونو څخه وروایت ته کتل کیږي، ځکه ددوی قول ددوی
د کفر او گمراهی په وجه قبول نه دی.

مادلتہ یوازی تحت لفظ ترجمه کړی ده په دغه مبحث کی احمد بن علی
ابوبکر رازی جصاص حنفی رحمۃ الله تعالی علیه ډیر ښه، مدلل او په زړه پوری
تفصیل کړی دی چی د هر قول د پاره یی قرآنی اود حدیثونو دلایل لیکلی دی،
نوکه څوک دخپل علم داضافه کولو دپاره نور تفصیل غواړي نوموځکی لیکلی
سوی حوالی (الفصول فی الاصول) ته دی مراجعه وکړي، ډیره فایده لوی.
د حنفی فقهی د اصولو یو بیل متبحر او ممتاز عالم هم په خپل کتاب کی دغه
موضوع داسی خیرلی او تریبث لاندی راوړی ده او فرمایي:

فصل فی بیان شرائع من قبلنا: اختلف العلماء في هذا الفصل على أقاويل: فمنهم من
قال ما كان شريعة نبي فهو باق أبدا حتى يقوم دليل النسخ فيه، وكل من يأتي فعليه أن
يعمل به على أنه شريعة ذلك النبي عليه السلام ما لم يظهر ناسخه.
وقال بعضهم شريعة كل نبي تنتهي ببعث نبي آخر بعده حتى لا يعمل به إلا أن يقوم
الدليل على بقاءه وذلك ببيان من النبي المبعوث بعده.

وقال بعضهم شرائع من قبلنا يلزمنا العمل به على أن ذلك شريعة لنا عليه السلام
فإذا لم يظهر دليل النسخ فيه ولا يفصلون بين ما يصير معلوما من شرائع من قبلنا بنقل أهل
الكتاب أو برواية المسلمين عما في أيديهم من الكتاب وبين ما ثبت من ذلك ببيان في
القرآن أو السنة.

وَأَصَحُّ الْأَقَاوِيلِ عِنْدُنَا أَنْ مَا ثَبِتَ بِكِتَابِ اللَّهِ أَنَّهُ كَانَ شَرِيعَةً مِنْ قَبْلُنَا أَوْ بَيِّنَانٍ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنْ عَلَيْنَا الْعَمَلُ بِهِ عَلَى أَنَّهُ شَرِيعَةٌ لِنَبِينَا عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا لَمْ يَظْهَرَ نَاسِخُهُ، فَأَمَّا مَا عَلِمَ بِنَقْلِ دَلِيلٍ مُوجِبٍ لِلْعِلْمِ عَلَى أَهْلِ حُرُوفِ الْكُتُبِ فَلَا يَعْتَبَرُ لِقَلْبِهِمْ فِي ذَلِكَ لَتَرَهُمْ أَنَّ الْمَنْقُولَ مِنْ جُمْلَةٍ مَا حُرُفُوا وَلَا يَعْتَبَرُ فَهَمُّ الْمُسْلِمِينَ ذَلِكَ مِمَّا فِي أَيْدِيهِمْ مِنَ الْكُتُبِ لِحَوَازِ أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ مِنْ جُمْلَةٍ مَا غَيَّرُوا وَبَدَّلُوا. (۱)

ترجمه: په دغه فصل کې علماء پر د یو قولونو اختلاف لری، چی دهغوی څخه یو قول دادی: هغه چی یو وخت دیونبی دپاره شریعت ووهغه همیشه او ابدی پاته دی ترڅوچی دمنسوخ کیدلو دلیل یی ثابتیږی، او هرڅوکی چی راځی نو پر هغه باندی عمل کول پردی بنا لازم دی چی ددغه نبی شریعت دی، ترڅو چی ددغه ناسخ ښکاره سوی نه وی.

اودڅه علماؤ قول دادی: چی دهرنبی شریعت دبل نبی په راتلو سره پای ته رسیږی، داسی چی عمل نه په کول کیږی ترڅوچی دبقاء اوپاته والی دلیل یی نه وی ثابت، اودغه ثبوت ترده وروست درالیهل سوی نبی په بیان سره کیدای سی. دڅه علماؤ قول دادی: چی ترموږ مخکی شریعتونو باندی عمل کول پر موږ باندی په دی وجه لازم دی چی هغه زموږ دنبی علیه السلام دپاره شریعت دی ترڅوچی دمنسوخ کیدلو دلیل یی ښکاره یا ثابت سوی نه وی، اودوی ددغه ترمنځ جلاوالی نه کوی چی دغه دلیل داهل کتابوپه نقل سره وی اوکه دمسلمانو په روایت سره دهغو کتابونو څخه وی چی ددوی په لاسونو کی دی، اودهغه ترمنځ چی دقرآن کریم اودنبی صلی الله علیه وسلم په بیان سره وی.

اودقولونو دجملی څخه صحیح قول زموږ په نزد هغه دی: چی دالله تعالی په کتاب سره ثابت وی چی دغه ترموږ مخکی شریعت وو، اویادرسول الله صلی الله

عليه وسلم په بيان سره وي، خوبياهم پرمورې باندې عمل په دې وجه لازم دى چې دا زموږ د نبى صلى الله عليه وسلم شريعت دى، ترڅوچې منسوخ كونكى يې ښكاره سوي يا ثابت سوي نه وي، اودهغه دليل په وجه چې موږ ته معلوم سوي دى چې دوى په كتابونو كې تحريف او تغير كړى دى نو ددوى و نقل ته اعتبار نسته، ځكه كيداي سى چې دغه نقل سوي هم دهغه جملې څخه وي چې دوى تغير او تحريف پكېسې كړى دى، او د مسلمانانو و نقل ته هم اعتبار نسته ځكه كيداي سى چې ددوى په لاسونو كې هم هغه محرف او تغير سوي كتابونه وي.

دغه اختلاف داسى نه چې يوازي د حنفى فقهې د اصولو په كتابونو كې ليكلي سوي دى بلكې د شافعى فقهې د اصولو په كتابونو كې دغه اختلاف داسى نقل سوي دى: اختلف اصحابنا وغيرهم هل تبعده الله تعالى أعنى نبينا صلى الله عليه وسلم باتباعها أعنى شريعة من قبلنا أم كان منها عن اتباعها على ثلاثة مذاهب.

أحدها: أنه لم يكن متعبداً باتباعها بل كان منها عنها وقد ذهب إلى هذا جماعة من أصحابنا وأكثر المتكلمين وطائفة من أصحاب أبي حنيفة.

والمذهب الثاني: أنه صلى الله عليه وسلم كان متعبداً باتباعها إلا ما نسخ منها وإلى

هذا مال أكثر أصحابنا وكثير من أصحاب أبي حنيفة وطائفة من المتكلمين.

والمذهب الثالث: أنه صلى الله عليه وسلم لم يتعبد فيها بأمر ولا نهي. وقال بعض

الفقهاء كان متعبداً بشريعة إبراهيم عليه السلام على الخصوص دون غيره وهو قول شاذ والمعروف ما قدمنا من قبل.

والمذهب الصحيح هو الأول وإنه كان المذهب الثاني قد نصره كثير من أصحابنا وقد

أومىء إليه الشافعى في بعض كتبه. (۱)

ترجمة: زمور (شافعی) ملگرو اونورو په دی کی اختلاف دی: چی زمور
نبی صلی الله علیه وسلم دمخکنی شریعتونو داتباع په ډول عبادت کړی دی که
ځنی منع کړل سوی دی؟ په دی هکله دری مذهبونه دی:

یومذهب دادی چی دبل شریعت په اتباع یی عبادت نه دی کړی بلکی ځنی
منع کړل سوی دی، دغه قول زمور دملگرو دیوتولی دی، اودهیرو متکلمینو او
دامام ابوحنیفه رحمه الله دملگرو دیوتولی دی.

دوهم مذهب دادی: چی نبی صلی الله علیه وسلم دمخکنی شریعت په
اتباع عبادت کړی دی، مگر نه په هغو چی ددوی څخه منسوخ سوی دی، او دغه
قول زمور دهیرو ملگرو اودابی حنیفة رحمه الله اودمتکلمینو دیوی ډلی دی.

دریم مذهب دادی: چی نبی صلی الله علیه وسلم په مخکنی شریعت باندی
هیڅ عمل نه دی کړی، نه په امر اونه په نهی، اوڅه فقهاء وایی: چی خاص دابراهیم
علیه السلام په شریعت باندی یی عمل کړی دی په نورو نه دی کړی، خودغه شاذ
او نادر قول دی معروف او معلوم قولونه هغه دی چی موږ مخکی ذکر کړل.

اوصحیح مذهب هغه اول دی، اودوهم مذهب هم زمور دهیرو ملگرو تایید
کړی دی اوخپله امام شافعی رحمه الله هم په څه کتابونو کی اشاره ورته کړی ده.

زمور دحنفی فقهی داصولو په یوبل کتاب کی ودغه اختلاف داسی اشاره
سوی ده: قَالَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ: يَلْزَمُنَا شَرَايعُ مَنْ قَبَلْنَا حَتَّى يَقُومَ الدَّلِيلُ عَلَى التَّسْحِ بِمَنْزِلَةِ
شَرَائِعِنَا. وَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا يَلْزَمُنَا حَتَّى يَقُومَ الدَّلِيلُ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ يَلْزَمُنَا عَلَى أَنَّهُ شَرِيعَتُنَا.

وَالصَّحِيحُ عِنْدَنَا أَنَّ مَا قَصَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْهَا عَلَيْنَا مِنْ غَيْرِ انْكَارٍ أَوْ قَصِّ رَسُولِ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَيْرِ انْكَارٍ فَإِنَّهُ يَلْزَمُنَا عَلَى أَنَّهُ شَرِيعَةٌ رَسُولِنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ. (۱)

ترجمة: څه علماؤ ویلی دی: چی په مخکنی شریعتونو باندی داسی عمل

کول لازم دی لکه زموږ شریعت، ترڅوچی دمنسوخ کیدلو دلیل یی ثابت سوی نه وی، اوڅه بیا وایی پرموږ عمل کول لازم نه دی ترڅوچی دعمل کولو دلیل قایم او ثابتیږی، اوڅه بیا وایی: پرموږ عمل کول لازم دی په دی بنا چی دغه زموږ شریعت دی، اوزموږ (حنفیانو) په نزد صحیح قول دادی: هغه چی الله تعالی د هغوی څخه موږ ته بیله انکاره بیان کړی دی، اویارسول الله صلی الله علیه وسلم بیله انکاره بیان کړی وی، نوپر دغه باندی عمل کول داسی لازم دی ځکه چی دغه زموږ درسول صلی الله علیه وسلم شریعت دی.

دغه پورتنی اختلاف ته هم ددی دپاره څه اشاره وسوله چی ثابتہ سی چی دغه اصل یادلیل هم دعلماؤ اوفقهاؤ ترمنځ اختلافی دلیل دی، داچی کوم قول صحیح اوکوم غیر صحیح دی یا کوم قول قوی اوکوم غیرقوی دی دهغه سره زما بحث تعلق نلری، زه یوازی دا ثابتول غوازه چی په داسی دلایلو سره دیومسئلی اثبات کول تحقیق ته ضرورت لری وبس.

۳- دریم اختلافی دلیل استحسان دی: داستحسان لغوی معنی په عربی لغت کی داسی سوی ده: *الِاسْتِحْسَانُ فِي اللُّغَةِ اسْتِفْعَالٌ مِنَ الْحُسْنِ، وَهُوَ عَدُّ الشَّيْءِ وَاعْتِقَادُهُ حَسَنًا نَقُولُ اسْتَحْسَنْتُ كَذَا أَيْ اِعْتَقَدْتُهُ حَسَنًا.* (۱)

ترجمه: استحسان په لغت کی داستفعال دباب څخه دی، دحسن څخه یعنی دمجردباب یی حَسَنَ دی، معنی یی ده یوشی ښه بلل اودښوعقیده باندی ساتل، لکه داچی ته وایی: مافلانی شی ښه وباله، اودښوعقیده پرلرم. داستحسان په اصطلاحی معنی کی داصول فقهی دعلماؤ څخه ډیر اختلاف نقل سوی دی لکه چی وایی:

۱- *أَمَّا فِي اصطلاح الأُصولِيِّينَ فَقَدْ «قِيلَ فِي تَعْرِيفِهِ: إِنَّهُ دَلِيلٌ يَتَقَدِّحُ فِي نَفْسِ*

المُجْتَهِد، لَا يَقْدِرُ عَلَى التَّغْيِيرِ عَنْهُ» أَيُّ: لَا يَقْدِرُ أَنْ يُفْصَحَ عَنْهُ بِعِبَارَةٍ.

۲- وَقِيلَ: مَا اسْتَحْسَنَهُ الْمُجْتَهِدُ بِعَقْلِهِ، فَإِنْ أُرِيدَ مَعَ دَلِيلٍ شَرْعِيٍّ فَرِيقًا، وَإِلَّا مُنْعَ، إِذْ لَا فَرْقَ بَيْنَ الْعَالِمِ وَالْعَامِّيِّ إِلَّا النَّظَرُ فِي أدَلَّةِ الشَّرْعِ، فَحَيْثُ لَا نَظَرَ فَلَا فَرْقَ، وَيَكُونُ حُكْمًا بِمُجَرَّدِ الْهَوَى وَاتِّبَاعًا لِلشَّهْوَةِ فِيهِ.

۳- حُكْمِي فِي «الرَّوَضَةِ» عَنِ الْقَاضِي يَعْقُوبَ. قَالَ: وَهُوَ أَنْ يَتْرَكَ حُكْمًا إِلَى حُكْمٍ هُوَ أَوْلَى مِنْهُ.

۴- وَقَالَ أَبُو الْكَرَّخِيِّ: هُوَ الْعُدُولُ عَمَّا حُكِمَ بِهِ فِي نَظَائِرِ مَسْأَلَةٍ إِلَى خِلَافِهِ لِوَجْهِ أَقْوَى مِنْهُ.

۵- وَقَالَ الْقَاضِي أَبُو الْوَلِيدِ الْبَاجِي مِنْ الْمَالِكِيَّةِ: الْإِسْتِحْسَانُ هُوَ الْقَوْلُ بِأَقْوَى الدَّلِيلَيْنِ. (۱)

۶- وَقَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ عُدُولٌ عَنِ قِيَاسٍ إِلَى قِيَاسٍ أَقْوَى مِنْهُ وَهَذَا أَيْضًا بَاطِلٌ لِأَنَّهُمْ يَسْمُونِ إِذَا عُدُلُوا عَنِ الْقِيَاسِ إِلَى نَصٍّ اسْتِحْسَانًا أَيْضًا.

۷- وَقَالَ بَعْضُهُمْ: الْإِسْتِحْسَانُ تَرْكُ طَرِيقَةِ الْحُكْمِ إِلَى أُخْرَى هِيَ أَوْلَى مِنْهَا. (۲)
ترجمة: دفعی داصولینو په اصطلاح کی داستحسان په تعریف کی چا ویلی دی: ۱- چی دا هغه دلیل دی چی دمجتهد په دماغ کی راگرخی خو پر تعبیر یی قدرت نلری، یعنی په الفاظوی تعبیرنسی کولای.

۲- چا ویلی دی: استحسان هغه دلیل دی چی مجتهد یی په خپل عقل ښه وگنی، ددغه تعریف په باره کی ویل کیږی، که دغه دده ښه گڼل که دشرعی دلیل سره وی نوبیاخو ورسره موافق یو، که دشرعی دلیل په وجه نه وی نوداسی قول منع دی، ځکه دعالم اوعامی په منځ کی فرق دادی چی عالم په شرعی دلایلو کی

۱- شرح مختصر الروضة ج ۳ ص ۱۸۱-۱۹۷ ۲- قواطع الأدلة فی الاصول ج ۲ ص ۲۷۱

نظر کولای سی نوپه هغه ځای کی چی دشرعی دلایلو نظر اولحاظ نه وی نوپه هغه ځای کی دعالم اوعامی فرق نسته، نوداسی حکم دهوی اودخپلی خوښی اتباع بلل کیږی، شرعی دلیل نه ورته ویل کیږی.

۳- دقاضی یعقوب رحمه الله څخه په روضه نومی کتاب کی حکایت سوی دی: چی استحسان دیو حکم دبل قوی حکم دپاره پریښودل دی.

۴- ابوالحسن کرخی رحمه الله وایی: استحسان دیو حکم څخه عدول کول دی چی دده په امثالوکی سوی وی، وداسی حکم ته عدول وی چی هغه ترده اولی اوبنه وی.

۵- دمالکی مذهب یو عالم ابو الولید باجی رحمه الله وایی: استحسان د دوو دلیلونو څخه په قوی باندی قول کولو ته استحسان وایی.

۶- چاویلی دی چی استحسان دیوه قیاس څخه وبل داسی قیاس ته عدول یارجوع کول دی چی هغه ترده قوی وی، اوداهم باطل دی ځکه دوی (حنفیان) چی کله دقیاس څخه ونص ته عدول وکړی هم استحسان ورته وایی.

۷- چاویلی دی: چی استحسان دیوه حکم بل داسی حکم ته پریښودل دی چی هغه ترده ښه وی.

دپورتنیو تعریفونو دا اختلاف پربنیاد دعلماؤ په منع کی اختلاف دی چی استحسان دلیل دی که نه؟ که دلیل وی نومستقل دلیل دی که دقیاس یو قسم دی؟ په دی هکله ډیر زیات اختلاف داحنافو اوشافعیانو ترمنځ نقل سوی دی، او د اختلاف لویه وجه هغه اولنی دوه تعریفونه دی، چی احناف داسی استحسان حجت اودلیل بولی اوشافعیان یی حجت اودلیل نه بولی، دنورو امامانو څخه هم مختلف قولونه نقل سوی دی، په دی هکله یو عالم لیکلی دی: *الاستحسان حجة*

عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ. وَفِي كَوْنِهِ حُجَّةٌ عِنْدَ أَحْمَدَ قَوْلَانِ، وَحَقِيقَتُهُ أَنَّ تَرْكَ قِيَاسٍ إِلَى قِيَاسٍ هُوَ أَقْوَى مِنْهُ. ثُمَّ قَالَ بَعْدُ: وَمُقْتَضَى كَلَامِ أَحْمَدَ أَنَّ الْإِسْتِحْسَانَ هُوَ الْعُدُولُ عَنْ مُوجِبِ الْقِيَاسِ إِلَى دَلِيلٍ هُوَ أَقْوَى مِنْهُ. (۱)

ترجمة: استحسان داماد ابو حنيفة رحمة الله تعالى عليه په نزد حجت او دليل دی، او داماد احمد رحمة الله تعالى عليه په دغه کې دوه قولونه دي، او داستحسان حقيقت دادي چې يو قیاس د بل داسی قیاس دپاره پريښودل سی چې هغه ترده قوي وی، خوداماد احمد دکلام مقتضی داده چې استحسان د قیاس د موجب څخه عدول کول دی و داسی دلیل ته چې هغه ترده قوي وی

د کتابونو دمطالعی څخه معلومېږي چې دلته لوی اختلاف د حنفی او شافعی فقهاؤ ترمنځ دی، ځکه ډیر دهغوی ترمنځ د دلائلو او اقوالو تبادلې سوي ده، لکه داچې د حنفی فقهی د اصولو په یو کتاب کې داستحسان پر اثبات باندی د دلیل په ډول لیکلی دی: قَالَ أَبُو بَكْرٍ الرَّازِيُّ الْجصاصُ الحنفی: تَكَلَّمَ قَوْمٌ مِنْ مُخَالِفِيْنَا فِي إِبْطَالِ الْإِسْتِحْسَانِ حِينَ ظَنُّوا أَنَّ الْإِسْتِحْسَانَ حُكْمٌ مِمَّا يَشْتَبِهُهُ الْإِنْسَانُ وَيَهْوَاهُ، أَوْ يَلْذُّهُ، وَلَمْ يَعْرِفُوا مَعْنَى قَوْلِنَا فِي إِطْلَاقِ لَفْظِ الْإِسْتِحْسَانِ.

فَنَقُولُ: لَمَّا كَانَ (مَا حَسَنَهُ اللَّهُ تَعَالَى) بِإِقَامَتِهِ الدَّلَائِلَ عَلَى حُسْنِهِ مُسْتَحْسَنًا، جَازَ لَنَا إِطْلَاقُ لَفْظِ الْإِسْتِحْسَانِ فِيمَا قَامَتِ الدَّلَالَةُ بِصِحَّتِهِ. فَقَالَ عَزُّ مِنْ قَائِلٍ: {فَبَشِّرْ عِبَادِ} {الَّذِينَ يَسْمَعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ} (۲) وَرَوَى عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، وَقَدْ رَوَى مَرْفُوعًا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ قَالَ: «مَا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى حَسَنٌ وَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى سَيِّئٌ».

فَإِذَا كُنَّا قَدْ رَجَدْنَا هَذَا الَّلَفْظَ أَصْلًا فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ لَمْ يَمْتَنِعْ إِطْلَاقُهُ بَعْضَ مَا قَامَتْ عَلَيْهِ الدَّلَالَةُ بِصِحَّتِهِ عَلَى جِهَةِ تَعْرِيفِ (الْمَعْنَى) وَإِفْهَامِ هُوَ الْمُرَادُ. (۱)

ترجمة: ابوبکر رازی جصاص حنفی فرمائی: زمورہ مخالف قوم (شافعیان) داستحسان پر بطلان خبرہ کری دہ، دوی داسی گمان کوی چی استحسان داسی حکم دی چی انسان بی دخیل اشتہاء، خواہش اوخوند پریناکوی، اودوی زمورہ ہغہ معنی نہ دہ فہمولی کوم چی مورہ داستحسان دلفظ کری دہ.

نومورہ وایو داچی اللہ تعالیٰ ہغہ تہ مستحسن وایی چی پرحسن بی دلائل قایم سی، نومورہ تہ ہم جایز دہ چی داستحسان دلفظ اطلاق پرہغہ وکرو چی دہغہ پرصحت دلائل قایم وی.

دہغو دلائلو دجملی خخہ چی داستحسان پر استدلال دلیل پہ ویل کیبری دالہ تعالیٰ دغہ قول دی چی فرمائی: نوزیری وکرہ (ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم) زماپرہغو بندگانو چی خبرہ اوری (دقرآن) اوبیا دوی ډیرنبہ دہغوی متابعت کوی.

یاداچی دوی ټولی خبری اوری اوبیادوی دہغوی دجملی خخہ چی ډیری نبہ وی دہغوی متابعت کوی. ہمدغہ کسان دصافو اوخالصو عقلونو خاوندان دی. بل دابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہما خخہ مروفوع روایت دی چی نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی: ہغہ چی مومنان بی نبہ گنی نوہغہ دالہ تعالیٰ پہ نزدنبہ دی، اوہغہ چی مومنان بی بد گنی ہغہ دالہ تعالیٰ پہ نزد بد دی.

نوچی مورہ ددغہ لفظ (استحسان) دپارہ پہ قرآن اوحدیث کی اصل پیدا کرو نومورہ کولای سو ہغہ چی پرصحت باندی دتعریف او افہام اوتفہیم دوجہی دلیل قایم سی نومورہ ہغہ تہ حسن ووايو خخہ دداسی ویلو خخہ ہیخ مانع نستہ.

دشافعی فقہی داصولو پہ یو کتاب کی دغه بحث داسی بیان سوی دی،
چی په هغه کی دحنفی فقہی داصولو ددلیلو جوابونو او توجیه هم سوی ده چی
خه خلاصه یی داسی ده:

الأصل الثالث من الأصول الموهومة الاستحسان؛ وقد قال به أبو حنيفة وقال
الشافعي من استحسن فقد شرع.

أنا نعلم قطعاً إجماع الأمة قبلهم على أن العالم ليس له أن يحكم بهواه وشهوته من
غير نظر في دلائل الأدلة، والاستحسان من غير نظر في أدلة الشرع حكم بالهوى المجرد
وهو كاستحسان العامي ومن لا يحسن النظر، فإنه إنما جوز الاجتهاد للعالم دون العامي؛
لأنه يفارقه في معرفة أدلة الشريعة وتمييز صحيحها من فاسدها، وإلا فالعامي أيضاً
يستحسن.

قلنا: اتباع أحسن ما أنزل إلينا هو اتباع الأدلة، فيبطل أن هذا مما أنزل إلينا فضلاً
عن أن يكون من أحسنه وهو كقوله تعالى: [المر: ٥٥]

ثم نقول: نحن نستحسن إبطال الاستحسان، وأن لا يكون لنا شرع سوى المصدق
بالمعجزة، فليكن هذا حجة عليهم.

الجواب الثاني: أن يلزم من ظاهر هذا اتباع استحسان العامي والطفل والمعذور
لعموم اللفظ.

الشيئة الثانية: قوله صلى الله عليه وسلم «ما رآه المسلمون حسناً فهو عند الله
حسن». ولا حجة فيه من أوجه الأول: أنه خبر واحد لا يثبت به الأصول.

الثاني: أن المراد به ما رآه جميع المسلمين؛ لأنه لا يخلو أن يريد به جميع
المسلمين أو آحادهم، فإن أراد الجميع فهو صحيح إذ الأمة لا تجتمع على حسن شيء إلا
عن دليل، والإجماع حجة، وهو مراد الخبر. وإن أراد الآحاد لزم استحسان القوام.

الثالث: أَنَّ الصَّحَابَةَ أَجْمَعُوا عَلَى اسْتِحْسَانِ مَنَعَ الْحُكْمِ بِغَيْرِ ذَلِيلٍ، وَلَا حُجَّةٍ، لِأَنَّهُمْ
مَعَ كَثَرَةٍ وَقَانِعِهِمْ تَمَسَّكُوا بِالظُّوَاهِرِ وَالْأَشْبَاهِ وَمَا قَالَ وَاحِدٌ حَكَمْتُ بِكَذَا وَكَذَا لِأَنِّي
اسْتَحْسَنْتُهُ وَلَوْ قَالَ ذَلِكَ لَشَدُّدُوا الْإِنْكَارَ عَلَيْهِ وَقَالُوا: مَنْ أَلْتِ حَتَّى يَكُونَ اسْتِحْسَانُكَ
شَرْعًا وَتَكُونَ شَارِعًا لَنَا. (۱)

ترجمة: دموهومه اصولو څخه دريم اصل استحسان دی، او په دغه باندی
امام ابوحنيفة رحمه الله قول کړی دی، او امام شافعی رحمه الله وایی څوک چی په
استحسان عمل کوی نوهغه نوی شریعت جوړ کړی دی.

امام شافعی رحمه الله وایی چی موږ پوهیږو چی د مخکنی امت اجماع ده
چی یو عالم ته دغه نسته چی په خپل هوا او خواهش باندی حکم وکړی بیله دی
چی د دلائلو په دلالت کی نظر وکړی، او داسی استحسان چی په هغه کی د شریعت
د دلائلو مراعت نه وی نوهغه په مطلق خواهش باندی حکم کول دی، او دغه
داسی دی لکه دعامی اودهغه چا استحسان چی ښه نظر نلری، او بیسکه عالم ته
دا جهاد کول جایز دی و عامی ته جایزه دی، ځکه عالم د شرعی دلائلو ترمنځ جلا
والی کولای سی او د صحیح او فاسد ترمنځ فرق کولای سی، که نه نو عامی به هم
د خپل استحسان پر بناء حکم کوی.

دا حنفو د قرآنی آیتونو {الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ} او {وَاتَّبَعُوا أَحْسَنَ
مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ} په توجیه کی د شافعیانو د خوا داسی ویل کیږی چی موږ
وايو: د ښه اتباع څخه د دلائلو پر بناء اتباع مراد ده، داسی نه چی د هر سامع
اوریدونکی په نزد ښه مراد دی.

او بل دوی وایی: که هر چا خپله خوښه او ښه مراد سی نو زموږ په نزد

داستحسان بطلان نهنه دی، اوبل دوی وایی: موږ داسی شریعت نه منو چی دهغه تصدیق په معجزه سره نه وی سوی. لکه دنبی صلی الله علیه وسلم تصدیق چی په معجزو سره سوی دی.

دویم جواب: ددغه اتباع دظاهر څخه دعامی، کوچنی اوبی عقل دهنه نظر اتباع هم لازمیری ځکه دغه لفظ ډیر عام دی.

ددویم دلیل یعنی حدیث «مَا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى حَسَنٌ وَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى سَيِّئٌ». په جواب کی اول داسی توجیه کوی او فرمایي: چی دغه حدیث خبر واحد دی او په خبر واحد باندی اصول نه ثابتیږي.

دویم جواب: په دغه حدیث کی د(المسلمون) لفظ جمع دی، مطلب دا چی دتولو مسلمانانو په نزد نهنه وی، اودغه صحیح ده ځکه ټول امت مسلمة دیوشی پرحسن یا نهنه والی نه سره یو ځای کیږي مگر ددلیل پربنیاد، نودغه اجماع ده او اجماع په خپله یو قطعی دلیل دی او په حدیث کی همدغه مراد دی، اوکه دمسلمون څخه احاد یا افراد مراد سی نویاڅو دعوامو داستحسان اتباع هم لازمه گرځی اودغه باطله ده ځکه دعامی داستحسان اتباع لازمه نه ده.

دریم جواب: داچی داصحابو کرامو څخه هم داسی بی دلیل استحسان نه دی نقل سوی بلکی دوی په تولو واقعاتو کی په دلایلو سره قول کړی دی داسی د هیڅ یوه څخه هم نه دی نقل سوی چی هغوی دی ویلی وی چی زه داسی حکم کوم ځکه دغه زما په نزد حسن یا نهنه ده، که چا داسی قول هم کړی وای نو ډیر سخت انکار سره به مخامخ سوی وای، چی ته بیا څوک یی چی ستا استحسان زموږ دپاره شریعت یا دلیل جوړ سو.

دالمستصفی مصنف په بل ځای کی لیکلی دی (ذَكَرَهُ الْكَرْخِيُّ وَبَعْضُ

أَصْحَابُ أَبِي حَنِيفَةَ مِمَّنْ عَجَزَ عَنْ لُصْرَةِ الْإِسْتِحْسَانِ وَقَالَ: لَيْسَ هُوَ عِبَارَةً عَنْ قَوْلٍ بِغَيْرِ دَلِيلٍ بَلْ هُوَ بِدَلِيلٍ، مِثْلُ قَوْلِهِ: مَا لِي صَدَقَةً لِلَّهِ أَوْ عَلَيَّ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِمَا لِي، فَالْقِيَاسُ لَزُومُ التَّصَدُّقِ بِكُلِّ مَا يُسَمَّى مَالًا، لَكِنْ اسْتَحْسَنَ أَبُو حَنِيفَةَ التَّخْصِصَ بِمَا لَ الزَّكَاةَ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً} [التوبة: ۱۰۳] وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا مَالَ الزَّكَاةِ. وَاللَّهُ أَعْلَمُ. (۱)

ترجمة: کرخی اودامام ابوحنيفة رحمة الله عليه ڄه داسي اصحابانو چي دستحسان ددفاع څخه عاجزو و ذکر کړي دي چي دستحسان څخه داسي قول مراد نه دي چي دليل نلري بلکي داسي قول مراد دي چي دليل ورسره وي لکه داچي يو څوک وايي: زما مال دالله تعالي دپاره دي، يا وايي: پر ملازم ده چي خپل مال صدقه کړم، نو په داسي قول کي دقياس تقاضا دغه ده چي ټول هغه څه صدقه کړي چي مال ورته ويل کيږي، خو امام ابوحنيفة رحمه الله دستحسان په ډول دغه قول يوازي په فرضي زکات پوري خاص کوي، ځکه داچي الله تعالي فرمايي: ته ددوي دمالونو څخه صدقه واخله، نو دلته هم يوازي فرضي صدقه مراد ده.

دشافعي فقهي داصولو يو عالم بياليکلي دي چي دغه اختلاف يولفظي اختلاف دي. واعلم أن مرجع الخلاف معهم في هذه المسألة إلى نفس التسمية فإن الاستحسان على الوجه الذي ظنه بعض أصحابنا من مذهبهم لا يقولون به والذي يقولونه لتفسير مذهبهم به العدول في الحكم من دليل إلى دليل هو أقوى منه وهذا لا ننكره لكن هذا الاسم لا نعرفه بآية لمثل هذا الدليل. (۲)

ترجمة: اوپوه سي چي په دغه مسئله کي ددوي سره دا اختلاف مرجع صرف او يوازي په نوم کي ده، ځکه دستحسان هغه مطلب چي زموږ ملگرو ددوي

دمذهب خخه اخستی دی په هغه باندی دوی قول نه کوی او هغه چی دوی دخپل
مذهب په تفسیر کی قول په کوی هغه داچی (په حکم کی دیوه دلیل خخه بل
داسی دلیل ته عدول کول دی چی هغه ترده قوی وی) اوددی خخه موږ هم انکار
نه کوو، خودداسی دلیل دپاره دغه نوم نه پیژنو.

داستحسان مثالونه

داستحسان دقسمونو اومثالونو په هکله دحنفی فقهی په یو کتاب کی
لیکلی دی: قَوْلُهُ: وَلِلْإِسْتِحْسَانِ أَلْوَاغٌ آخَرُ مِثْلُ الْإِسْتِحْسَانِ الثَّابِتِ بِالْأَثَرِ وَالْإِجْمَاعِ
وَالضَّرُورَةِ مِثْلُ السَّلَامِ وَالْإِجَارَةِ وَبَقَاءِ الصَّوْمِ مَعَ فِعْلِ النَّاسِي.

فَإِنَّ الْقِيَاسَ يَأْتِي جَوَازَ السَّلَامِ؛ لِأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ الَّذِي هُوَ مَحَلُّ الْعَقْدِ مَعْدُومٌ حَقِيقَةً
عِنْدَ الْعَقْدِ، وَالْعَقْدُ لَا يَنْعَقِدُ فِي غَيْرِ مَحَلِّهِ إِلَّا أَنَّا تَرَكْنَاهُ بِالْأَثَرِ الْمَوْجِبِ لِلتَّرْخِصِ، وَهُوَ قَوْلُ
الرَّأَوِيِّ وَرَخَّصَ فِي السَّلَامِ، وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ «مَنْ أَسْلَمَ مِنْكُمْ فَلَيْسَ لِمَنْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ».

وَكَذَا الْقِيَاسُ يَأْتِي جَوَازَ الْإِجَارَةِ؛ لِأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ، وَهُوَ التَّقَعُّدُ مَعْدُومٌ فِي الْحَالِ، إِلَّا
أَنَّا تَرَكْنَاهُ بِالْأَثَرِ، وَهُوَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ «أَعْطُوا الْأَجِيرَ حَقَّهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ» فَلَا أَمْرُ
بِإِعْطَاءِ الْأَجِيرِ دَلِيلُ صِحَّةِ الْعَقْدِ.

وَكَذَا الْأَكْلُ نَاسِيًا يُوجِبُ فَسَادَ الصَّوْمِ فِي الْقِيَاسِ؛ لِأَنَّ الشَّيْءَ لَا يَبْقَى مَعَ وُجُودِ مَا يُنَافِيهِ
كَالطَّهَارَةِ مَعَ الْحَدَثِ وَالْإِعْتِكَافِ مَعَ الْخُرُوجِ مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ، إِلَّا أَنَّهُ مَقْرُونٌ بِالْأَثَرِ، وَهُوَ
قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ «أَتَمَّ عَلَى صَوْمِكَ فَإِنَّمَا أَطْعَمَكَ اللَّهُ وَسَقَاكَ».

وَمِنْهُ أَيْ وَمِنْ الْإِسْتِحْسَانِ مَا ثَبَتَ بِالْإِجْمَاعِ مِثْلُ الْإِسْتِصْنَاعِ يَعْنِي لِيَمَّا فِيهِ لِلنَّاسِ
تَعَامُلٌ مِثْلُ أَنْ يَأْمُرَ إِنْسَانًا لِيُخَوِّزَ لَهُ خُفًّا مَثَلًا بِكَذَا وَيَبَيِّنَ صِفَتَهُ وَمِقْدَارَهُ، وَلَا يَذْكُرُ لَهُ أَجَلًا
وَيُسَلِّمُ إِلَيْهِ الدَّرَاهِمَ أَوْ لَا يُسَلِّمُ فَإِنَّهُ يَجُوزُ وَالْقِيَاسُ يَقْتَضِي عَدَمَ جَوَازِهِ؛ لِأَنَّهُ يَنْبَغُ مَعْدُومٌ
لِلْحَالِ حَقِيقَةً، وَهُوَ مَعْدُومٌ وَصَفًا فِي الذِّمَّةِ، وَلَا يَجُوزُ يَنْبَغُ شَيْءٌ إِلَّا بَعْدَ تَعَيُّنِ حَقِيقَةٍ أَيْ ثُبُوتِهِ

فِي الذِّمَّةِ كَالسَّلَمِ فَأَمَّا مَعَ الْعَدَمِ مِنْ كُلِّ وَجْهِ فَلَا يُتَصَوَّرُ عَقْدٌ لَكِنَّهُمْ اسْتَحْسَنُوا تَرْكَهُ
بِالْإِجْمَاعِ الثَّابِتِ بِتَعَامُلِ الْأُمَّةِ مِنْ غَيْرِ كَثِيرٍ. (۱)

ترجمه: داستحسان نورقسمونه اوانواع هم سته لکه هغه استحسان چي په
اثر، اجماع اوضرورت سره ثابت وي لکه سلم، اجارة اودهیرونکی دخورلو سره
دروژی پاته کیدل.

ځکه دقیاس په مقتضا سلم جایز نه دی، ځکه په سلم کی پر کوم شی چي
عقد کول کیږي هغه حقیقه معدوم دی په دغه وخت کی وجود نلري، (سلم داسي
دی چي غنم یابل شی شنه وي ترپخیدلو دمخه خرڅ کړل سي) اوعقد بیله خپله
ځایه صحیح نه دی، خودلته چي سلم ته جایز ویل کیږي دهغه اثر پر بناء چي
رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته اجازت ورکړي دی (لکه داچي) فرمایي که
ستاسو څخه چا سلم کوي نوپه معلومه پیمانه یی کوي.

همدارنگه داجاری عقد دقیاس په مقتضا صحیح نه دی، ځکه پرکوم شی
چي عقد کول کیږي (منافع) هغه دعقد په وخت کی معدوم دی، خودغه دهغه اثر
پربناء صحیح ده چي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: (تاسو مزدورته دده
حق هغه وخت ورکوي چي دده خوله وچه سوی نه وي، داجرت په ورکولو امرکول
ددغه معنالري چي عقد صحیح دی.

همدارنگه که څوک روژیاتی په هیږه څه وڅوري یاوچېنی نودقیاس تقاضا
داسي ده چي ددغه روژیاتی روژه ماته ده، ځکه دقیاس تقاضا داده چي دیوشی
وجود دخپل منافی سره نه پاته کیږي، لکه طهارت دبی اودسی سره یا اعتکاف
دبی ضرورته وتلوسره، خودلته دغه دهغه اثر پربناء پاته دی چي رسول الله صلی
الله علیه وسلم فرمایي (ته خپله روژه پوره کړه بیشکه الله تعالی تاته خواږه درکړه

اوته یی اوبه کړی،

دهمدغه استحسان دجملی څخه یو قسم هغه دی چی په اجماع سره ثابت وی لکه دیوشی په جوړیدلو کی دخلگو معامله، داچی موچی ته وایی (خپلې په دومره راوگنده) ډول اومقداریی معلوم کړی، خو وخت اومده یی معلومه نکړی، مزدوری ورکړی که ورنکړی داصحیح اوجایز ده، خودقیاس په مقتضا جایزه نه ده، ځکه دغه حقیقه دمعدوم عقد دی، حال داچی دوصف دنظره دغه په زمه کی معدوم دی، ځکه دیوشی بیع ترهغو جایزه نه ده ترڅو چی حقیقه دهغه تعین نه وی سوی، یعنی لکه سلم چی په زمه کی نه وی ثابت سوی، اوهغه چی دتولو وجهو څخه معدوم وی هغه ته عقد نه ویل کیږی، خودوی دغه حکم دعامو خلگو دتعامل په وجه ښه وبلی اوپر خپل حال یی پریښودی.

بل مثال دابو خطاب قول دی: قَوْلُ أَبِي الْخَطَّابِ فِي مَسْأَلَةِ الْعَيْنَةِ: وَإِذَا اشْتَرَى مَا بَاعَ بِأَقْلٍ مِمَّا بَاعَ قَبْلَ تَقْدِ الثَّمَنِ الْأَوَّلِ؛ لَمْ يُجْزَ اسْتِحْسَانًا، وَجَازَ قِيَاسًا، فَالْحُكْمُ فِي نَظَائِرِ هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ مِنَ الرُّبُوبِيَّاتِ الْجَوَازِ، وَهُوَ الْقِيَاسُ، لَكِنْ عَدَلَ بِهَا عَنْ نَظَائِرِهَا بِطَرِيقِ الْإِسْتِحْسَانِ، قَمُنَعَتْ. وَحَاصِلُ هَذَا يَرْجِعُ إِلَى تَخْصِصِ الدَّلِيلِ بِدَلِيلٍ أَقْوَى مِنْهُ فِي نَظَرِ الْمُجْتَهِدِ. قَالَ ابْنُ الْمُعْتَمَرِ الْبَغْدَادِيُّ: وَمِثَالُ الْإِسْتِحْسَانِ مَا قَالَهُ أَحْمَدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ يَتِمُّ لِكُلِّ صَلَاةٍ اسْتِحْسَانًا، وَالْقِيَاسُ أَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ الْمَاءِ حَتَّى يُحْدِثَ. (۱)

ترجمه: ابو خطاب د عینه په مسئله کی فرمایي: د عینه مسئله داسی ده چی یو څوک شی خرڅ کړی اوبیایي د قیمت تر تسلیم دمخه ترهغه په کم قیمت رانسی چی ده خرڅ کړی دی، لکه داچی (یو څوک شی په شل خرڅ کړی اوقیمت تر تسلیم دمخه یی په لس یا پنځلس برته ځنی رانسی) نو دغه بیع د قیاس په تقاضا صحیح

ده خود استحسان په مقتضا صحيح نه ده؛ اودسودپه نورو داسی مسائلو کی د قیاس په دلیل دجواز حکم دی، خو په دغه مسئله کی داستحسان په دلیل دهغوی څخه عدول سوی دی اومنع کرل سوی دی، نوددی حاصل داسو چی استحسان دیوه دلیل څخه وبل داسی دلیل ته تخصیص ورکول دی چی هغه دمجتهد په نظر ترده قوی وی.

بل مثال دابن عمار بغدادی دغه قول دی چی وایی: داستحسان مثال هغه دی چی احمد رضی الله تعالی عنه وایی: داستحسان تقاضاده چی دهرلمانځه دپاره اودس تازه سی خودقیاس تقضاده چی تیمم داوبو په ځای کی دی ترڅوچی بی اودسه کیږی. نومعنی داچی دلته ددلیل دقوت په تقاضا استحسان دقیاس په مقابل کی پاته سو.

که پورتنی مثالونه مطالعه کړو نومعلومیږی چی په دوی کی یوهم داسی مثال نسته چی بیله دلیل یوازی دمجتهد په خوښه حکم سوی وی، بلکی ټول داسی دی چی دقیاس څخه وحديث یا اجماع ته عدول سوی دی، اوبنکاره ده چی حدیث او اجماع ترقیاس قوی دی.

څلورم اختلافی دلیل: استصلاح: دمصلحت یاصلحی غوښتنه. چی زموږ په ټولنه کی اصلاح، صلح یا مصلحت ورته ویل کیږی، اوموږ په خپله ټولنه کی ډیر دصلحی جرگې او مجلسونه وینو چی په هغوی کی څه دحقوقو، پورونو، مړو، مځکو اوداسی نوری فیصلی کیږی، لکه داچی موږ وینو چی دحقوقو په فیصلوکی څه تاوان پر یوه اوڅه پریل وکړی وایی دجرگی فیصله ده، یاداچی دمړی په فیصله کی یوه یا څوښځی ورکړی وایی دادجرگی فیصله ده، اوڅه داډول دحدودو په مسئلوکی هم جرگې فیصلی کوی ورته داصلاح

یاصلحی نوم و رکول کیری، ډیر ځله ښکاره د شریعت د اصولو څخه خلاف وی، په دغه جرگو کی ډیر ځله علماء هم شامل وی خو بیا هم ورته شرعی بڼه و رکول کیری، وایی په شریعت کی صلح سته، او د فقه په څه کتابونو کی د تحکیم نوم و رکول سوی دی، په دی هکله د اصول فقهی په کتابونو کی ډیر مفصل او په زړه پوری بحث سوی دی، چی څه په دی ډول دی:

الأصل الرابع من الأصول الموهومة الاستصلاح: أما المصلحة فهي عبارة في الأصل عن جلب منفعة أو دفع مضرّة، ولستنا نعني به ذلك، فإن جلب المنفعة ودفع المضرّة مقاصد الخلق وصلاح الخلق في تحصيل مقاصدهم، لكننا نعني بالمصلحة المحافظة على مقصود الشرع ومقصود الشرع من الخلق خمسة: وهو أن يحفظ عليهم دينهم ونفسهم وعقلهم وائسلافهم وأموالهم، فكل ما يتضمن حفظ هذه الأصول الخمسة فهو مصلحة، وكل ما يفوت هذه الأصول فهو مفسدة ودفعها مصلحة.

وهذه الأصول الخمسة حفظها واقع في رتبة الضرورات، فهي أقوى المراتب في المصالح ومثالها: قضاء الشرع بقتل الكافر المصل و عقوبة المبتدع الداعي إلى بدعته، فإن هذا يفوت على الخلق دينهم، وقضاؤه بإيجاب القصاص إذ به حفظ النفوس، وإيجاب حدّ الشرب إذ به حفظ العقول التي هي ملائكة التكليف، وإيجاب حدّ الزنا إذ به حفظ النسل والألساب، وإيجاب زجر العصاب والسراق إذ به يحصل حفظ الأموال التي هي معاش الخلق وهم مضطرون إليها.

وتحريم نفوت هذه الأصول الخمسة والزجر عنها يستحيل أن لا تشمل عليه ملة من الملل وشرعة من الشرائع التي أريد بها إصلاح الخلق، ولذلك لم تختلف الشرائع في تحريم الكفر والقتل والزنا والسرقه وشرب المسكر. (۱)

ترجمة: مصلحت په اصل کی دمنفعت جلبول اودضرر دفع کولو څخه عبارت دی، خودلته دمصلحت دغه معنی مراد نه ده، ځکه دمنفعت جلبول اود ضرر دفع کول دخلقو دمقاصدو څخه دی اودخلقو اصلاح دمقاصدو دحصول سره دی، څو زموږ مقصد دشریعت دمقاصدو ساتنه ده، دخلقو دپاره دشریعت مقاصد پنځه دی: هغه داچی پردوی باندی ددوی دین، ددوی نفسونه، ددوی عقلونه، ددوی نسلونه اومالونه وساتل سی، نوهرهغه چی ددغو پنځو دجملی څخه وی هغه مصلحت دی اوهرهغه چی دغه پنځه اصول پکښی فوت سوی وی نو هغه فساد دی دفع کول یی مصلحت دی.

ددغو پنځو اصولو ساتنه دضرورت په رتبه کی راځی، همدغه دمصلحت په مرتبو کی ډیره قوی ده، ددی مثال لکه داچی شریعت دگمراه کونکی کافر دوژنی حکم کوی، اودهغه بدعتی دعذاب حکم کوی چی خپل بدعت ته دعوت کوی، ځکه دوی پرخلگو باندی دین خرابوی، همدارنگه شریعت دقصاص دواجب کیدلو حکم کوی ځکه په قصاص سره دنسلونو حفاظت کوی، اوداچی دشرابو پرچینښلو یی حد مقرر کړی دی ځکه په دغه سره دعقلونو حفاظت کوی هغه عقلونه چی هغوی دشرعی حکمونو دتکلیف دار ومدار اوبنیاددی، اوداچی د زنا حد یی واجب کړی دی ځکه په دغه سره دنسل اونسب حفاظت کول کیږی، دا چی پرغصب اوغلاباندی زجر اوحده مقرر دی په دغو سره دمالونو حفاظت کول کیږی هغه مالونه چی دخلگو معاش دی اودوی ورته محتاج دی.

که دغه پنځه اصول فوت سی یا پریښودل سی نومشکله ده چی دملتونو څخه دی ملت جوړسی او یا دشریعتونو څخه داسی شریعت جوړسی چی په هغه سره دخلگو اصلاح وسی، همدا وجه ده چی شریعتونه دکفر، قتل، زنا، غلا او

دنته كونكى شى پر حرام والى هيخ اختلاف نلرى.

اقسام المصلحة وامثالها

المصلحة بالاضافة الى شهادة الشرع ثلاثة اقسام: قسم شهادة الشرع لا اعتبارها وقسم شهادة لبطاليتها، وقسم لم يشهد الشرع لا لبطاليتها ولا لا اعتبارها.
ومثاله: حكمنا ان كل ما اسكر من مشروب او ما كحل فيحرم قياسا على الخمر، لانها حرمت لحفظ العقل الذي هو مناط التكليف، فتحریم الشرع الخمر دليل على ملاحظة هذه المصلحة.

القسم الثاني: ما شهد الشرع لبطاليتها، مثاله قول بعض العلماء لبعض الملوك لما جامع في نهار رمضان: ان عليك صوم شهرين متتابعين حيث لم يامر باعتناق ربة مع اتساع ماله قال: لو امرته بذلك لسهل عليه واستحقر اعتناق ربة في جنب قضاء شهوته، فكانت المصلحة في إيجاب الصوم لينزجر به، فهذا قول باطل ومخالف لنص الكتاب بالمصلحة وفتح هذا الباب يؤدي الى تغيير جميع حدود الشرائع وتخصيصها بسبب تغير الأحوال.
ثم اذا عرف ذلك من صنيع العلماء لم تحصل الثقة للملوك بفقرائهم، وظنوا ان كل ما يفتون به فهو تحريف من جهتهم بالرأي.

القسم الثالث: ما لم يشهد له من الشرع بالبطالان ولا بالاغتيار نص معين. وهذا في محل النظر فلنقدم على تمثيله نفسيما آخر وهو ان المصلحة باعتبار قوتها في ذاتها تنقسم الى ما هي في رتبة الضرورات والى ما هي في رتبة الحاجات والى ما يتعلق بالتحسينات والتزيينات.

الرتبة الثانية: ما يقع في رتبة الحاجات من المصالح والمناسبات، كسليط الولي على تزويج الصغيرة والصغير، فذلك لا ضرورة اليه لكنه محتاج اليه في اقتناء المصالح.
الرتبة الثالثة: ما لا يرجع الى ضرورة ولا الى حاجة ولكن يقع موقع التحسين ورعاية

أَحْسَنُ الْمَنَاجِحِ فِي الْعَادَاتِ وَالْمُعَامَلَاتِ مِثَالُهُ: سَلَبُ الْعَبْدِ أَهْلِيَّةَ الشَّهَادَةِ مَعَ قَبُولِ قَتْلِهِ
وَرَوَايَتِهِ مِنْ حَيْثُ إِنَّ الْعَبْدَ نَازِلُ الْقَدْرِ وَالرُّبَّةِ ضَعِيفُ الْحَالِ وَالْمَنْزِلَةِ بِاسْتِخَارِ الْمَالِكِ إِيَّاهُ
فَلَا يَلِيقُ بِمَنْصِبِهِ التَّصَدِّي لِلشَّهَادَةِ.

أَمَّا الْوَاقِعُ فِي رُبَّةِ الصَّرُورَاتِ وَإِنْ لَمْ يَشْهَدْ لَهُ أَصْلٌ مُعَيَّنٌ، وَمِثَالُهُ: أَنَّ الْكُفَّارَ إِذَا
تَقَرَّسُوا بِجَمَاعَةٍ مِنْ أَسَارَى الْمُسْلِمِينَ قَلَوْا كَفَفْنَا عَنْهُمْ لَصَدْمُونَا وَغَلَبُوا عَلَى دَارِ الْإِسْلَامِ
وَقَتَلُوا كَافَّةَ الْمُسْلِمِينَ، وَلَوْ رَمَيْنَا الثَّرْسَ لَقَتَلْنَا مُسْلِمًا مَعْصُومًا لَمْ يُذْنِبْ ذُلًّا وَهَذَا لَا عَهْدَ بِهِ
فِي الشَّرْعِ.

لَكِنْ تَحْصِيلُ هَذَا الْمَقْصُودِ بِهَذَا الطَّرِيقِ وَهُوَ قَتْلُ مَنْ لَمْ يُذْنِبْ غَرِيبٌ لَمْ يَشْهَدْ لَهُ
أَصْلٌ مُعَيَّنٌ فَهَذَا مِثَالُ مَصْلَحَةٍ غَيْرِ مَاخُودَةٍ بِطَرِيقِ الْقِيَاسِ عَلَى أَصْلٍ مُعَيَّنٍ. (۱)
دمصلحت قسمونه اومثالونه

ترجمة: داخلافی دلایلو دجملی خخه خلورم وهمی دلیل استصلاح ده:
مصلحت دشرعی نسبت په اعتبار پردری قسمه دی: یوقسم هغه چی شریعت
دهغه پراعتبارشاهدی وایی یعنی شرعی دلیل ورسره وی دویم قسم هغه دی چی
شریعت باطل بللی وی، یعنی دشریعت داصولو خخه خلاف وی. دریم قسم داچی
شریعت بی نه دبطلان اونه دااعتبار شاهدی وایی، یعنی نه پراثبات باندی دلیل
وی اونه پر بطلان باندی کوم دلیل وی. ودغه قسم ته مصلحت مرسله وایی

داول قسم مثال لکه زموږ داحکم چی وایو هرچینسونکی اوخړونکی شی
چی نشه لری حرام دی، خکه دغه پر خمر قیاس دی، اوخمر د عقل دساتنی په وجه
حرام سوی دی، هغه عقل چی دشرعی حکمونو دتکلیف بنیاد دی، یعنی که عقل
سالم وو نوهغه په شرعی حکمونو مکلف دی که نه نوبیا مکلف نه دی لکه
کوچنی، لیونی اوداسی نور، داچی شریعت خمر اویانوره نشه حرامه کړی ده د

همدغه مصلحت پر بنیاد، نودغه هغه مصلحت دی چی شریعت اعتبار ورکړی دی، اودخمر حرمت په قرآنی آیت اودنبی کریم صلی الله علیه وسلم په حدیثونو ثابت دی.

ددوهم قسم مثال: لکه داچی دوخت امیر یابل مالدار انسان درمضان د روژی په حال کی جماعی وکړی، اودعالم څخه دکفاری حکم وغواړی اوهغه ورته یوازی دشپيته روژو نیولو حکم ورکړی اودمیری دآزادولو حکم نه ورکوی، په دی مصلحت چی گواکی دی توان لری دغلام آزادی ورته آسانه ده، نو همیشه به خپل خواهش پوره کوی اومیری به آزادوی، نوداسی مصلحت په نظر کی نیول اوداسی قول کول باطل دی، اودشریعت داصولو دقرآن کریم دصریح نص خلاف دی، بل دداسی مصلحت په نظر کی نیولوسره وتولو حدودو ته لاره خلا سپړی، بل داکه امیرانو اومالدارانو ته بیاوروسته دا ډول حکم معلوم سی نو بیا یی په ټولو مسئلو کی دعلماءو څخه اعتماد پورته کیږی اودوی به وایی چی علماء په ټولو مسئلو کی تحریف کوی.

دریم قسم داچی شریعت یی نه دبطلان اونه یی داعتبار شاهدی وایی، یعنی نه پراثبات باندی دلیل وی اونه پر بطلان باندی کوم دلیل وی، ودغه قسم ته (مصلحة مرسله) یعنی مطلق مصلحت وایی، په اولنیو دوو کی دعلماءو اختلاف نسته په دغه دریم کی اختلاف نسته چی څوک یی جایز او څوک ورته ناجایز وایی، ځکه خو وایی: (وَقَدْ اختلف العلماء في جواز اتباع المصلحة المرسله) بیشکه علماء دمطلق مصلحت په اتباع کی اختلاف کړی دی نوموړ دداسی مصلحت دمثالونو ترڅنگ یوبل تقسیم ته اشاره کوو هغه داچی مطلق مصلحت دقوت او ضعف پر بنیاد دری تقسیمه ته ویشل سوی دي، چی یو دضرورت په

رتبه کي او دويم د حاجت او دريم د تحسين او بنايست په رتبه کي راځي.
 دويمه رتبه: هغه ده چي د مصلحتونو د جملې څخه د حاجت او مناسبت په
 رتبه کي راځي: لکه د کوچني انجلي او هلک د پاره د نکاح په صورت کي د ولي
 مسلط يا شرط کيدل، ځکه دغه ضرورت نه دی بلکي دغه يو حاجت دی ترڅو
 د دوي مصالح و ساتل سي.

دريمه رتبه: هغه ده چي نه ضروري ده او نه حاجت ورته سته بلکي دغه
 د تحسين او په معاملاتو او عاداتو کي د ښه نظم د ساتلو د پاره داسي مصلحت په
 نظر کي نيول کيږي، لکه داچي د غلام يا مريي شاهدي صحيح نه ده، د دې سره
 چي دده فتوي او روايت صحيح دی، داځکه چي د مريي رتبه او حالت په دې وجه
 ډير ضعيف دی چي دی مالک مسخر کړی دی، نو دده د منصب سره مناسب نه ده
 چي دی د شهادت د پاره آواز پورته کړي، ځکه شاهدي يو نوع حکم دی.

د پورتنی څه تفصيل نه وروسته داچي موږ د مصلحت قسمونه او رتبې
 وپيژندلي يوازي په رتبه د ضرورت باندې عمل کول صحيح او جايز دی، په دوو
 آخريو باندې بيله شرعي دليله عمل کول صحيح او جايز نه دی، مگر په هغه
 صورت کي عمل په کيدایسي چي د ضرورت و مرتبې ته ورسيږي، په هغه صورت
 کي به هم مجتهد اجتهاد کوي ترڅو د شريعت اصل ورته پيدا سي.

هغه مصلحت چي د ضرورت په رتبه کي راځي خود شريعت دليل ورباندې
 نسته، د هغه مثال داچي د کفار و سره د جنگ په صورت کي کفار د مسلمانانو باندې
 يا بنديان را مخته کړي او پر مسلمانانو را روان سي نو که موږ دغه مسلمان بنديان
 نه وژنو خامخا دغه کفار موږ وژني او پر دار اسلام غالب کيږي، ولي که دوي مړه
 نکړو نو کفار مخته راځي، پر مسلمانانو غلبه کوي، داغه بنديان هم وژني او نور

مسلمانان هم وژنی او که مسلمان بندی مړ کړو نو یو معصوم او بی گناه مسلمان مومړ کړی او داسی کول په شریعت کی هیڅ جواز نلری، نوڅه علماء دغه مصلحت هم د ضرورت څخه بولی او جایزی بولی که څه هم شرعی دلیل باندی نسته.

اوڅه علماء وایی دا ډول مصلحت د ضرورت په رتبه کی نه راځی، ځکه دغه دبی گناه انسان وژنه ده او په شریعت کی د داسی مصلحت دپاره هیڅ اصل او دلیل نسته، ځکه اول خود ایقینی نه ده چی د بندیانو تروژلو وروسته مسلمانان پر گافرانو غالب کیدای سی، اوبل دایقینی نه ده چی کافران غالب سی نو ټول مسلمان او دغه بندیان وژنی، بلکی دغه ټول گمان دی او په گمان باندی د مسلمان وژنه جایز نه ده.

دغه داسی دی لکه چی یو څوکسان د مخمصی اولوړی په حال کی وی نو بیا قرعه اندازی وکړی او یو مسلمان مړ کړی او هغه و خوری ترڅو چی دغه نور دمرگه وژغورل سی، نو د مصلحت په خاطر داسی کول جایز نه دی، ځکه دلته مصلحت کلی نه دی، اوبل د دوی خلاصون یقینی نه دی، نو داسی مصلحت قطعی او یقینی نه دی، بلکی داسی مصلحت د قرآن کریم د صریح نص او آیتونو سره مخالف دی ځکه الله تعالی فرمایي: {وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ} [الإسراء: ۳۳] په بل آیت کی راغلی دی: {وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا} [النساء: ۹۳] نو دلته دهغه بندیانو او د دغه انسان څه گناه ده چی د بل دپاره قربانی کیږی، او یو بی گناه انسان د نورو دپاره فدایی کیږی او دامخکی ثابته سوله چی مصلحت به د قرآن، حدیث او اجماع څخه مخالف نه وی که مخالف وو نو هغه مصلحت نه دی.

دمصلحت شرطونه

داصول فقه یوعالم په خپل کتاب کی دپورتنی تفصیل خلاصه بیان کړی اوفرمایي: شروط المصلحة المرسلة: المصلحة عند الجمهور قائمة على أسس يصح أن تعد شرطاً فهي: (۱) لا تصادم نصوصاً ولا إجماعاً. وإلا كانت مصلحة ملغاة، لأن معنى إرسالها أن الشارع لم يبلغها ولم يعتبرها.

(۲) أن تحقق أحد المصالح الخمس: الدين والنفس والعقل والنسل والمال، أي أن تكون المصلحة من جنس هذه المصالح.

(۳) أن تكون حقيقية وعامة. لأنها إن لم تكن حقيقية كانت وهماً، والوهم لا يبنى عليه حكم شرعي. وإن لم تكن عامة كانت خاصة، والأحكام في الشريعة لا توضع لفرد ولا لبعض وإنما هي للناس كافة بغير تفرقة. (۱)

ترجمة: دمصلحت شرطونه: دجمهورو علماؤ په نزد مصلحت پرداسی بنیادونو باندی ولاړ دی چی داصحیح ده چی شرطونه ورته وویل سی:

۱- د هغوی دجملی څخه یو دادی چی دنصوصو یعنی قرآن، حدیث او اجماع سره به تضاد او ټکر نلری، که نه نوبیا دغه مصلحت لغو اوباطل دی، ځکه دمصلحة مرسله معنا داده چی دشارع دخوابه نه تائید اونه باطل سوی وی.

۲- دویم داچی دپنځو مصلحتونو څخه به یوپکښی ثابت وی لکه ددین، نفس، عقل، نسل اوماال ساتنه، یعنی مصلحت به ددغو پنځو دجملی څخه وی.

۳- دریم داچی دغه مصلحت به حقیقی او عام وی، ځکه که حقیقی نه وی نوهغه وهم دی، اودشریعت حکم پروهم نه بناکیږی، اوکه عام نه وی نوهغه خاص دی، اودشریعت حکمونه دیوفرد دپاره نه وضع کیږی، بلکی دغه دټولو خلکو

۱- المصلحة المرسلة محاولة لبسطها ونظرة فيها ج ۱ ص ۴۴

دپاره بی فرقه وی.

یوبل عالم دمصلحه مرسله یامطلق مصلحت په هکله لیکلی دی: وهو الوصف الذي لم يشهد له الشرع لا بالغاؤه ولا باعتباره اى اتباع المصلحة المرسله، المصلحة المرسله ان كانت من الحاجيات والتحسينيات، فهو لا يعلم خلافا في منع التمسك بها، لانه وضع حكم بغير دليل. وان كانت من الضروريات فهو يرى جواز العمل بها مطلقا. (۱)

ترجمة: مطلق مصلحت: هغه وصف دی چې په شریعت کې نه دا اعتبار درجه لري اونه دالغاء. يعنى دمطلق مصلحت داتباع اونه اتباع په هکله شرعی دليل نلري. دغه مطلق مصلحت که په حاجاتو اوبڼه والي کې وي نو په دی باندې دليل نه ویلو کې هېڅ اختلاف نه لیدل کیږي ځکه دغه حکم بی دليله دی، او که دغه مصلحت په ضروریاتو کې وي نو بیا مطلق عمل په کول جایز معلومیږي.

دپورتني بحث او کتابونو د عبارتونو څخه خلاصه داثابته سوله چې هغه مصلحت چې دقرآن، حدیث او اجماع څخه مخالف وي، او یا حقیقي نه وي وهمی اوفرضي وي، او یا دا چې عام نه وي بلکې خاص وي نو داسې مصلحت یا صلح دشریعت دنظره صحیح نه ده.

په اختلافی اصولو کې بحث ډیر مفصل او اوږد دی چې ټول بحث ته دلته ضرورت نه لیدل کیږي صرف دغه څه اشاره می ددی دپاره وکړه چې په څه کتابونو کې پرځای ددی چې په اتفاقی اصولو دلیل ووايي دداسې اختلافی اصولو اودلائلو څخه استفاده سوی وي. نوداښودل په کار دی چې اسلام یو استدلالی دین دی، آن تردی چې دلائل هم په دلایلو ثابته وي، صرف دغه کفایت نه کوی چې فلانی صاحب داسې ویلی دی یلا په فلانی کتاب کې داسې لیکلی

دی، بلکه دحکم او استدلال دپاره دشرعی دلائلو څخه په شرعی طریقه سره استفاده کول ضروری ده.

داسلامی شریعت دحکمونو او دلائلو ترتیب داسې دی چې په یو مسئله کې دحکم کولو دپاره تر هر څه دمخه دالله تعالی په کتاب کې وکتل سی او په هغه کې دلیل پیداسې او حکم په وسی، که نه نوبیا دالله تعالی درسول صلی الله علیه وسلم په حدیثونو کې وکتل سی او په قوی حدیث داثبات یانفی دلیل پیداسې، که نه نوبیا دزمانی دعلماء په اجماع دلیل وویل سی، که هغه هم نه وی نوبیا دشرعی اصولو مطابق دقیاس څخه کار واخستل سی، که داسې مسئله پیداسې چې په اتفاقی اصولو کې هیڅ لاره نلری نوبیا دزمانی داسې عالم کولای سی چې دراجح او مرجوح ترمنځ فرق او توپیر کولای سی دخپل مذهب داصولو مطابق دا اختلافی اصولو څخه استفاده وکړی ترڅو د وخت مسلمانان په تاریکه کې پاته نسی او دوی ته دحلال یا حرام، حق او ناحق حکم ورته پیداسې.

په قضاء او حکم کی احتیاط کول

دپورتنی څه تفصیل نه وروسته که حقیقت ته نظر وکړو نو پوهیږو چې دنن زمانی هر عالم دحاکم او قاضی حیثیت لری، داځکه چې زموږ په شاوخوا کې ټول سیکولر یا لادینه حکومتونه دی چې هغوی ددین سره نابنده او خپلی غالب فیصلی ددین داصول مطابق نه کوی، داچې دمنطقی ډیر خلک مسلمان دی او غواړی چې خپل منځی فیصلی داسلام داصولو مطابق وکړی، نو دوی خپل دعلاقی علماؤ ته مراجعه کوی ترڅو دوی په منځ کې شرعی فیصله وکړی، او موږ وینو که دهغوی په منځ کې شرعی فیصله دشرعی اصولو مطابق وسی نو هغوی یی منی او قناعت پر کوی، نو علماؤ ته هم په کار ده چې دفیصلی په وخت کې شرعی اصول په نظر کې ونیسی او بیا فیصله وکړی.

دقضاء او حکم په هکله رسول الله صلى الله عليه وسلم خپل دامت حاکمانو او قاضیانو ته هم په حدیثونو کې لارښودنې کړې دي او فرمایي: عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ، فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أخطأ، فَلَهُ أَجْرٌ». (۱)

ترجمه: عمرو بن العاص رضی الله تعالی عنه روایت کوي چې دی وايي: ما درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوریدل چې ویلي: که یو حاکم حکم وکړي داسې چې دی اجتهاد او کوشش وکړي اوبیا دی وحق ته ورسیدی نو ده ته دوه ثوابه دي، او که حکم وکړي داسې چې دی اجتهاد او کوشش وکړي اوبیا دی خطاسی نو ده ته یو ثواب دی.

ددغه حدیث په شرح کې شارح (محمد فؤاد عبدالباقي) لیکلي دي چې دمسلمانو علماؤ اجماع ده چې دغه حدیث دهغه حاکم په باره کې دی چې عالم وي اود حکم کولو اهل وي، نوهغه حاکم چې جهد او کوشش وکړي نو که د اجتهاد په نتیجه کې وحق ته ورسیدی نو ده ته دوه ثوابه دي، یو داجتهاد اوبل دحق درسیدلو، او که خطاسو نو ده ته داجتهاد یو ثواب ورکول کیږي، اوهغه چې دحکم کولو اهل نه وي هغه ته حکم کول دسره جایز نه دي، او ده ته ثواب خونسته بلکې گناه او عذاب سته، اود داسې کس حکم نافذ نه دی دحق سره برابر وي او که نه وي، ځکه دغه وحق ته رسیدل یو اتفاق دی دشریعت داصولو سره برابر نه دی، نو دده ټول عمل باطل او مردود دی.

ځکه په دی هکله امام بخاری رحمه الله تعالی علیه درسول الله صلى الله عليه وسلم حدیث رانقل کړی دی او فرمایي: بَابُ إِذَا اجْتَهَدَ الْعَامِلُ أَوْ الْحَاكِمُ، فَأَخْطَأَ خِلَافَ الرَّسُولِ مِنْ غَيْرِ عِلْمٍ، فَحُكْمُهُ مَرْدُودٌ لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ عَمِلَ

عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ». (۱)

امام بخاری رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ پہ دی ہکله مستقل باب جوہ کړی دی وایی: که یو عامل یا حاکم کوشش وکړی اویا اہم خطاسی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د سنت پہ خلاف حکم وکړی (یعنی پہ جهل باندی چی دلیل ورمعلوم نه وی) نودغه حکم مردود دی، ځکه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي: څوک چې داسې عمل وکړی چې زموږ د حکم مطابق نه وی نو هغه مردود دی.

او که بیا وروسته ورته معلومه سی چی د سنت څخه خلاف دی نو پرده باندی رجوع کول واجب ده، او هغه حکم خپله هم مات دی.

دهغه مجتهد قاضی او عالم دپاره د ثواب وعده سوی ده چی د حکم کولو دپاره د شرعی دلیل جهد او پلټنه کوی په بل حدیث کې راغلی دی: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ، فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَأَخْطَأَ، فَلَهُ أَجْرٌ وَاحِدٌ». (۲)

ترجمه: ابو هريرة رضي الله تعالى عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایي: یو حاکم چې حکم کوی نودی اجتہاد او کوشش «ددین په اصولو کې» وکړی او که دی و حق ته ورسیدی نو ده ته دوه ثوابه دی، او که دکوشش او اجتہاد سره بیا اہم خطاسو نوده ته یو ثواب دی.

دهغه قاضی او حاکم دپاره د دوزخ داور عذاب ثابت دی کوم چی بی شرعی دلیل د خلکو په منځ کی په ناحق فیصلی کوی، ځکه په حدیث کی در رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت سوی دی چی فرمایي: عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْقَضَاءُ ثَلَاثَةٌ: وَاحِدٌ فِي الْجَنَّةِ، وَاثْنَانِ فِي النَّارِ، فَأَمَّا الَّذِي فِي الْجَنَّةِ فَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَقَضَى بِهِ، وَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَجَارَ فِي الْحُكْمِ، فَهُوَ فِي النَّارِ،

۱- صحیح البخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة - ۲- سنن الترمذی کتاب الاقضية

وَرَجُلٌ قَضَىٰ لِلنَّاسِ عَلَىٰ جَهْلٍ فَهُوَ فِي النَّارِ ۖ» (۱)

ترجمة: دبریده زوی دخپله پلار څخه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: قاضیان دری دی، دوه ددوزخ په اور کې او یو په جنت کې دی، یوهغه سړی دی چې حق وپیژنی او حکم په وکړی نودغه په جنت کې دی، بل هغه سړی دی چې حق وپیژنی او حکم نه په وکړی بلکې په حکم کې ظلم وکړی نودی ددوزخ په اور کې دی، بل هغه سړی دی چې حق نه پیژنی او دخلگوپه منځ کې په جهل یا ناپوهی باندې فیصله او حکم کوی نودغه هم ددوزخ په اور کې دی

په بل حدیث کی نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَجْرُكُمْ عَلَى الْفُتَيَّا، أَجْرُكُمْ عَلَى النَّارِ. (۲)

ترجمة: عبید الله بن ابی جعفر روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ستاسو څخه پرفتوا ډیر جرات کونکې ددوزخ پر اوږه ډیر جرات کونکې دی. په بل حدیث کی فرمایي: عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِنَّمَا أَخَافُ عَلَىٰ أُمَّتِي الْأَئِمَّةَ الْمُضِلِّينَ». (۱)

ترجمة: ثوبان رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل: بیشکه زه دخپل امت پر گمراه کونکو امامانو بیریدم.

په یو بل حدیث کی فرمایي: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَفْتِيَ بِفُتْيَا مَنْ غَيْرِ ثَبَتٍ، فَإِنَّمَا إِلَهُهُ عَلَىٰ مَنْ أَفْتَاهُ». (۲)

ترجمة: ابوهریره رضی الله تعالی عنه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: څوک چې بيله علمه فتوی ورکوی نو بیشکه دهغه گناه پر هغه فتوا ورکونکې ده.

۱- رواه سنن الاربعة واللفظ لابي داود -- ۲- مسند الدارمي ص ۲۶ كتاب المقدمة

۱- سنن الدارمي كتاب المقدمة لمبر ۲۱۴ ص ۳۲ -- ۲- سنن الدارمي كتاب المقدمة

دعلم څخه دڅلورو دليلونو څخه يو دليل مراد دی، او که به دليله غلته فتوا چاته ورکړي او هغه عمل په وکړي نو دهغه گناه پرفتوا ورکونکي ده پر عمل کونکي نسته، ځکه عمل کونکي خو دالله تعالي دحکم مطابق دعالم څخه پوښتنه وکړه، دا چې هغه غلته فتوا ورکړه او ده عمل په وکړي نو گناه پرفتوا ورکونکي ده.

په دې هکله عمر فاروق رضي الله تعالى عنه فرمايي: عَنْ زِيَادِ بْنِ حُدَيْرٍ، قَالَ: قَالَ لِي عُمَرُ: «هَلْ تَعْرِفُ مَا يَهْدِمُ الْإِسْلَامَ؟» قَالَ: قُلْتُ: لَا، قَالَ: «يَهْدِمُهُ زَلَّةُ الْعَالَمِ، وَجِدَالُ الْمُنَافِقِ بِالْكِتَابِ وَحُكْمُ الْأَئِمَّةِ الْمُضِلِّينَ». (۱)

ترجمة: زياد بن حديروايي: ماته عمر رضي الله تعالى عنه وويل: ايا ته په هغه پوهيږي چې اسلام نړۍ وي؟ ماورته ويل: يا، ده ويل: دعالم خطاوتل، دالله په کتاب کې دمنافق مناقشه کول، دگمراه کونکو امامانو حکمونه کول، اسلام نړۍ دې دليله فتوا په هکله اوزاعي رحمه الله تعالى عليه وايي: عن الأوزاعي قال من اخذ بنوادر العلماء خرج من الاسلام. (۱)

ترجمة: داوزاعي څخه روايت سوي دی چې ده ويل: چاچې دعلماء په نادرو قولونو عمل کول شروع کړل نو هغه داسلام څخه ووتی. په بل ځای کې وايي: حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: أُثْبِتُ أَنَّهُ كَانَ يُقَالُ: «وَيْلٌ لِلْمُتَّفَقِينَ لِغَيْرِ الْعِبَادَةِ وَالْمُسْتَحْلِينَ الْحُرْمَاتِ بِالشُّبُهَاتِ». (۲)

ترجمة: اوزاعي رحمه الله تعالى عليه وايي: عذاب دی وي هغه فقيه لره چې عبادت نه کوي او په شبهه باندې حرام ته حلال وايي.

دپورتني تحقيق څخه يوازنی مقصد دادی چې ډير عالمان خلگوته به دليله فتواوي ورکوي هغه هم داسې چې مسئله دحق اوناحق وي، يامسئله دحرام

۱- سنن الدارمي غير ۲۲۰ ص ۳۳ - ۲- رواه المستدرک للحاکم ص ۳۳

۳- سنن الدارمي باب تغير الزمان ج ۱ ص ۲۷۹

او حلال وی، چې په داسې فتواو سره نه یوازې دا چې د خلکو حقوق تر پېښولاندې کيږي او یا خلک حرام ته حلال یا حلال ته حرام وایی، دهغه عالم د پاره هم د دین او آخرت تاوان او نقصان دی، ځکه پوښتونکې دده څخه د شرعي مسئلې پوښتنه کوي، اودې بې علمه یا بې دلیلې فتوا یا حکم ورکوي، او هغه دده په حکم یا فتوا عمل کوي نو چې هغه غلط وي نو در رسول الله صلی الله علیه وسلم د فرمان مطابق گناه پرفتوا ورکونکې ده. ځکه په حدیث کې راغلي دي: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَفْتِيَ بِفُتْيَا مِنْ غَيْرِ ثَبَتٍ، فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ. (۱) ترجمه: عبدالملک بن مروان وایی ما د ابوهریره رضی الله تعالی عنه څخه واوریدل چې ویلی رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چا چې بې علمه (بې دلیلې) فتوا ورکړله نو دهغه گناه پرفتوا ورکونکې ده.

د پورتنیو حدیثونو او آثارو څخه ثابته سوله که یو سړی د خلکو په منځ کې حکم یا فیصله وکړي که څه هم دغه حکم د حق سره برابر وي خو دی علم نه پرلری یعنی دلیل یې ورته معلوم نه وي نو دغه سړی هم په دوزخ کې دی، ځکه ده په جهل یا ناپوهۍ سره حکم وکړي، دلته د علم څخه د اصولو علم مراد دی ځکه په اصولو یا دلیل سره سړی ته حق او باطل معلومیږي، بل په دغو حدیثونو کې د اسلام پیغامبر صلی الله علیه وسلم دخپل امت حاکمان، قاضیان او علماء بیرولی او منع کړي دي چې په جهل ناپوهۍ سره حکم نه وکړي یا دا چې حق ورمعلوم وي خو دی په حکم او فیصله کې ظلم وکړي او ناحقه حکم وکړي.

دهمدغو حدیثونو په استدلال علماء وایی: د حاکم، قاضی او هغه عالم د پاره چې د خلکو په منځ کې حکم یا فیصله کوي دومره علم شرط دی چې دا جهاد مرحلی ته رسیدلی وي، مطلب دا چې دومره علم به لري چې د حکم او دلیل، دراجح او

مرجوح ترمنڻ فرق کولای سی، که څه هم اجتهاد په مذهب کې وی، یعنی که یو عالم دیو خاص مذهب مقلد وی دهغه دپاره هم دغه شرط ده چې دخپل مذهب دامام اصول اودلائل به ورته معلوم وی اودی به دهغه داصولو مطابق حکم کوی.

باید په ډیر تاسف ووايو چې موږ نن په داسی ټولنه کې ژوند کوو چې عامه مقوله داسی ویل کیږي (ملاهغه دی چې چېپې نسې) مطلب داچې دسوال یا پوښتنی په جواب کې بی علمه فتوی یا حکم ورکول ورته خوښ دی تردی چې چېپ پاته سی، ځکه بیابیه خلگ وایی عالم یا ملا نه دی، حالانکې موږ ولوستل چې بی دلیل حکم ورکول څومره لوی وبال او گناه ده، په همدغه کې زموږ دټولو دپاره عبرت اونصیحت دی چې دالله تعالی دین دخپل عزت او خواهشاتو تابع نه کړو بلکه دالله تعالی مخلوق او بند گانوته دالله تعالی دین په صحیح توگه بیان او ورسو، ځکه موږ دطالب علمی څخه خپل ځانونه دهمدی دپاره وقف کړی دی.

امام ابو حنیفه رحمه الله علیه

اود دلیل اهمیت

دپورته څه تفصیل څخه وروسته دالله تعالی دمبارک دین منونکو مسلمانو بند گانو عالمانو او حاکمانوته مناسب نه ده چې پخپله خوښه او یاد بل چادبی دلیل اقولوپه وجه دالله تعالی ددین حکمونه پریرېدی اویایی ضرورته تاویلونه پکښی وکړی چې دهغه په وجه حلال ته حرام یا حرام ته حلال ووايي، دالله تعالی ددین منونکي مسلمانان باید په هر حال کې یوازی دالله تعالی اودهغه درسول دحکمونو متابعت وکړی، دفقهاؤ، دمجتهدینو امامانو او عالمانو رحمه الله تعالی علیهم د اقولو اتباع یا عمل په کول ترهغو ضروری دی چې دقرآن، حدیث، اجماع اوقیاس څخه یو شرعی دلیل ورسره وی، اوددین داصولوسره مخالف نه وی، ځکه تقریبا

دټولو مجتهدينو امامانو او علماؤ پردغه اتفاق رانقل سوی دی وایی که زما قول
دالله دکتاب او در رسول الله دحدیثونو څخه مخالف وو نو په دیوال ئی ولی، یعنی
عمل مه په کوی بلکه په قرآن او حدیث باندي عمل کوی ځکه چې د فقهی حکم هغه
وخت اعتبار لری چې حکم ئی د څلورو شرعی دلائلو څخه اخستل سوي وي، یعنی
دقرآن، حدیث، اجماع او قیاس څخه دلیل ویلی وی، اودهغه څخه به داستدلال وجه
هم معلومه وی، که نه بیادغه قول دهغه عالم خپله رایه کیدایسی شرعی حکم نه
بلل کیږی.

که دبل چاد کتاب یا اقوالو څخه نقل کوی نوهم ضروری ده چې ورته وگوری
چې هغه په کوم دلیل دغه خبره کوی، که هغه دلیل ورسره ویلی وی نو دی هم دهغه
قول ددلیل سره رانقل کولای سی، که دلیل ورسره نه وی اودهغه په قول دلیل وایی
نو دغه دبل په علم دلیل ویل دی چې په شریعت کې جائز نه دی.

ان تردی چې حدیث دقرآن مخالف راسی او په دواړو باندي په یوه وقت کی
عمل کول ممکن نه وی نو حدیث پریښودل کیږی په قرآن عمل کول لازمی دی.
لکه دمثال په ډول دامام ابوحنیفه رحمه الله تعالی علیه د مذهب مطابق که
امام په لمانځه کی قرأت په زوره وایی نودهغه ترشابه مقتدی قرأت نه وایی ځکه
په قرآن کریم کی الله تعالی فرمایي: **وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ**
تُذَكَّرُونَ (۱)

ترجمة: او کله چې قرآن لوستل کیږی نو تاسو غوږ ورته ونیسی او چوپه خوله
سی ددی لپاره چې رحم درباندي وسي.

تفسیر: ددغه آیت څخه ډیرو علماؤ دامسئله را ایستلي ده چې په لمانځه کې
کله امام قرأت په زوره وایی نو مقتدیان دی چپه خوله سی قرأت دی نه وایی او غوږ

دی ورته ونیسی

خوپه یوحدیث کی روایت دی: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَتَادِيَ: «أَنَّهُ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ». (۱)

ترجمة: ابوهريرة رضی اللہ تعالیٰ عنہ در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خخہ روایت کوی چی ماته رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امر وکړي چی زه خلگوته آواز وکړم چی بيله سورت فاتحه (الحمد لله) ويلو خخه لمونځ نه صحيح کيږي.

په یوبل روایت کی راغلی دی: عَنْ عَبْدِ بْنِ الصَّامِتِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ». (۲)

ترجمة: عباده بن صامت رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: دهغه چا لمونځ نه صحيح کيږي چی دالحمد لله سورت یعنی (الفاتحة) پکښی ونه وایی.

دپورتنیواو ددی په شان دنوروحدیثونوپربنیاد تقریبا دټولو مذهبونو امامان پردی مسئله موافق دی چی دالحمد لله دسورت ویل په لمانځه کی واجب دی، امام وی که مقتدی، خو یوازی دامام ابوحنيفة رحمة الله تعالیٰ علیه دمذهب منونکی وایی که څوک په امام پسی ولاړ وو اوامام قرأت په زوره وایه نو مقتدی به چپه خوله وی اوڅه به نه وایی ترڅو په قرآن باندی عمل وسی.

یعنی په دغه وختکی په دغه حدیثونو عمل نه کوی ځکه داحنافو دمذهب مطابق که په یوه وخت کی په دواړو (یعنی قرآن اوحدیث) عمل کول ممکن نه وه نو حدیث پریښودل کيږي، نوځکه دلته دقرآن اوریدل اودهغه داوړیدلو دپاره چوپ خوله کیدل واجب دی، اودالحمد لله ویل هم واجب دی نوځکه په حدیث باندی عمل کول پریږدی اویوازی په قرآن باندی عمل کوی چوپه خوله پاته کيږي.

نودلته باید و وایوچی امام ابوحنیفه اودهغه بناغلی شاگردان اودهغه د
مذهب منونکی رحمة الله تعالی علیهم دقرآن په مقابل کی دالله تعالی در رسول
حدیث پریریدی اوپه قرآن باندی عمل کوی نودبل چا دقول به بیا څه قدر اوقیمت
وی، چې بیله دلیل او یاداچې صریح دقرآن او حدیث سره تضاد او ټکرو لری نوهغه
باید په هر صورت پرینودل سی اوپه قرآن اوپه حدیث باندی عمل وکړل سی.

ددی نه علاوه دامام ابوحنیفه رحمة الله تعالی علیه په نزد ددلیل اهمیت دده
مبارک دقول څخه ډیر ښه معلومیږی، هغه داچې یو عالم په خپل کتاب کی دامام
ابوحنیفه (رح) داسې قول نقل کړی دی: سئل: اذا قلت قولا وكتاب الله يخالف قولك؟
قال: اترك قولی لكتاب الله، قيل: فاذا كان خبر رسول الله يخالف قولك؟ قال: اترك قولی
بخبر رسول الله، قيل: فاذا كان قول الصحابي يخالف قولك؟ قال: اترك قولی بقول الصحابي،
قيل: فاذا كان قول التابعي يخالف قولك؟ قال: اذا كان التابعي رجلا فانا رجل. (۱)

ترجمة: دامام ابوحنیفه رحمة الله تعالی علیه څخه پوښتنه وسوله که تاداسی
قول یا خبره وکړه چې قرآن ستا دقول سره مخالف وو؟ ده ورته وویل چې زما قول د
الله د کتاب لپاره پریرده، بیا چا ورته وویل که در رسول الله قول ستا دقول مخالف
وو؟ ده ورته وویل زما قول در رسول الله د حدیث لپاره پریرده، بیا چا ورته وویل که
دصحابی قول ستا دقول سره مخالف وو؟ نوده ورته وویل چې زما قول دصحابی د
قول لپاره پریرده بیا چا ورته وویل که ستا قول دتابعی دقول سره مخالف وو؟ نوده
مبارک ورته وویل تابعی یوسری دی اوزه هم یوسری یم یعنی که زما قول دتابعی
دقول سره مخالف وو نو زما قول مه پریرده ځکه تابعی هم زما په مثل یوسری دی.

دامام ابوحنیفه رحمة الله تعالی علیه په مناقبو کې دحجاز مفتی علامه شیخ
شهاب الدین احمد بن جعفر هیشمی مکی شافعی په خپل کتاب (الخيرات الحسان

فی مناقب الامام الاعظم ابی حنیفة النعمان، نومی کتاب کپی لیکلی دی: وروی عنه أنه كان يقول لا ينبغي لمن لا يعلم دليلى أن يفتى بكلامي، وكان إذا أفتى يقول هذا رأى أبى حنیفة، وهو أحسن ما قدرنا عليه، فمن جأنا باحسن فهو أولى بالصواب، وهذا فيه غاية الورع والانصاف. (۱)

ترجمة: دامام ابوحنيفة رحمة الله تعالى عليه خخه روايت دی چي ده ويل: چاته چي زما دليل معلوم نه وی هغه ته مناسب نه ده چي زما په قول فتوی ورکړی، اوده چي به کله فتوا ورکړه نو ويل به یی چي دغه د ابوحنيفة رایه ده اودغه هغه ښه دی چي موږ پر قادر سولو، که چا تر دغه ښه راوړله نو هغه په ښه والی حقداره دی، په همدغه قول کي دده نهایت پرهیز او انصاف معلومیږي.

دداغه کتاب په بل ځای کي لیکلی دی: وكتب أبو جعفر المنصور إليه قبل أن يجتمع به، بلغني عنك أنك تقدم القياس على الحديث، فقال أبو حنیفة ليس الأمر كما زعم من بلغك عنی ذالك، إن جازك فاعلمهم أيها الخليفة إني أعمل بكتاب الله عز وجل ثم بسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم بأقضية الصحابة، ثم أقيس بعد ذالك.

وروی عنه أنه يقول ضعيف الحديث أحب الي من أراء الرجال. مخکنی مرجع
ترجمة: ابو جعفر منصور ده ته لیک و لیري مخکي تردی چي دده سره یو ځای سی، لیکلی وه چي ماته رسیدلی دی چي ته قیاس پر حدیث مخکي کوی، نو ابوحنيفة (رحمة الله تعالى عليه) ورته وویل: داسي نه ده لکه دهغه سړی گمان چي تاتی زما لخوا خبر را رسولی دی، که دوی درته راغله نو ورته ووايه ای خلیفه چي زه اول دالله تعالى په کتاب اویا در رسول الله صلى الله عليه وسلم په سنت اویا د صحابه کرامو په قضایاوو عمل کوم، اویا تردی وروسته قیاس کوم.

دده خفه روایت سوی دی چې ده ویل: ضعیف حدیث ماته دخلگو ترقولونو

خوښ دی.

اوداچې په حنفی مذهب کی د حدیث په هکله څومره تحقیق او څیړنه کیږی

دهغه اندازه هم د حنفی مذهب د اصولو په یو کتاب کی داسی لیکي دی:

شَرَطُ الْعَمَلِ بِخَيْرِ الْوَاحِدِ أَنْ لَا يَكُونَ مُخَالَفًا لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ الْمَشْهُورَةِ وَأَنْ لَا يَكُونَ مُخَالَفًا لِلظَّاهِرِ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (تَكْثُرُ لَكُمْ الْأَحَادِيثُ بَعْدِي فَإِذَا رُويَ لَكُمْ عَنِي حَدِيثٌ فَأَعْرِضُوهُ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ فَمَا وَافَقَ فَاقْبَلُوهُ وَمَا خَالَفَ فَارْذُوهُ).

وَتَحْقِيقُ ذَلِكَ لِيَمَّا رُويَ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ أَنَّهُ قَالَ كَانَتْ الرِّوَاةُ عَلَى ثَلَاثَةِ

أَقْسَامٍ: ١ - مُؤْمِنٌ مُخْلِصٌ صَحَبَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَرَفَ مَعْنَى كَلَامِهِ.

٢ - وَأَعْرَابِيٌّ جَاءَ مِنْ قَبِيلَةٍ فَسَمِعَ بَعْضَ مَا سَمِعَ وَلَمْ يَعْرِفْ حَقِيقَةَ كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَارْجَعَ إِلَى قَبِيلَتِهِ فَرَوَى بِغَيْرِ لَفْظِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَغَيَّرَ الْمَعْنَى وَهُوَ يَظُنُّ أَنَّ الْمَعْنَى لَا يَتَفَاوَتُ.

٣ - وَمُتَأَفِّقٌ لَمْ يَعْرِفْ تَفَافُتَهُ فَرَوَى مَا مِمَّا يَسْمَعُ وَافْتَرَى فَسَمِعَ مِنْهُ النَّاسُ فَظَنُّوهُ مُؤْمِنًا

مُخْلِصًا فَارْوَوْا ذَلِكَ وَاشْتَهَرَ بَيْنَ النَّاسِ، فَلِهَذَا الْمَعْنَى وَجِبَ عَرْضُ الْخَبَرِ عَلَى الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ الْمَشْهُورَةِ.

وَلِظَّيْرِ الْعَرْضِ عَلَى الْكِتَابِ فِي حَدِيثِ مَسِ الذِّكْرِ لِيَمَّا يَرَوِي عَنْهُ مِنْ مَسِ ذِكْرِهِ

فَلْيَتَوَضَّأْ) فَعَرْضَاهُ عَلَى الْكِتَابِ فَخَرَجَ مُخَالَفًا لِقَوْلِهِ تَعَالَى {فِيهِ رِجَالٌ يَحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا}

فَبِأَنَّهُمْ كَانُوا يَسْتَجِدُّونَ بِالْأَحْبَارِ ثُمَّ يَغْسِلُونَ بِالْمَاءِ وَلَوْ كَانَ مَسِ الذِّكْرِ حَدَثًا لَكَانَ هَذَا

تَنْجِيسًا لَا تَطْهِيرًا عَلَى الْإِطْلَاقِ.

وَكَذَلِكَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَيْمًا امْرَأَةٌ نَكَحَتْ نَفْسَهَا بِغَيْرِ إِذْنٍ وَلَيْهَا فَتَكَاحَهَا بَاطِلٌ

بَاطِلٌ بَاطِلٌ خَرَجَ مُخَالَفًا لِقَوْلِهِ تَعَالَى {فَلَا تَعْصِلُوهُنَّ أَنْ يَنْكَحْنَ أَرْوَاجَهُنَّ} فَإِنَّ الْكِتَابَ

يُوجِبُ تَحْقِيقَ النِّكَاحِ مِنْهُنَّ.

وَمِثَالُ الْعَرَضِ عَلَى الْخَبَرِ الْمَشْهُورِ رَوَايَةُ الْقَضَاءِ بِشَاهِدٍ وَيَمِينٍ فَإِنَّهُ خَرَجَ مُخَالَفًا لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ (الْبَيِّنَةُ عَلَى مَنْ ادَّعَى وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ). (۱)

ترجمہ: یہ خبر واحد باندی دعمل کولو شرط دادی: چي دانلہ تعالیٰ د کتاب اود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دمشهورو حدیثونو بہ مخالف نہ وی، او د نصوصو د ظاهر سرہ بہ مخالف نہ وی، حکمہ علیہ الصلوٰۃ والسلام فرمایي: ترما وروستہ بہ دیر حدیثونہ تاسوتہ روایت سی، کلمہ چي تاسوتہ زما خخہ حدیث روایت سی نو هغه دانلہ تعالیٰ پر کتاب عرض کری کہ موافق سو نو قبول یی کری او کہ مخالف سو نور د یی کری.

ددی تحقیق داسی دی لکہ چي د علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخہ روایت دی چي دی فرمایي: د نبی علیہ سلام خخہ روایت کونکی پردری قسمہ دی: یو هغه مخلص مومن دی چي در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ ملگری سی او دده دخبری پہ مطلب پوه سی.

دویم هغه صحرايي سري دی چي دخپلي قبيلي دخواخخہ راسی، اوخہ واورى اود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دخبری پہ حقیقت پوه نسی، اوخپلي قبيلي تہ ولاړ سی، نودی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دلفظ نہ بغیر روایت کوی، او معنی تغیر کری دی داگمان کوی چي دمعنی تغیر تفاوت نلری.

دریم هغه منافق دی چي نفاق یی معلوم نہ وی دی هغه خخہ روایت کوی چي ده نہ وی اوریدلی، افتراکوی اوخلگ یی دده خخہ واورى، او پرده باندی د مخلص مومن گمان کوی، نو هغوی یی روایت کوی اودخلگو پہ منخ کی مشهور

سی، نودهمدغه وجهی خخه دخبر واحد دالله پرکتاب اودرسول الله پرمشهورو حدیثونو عرض کول واجب دی.

ددی مثال چی خبر واحد پرکتاب عرض سی هغه داچی دمس ذکر حدیث دی په هغه کی ویل سوی دی (که چا خپل ذکر مس کړی نو اودس دی وکړی) کله چی موږ دغه حدیث دالله تعالی پرکتاب عرض کړی نودهغه خخه مخالف سو. هغه داچی الله تعالی په قرآن کی دقبا دخلگو صفت بیانوی اوفرمایي: (په دغه قباکی خلگ دی چی ډیره پاکی خوبسوی، ددوی ډیره پاکی دغه وه چی دوی یو ځل په لوټه اوییا په اوبو استنجاء کوله، نوکه دخپل ذکر مسه کیدل داوداسه ماتونکی سی نو پاکی هیڅ وخت نه راځی، ځکه چی هرځل چی لاس وروړی اودس یې ماتیري.

همدارنگه دعلیه السلام داقول چی وایی: هره ښځه چی دولی داجازی نه بغیر په خپله نکاح وکړی نوهغه نکاح باطله ده، باطله ده، باطله ده، کله چی موږ دغه حدیث دالله تعالی پرکتاب عرض کړی نودهغه خخه مخالف سو، ځکه په قرآن کریم کی رب العالمین فرمایي: (تاسو دوی مه منع کوی چی دخپلو خاوندانو سره دوباره نکاح وکړی، ځکه دآیت تقاضا داده چی دوی په خپله دنکاح عقد وکړی معنی داچی ددوی دنکاح عقد صحیح کیږي.

اوددی مثال چی خبرواحد پرمشهور حدیث عرض سی، هغه روایت دی چی وایی: که دمدعی سره یوشاهد وی اوبل قسم ورکړل سی نوپردغه باندی قضاء کیدلای سی، نودغه روایت دهغه مشهور حدیث مخالف دی چی په هغه کی ویلی سوی دی: پرمدعی باندی دوه شاهدان دی اوپرمنکر باندی قسم دی. نودغه زموږ دامام ابوحنیفه رحمه الله تعالی علیه هغه زرین اصول اوقوانین دی چی ده مبارک دخپل مذهب اومنونکو دپاره وضع کړی دی، چی درسول الله

صلی الله علیه وسلم د حدیثونو په هکله هم دومره تحقیق او څیړنه کوی، او بل موږ یو چی دهرچا قول او هرعربی عبارت بیله کوم تحقیق څخه دښه گمان په خاطر بیله دلیلہ قبلوو او حکمونه په کوو.

باید په ډیر افسوز ووايو چی دامام ابوحنيفة رحمة الله تعالى عليه د مذهب منونکي ډیر داسی علماء سته چی د ډیری وروستنی زمانی دیو عالم د قول لپاره د الله تعالى، د الله تعالى در رسول او اصحابو قول په دی گمان پریږدی چی وایی زه په قرآن، حدیث او دصحابی په قول نه پوهیږم، او ددغه عالم په قول پوهیږم.

او حال داچی موږ مکلف یوچی پردغه قرآن او پردغه رسول ایمان راوړو نو داچی موږ په دی قرآن او ددغه رسول په خبره نه پوهیږو نو ددغه تکلیف او ایمان فائده څه ده؟ حال داچی الله تعالى په خپل لوی کتاب کی فرمایي: **لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا**. (۱)

او الله تعالى هیڅ نفس نه مکلف کوی مگر دده د قدرت په اندازه. په دغه آیت کی الله تعالى ویتولو بندگانو ته دا ډاډ، اطمینان او تسلی ورکوی چی په دغه دین کی هیڅ داسی یوشی یا خبره نسته چی هغه دی دانسان په طاقت کی نه وی، که یو داسی مسئله راسی چی هغه دانسان په طاقت کی نه وی نو بیا هغه الله تعالى پخپله ورته آسانه کوی لکه داچی یو څوک په لمانځه کی پرولاره قدرت نه لری نو ورته اجازه ده چی په ناسته یی وکړی، یا یو څوک پر اوداسه قدرت نه لری نو ورته اجازه ده چی تیمم وکړی، یا یو څوک په سفر کی دروژه نیولیو قدرت نه لری نو هغه ته اجازه ده چی په سفر کی و خوری او بیائی په اقامت کی ونیسی او داسی نور مسائل چی دانسان تر طاقت وتلی وی نو الله تعالى ورته آسانه کړی دی.

داهیخ امکان نلری چی احکم الحاکمین رب دی خپل مخلوق یابندگان په داسی شی امر کړی چی هغه دبنده په وس او طاقت کی نه وی، ځکه داخو عبث اوبی فائدی دی، اودا زموږ عقیده ده چی الله تعالی هیخ کار بیله فائدی نه کوی ځکه الله تعالی په عظیم کتاب کی فرمائی: أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ. (۱)

ترجمه: ایا تاسو داسی گمان کوی چی بیشکه الله تعالی تاسو عبث پیدا کړی یاست، او داسی گمان کوی چی تاسو به بیرته موږ ته د حساب او کتاب لپاره نه راځی؟ پس الله تعالی حق باچا دی او ډیر لوی اولوړ دی د عبثیانو او نورو عیبونو څخه پاک، او هیڅوک د عبادت رشتنی لائق نسته مگر یو رب دی چی مالک د عرش کریم دی چی رحمتونه تری نازلیری. په بل آیت کی الله عزوجل فرمایي: فَإِنَّمَا يَسْتَأْذِنُ بِلِسَانِكَ لِنَبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَنُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَّدُنَّا. (۲)

ترجمه: بیشکه موږ آسانه کړی دی دغه (قرآن) ستا په ژبه (عربی) ددی دپاره چی تقوی لرونکي خلکو ته زیری په ورکړی او جگړه کونکي یا جاهل خلگ په وپیروی.

یعنی لوی قرآن په نهایت سهل، آسانه، صاف بیان او په واضح او ښکاره ډول سره تقوی لرونکو ته بشارت یا زیری او روی او جگړه کونکو یا منکرانوته دناکاره کارونو د خرابو نتایجو څخه خبر ورکوی

په دغه آیت کې الله تعالی و خپل حبیب ته وائی موږ ستا دپاره د شریعت یا ډول یا پلې کول آسانه کوو یا توفیق درکوو د آسانی لاری چی شریعت دی.

یعنی دوحی یا قرآن یادول به درته آسانه سی اودالله تعالی دمعرفت ، عبادت ، مملکت او سیاست ټولې چارې به درته آسانه سی .

بل داچې دغه قرآن یوازی دیوڅو عباداتو مجموعه نه ده اونه یوازی داچې فقط په ده باندې تبرک حاصل کړو اوڅو واره یې مچ کړو پرسترگو یې کښیږدو او په ډیرو پوښتونو کې وپیچو وېس نو دده حق پرځای سو ، بلکه دده حق دادی چې خپله یې ووايو او زده یې کړو او بلته یې هم ورزده کړو ځکه داسلام رسول پیغامبر صلی الله علیه وسلم په یو حدیث کې فرمایي: عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ»، (۱)

ترجمه: ښه ستاسو هغه دی چې خپله قرآن زده کړي او بل ته یې ورزده کړي .
اودده په حکمونو باندې عمل وکړو اودده د لارښودنې سره مطابق خپل ژوند داسې جوړ کړو چې دېل لپاره یو کامله نمونه وی ترڅو وکړای سو ونورو هغو انسانانو ته هم دغه دین ورسوو چې هغوی تراوسه لاپه دغه مبارک دین نه دی مشرف سوی داځکه چې ترڅو موږ خپله عمل نه وی په کړې نو بلته یې هم نسو ښودلای ولی چې هغه به وایی چې ته خپله عمل نه په کوی نوماته څنگه وایی .

مسلمان په پوښتنه مکلف دی

ښکاره خبره ده چې دمسلمانانو علمی سويه یوشانته نه ده، څه پکښی عالمان اوڅه نور بیا عالمان نه دی، اوداچې داسلام د نظره دمسلمان دپاره جهالت عذر نه دی، نوځکه دانسانانو خالق وېی علمه خلکو ته امر کوی چې په کوم شی نه پوهیږی په هغه کی دعلم دځاوندانو څخه پوښتنه وکړی اوفرمایي: فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ. (۲)

ترجمة: تاسو پوښتنه کوی د ذکر د خاوندانو څخه په هغه څه کې چې تاسو نه پوهیږئ.

په پورتنۍ آیت کې د اهل ذکر څخه څه علماء کرام د علم خاوندان اخلي، د هر شی علم چې ورسره وي، مطلب دا چې په هره مسئله کې دی غیر عالم د عالم څخه پوښتنه کوی.

څه علماء وایی: د اهل ذکر څخه مراد د قرآن د علم خاوندان دي، ځکه الله تعالی قرآن کریم ته ذکر ویلي دي او فرمایي: **إِنَّا نَحْنُ نُزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ**. (۱)
ترجمة: بیشکه موږ ذکر نازل کړی دی او موږ به د دغه ذکر ساتونکي یو. او داغه ذکر ته په بل آیت کې قرآن ویلي سوي دي او فرمایي: **إِنَّا نَحْنُ نُزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ ثَرِيلاً**. (۲)

ترجمة: بیشکه موږ پر تابهاندې قرآن نازل کړی دی. نو مطلب دا چې د دین په باره کې د هغه عالم څخه پوښتنه کوی د چاسره چې د قرآن علم ورسره وي.
په بل آیت کې رب العلمین صراحت کوی چې ذکر او قرآن دواړه یوشی دي او فرمایي: **وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ**. (۳)
ترجمة: موږ دغه (محمد) ته شعر نه دی بنودلی او نه ښایی ده ته شعر ویل، او نه دی دغه قرآن مگر خالص پند او نصیحت دی او ښکاره قرآن دی.
په هر صورت که دیوی خوا مسلمان ته امر سوي دي چې د عالم څخه پوښتنه کوی، خودبلی خوا عالم ته هم دا ویل سوي دي چې علم به نه پتوی بلکه په حق سره به سوال کونکو ته جواب ورکوی.

په حدیث کې راغلی دی: **عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ**

۲- سورة الدهر آیت ۲۳

۱- سورة الحجر آیت ۹

۳- سورة يس آیت ۶۳

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَثَمَ عِلْمًا مِمَّا يَتَفَعُّ اللَّهُ بِهِ فِي أَمْرِ النَّاسِ أَمْرَ الدِّينِ، أَلْجَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ». (۱)

ترجمة: ابو سعيد خدری رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: کہ چاعلم پت کړی چي په هغه باندې اللہ تعالیٰ خلگوته ددین په کارکې نفع رسول نودده په خوله کي به اللہ تعالیٰ دقیامت په ورځ داور ملونه واچوی او خبری به نسی کولای.

په بل حدیث کې راغلی دی: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ كَثَمَ عِلْمًا يَعْلَمُهُ، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، مُلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ ". (۲)

ترجمة: ابوهریره رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چي نبی صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: چاکه علم پت کړی نو دقیامت په ورځ به داسې راوستل نسی چي په خوله کې بی داور ملونه وی او خبری به نسی کولای.

دپورته ذکرسوی بیان مطلب دادی چي موږ دیومسلمان عالم په حیث وعواموته صحیح لاره بیان کړو داسې لاره چي هغه دالله تعالیٰ دکتاب اودهغه درسول صلی اللہ علیہ وسلم درابنودل سوی حکمونو اودامام ابو حنیفه رحمه الله تعالیٰ علیه دمذهب داوصولوسره برابره وی، نوکه داسې وکړو نو موږ ته به دآخرت په ورځ دوه ثوابونه راکړی.

حُكْمٌ فِي حَدِيثٍ فِي رَأْيِ: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ، فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَأَخْطَأَ، فَلَهُ أَجْرٌ وَاحِدٌ. (۳)

ترجمة: ابوهریره رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: که یوحاکم داسې حکم وکړی چي په هغه کې اجتهاد او کوشش وکړی او په حق سره حکم وکړی نودده دپاره دوه ثوابونه دی او که یوحاکم حکم

۱- سنن ابن ماجه كتاب المقدمة - ۲- مسند امام احمد باقی مسند مکتوبین - ۳- جامع الترمذی کتاب الاطعمه